

DIE ONTSTAAN VAN DIE CALVYN
PROTESTANTSE KERK VAN SUID-AFRIKA

deur

A.J.C. ERWEE

Skripsie ingelewer vir die graad van
MAGISTER IN TEOLOGIE

aan die

Universiteit van Stellenbosch

- Maart 1970 -

Eksaminator: Prof. dr. W.J. van der Merwe

Mede-Eksaminator: Prof. dr. T.N. Hanekom

I N H O U D S O P G A W E.

INLEIDING	(i)
-----------------	-----

HOOFSTUK 1.

<u>VOORGESKIEDENIS VAN DIE STIGTING VAN DIE CALVYN PROTESTANTSE KERK VAN SUID-AFRIKA</u>	1
A. <u>Aqtergrond en toelating tot die bediening van Izaak David Morkel.</u>	1
1. Afkoms	1
2. Kinderjare en verblyf te Beaufort-Wes	5
3. Geestelike oorgawe en voorbereiding om vir leraar te gaan studeer	8
4. Pogings om Ned. Geref. Kleurlingleraars op te lei...	9
5. I.D. Morkel berei hom vir leraarsopleiding voor.....	14
6. Opleiding van Kleurlingleraars te Stofberg-Gedenkskool	20
7. Legitimasie en Werkloosheid	32
8. Tydelike arbeid in S.A. Gestig en Rondebosch	51
B. <u>Politieke situasie in Suid-Afrika met betrekking tot die Kleurlinge gedurende 1945-1948</u>	56
C. <u>Eerw. Morkel as leier van 'n politiek georiënteerde, reaksionêre beweging op kerklike terrein</u>	65
D. <u>'n Afwysing binne Ned. Geref. Kring van die reaksionêre beweging onder leiding van Morkel</u>	116
E. <u>Eerw. Morkel se besware teen die trusteeskap van die N.G. Sendingkerk-eiendomme</u>	132

HOOFSTUK 2.

<u>DIE STIGTING EN UITBREIDING VAN DIE CALVYN PROTESTANTSE KERK..</u>	143
A. <u>Onmiddellike aanleiding tot afskeiding</u>	143
B. <u>Die reaksie van die Alg. Sendingkommissie en die Ned. Geref. Sendingkerk m.b.t. die afskeiding onder Eerw. Morkel</u>	152

C.	<u>Amptelike stigting van die Calvin Protestantse Kerk, te Athlone</u>	156
D.	<u>Die Uitbreiding van die Calvin Protestantse Kerk van S.A.</u>	169
1.	Die uitbreiding van die Calvin Protestantse Kerk te Athlone	169
2.	Uitbreiding van die Calvin Prot. Kerk in ander areas	171
(a)	Claremont	171
(b)	Grassy Park	172
(c)	Southfield	172
(d)	Paarl	172
(e)	Worcester	174
(f)	New Town (Wellington)	174
(g)	Malmesbury	174
(h)	Sarepta (Kuilsvier)	174
(i)	Stellenbosch	175
(j)	Tiervlei	175
(k)	Vasco	175
(l)	Retreat	176
3.	<u>Die besondere karakter van die Calvin Protestantse gemeente te Komaggas</u>	177
E.	<u>Die aansluiting van kerklike arbeiders uit die Ned. Geref. Sendingkerk by die Calvin Protestantse Kerk</u>	192
	W.A. September	193
	I.J. Theron	195
	P.F. Lindeboom	197

HOOFSTUK 3.

	<u>DIE HUIDIGE KERKLIKE SITUASIE BINNE DIE CALVYN PROTESTANTSE KERK</u>	201
A.	<u>Vorm van kerkregering van die Calvin Prot. Kerk</u>	201
B.	<u>Opleiding en legitimasie van leraars</u>	204

C.	<u>Kerklike aksie binne die Calvin Protestantse Kerk</u>	212
1.	Prediking	212
2.	Liturgie	213
3.	Pastorale Sorg	214
4.	Kategese en Sondagskool	215
5.	Jeugsorg	217
6.	Vrouehulpdiens	218
7.	Kerklike ampte en tug	220
8.	Instandhouding van die kerklike aksie	221
9.	Diens van Barmhartigheid	222
10.	Evangelisasie en Sending	222
11.	Bestryding van maatskaplike ewels	225
D.	<u>Verhouding tot die Ned. Geref. Sendingkerk</u>	227
E.	<u>Verhouding tot die ander kerke</u>	229
F.	<u>Die Calvin Protestantse Kerk en veelrassigheid</u>	233
G.	<u>Is daar 'n kentering in die reaksionêre standpunte van Eerw. Morkel?</u>	234
H.	<u>Huidige opvattinge en standpunte van lidmate van die Athlone-gemeente</u>	235
I.	<u>Die huidige houding van die Ned. Geref. Sendingkerk teen-oor die Calvin Prot. Kerk.</u>	242
	<u>Slotbesinning</u>	244
	<u>Bylae 1:</u> Foto, Eerw. I.D. Morkel	247
	<u>Bylae 2:</u> Manifes, Afskeiding van 26 kerkraadslede van Ned. Geref. Sendinggemeente, Rondebosch.	
	<u>Bylae 3:</u> Kerkraadsnotule, Ned. Sendinggemeente, Rondebosch, 12 Aug. 1950, re transportakte, Belgravia-grond.	

Bylae 4: Verslag, Kommissie van Onderzoek, Ned. Geref.
Kerkraad, Rondebosch.

Bronnelys 252

I N L E I D I N G

Die doel van hierdie verhandeling is om vas te stel watter faktore meegewerk het tot die ontstaan van die Calvin Protestantse Kerk van Suid-Afrika. Gevolglik word die ontstaansgeskiedenis van hierdie Kerk beskrywe om daardeur hierdie faktore na vore te bring en te belig. Teen die agtergrond van die groot aantal kerklike afskeidingsbewegings in Afrika vandag, moet ons soek om hierdie afskeiding in die groter raamwerk van kerklike afskeidings te plaas en dit as behorende tot 'n bepaalde kategorie te definieer.

Die afskeidingsbeweging o.l.v. Eerw. I.D. Morkel was die grootste wat in die Ned. Geref. Sendingkerk in S.A. plaasgevind het en as sodanig verdien dit 'n sorgvuldige ondersoek en ontleding sodat die kerk daardeur, indien daar iets te leer is, moontlik bepaalde lesse vir die toekoms sou kon leer, en indien die kerk moontlik in die verlede foute begaan het, hy in die toekoms sodanige foute sou kon vermy.

In hierdie ondersoek is die betrokke bronne geraadpleeg t.w. Kerkraads- en ander notules, korrespondensie, acta van Ringe en Sinodes, argivale bronne, sowel as gepubliseerde bronne, koerante, ongepubliseerde manuskripte, kerklike tydskrifte en ander literatuur.

Daarbenewens is onderhoude gevoer met informante wat in direkte verband met genoemde afskeiding, of met die leier daarvan, gestaan het en dus uit 'n eerstehandse kennis daarvan kon spreek.

Die ondersoeker vind dit egter jammer dat van die belangrikste persone wat in hierdie ondersoek sleutelrolle kon vervul het, tans reeds oorlede is, t.w. Eerw. G. Meyer, vroeër Rynse sendeling te Komaggas, Eerw. J. Truu, vroeër Ned. Geref. sendeling te Komaggas, en Ds. J.G. Olivier (later Senator Olivier), vroeër Binnelandse Sendingsekreteraris van die Ned. Geref. Kerk in Kaapland.

Ander persone wat ook belangrike informante kon gewees het maar weens hoë ouderdom en 'n swak geheue weinig hulp kon bied was Ds. J. de Villiers, emeritus-leraar, vroeër van Claremont Ned. Geref. Sendinggemeente en verskeie kere voorsitter van die Ring van Wynberg, Ds. G.L. van Heerde, vroeër Algemene Sendingsekreteraris van die Ned. Geref.

(ii)

Kerk van Kaapland, en Ds. B.F.G. Bastiaanse, emeritus-leraar van die Ned. Geref. Sendinggemeente, Beaufort-Wes - laasgenoemde 2 persone intussen skielik oorlede.

Die mondelinge en skriftelike getuienis van die nog-lewende leier van die afskeidingsbeweging, Eerw. I.D. Morkel, was van groot belang vir hierdie ondersoek. Toegang is verkry tot laasgenoemde se persoonlike dokumente wat in verband met genoemde afskeiding staan, terwyl kerkrade van beide die Ned. Geref. Sendingkerk en die Calvin Prot. Kerk hulle kerkraadsnotule tot beskikking van die ondersoeker gestel het.

Verskillende plekke van belang is besoek, terwyl verskeie erediensste en 'n Ringsitting van genoemde kerk bygewoon is. In die gemeente Athlone van die afgeskeie kerk, is 'n meningsopname van lidmate verkry om hulle geestelike ingesteldheid en houding te bepaal.

In die beskrywing van die voorgeskiedenis tot die afskeiding word in hoofstuk 1 allereers aandag gegee aan die agtergrond en lewe van die stigter daarvan, sy vorming as leraar, sy daaropvolgende toetrede tot die evangeliebediening van die Ned. Geref. Sendingkerk en die latere reaksionêre beweging onder sy leiding teenoor apartheid en veral die reglementering daarvan sedert 1948. Laasgenoemde beweging word geteken binne die raamwerk van die politieke situasie in S.A. m.b.t. die Kleurlinge, sowel as die beleid van die Ned. Geref. Kerk t.o.v. sy dogterkerke.

Vervolgens word in hoofstuk 2 gelet op die breuk van Eerw. Morkel en sy medestanders met die Ned. Geref. Sendingkerk, die stigting van die Calvin Protestantse Kerk van S.A., en die reaksie wat dit in Ned. Geref. kringe tot gevolg gehad het. Die uitbreiding van die nuwe kerk in die stedelike en plattelandse gebiede van die Kaapprovinsie geniet vervolgens aandag, terwyl ook gelet word op die aansluiting van kerklike arbeiders uit die Ned. Geref. Sendingkerk by die nuwe kerk.

In hoofstuk 3 word 'n uiteensetting gegee van die huidige, kerklike

(iii)

situasie binne die Calvin Protestantse Kerk t.o.v. die stelsel van kerkregering, die opleiding van eie leraars, die kerklike aksie soos die prediking, liturgie, jeugsorg, ens., die verhouding teenoor die Ned. Geref. Sendingkerk en ander kerke, en die Kerk se vroeëre ideaal t.o.v. 'n veelrassige kerk.

Ook die Ned. Geref. Sendingkerk se huidige houding teenoor die Calvin Prot. Kerk sowel as die moontlikheid van 'n kentering by Eerw. Morkel t.o.v. sy reaksionêre standpunte van vroeër word bespreek.

Terselfdertyd word 'n ontleding gemaak van 'n streekproef wat in die gemeente Athlone van die afgeskeie Kerk uitgevoer is.

H O O F S T U K 1VOORGESKIEDENIS VAN DIE STIGTING VAN DIE
CALVYN PROTESTANTSE KERK VAN SUID-AFRIKA.A. Aqtergrond en toelating tot die bediening van Izaak David Morkel.1. Afkoms.

Die voorgeskiedenis van die Calvin Protestantse Kerk is onlosmaaklik verweef met die lewensgeskiedenis van die persoon wat die leiding geneem het by sy stigting: Izaak David Morkel. Die Morkel-gesin van Beaufort-Wes, van wie Samuel Willem Morkel die vader was, en laasgenoemde, die oudste seun, beskou hulleself as die afstammeling van Hercules Morkel, 'n veeboer van die plaas „Soutriviersvlei" in die distrik van Beaufort-Wes. Hy word as die oorgrootvader aangedui. Hercules Morkel was klaarblyklik van blanke afkoms en, volgens I.D. Morkel, afkomstig van die Hottentots-Holland aan die Kaap. Op Beaufort-Wes is hy getroud met Florentina Siemon, uit welke huwelik verskeie dogters en seuns gebore is.

I.D. Morkel het aan die ondersoeker 2 familie-albums met fotos getoon waarin ook 'n gesamentlike foto van Hercules Morkel, sy suster, en sy vrou Florentina Morkel (gebore Siemon) voorkom. Die ondersoeker hou hom daarvan oortuig dat Hercules Adriaan Morkel gewoonweg as 'n blanke beskou sou kon word terwyl sy vrou, Florentina, ook 'n sterk blanke voorkoms vertoon het.

Die ondersoeker, wat aanvanklik vanuit argivale bronne die verband wat Hercules Adriaan Morkel met die Morkelfamilie van die Hottentots-Holland sou gehad het, wou aantoon, het weens 'n gebrek aan inligting en omdat 'n uitgebreide ondersoek in dié verband vir die doel van hierdie verhandeling nie noodsaaklik was nie, met die getuienis van I.D. Morkel hieromtrent volstaan.¹⁾

-
1. Die getuienis van Morkel toon 'n merkwaardige ooreenkoms met dié wat in argivale bronne gevind is, o.a. dat Hercules Adriaan Morkel 'n boer te Beaufort-Wes, getroud was met Flora Siemon. Vir verdere navorsing, vgl. Philip Morkel: The Morkels; Family history and family tree, Kaapstad 1961, Openbare Biblioteek, Kaapstad; A.M. Hugo met medewerking van J. van der Bijl, Die Kerk van Stellenbosch, 1686-1963, Tafelberg Uitgewers, 1963, p.89; C.C. de Villiers: Geslagsregister van ou Kaapse families (3 dele), Geheel omgewerkte uitgawe, hersien en aangevul deur C. Pama, Kaapstad, 1966; Afskrifte, Doopregister en Huweliksregister, Ned. Geref. gemeente, Beaufort-Wes.

Een van die seuns van Hercules Morkel, wat later na die dorp getrek en daar oorlede is, was Gerhard Morkel. Aanvanklik het hy ook geboer, maar het later sy plaas „Platdorings" verkoop en op die dorp (Beaufort-Wes) gaan woon. Uit sy huwelik met Mary Theron is 9 kinders gebore t.w. Samuel Willem, Hercules Hein, Gerhard Thomas (vroeg oorlede), Willem John, James Phillipus, Florentina (vroeg oorlede), Maria, Dora.

Op navraag, het Eerw. Morkel verklaar dat bogenoemde kinders en hulle nasate oorwegend as blankes aanvaar word en 'n blanke voorkoms het. Die fotos wat die ondersoeker in die familie-album van Eerw. Morkel besigtig het, het hom van die hoë waarskynlikheid van hierdie stelling oortuig.

Samuel Willem Morkel, vader van I.D. Morkel, was, volgens Mnr. de Villiers, oud-kleremaker en inwoner van Beaufort-Wes, die „skranderste" van die broers. Hy sou 'n sterk persoonlikheid gehad het en soms dominerend en „verwaand" opgetree het.²⁾

Verskeie ander informante te Beaufort-Wes het die ondersoeker meegedeel hoedat Samuel Morkel gedurig baie aktief was in die politieke bedrywighede van Beaufort-Wes terwyl hy veral as stemwerwer binne die Kleurlinggemeenskap, wanneer 'n stadsraadsverkiesing op hande was, aktief meegewerk het. By politieke vergaderings was hy getrou aanwesig, het altyd een of ander betrokke kandidaat gesteun en aan die sprekers vrae gevra. Volgens De Villiers, het Samuel Morkel soms agressief voorgekom in sy optrede en blyke gegee van 'n vurige politikus te wees.

Volgens I.D. Morkel, het hy geglo in gelyke regte vir blank en nie-blank en van hierdie standpunt van hom geen geheim gemaak nie, terwyl hy gedurig aan sy kinders voorgehou het dat hulle in geen opsig vir die Blankes hoef terug te staan nie.

Soos sy vader, Gerhard Morkel, was hy voor sy troue lidmaat van

2. Onderhoud, Mnr. de Villiers. I.p.v. „skranderste" het hy die anglisisme „smartste" gebruik.

die Anglikaanse Kerk en het daarom ook nie geglo in afsonderlike aanbidding nie. Daarby was hy, volgens I.D. Morkel, „kwaai oor kleur” en „altyd oorhoeks” met iemand. Met sy gesin het hy in die middedorp te Brandstraat 1 tussen die blankes gewoon. Hierdie agtergrond het hom dus trots van geaardheid, in die goeie sin van die woord, gemaak.

Samuel Willem Morkel is op 23 Sept. 1910 met Dolphina (Dolfina) Francina August, dogter van Izaak David August en Elizabeth Jacoba August van Beaufort-Wes, getroud. Sy skoonvader, Izaak August (August) wat volgens I.D. Morkel, ’n baie toegewyde gelowige was, was veral ’n man van gebed wat daarvoor vaste tye gedurende sy besige dae as skrynerwerker afgesonder het. So het I.D. Morkel meer as een voorbeeld van sy grootvader se toegewydheid kon vertel.

In die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1901, sou hy aan die Boere se kant geveg het en sy eie Kleurlingmense aangespoor het om dieselfde te doen. Daarom was hy, volgens Morkel dan ook ’n baie geliefde man by die Boere van die distrik en ander blanke inwoners van die dorp. Vir min of meer 50 jaar lank was hy ’n getroue kerkraadslid van die Sendingkerk te Beaufort-Wes. Hy moes ’n onuitwisbare indruk gelaat het op sy kleinseun, I.D. Morkel, wie dan ook sy name dra.

Uit die huwelik van Samuel en Dolfina Morkel is gebore:

1. Izaak David Morkel, gebore 1 Desember 1910, gedoop 1 Januarie 1911 deur Eerw. R.D. Kretzen, in die N.G. Sendingkerk, Beaufort-Wes.

Doopgetuies: Izaak David August

Elizabeth Jacoba August.

2. Gert Thomas Morkel, gebore 21 April 1912, gedoop 2 Junie 1912 deur Eerw. A.H. Barnard.
3. Samuel Willem Morkel, gebore 14 Februarie 1914.
4. Elizabeth Jacoba Morkel, gebore 17 Desember 1915, gedoop 6 Februarie 1916 deur Eerw. A.H. Barnard.

5. Dolfina Frances Morkel, gebore 11 Mei 1919, gedoop 13 Julie 1919 deur Eerw. Barnard.
6. Daniel David August Morkel, gebore 31 Januarie 1921, gedoop 1 Mei 1921 deur Eerw. Barnard.
7. Mary Jane Morkel, gebore 9 Oktober 1922, gedoop 21 Desember 1922 deur Eerw. Barnard. (Moeder se naam by hierdie geleentheid as Dolly Morkel aangegee.)
8. Margaret Morkel, gebore 15 Oktober 1925, gedoop 5 Julie 1925, deur Eerw. B. Bastiaanse.
9. Henry James Morkel, gebore 27 Junie 1926, gedoop 2 Sept. 1926, deur Eerw. Barnard.³⁾

Uit bostaande lys van die Morkel-kindere blyk dit dat I.D. Morkel die oudste van die kindere was. Hy was ook die enigste kind aan wie die doop deur Eerw. Kretzen toegedien is, terwyl 7 van die ander kindere deur Eerw. Barnard en een deur Eerw. Bastiaanse gedoop is. Eerw. Barnard was dan ook, volgens I.D. Morkel, 'n groot vriend van die Morkel-gesin, welke vriendskap tot met sy dood voortgeduur het d.w.s. selfs na die stigting van die Calvyn Protestantse Kerk.

Die gesin Morkel was in geheel dus getroue lidmate van die N.G. Sendingkerk.

Verskeie informante het teenoor die ondersoeker getuig dat die gesin van Samuel Morkel die Blanke-gemeenskap se hoogste respek geniet het en bekend was as 'n respektabele familie wat trots was op hulle naam en eer. Die hele familie was lig van kleur en het grootliks 'n blanke voorkoms gehad. Hul het hul nie as vêr van die blanke bevolkingsgroep verwyderd gesien nie. Volgens Morkel, sou al die kindere besliste leierseienskappe en sterk persoonlikhede gehad het behalwe 2 van die broers wat meer teruggetrokke van geaardheid was. Die gesin het in goeie kringe beweeg en hulle vriende gekies vanuit diegene met 'n goeie inbors. Verder het hulle 'n hoë sedelike en morele

3. Afskrifte, Doopregister van N.G. Sendingkerk, Beaufort-Wes, 1909-1940, N.G. Kerkargief, Kaapstad. Die geboorte- en doopdatum van Samuel Willem Morkel kom nie in genoemde Doopregister voor nie. (Vgl. punt 3.)

lewensstandaard gehandhaaf⁴⁾.

2. Kinderjare en verblyf te Beaufort-Wes.

Samuel Morkel was 'n vermoënde man wat vir 30 jaar lank 2 slaghuise op die dorp besit het. Eers was hy vanaf 1921 tot 1928, volgens I.D. Morkel, in 'n vennootskap met 'n Duitser, Mnr. Max Schelzling, maar ná laasgenoemde se dood, het hy die slaghuise alleen verder besit. Tydens groot droogtes moes hy egter drie maal sy slaghuise sluit en voortgaan met sy werk by sy baksteenoond en sy kalkoond; lg. was die enigste in sy soort op die dorp. Verder het hy verskeie vragmotors besit waarmee hy kontrakteurswerk gedoen het terwyl hy ook nog vir boere damme gebou het.

I.D. Morkel moes, volgens sy eie getuienis, van kleins af leer om saam met sy skoolopleiding hard te werk. Vir 2 jaar lank het hy skool bygewoon in die ou N.G. Sendingkerk-skooltjie op die dorp. Daarna is hy toe na die Primêre Skool. Hy moes besonder skrande gewees het, as in aanmerking geneem word dat hy gedurende Std. VI sy studies moes staak om eers sy vader in sy besigheid te help. Hierna kon hy sy Std VI-eksamen na slegs 3 maande se studie aflê.

Onmiddellik hierna het hy weer sy vader in sy besigheid bygestaan en begin om sy ambag in die slaghuis-saak te leer. Op 18 jarige leeftyd bestuur hy reeds een van sy vader se twee slaghuise. Tydens droogtes werk hy vir omtrent 5 jaar by „Karoo Cold Storage”. Volgens sy eie getuienis het hy 15 jaar lank vir sy ouers gewerk aangesien daar op hom as die oudste seun swaer geleun is. Nadat die slaghuise vir die derde maal weens droogtes en 'n vleisskaarste moes sluit, het I.D. Morkel sy eie besighede begin met een of meer kafees en gepaardgaande kafee-karretjies op straat. Hierdie kafees het hy 18 maande lank besit en 'n ruim inkomste daaruit gehaal. Gedurende 1934 het hy 'n Ierse Koppeltote („Irish Sweepstake”) gewen wat £400 (R800) bedra het. Dit het, volgens hom, heel toevallig gebeur en het vir hom 'n nuwe era van sukses ingelui. Van hierdie geld sou hy dan R300 aan sy

4. Mondelinge getuienis, Eerw. B.F.G. Bastiaanse, Emeritus van die Sendinggemeente, Beaufort-Wes.

ouers geskenk het.

Voorts kon hy nou met die kontant 'n groot perseel in Brandstraat, Beaufort-Wes koop. Intussen het hy saam met sy vrou hard gewerk en langs alle moontlike weë geld probeer spaar. Dit het hom in staat gestel om 5 huise te koop en te beplan om sy eie winkel in Brandstraat te bou. Hy is egter gestuit in die nuwe rigting waarin hy wou beweeg deur ander ingrypende gebeure in sy lewe waarop ons aanstons sal terugkom.

Die finansiële vooruitgang wat hy ná 1934 ondervind het, het hom ook in staat gestel om sy eie huis te kon koop en te meubeleer. Op 1 April 1936 is hy getroud met Sarah Isaacs (toe 27 jaar oud), dogter van Theodore en Wilhelmina Isaacs van Kimberley, waar sy onderwyseres was by die „New Mainstreet“-skool. Hulle eerste kind, Sylvia Dolphina, sou eers ná 7 jaar gebore word, terwyl I.D. Morkel met sy opleiding te Stofberg Gedenkskool besig was.

Hulle 2 seuns, Lionel Isaac en Augustinus Samuel Francois, is albei te Kaapstad op 31 Maart 1946 en 12 September 1948 respektiewelik gebore nadat hulle reeds in Athlone (Crawford) gevestig was.

Die kenmerke van Morkel se karakter en optrede tydens sy kinderjare en latere verblyf te Beaufort-Wes kan soos volg saamgevat word: Volgens Eerw. Bastiaanse, voor wie Morkel uit die aard van die saak opgegroeï het, het Morkel deurgaans 'n mooi gesindheid teenoor blank en nie-blank geopenbaar. Hy was nederig en vriendelik teenoor die blanke inwoners van sy dorp terwyl hy met sy eie mense omgegaan en hom nooit bo hulle verhewe gedra het nie. Om verstaanbare redes het hy wel sy vriende gekies maar was andersinds teenoor almal vriendelik.

Uiterlik was sy lewe, veral gedurende sy na-skoolse jare, voorbeeldig, in so 'n mate dat Eerw. Bastiaanse sterk onder die indruk verkeer het dat Morkel reeds tydens sy katkisasie-periode tot volle oorgawe aan Christus gekom het. Heel moontlik, soos 'n mens sou verwag, het hy reeds in dié tyd al die werkinge van Gods Gees in sy

lewe ervaar. Self getuig hy dat hy op 8-jarige leeftyd tot 'n persoonlike oorgawe aan die Here gekom het. Veral het sy Sondagskoolonderwyseres, Mej. Sophie de Villiers, 'n groot invloed op sy lewe gehad.

Van allerweë is getuienis ontvang dat Izaak David Morkel getrou en lojaal aan die N.G. Sendingkerk was, dié kerk waarin hy gedoop is, belydenis afgelê het en later as Sondagskoolonderwyser en diaken gedien het. Eerw. Bastiaanse het die volgende getuienis oor hom gelewer: „Hy is een van die lede op wie die kerk kan trots wees. Hy het die plaaslike kerk gedien as Sondagskool onderwyser vir tien jaar. Sedert sy bekering meer as twee jaar gelede, was hy besonder hulpsaam gewees, in die geestelike bearbeiding van die gemeente.⁵⁾” Hier word na 'n evangelisasie-veldtog verwys.

Eerw. Barnard het as volg oor Morkel getuig: „Hy is 'n getroue lid van die Kerk en die Kerkraad wat hy as diaken dien.”⁶⁾

Uit onderhoude met verskeie persone te Beaufort-Wes, was dit vir ons duidelik dat Morkel 'n lojale seun van sy kerk was. Sy vader het die N.G. Sendingkerk vir 'n hele aantal jare as ouderling gedien.

Hy was goed bevriend met Eerw. Barnard en Bastiaanse en het 'n mooi gesindheid van liefde teenoor sy oudleraar, Eerw. Bastiaanse, openbaar, selfs nadat hy Beaufort-Wes reeds verlaat het.⁷⁾

Met Ds. Rabie, leraar van die Moedergemeente, Beaufort-Wes, was hy ook bevriend, 'n feit wat weerspieël word uit die gloedvolle wyse waarop Ds. Rabie later aan die Bin. Sendingsubkom. oor Morkel skryf en hom aanbeveel vir opleiding as Kleurlingleraar van die N.G. Sendingkerk.⁸⁾

5. Ongedateerde Getuigskrif van Eerw. Bastiaanse, Sendingkerkleraar van Beaufort-Wes, Korrespondensie-legger, S.5, 10/3/4, N.G. Kerkargief, Kaapstad. Na die Binnelandse Sendingsubkommissie word vervolgens verwys as B.S.S.K. Sien lys van afkortings.
6. Ongedateerde Getuigskrif. Eerw. A.H. Barnard (medeleraar), N.G. Sendinggemeente, Beaufort-Wes, korrespondensie-lêer S.5, 10/3/4, B.S.S.K., *ibid.*
7. Onderhoud, Eerw. Bastiaanse.
8. Getuigskrif, Ds. J. Rabie, 30 Desember 1939, Korrespondensie, B.S.S.K., S.5, 10/3/4, *ibid.*

3. Geestelike oorgawe en voorbereiding om vir leraar te gaan studeer.

Lank reeds was die Gees van God werksaam in die lewe van Izaak David Morkel. Daarvan getuig hyself: „Ek het Kerk gehou toe ek as kind in die vyeboom gesit het en die ander kinders op die grond geluister het. Ek het begin preek toe ek 16 jaar oud was en in al die tonele wat ek in deel geneem het, het ek die rol van predikant waargeneem. Dit was my een ambisie al die jare om leraar te word - dog my Vader wou nie - hy wou my in die besigheid gebruik.”⁹⁾

Vanaf 1928-1931 was hy Sondagskoolonderwyser en vanaf 1931 - 1936 superintendent van die Sondagskool en terselfdertyd ook orrelis vir die Sondagskool. Vanaf 1936-1940 was hy diaken in die Sendingkerk maar die laaste 3 jaar van sy dienstermyn as diaken het hy veral bestee deur aktief sendingwerk op die plase rond te doen. Hy het, volgens eie getuigenis, 'n groot vriend gehad, ene Mnr. van der Westhuizen ('n blanke) met wie hy sendingwerk saam gedoen het. In dié tyd hou hy selfs opelugdienste saam met die Heilsleër op die doop. Eerw. Barnard kon in dié tyd veel van hom gebruik maak om preekbeurte by bidure en buitedienste waar te neem. Hy preek dan ook dikwels by 2 spoorwegkampe en hou sondagskool op 'n plaas.

Morkel getuig self dat daar vanaf 1938 'n nuwe ywer by hom aanwesig was wat saamgehang het met Eerw. Lionel Fletscher, 'n Kongregasionalis van Engeland, se besoek aan Beaufort-Wes. Die ontmoeting met Eerw. Fletscher het 'n nuwe wending in sy lewe gebring. Eerw. Fletscher se besoek het plaasgevind gedurende Junie 1938 en spesiale dienste is deur hom waargeneem in die N.G. Moederkerk te Beaufort-Wes. Omdat die Kleurlinge die dienste uit die aard van omstandighede nie kon bywoon nie, is 'n luidspreker na die Sendingkerk aangelê sodat diegene wat daar vergader het, ook die diens kon volg.

Die vrug van hierdie dienste was o.a. 'n vernude oorgawe by Morkel. Hyself verklaar dat hy hierdie gebeurtenis nie as 'n „bekering”

9. Skriftelike antwoord van I.D. Morkel op Skriftelike Vraelys, Sept. 1969.

sou bestempel nie omdat hy toe vir jare al reeds die werkinge van Gods Gees in sy hart ervaar het. Die smeulende roepingsbewustheid van jare het net skielik opgevlam en die verlange om in die Here se diens te staan, het opnuut onuithoudbaar geword.

Daar was egter struikelblokke in die weg. Hy was reeds getroud. In die besigheidswêreld het hy hom tuis gevoel en was besig om 'n eie saak op te bou. Sy vader het gedurig aan hom gesê dat hy nie 'n le-raar moes word nie aangesien daar, volgens sy gevoel, geen toekoms vir 'n Kleurlingleraar in die Sendingkerk sou wees nie. Bowe-al was die vernaamste struikelblok, die feit dat daar toe geen fasiliteite bestaan het vir die opleiding van Kleurlingleraars in die Sendingkerk nie.

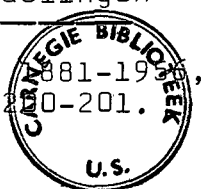
4. Pogings om Ned. Geref. Kleurlingleraars op te lei.

Die Ned. Geref. Sendingkerk in Suid-Afrika se Sinode het egter reeds gedurende die jare 1912 en 1916 besondere aandag geskenk aan die opleiding van Kleurling-evangeliste wat selfs die opleiding van Kleurlingleraars sou kon lei.¹⁰⁾

Gedurende hierdie tyd is aan die Sinode van die Moederkerk in 1915 deur die A.S.K. soos volg gerapporteer:

„Uwe Commissie gevoel dat het gebrek aan kleurling arbeiders in onze Binnelandse Zending Kerk een leemte aanwijst in onze organisatie. De Zendinggeschiedenis heeft geleerd dat eene Moederkerk sich ten doel moet stellen, de bearbeiding van haar Zendinggemeenten door daartoe opgeleide werkers van uit het volk zelf dat bearbeid wordt. Wij meenen dat de tijd nu gekomen is om de eerste stappen te doen tot de opleiding van arbeiders uit de Kleurlingen, en uwe Commissie stelt voor dat wij beginnen zullen met Evangelisten, die onze Binnelandse zendelingen in de grootere gemeenten kunnen helpen. Onder deze evangelisten zullen mogelijk later, wanneer de tijd daarvoor rijp is, de mannen gevonden worden die wij tot geordende zendelingen

10. C.J. Kriel, Die Gesk. van die N.G. Sendingkerk in S.A., 1881-1946, Doktorale Proefskrif, Universiteit van S.A., 1963 p.p. 200-201.

kunnen opleiden voor de zendinggemeenten."¹¹⁾

Die „Commissie voor een Evangelisten School" deur die Ned. Geref. Sendingkerk benoem, het in 1916 sy Sinode versoek om die plek vir 'n evangelisteskool aan te wys. Die Sinode het toe besluit „dat Wellington de plaats zal zijn."¹²⁾

Die Sinode besluit ook dat die sinodale kollekte wat gewoonlik vir die Sendinginstituut gegee is, voortaan daarvoor sal gaan.¹³⁾

Uit die verslag van die Bestuur van die Evangeliste-skool, blyk dat die Moederkerk in 1915 en die Sendingkerk in 1916 besluit het om die Evangeliste-skool daar te stel.¹⁴⁾ Die voorbereidingsklas vir die evangeliste het op 5 Feb. 1917 geopen en aan die einde van Junie 1917 is almal „als kwekelingen" toegelaat. Die kursus het 2 jaar geduur waarna al 7 evangeliste in Junie 1919 hulle eindeksamens met goeie gevolg afgeleë het. Een van hierdie evangeliste was Pieter Solomons, later 'n kandidaat vir die leraarskursus. In Augustus 1919 het 'n tweede klas begin met 3 kandidate waarvan een A.D. Andries was, later die eerste Kleurlingleraar van die Sendingkerk.¹⁵⁾

Op die Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk van 1920 word besluit dat aan die A.S.K. se versoek nl. dat evangeliste voortaan te Stofberg Gedenkskool opgelei sal word, nie voldoen kan word nie en dat die Evangeliste-skool te Wellington sal voortgaan.¹⁶⁾

In Junie 1921 lê die 3 evangeliste-kandidate hulle eindeksamens af waaronder ook A.D. Andries. Van Augustus 1921 af het die opleiding van 'n verdere 4 manne begin waarna drie van hulle in Desember 1923 hulle eksamens met goeie gevolg slaag. Een van die oorspronklike vier kandidate is voor dié tyd oorlede.

Die Binnelandse Sendingkommissie het aan die einde van 1923 sy

-
11. Acta Synodi, Ned. Geref. Kerk in Kaapland, 1915, p.57. Hierna verwys na as M.K. (Moederkerk).
 12. Acta Synodi, Sendingkerk, 1916, p.p.252-253. Hierna verwys as S.K. (Sendingkerk).
 13. Ibid., p.253.
 14. Acta Synodi, S.K., 1920, p.342.
 15. Ibid. p.p. 342-344.
 16. Ibid., p. 305.

finansiële ondersteuning aan die Evangeliste-skool gestaak, en geen nuwe klas is weer gevorm nie.¹⁷⁾

Die rede hiervoor aangegee deur die A.S.K. was dat die fondse dit nie meer toegelaat het nie en sodra die fondse weer gevind sou word, sou die opleiding hervat word.¹⁸⁾ In 1919 berig die A.S.K. egter aan die Sinode van die Moederkerk:

„Deze Commissie is van oordeel, dat met het oog op de toekomstige zelfstandigheid van de Zendingkerk, een begin behoort gemaakt te worden met de opleiding van kleurlingen met het oog op eventuele ordening. Zij verzoekt de Synode dit in beginsel goed te keuren, en de uitvoering van dit besluit aan de Algemeene Zendingcommissie op te dragen.”¹⁹⁾ Die Moederkerk het hierdie aanbeveling in sy geheel aanvaar. By die Sinode van 1924 word berig dat daar nog geen begin gemaak is met die opleiding van Kleurlingleraars nie, maar dat ’n reglement in dier voege aan die Sinode voorgelê sal word.²⁰⁾

Terselfdertyd word deur die Ned. Geref. Sendingkerk in Suid-Afrika op sy Sinode van 1924 besluit „dat deze Synode te kennen geeft, dat de tijd aangebroken is dat gekleurde mannen opgeleid worden voor Evangelisten en Leeraars, en dat de Moeder Synode gewaagd wordt om de zaak te ondernemen en wij haar beloven het hartelijk te steunen.” Terselfdertyd word ook dank uitgespreek vir wat die Moederkerk reeds gedoen het t.o.v. die opleiding van evangeliste. By hierdie Sinode word ook ’n „Eerw.-Pauw,²¹⁾ Kleurling Leeraars en Evangelisten fonds” gestig.²²⁾ Uit die verslag van die A.S.K. by die Sinode van die Moederkerk in 1928, blyk dat die A.S.K. sedert 1924 samesprekinge met die Moderatuur van die Sendingkerk gehad het oor die opleiding van Kleurlingleraars. Hierdie opleiding kon om verskillende redes egter nie te Stofberg of aan die Sendinginstituut te Wellington geskied nie. Deur die amptelike kerkblaai is toe aansoeke gevra van voornemende

17. Acta Synodi Bylaes, S.K., 1924, p.536.

18. Acta Synodi, M.K., 1924, p.65.

19. Acta Synodi, M.K., 1919, p.29.

20. Acta Synodi, M.K., 1924, p.65.

21. Acta Synodi, S.K., 1924, p.431.

22. Ibid., p. 445.

kandidate om te sien of daar 'n aanvraag vir opleiding is, maar weens die hoë kwalifikasies wat gestel is, het slegs een Kleurlingonderwyser hom aangemeld. Geen begin kon dus met die opleiding gemaak word nie. Die A.S.K. versoek dus die Sinode van die Moederkerk om die opleiding van evangeliste voort te sit. Van die opgeleide evangeliste kan dan moontlik na 'n paar jaar diens in die Sendingkerk, verder as leraars opgelei word. Terselfdertyd word die Sinode ook gevra om met die opleiding van Kleurlingleraars 'n begin te maak. Die Sendingkerk sou vir hierdie saak alreeds 'n mooi fonds ingesamel het.²³⁾

By die N.G. Sendingkerk-sinode van 1928 word as volg besluit:

„Die Hoog Eerw. Sinode dank die Hoog Eerw. Moedersinode, vir die gewilligheid om 'n opleidingskool vir gekleurde Leraars op te rig.”²⁴⁾ Terselfdertyd blyk uit die Moderatuursverslag wat voor hierdie Sinode gedien het, dat 'n deputasie van 2 N.G. Sendingkerk-leraars en 2 ouderlinge op aandrang van die A.S.K. na Stofberg gegaan het om te kyk of Kleurlingleraars nie daar opgelei kan word nie. Hierdie ondersoek het plaasgevind gedurende Julie 1926. Die deputasie se bevinding was egter dat sodanige reëling nie wenslik sou wees nie.²⁵⁾

Die Moderatuur doen in 1932 verslag aan die Sendingkerk-sinode dat die A.S.K. 2 lede van die Sendingkerk Moderatuur gevra het om te dien op die Kommissie vir die opleiding van „gekleurde Leraars”.²⁶⁾

Die A.S.K. berig voorts gedurende die Sinode van 1932 van die Moederkerk dat 2 beproefde evangeliste aan die einde van 1932 hulle opleiding as leraars voltooi het.²⁷⁾

By die Sendingkerk-sinode van 1932 blyk o.a. uit die verslag van die Verteenwoordigers van die Sendingkerk op die Kommissie vir die opleiding van gekleurde Leraars:

23. Acta Synodi, M.K., 1928, p.52.

24. Acta Synodi, S.K., 1928, p.52.

25. Ibid., p. 133.

26. Acta Synodi, S.K., 1932, p.105.

27. Acta Synodi, M.K., 1932, p.44(9).

1. Eerw. M.N. Breedt en H.C.M. Grebe is verteenwoordigers op die bogenoemde kommissie.
2. Aanvang met opleiding sou gemaak word begin 1929.
Sewe applikante het aansoek gedoen waarvan vyf aan die gevraagde vereistes voldoen het en dus goedgekeur is.
3. Op 2 Februarie 1929 is met die opleiding begin maar slegs 3 kandidate het opgedaag t.w. A.D. Andries, P. Solomons en H. Ferreira. Ferreira het later sy voornemens t.o.v. opleiding teruggetrek.
4. Die kerkraad van Wellington het die konsistorie van die kerk as klaskamer beskikbaar gestel.
5. Die onderrig is gegee deur Eerww. M. Breedt en J. Louw, tesame met die dosente van die Sending Instituut.
6. Die betrokke 2 studente sal aan die einde van 1932 hulle eksamens aflê.²⁸⁾

Die Moederkerk se Sinode van 1936 besluit dat daar meer aktief opgetree moet word t.o.v. die opleiding van Kleurling-leraars en evangeliste, en kennis word geneem dat Andries D. Andries „op 15 Augustus 1935 as die eerste kleurling-leraar van ons kerk toegelaat” is; Die ander kandidaat, P. Solomons, het nie die vereiste aantal punte gekry nie, en sou dus weer eksamen moes aflê.²⁹⁾

In 1940 is Kleurling-evangeliste weer te Rondebosch en ook te Stofberg Gedenkskool opgelei. Onderhandelinge is egter gevoer om nie meer Kleurling-evangeliste by laasgenoemde inrigting op te lei nie.³⁰⁾ Eerww. M. Breedt en P. Joubert het gedurende hierdie jare op 'n Inter-kommissie van Moeder- en Sendingkerk gedien, waar ook die opleiding van Blanke- en Kleurlingleraars bespreek is.³¹⁾

28. Acta Synodi, S.K., 1932, p.187.

29. Acta Synodi, M.K., 1936, p.67.

30. Acta Bylae, S.K., 1942, p.p.188-189. Vgl. ook C.J. Kriel, a.w., p.201.

31. Originele Acta, S.K., 1942, in Kerkargief, p.40.

Die Sinodale Kommissie van die Moederkerk het ná 1940, £300 (R600) gestem vir die opleiding van Kleurlingleraars tot met die Sinode van 1945. Tydelike fasiliteite vir opleiding is geskep en in 1943 het die kursus van 2 studente, Prenz en Ontong, in aanvang geneem.³²⁾

Bostaande geskiedkundige oorsig is belangrik vir 'n juiste begrip van die situasie in die Ned. Geref. Sendingkerk m.b.t. die opleiding van die eerste Ned. Geref. Kleurlingleraars in die tyd toe I.D. Morkel 'n begin wou maak met sy opleiding as 'n leraar onder sy eie mense.

5. I.D. Morkel bereik hom in leraars-opleiding voor.

Ten spyte van sy vader se gevoelens, wou hy 'n leraar van die Sendingkerk word. Dit is heel verstaanbaar dat Morkel met Eerw. Lionell Fletscher sou gepraat het oor bogenoemde begeerte.

Al gou het sy ywer vir andere duidelik geword. Kaptein Kühn van die Heilsleër sou hom dan ook genader het om 'n evangelis in die Heilsleër te word. Sy soort van prediking op dié stadium, sou volgens Kaptein Kühn die regte soort prediking vir die Heilsleër gewees het.

Eerw. Sheasby van die Metodiste-kerk sou hom ook genader het om na die Metodiste se opleidingskool vir opleiding te gaan.

Aan Eerw. Barnard sou Morkel die eerste van sy begeerte vertel het. Dit was gedurende Junie 1938. Volgens sy eie getuienis egter kon of het Eerw. Barnard en Bastiaanse weinig gedoen om hom te help om opleiding as N.G. Sendingkerkleraar te bekom.

Sodanige opleidingsfasiliteite het, soos ons gesien het, nie gedurende 1938-1939 bestaan nie. Intussen het hy begin om d.m.v. 'n korrespondensiekursus die Std. VII en VIII - sertifikaat te verwerf. Ná 6 maande se studie het hy die betrokke eksamen afgelê en daarna begin met Std IX en X d.m.v. dieselfde korrespondensie-kursus.

Ná al die vrugtelose pogings om die nodige fasiliteite te vind

32. Acta Synodi, M.K., 1945, p.106.

om vir die Sendingkerk as leraar opgelei te word, het Morkel met Eerw. Lionell Fletscher in Dublin, Ierland, kontak gemaak en raad gevra. Laasgenoemde se raad aan hom was om by die Congregational Church aan te klop, indien sy eie kerk hom nie kon oplei nie. Dit het Morkel dan ook gedoen en na verskeie samesprekinge met die betrokke instansies en veral Eerw. Loyd en Clinton, moes hy verneem dat hy vooraf eers 'n jaar lank 'n lidmaat van die Congregational Church moes wees alvorens hy hierdie opleiding sou kon ontvang. Daarby moes hy ook in besit wees van 'n Std 10-sertifikaat. Vir eersgenoemde vereiste het Morkel nie kans gesien nie.

Ds. Rabie se weergawe van die situasie is soos volg:

„Toe Eerw. Lionell Fletscher hier was, het hy met hom in aanraking gekom, en omdat dit vir hom voorgekom het dat die moeilikhede wat in sy weg gestaan het om Leraar in sy eie kerk te word, onoorkomelik was, het Eerw. Fletscher hom aangeraai om na die Congregational kerk te gaan. Hoewel hy teensinnig was om deur 'n ander kerk as sy eie opgelei te word, was hy so amper daarnatoe. Hy het al sy huis verhuur gehad met die oog op sy vertrek na Port Elizabeth toe hy agterkom dat die kursus daar langer sou duur as hy gemeen het. Daarop het hy na my gekom, en van my vir die eerste keer van Stofberg verneem.”³³⁾

Ons moet egter nie uit hierdie onderhandelinge van Morkel met die Congregational Church aflei dat hy nooit met sy eie leraars gepraat het oor sy begeerte om leraars-opleiding te verkry nie. Dit het hy heel dikwels gedoen, maar soos ons gesien het, kon hulle nie veel help nie. Ons vind wel getuienis van 'n beskeie poging van die kant van Eerw. Bastiaanse in die korrespondensie-lêers van die Binnelandse Sendingsubkommissie:

„Izak Morkel, Beaufort-Wes, besoek Eerw. B.F.G. Bastiaanse op 9/9/38.

33. Getuigskrif van Ds. J. Rabie, 30 Des. 1939, N.G. Moedergemeente, Beaufort-Wes, re Morkel, Korrespondensie, B.S.S.K., S.5, 10/3/4, *ibid*.

Wil graag opleiding ontvang as Kleurlingleraer. Getroud, met Onderwyseres. Omtrent 26 jaar oud. Is besig vir Skool Hoër te studeer (1939). Regte tipe wat ons nodig het beskou Eerw. Bastiaanse (beskeie en ernstig).

Wesleyane het hom goeie voorwaardes gestel. Eerw. Bastiaanse wil baie graag informasie hê, maar wil graag weet wat in hierdie besondere geval kan gedoen word.

Kan nie te Beaufort-Wes tot matriek leer nie."³⁴⁾

Die aard, formulering en algemene voorkoms van bogemelde inligtingstuk, gee dit die voorkoms van aantekeninge te gewees het van die Binnelandse Sendingsekretaris of een van sy personeellede, tydens of na 'n telefoniese gesprek wat Eerw. Bastiaanse vanaf Beaufort-Wes met die Sendingkantoor in Kaapstad gevoer het.

Die A.S.K. kon egter niks doen in dié stadium nie en daarom het Morkel ten einde raad hom na Ds. Rabie gewend om hulp. Tydens 'n reeks spesiale dienste wat Ds. George du Toit te Beaufort-Wes gehou het, het hy, Ds. Rabie en Morkel hierdie kwessie bespreek en na 'n moontlike oplossing gesoek.

Toe Morkel d.m.v. Ds. Rabie gehoor het van Stofberg-Gedenkskool, het hy hom dadelik bereid verklaar om soontoe vir opleiding te gaan. Maar hiertoe sou eers die toestemming van die A.S.K. verkry moes word, aangesien Stofberg-Gedenkskool tot op dié stadium nog geen Kleurlingleraars opgelei het nie, maar slegs Bantoeleraars.

Dadelik het Ds. Rabie aan die Binnelandse Sendingsubkommissie geskryf en getuigskrifte van homself, Eerw. Barnard en Eerw. Bastiaanse gestuur. Terselfdertyd het Morkel op 1 Januarie 1940 persoonlik aansoek gedoen by die Sendingkantoor om te Stofberg-Gedenkskool opgelei te mag word.

34. Inligtingstuk, ongedateerd, Korrespondensie, B.S.S.K., S.5, 10/3/4, ibid.

Ons haal vervolgens uit mnr. Morkel se brief aan Ds. G.L. van Heerde, Algemene Sendingsekretaris, op 1 Januarie 1940 aan:

„Wel Eerw. Heer,

Om my selwe aan u voor te stel: Ek is iemand wat aan die Geref. Sending gemeente van Beaufort Wes behoort.

Wat al lang die drang gevoel om 'n arbeider in die wingerd van die Heer te wees.

Maar wat viral gedurende die laaste paar jaar, na 'n besondere werking van die Here in my hart, die begeerte het, om 'n leraar van my kerk te word.

In my kinderjare, het ek my Standard VI in die skool bereik, - maar gedurende die laaste jaar, het ek met korrespondensie klasse my skool hoër eksamen afgelê.

Ek gevoel gelei om, - as dit moontlik is, - na Stofberg gedenk skool te gaan met die begin van hierdie maand.

Maar Ds. Hofmeyer skrywe dat een van die vereistes is, dat die A.S.K. van die Kaapse Kerk vir my daar toe verlof moet gee.

„Hiermee wil ek by u wel Eerw. as verteenwoordigende die A.S.K. my aan soek om die verlof inhandig.”

(Onderstreping is van die Sendingkantoor, aanhalingstekens deur Morkel) U sal verstaan dat ek in 'n moeilike posisie verkeer, dat as ek na Stofberg nog in hierdie maand wil gaan, ek hierdie verlof sal moet hê vóór die volgende vergadering van die A.S.K.

Daarom sal ek baie bly wees, as u my versoek voor die binnelandse Sub-kommissie kan bring, en as u my kan verwittig of die kommissie oor my versoek gunstig gesind is en die by die A.S.K. sal wil ondersteun.

Ek sou my daarvan oortuig, dat as ek hierdie verwittiging besit, dit my weg na Stofberg sal oopmaak.

Ek stuur u hiermee 'n getuigskrif van Ds. Rabie, en kopieë van getuigskrifte van my leraars, Eerwrs. Barnard, en Bastiaanse, wat ek van hulle gekry het, - met die oog op my versoek na Stofberg.

Die Originele getuig skrifte hou ek vir my applikasie na Stofberg.

Met goeie verwagting,
U dienswillige dienaar,
(Get.) Izak D. Morkel." 35)

In Ds. Rabie se bygaande getuigskrif getuig hy onder meer:

"Ek wil graag die aansoek van Izak Morkel om die toestemming van die A.S.K. dat hy na die Stofberg Gedenk Skool kan gaan om daar as Sendeling van ons kerk opgelei te word, ondersteun.

Hy is iemand wat finansieel onafhanklik is, en met grote opoffering, wat die tydelike betref, sy lewe aan die diens van die Here wil wy."

En verder: "Dadelik het hy gevoel dat die Here vir hom die weg daarnatoe aanwys (m.a.w. na Stofberg). Teen die beswaar dat hy en sy vrou, --- sy was 'n onderwyseres, --- vir 'n vier jaar tussen die Naturelle sal moet woon, is hy daarvan oortuig dat as hulle die Naturelle op die wyse beter sal leer ken en hul taal sal aanleer, dit vir hulle 'n groter arbeidsveld in die toekoms sal aanbied.

Hy is 'n man van godsvrug en beskeidenheid en sal as Leraar bepaald 'n aanwys vir die Sending Kerk wees. Dit sal vir die lede van die A.S.K. interessant wees om te weet dat dit deur hom was dat die plaaslike sendinggemeente in al die dienste onlangs deur Ds. G.D. du Toit hier gehou, deur middel van 'n luidspreker in hulle eie Kerk kan deel.

(Get.) J. Rabie." 36)

35. Korrespondensie-lêer S.5, 10/3/4, B.S.S.K., ibid.

36. Brief gedateer 30 Des. 1939, ibid.

Uit die getuigskrif van Eerw. A.H. Barnard, is die volgende van belang:

„Met genoeg kan ek getuig van Izak David Morkel as 'n Godvresende man, met een baie voorbeeldige wandel.

Hy is 'n getroue lid van die kerk en die kerkraad wat hy as diaken dien.

Hy is vol ywer vir die Here en die Redding van siele.

Ek het die hoogste verwagting van hom as 'n Evangeliedienaar.

Ek wil hom nie graag uit ons midde verloor nie, maar ook nie in sy weg om vir die Here te werk, staan nie.

Ons bid hom toe 'n geseënde Evangelie loopbaan, en sal hom altyd in ons gebede gedink.

Ons sal hom baie mis daar hy veel vir ons beteken het."³⁷⁾

In sy getuigskrif oor I.D. Morkel, sê Eerw. Bastiaanse o.a.:

„Hy is een van die lede op wie die Kerk kan trots wees. Hy het die plaaslike Kerk gedien as Sondagskool onderwyser vir tien jaar. Sedert sy bekering meer as twee jaar gelede, was hy besonder hulpzaam gewees, in die geestelike bearbeiding van die gemeente.

Die Liewe Here het hom reeds tot een Vrugbare loot in die wynstok gemaak sy lewe is sy getuigenis.

In sy omgang is hy baie neederig vol van die liefde van Kristus en beoefening van waregebeds lewe."³⁸⁾

Op 4 Januarie 1940 skryf die Organiserende Sendingsekretaris aan Morkel dat sy aansoek voor die Binnelandse Sending Subkommissie gebring sal word so gou dienlik.³⁹⁾

37. Ongedateerde getuigskrif, Eerw. A.H. Barnard, ibid.

38. Getuigskrif, Eerw. Bastiaanse, ibid.

39. Brief, 4 Jan. 1940, ibid.

Op 10 Januarie 1940 skryf die Organiserende Sendingsekretaris weer aan Morkel:

"Met verdere referte tot u brief van 1 Januarie 1940 kan ek u nou meedeel dat ek u aansoek vir verlof om toegelaat te word tot die Stofberggedenkskool om daar as kleurlingleraar opgelei te word deur die Binnelandse Sendingsubkommissie oorweeg is.

Dit is vir my 'n genoeë om u mee te deel dat die vergadering geen beswaar het nie. Die binnelandse Sendingsubkommissie vertrou dat die weg nou vir u oop is en dat dit met u voorbereiding aan die inrigting voorspoedig sal gaan."⁴⁰⁾

En so was die weg uiteindelik oop vir Morkel om opleiding as Kleurlingleraar te ondergaan. Hieromtrent getuig hy self in 'n onderhoud as volg:

"Ds. Rabie was direk verantwoordelik vir my gaan na Stofberg na 'n lang, bitter stryd."⁴¹⁾

In 'n skrywe namens die Binnelandse Sendingsubkommissie word Ds. Hofmeyer, Hoof van die Stofberg Gedenkskool, versoek om alle besonderhede aangaande die leraarskursus aan Ds. Rabie te stuur.⁴²⁾

6. Opleiding van Kleurlingleraars te Stofberg-Gedenkskool.

En so het Morkel en sy eggenote hulle weg na Stofberg-Gedenkskool gevind. Die reis na Viljoensdrif in die O.V.S. was per trein want hulle het in die begin nog geen voertuig besit nie.

In 'n skrywe van Ds. Hofmeyer aan Ds. G.L. van Heerde (Alg. Sendingsekretaris) op 7 Januarie 1941, word die volgende oor die opname van die student Morkel by die Stofberg-Gedenkskool vermeld:

"U sal u herinner dat ons skriftelik van u kommissie verlof gekry het om twee Kleurlinge, September en Morkel hier as Leraars op te

40. Brief, 10 Jan. 1940, ibid.

41. Skriftelike vraelys aan Eerw. Morkel, hierna slegs genoem: Skriftelike Vraelys.

42. Brief, 15 Desember 1939, S.5, 10/3/4, ibid.

lei omdat daar nog nie in die Kaapprovinsie voorsiening vir opleiding was toe hulle hulle kursus wou begin nie. Ons het toe ons hier ingerig om hulle te ontvang, en in die geval van Morkel het ons nogal heelwat moeite en onkoste gehad om vir hom 'n beter woning te gee as die waarin die Naturelle gewoonlik woon."⁴³⁾

Ds. Hofmeyer beskryf sy indrukke van bogemelde student as volg:

"Ek onthou I.D. Morkel nog baie goed. My indrukke van hom was baie goed. Ons as dosente het hom as besonder intelligent gevind en was diep onder die indruk van die opofferings wat hy hom getroos het om tussen die bantoe te kom woon en studeer. Ons het baie gedoen om hom te probeer tegemoetkom. Maar dit kon nie veel beteken. Hyself het egter 'n baie mooi gees geopenbaar, en verklaar dat hy alles bereidwillig ondergaan omdat sy roeping tot die Evangeliebediening vir hom so duidelik is."⁴⁴⁾

Op 20 Mei 1940 het Morkel, volgens eie getuienis, sy eksamen-vraestelle vir die Matrikulasie- en Hoër Taalbond-eksamen te Stofberg-Gedenkskool van sy korrespondensie-skool ontvang. In hierdie tyd was hy juis besig met sy admissie-kursus. Uiteindelik sou hy dan ook die Matrikulasie-, Hoër Taalbond-, en die Admissie-eksamen alles in 9 maande aflê. Sy Admissie-kursus alleen het uit 8 vakke bestaan en vir die Hoër Taalbond het hy 19 teksboeke gehad. By dit alles het hy goed geslaag t.w. 3 vakke van Matrikulasie-kursus met lof, en die Admissie-kursus met 79%. Die betrokke Korrespondensie-skool het hom gevra om ook die B.A.-graad later te voltooi maar alhoewel hy met 7 vakke begin het, kon hy, toe hy reeds in die bediening was, nie die tyd vind om die laaste deel van die kursus te voltooi nie,^{44a)}

Sy dosente te Stofberg was, volgens sy eie getuienis, Di. W.M. Brits, A.J. Rousseau, L.P. Maree en Taljaard.⁴⁵⁾

43. Brief, 7 Januarie 1941, ibid.

44. Brief, 30 Junie 1969, aan ondersoeker.

44a. Onderhoud, Eerw. Morkel, 28.10.1969, ibid., byl. 1, p. 118.

45. Die Jaarboek van Ned. Geref. Kerke, 1969, p.158, bevestig dit.

Die Stofberg-Gedenkskool het Morkel in 'n buitegebou met 3 kamers gewoon. Later het W.A. September ook by hulle ingewoon. Sy vrou het Sondagskool gehou, besoekies afgelê, soms vir die Evangeliste se vroue klas gegee, en verder die huishouding van hulle nederige woning op haar geneem. Morkel en September het wanneer die teologiese klasse soggens om 10:30 vm. gesluit het, vanaf 11 vm. aan die Evangeliste klas gegee in Afrikaans, Rekenkunde en Boekhou.

Die omstandighede was vir hulle ongerieflik. Weens beperkte ruimte kan ons op die besonderhede van hulle posisie nie hier ingaan nie. Die aanpassing by die Bantoe-studente was moeilik. Morkel self het hom tussen twee vure bevind. Hy het 'n gevoel dat hy enersyds moes waak om nie 'n antipatie teen sy eie persoon by die Bantoe op te wek nie, en andersyds om sy dosente nie onder verdenking te plaas by die Bantoe-studente nie asof hulle hom as Kleurling sou wil beoordeel. Morkel getuig dat hy steeds getrag het om sy dosente in hierdie soms spannende situasie by te staan.

Hy kla dat die blanke-boere van die omgewing soms verkeerd optree het deur hom nie te groet nie.

Eenmaal per week het hy in die namiddag mnr. Groenewald in die plaaslike winkeltjie gaan help, aangesien hy nie geneë was om saam met die Bantoe-evangeliste hande-arbeid te verrig nie.

Finansieel het sy opleiding ook veel van hom geverg, aangesien, soos reeds aangedui, nóg Stofberg Gedenkskool, nóg die Binnelandse Sendingsubkom. hom enige finansiële hulp aangebied het. Sy vernaamste bron van inkomste was destyds die huurgelde van sy 5 huise te Beaufort-Wes. Ten opsigte hiervan getuig Ds. Rabie dat mnr. Morkel finansieel onafhanklik was en met grote opoffering, wat die tydelike betref, sy lewe aan die diens van die Here wou wy.⁴⁶⁾

46. Getuigskrif, Ds. Rabie, 30 Desember 1939, Korrespondensie S.5, 10/3/4, a.w.; vgl. p.15.

Die naaste groot dorp aan die Stofberg-Gedenkskool was Vereniging - 'n afstand van \pm 18 myl. Sondae het Morkel en September per fiets na Vereniging gery om sendingwerk aldaar te gaan doen. Gedurende Junie 1941, in die vakansietyd, het Eerw. Esterhuizen van Johannesburg se Ned. Geref. Sendingkerk, vir mnr. Morkel gevra om hom te help met die bearbeiding van die Kleurling-soldate te Johannesburg wat toe daar saamgetrek was en gewag het om opgeroep te word vir diens in die Noorde. Die 6 weke van arbeid onder hulle onthou hy as 'n tyd van waardevolle ondervinding vir sy eie lewe. Die Kleurlingstudent, W.A. September, wat saam met I.D. Morkel vir die leraarskursus ingeskryf het, sou later ook 'n belangrike rol in die stigting van die Calvin Protestantse Kerk speel en verg dus hier ons aandag.

Blykens 'n brief van hom aan die Organiserende Sendingsekretaris op die 18e Desember 1937, het hy aansoek by die Stofberg-Gedenkskool gedoen om daar opgeneem te word.⁴⁷⁾

Eerw. W.M. Brits, Vise-Direkteur van Stofberg-Gedenkskool onderhandel self ook met Ds. A.F. Louw, oor die aansoek van mnr. September in dié verband en meld die volgende besonderhede:

Hy is 'n Kaapse Kleurling, 23 jaar oud, (d.w.s. twee jaar te jonk vir Stofberg se opleidingsvereistes) en 'n lidmaat van die Rynse Kerk, 'n bekeerling van die N.G. Sendingkerk, en dien as onderwyser in die N.G. Kerkskool, Fortuin, in die distrik van Elgin.⁴⁸⁾

Uit 'n brief van September aan die Direkteur van Stofberg-Gedenkskool op 20 November 1937, word nog die volgende besonderhede vermeld:

As Laerskool-onderwyser met 'n 3 jaar opleiding ná Std. VI, het hy onderwys gegee te Marydale, waar hy „tot 'n waaragtige bekering gekom het, deur 'n sekere arbeider mnr. C.H. Lamont (wat ook voorheen 'n leerling, vir Evangelis, was in gemelde inrigting).” Drie maande daarna het hy na Elgin vertrek waar hy naas die onderwys veel tyd aan

47. Brief, 18 Desember 1937, ibid.

48. Brief, Eerw. W.M. Brits aan Ds. A.F. Louw, ibid.

die verkondiging van die Evangelie gewy het.⁴⁹⁾

„Sending arbeider” J.H. de Wet getuig dat September vir 1½ jaar onderwyser in die wyk Fortuin-Vyeboom was en baie ywerig in die bywoning en hou van bidure en dienste.⁵⁰⁾ Hy het reeds in 1937 by die Ned. Geref. Sendingkerk aangesluit.

Op 24/1/38 gee die Organiserende Sendingsekretaris aan September kennis dat die Binnelandse Sendingsubkommissie hom verlof gee om na Stofberg-Gedenkskool te gaan. Die Kommissie wil egter hiermee geen finansiële verpligting op hulle neem nie.⁵¹⁾ Gedurende die helfte van 1939 moes hy ongelukkig sy studies daar staak omdat sy vader oorlede is en hy eers moes gaan werk om met die gesinsinkomste te help, aangesien hy nog sorgbehoewende, jonger broers en susters gehad het. Vanaf die middel van 1941 kon hy sy studies weer voortsit.

Met die hervatting van die opleiding van Kleurlingleraars te Wellington het die voortsetting van die leraarskursus deur die studente Morkel en September in die gedrang gekom. Ds. J. Rabie, emeritus-leraar, voorheen van die Moedergemeente, Beaufort-Wes, het in 1943 met behulp van enkele dosente van die Sending-Instituut te Wellington begin om Josef Prenz en Abraham Frederik Outong op te lei as Kleurlingleraars.

Gedurende Augustus 1943 het die A.S.K. besluit dat 'n Kuratorium vir die Inrigting vir opleiding van Kleurlingleraars in die lewe geroep moet word en gedurende Januarie 1944 hou die bestuursliggaam dan ook sy eerste vergadering bestaande uit 6 lede van die A.S.K. en 2 lede van die Sendingkerk-Moderatuur.⁵²⁾ Eintlik is samesprekinge tussen Moeder- en Sendingkerk vanaf 1936 op 'n hoër vlak gevoer en is die eerste belangrike besluit t.o.v. die opleiding van Kleurlingleraars reeds in 1940 geneem.

49. Brief, 2 Nov. 1937, ibid.

50. Getuigskrif, J.H. de Wet, ibid.

51. Brief, 24 Jan. 1938, ibid.

52. Acta Synodi, M.K., 1945, p.p. 106, 140.

Die wyse waarop hierdie nuwere ontwikkeling sy eie opleiding aan die Stofberg-Gedenkskool geraak het, word deur Eerw. I.D. Morkel as volg geskets:

Ds. P.J. Viljoen van Heidelberg Transvaal, het gedurende 1940 Stofberg-Gedenkskool besoek as feesredenaar vir Stofberg-Gedenkskool se verjaardag. Aan Ds. Hofmeyr, die Direkteur, sou hy toe gevra het hoe dit dan is dat daar 2 kleurlinge te Stofberg is, waarna aan hom die posisie verduidelik is.

Ds. Viljoen sou toe afgereis het na die Kaapse Sinode van 1940 en by dié betrokke Sinode sterk daarop gewys het dat dit nie gewens was dat Kleurlinge aan 'n Bantoe-inrigting van ons Kerk opgelei moes word nie. Ds. Rabie sou daarop ook 'n sterk pleidooi gelewer het dat met die opleiding van Kleurlingleraars te Wellington nou voortgegaan sou word. Op hierdie suggestie sou die Sinode gunstig gereageer het aangesien, volgens mnr. Morkel, Ds. G.L. van Heerde aan die einde van dieselfde jaar (1940) tydens 'n besoek te Stofberg, sou gesê het dat die Kaapse Sinode nou sterk daarvoor voel dat kleurlinge voortaan nie meer te Stofberg-Gedenkskool opgelei sou word nie.

Voorts verhaal Morkel dat toe hy aan die einde van sy 2e jaar (1940) te Beaufort-Wes met vakansie was, Dr. Greyvenstein, van Wellington Sendinginstituut, hom daar sou kom opsoek het en verwittig het dat hy (Dr. Greyvenstein) afgevaardig was om Morkel en September in kennis te stel om nie weer na Stofberg terug te gaan nie. Dr. Greyvenstein sou ook gemeen het dat indien Morkel sy kursus te Wellington voltooi, hy 'n bemoediging vir die ander Kleurlingstudente wat daar hulle kursus sou begin, sou wees.

Vir hierdie beweerde besoek van Dr. Greyvenstein aan Morkel te Beaufort-Wes, het ons voldoende bewys gekry in 'n brief van Mnr. I.D. Morkel aan Ds. Hofmeyr te Stofberg-Gedenkskool, op 31 Desember 1940 waarin hy o.a. op vertroulike wyse skryf: „Kyk Ds., Dr. Greyvenstein, hoof dosent van die institute te Wellington was hier te Beaufort West, toe ek hier aangekom het. Na ek 'n paar dae hier was,

het Dr. Greyvenstein en Ds. Rabie my kom sien, en alles uitgevra omtrent my finansiële posisie, omstandighede te Stofberg ens. Dr. Greyvenstein het toe aan my bekend gemaak die jongste besluit van die synode, en het toe aan my gesê, dat dit word verwag dat, waar daar nou op Wellington voorsorg gemaak is vir die opleiding van Kleurling leraars, ek daarvan gebruik moet maak.

U kan verseker wees Dominee dat ek nie in die minste geobjekteer het teen my posisie op Stofberg nie, en ek Dr. Greyvenstein ook gesê dat u alles in u vermoë gedoen het om my tuis te maak. Dr. Greyvenstein het toe aan my gesê dat al sal ek en ook September weer terug gaan, kan ons seker wees dat ons deur die Sending Kommissie sal kennis kry. Dr. Greyvenstein is gister weg, en het vir my gesê, dat alhoewel hy dit nog nie offisieel het nie, moet ek maar voorlopig alles regmaak, Dr. sal sien dat alles regkom.

Dr. Greyvenstein het my gevra om u te vra om September se adress aan my te stuur, want ek moet ook aan hom skrywe.

U kan verstaan Ds. dat hierdie omwenteling my in 'n groot onkoste dompel maar ek hoop daarom om weer reg te kom.

Ds. Ek het in kort u die saak voorgelê, en u moet assb. vir my u gedagte daaromtrent gee. Soos ek u sê Ds. vir my maak dit nie saak of ek op Stofberg bly, en of ek na Wellington moet gaan. Al wat ek voel is, dat as ek na Wellington moet gaan dat moet ek maar gaan. Ek sal as alles reg is my goed kom haal."⁵³⁾

Op 7 Januarie 1941 korrespondeer Ds. Hofmeyr met Ds. van Heerde, Alg. Sendingsekr. en skryf as volg:

"Ek verstaan nou dat die Kaapse Sinode besluit het om weer te begin met die opleiding van Kleurlingleraars op Wellington maar het nog nie gehoor wanneer 'n aanvang daarmee gemaak sal word nie. Laaste

53. Brief, 31 Desember 1940, Korrespondensie, B.S.S.K., 5.5, 10/3/3, Kaapse Kerkargief.

week het ek egter van Morkel 'n brief ontvang wat ek hierby vir u insluit. Ek meen dat u sal verstaan as ek sê dat die inhoud van hierdie brief my verbaas het. Hoewel ons nog niks offisieel van u kommissie omtrent die saak verneem het nie word een van ons leerlinge persoonlik aangesê (ook nie deur u kommissie nie) dat hy nou verplig sal wees om sy kursus hier te staak en na Wellington te gaan. Hy moet dan ook die adres van die ander kandidaat van my kry sodat hy in kennis kan gestel word.

Afgesien van ander oorwegings kom hierdie prosedure my baie vreemd voor, maar ek sal dit maar daar laat."

Vervolgens lig Ds. Hofmeyr dan net enkele aspekte van die saak toe o.a. dat die verlof deur die A.S.K. aan genoemde twee Kleurlinge verleen om te Stofberg-Gedenkskool opgelei te mag word, nie deur laasgenoemde verstaan is te impliseer dat hulle slegs daar kon bly net totdat fasiliteite te Wellington geskep is nie, maar dat hulle hulle kursus in geheel te Stofberg sou kon voltooi.

Voorts is dit uit Morkel se brief duidelik dat genoemde kandidate gelukkig was te Stofberg-Gedenkskool en self nie begeer het om weg te gaan nie.

Reken die kommissie miskien dat Stofberg se opleiding dalk te elementêr is? Die vernaamste beswaar teen verskuiwing na Wellington was, dat dit veral vir Morkel baie adissionele koste sou teweegbring o.a. om sy meubels weer na Wellington te vervoer.

Ds. Hofmeyr spreek hom verder in sy skrywe aan Ds. van Heerde onomwonde teen die oorplasing van studente na Wellington uit.⁵⁴⁾

Op 10 Januarie 1941 berig Ds. Olivier (Binn. Sendingsekr.) aan Ds. Hofmeyr dat Dr. Greyvenstein aan hulle geskryf het i.v.m. hierdie saak maar dat die kommissie voel "dat nie hals oor kop gehandel moet word nie." Morkel en September moes ten minste nog gedurende 1941 te Stofberg bly.⁵⁵⁾

54. Brief, 7 Januarie 1941, ibid.

55. Brief, 10 Januarie 1941, ibid.

Op dieselfde datum (10.1.41) skryf die Bin. Sendingsekretaris aan Morkel: „Die Binnelandse Sendingsubkommissie is eenparig van gevoel dat u ten minste hierdie jaar ('41) nog te Stofberg moet bly. Te Wellington sal vanjaar nog nie fasiliteite wees vir opleiding nie. Gedurende hierdie jaar kan daar stappe gedoen word in hierdie verband met die daarstel van die nodige fasiliteite. Al sou daar aanstaande jaar 'n inrigting bestaan te Wellington, is dit nog 'n vraag of u nie onder die omstandighede u kursus te Stofberg moet voltooi nie. Die saak sal oorweging geniet.“⁵⁶⁾

Morkel se brief van 11 Jan. 1941 aan die Sendingsekretaris, te Kaapstad, getuig van blydschap oor die Binn. Sendingsubkom. se besluit as hy o.a. skryf:

„en ek wens u ook hiermee te laat verstaan, dat as ek nie deur hoër gesag verplig word om na Wellington te kom nie, ek maar lievers my kursus op Stofberg sal klaar maak.“⁵⁷⁾

Met bogenoemde toegewing en reëling van die Binnelandse Sending-kommissie was almal nie eens nie.

Op 30 Januarie 1941 rig vier beswaardes 'n brief aan „die lede van die Binnelandse Sub-Sending Kommissie“ waarvan 'n afskrif aan elkeen van die lede gestuur word, i.v.m. die opleiding van Kleurling-leraars, en veral oor die geval: Morkel.

„Ons is van mening dat, om nie die so groot en gewigtige saak 'n mislukking te maak nie, die sinode die vereistes tot toelating van die bediening taamlik hoog gestel het, volgens informasie aan ons verskaf. Daarteen het ons geen beswaar nie. As daar dan nou in 'n tydperk van ongeveer tien jaar 'n enkeling met die nodige bevoegdheide aanklop om opgelei te word en u sien dan nie u weg oop om hom te help nie, dan voel ons verslae en terneergedruk. Die saak is ons waarlik erns, en ons meen dit opreg met ons kerk en ons bevolking.

56. Brief, 10 Jan. 1941, B.S.S.K., S.5, 10/3/4.

57. Brief 11 Jan. 1941, ibid.

Ons verneem dat sekere mnr. Morkel vir opleiding by u aangeklop het. As persoon het hy nou maar wel weer besluit om terug na Stofberg-Gedenkskool te gaan in gehoorsaamheid aan die besluit van u komm., maar ons as gekleurdes voel erg gegrief daaroor, omdat:-

- (a) Die sielkunde van naturel en kleurling hemelsbreed verskil.
- (b) Die opvoeding-standaard in die naturelle-inrigting nie aan ons wense voldoen nie.
- (c) Die voertaal daar nie Afrikaans is nie.
- (d) Die mense daar met reg doelbewus opgelei word om onder hul volk te gaan werk.
- (e) Ons wil leraars hê wat opvoedkundig gelyk, en as dit moontlik is, hoër staan as die ontwikkelde kleurling, en na wie ons met 'n sekere mate van heilige trots kan opsien.

Daarom vra ons u baie beleefd en tog uiters dringend om volgens besluit van die sinode - volgens ons informasie - ander voorsiening vir mnr. Morkel te tref."

Die beswaardes vra dan of Morkel nie privaat onderrig kan ontvang deur plaaslike dosente op Wellington nie.

"Dit is ons bede in die vertroue dat die Voorsienigheid dit so sal beskik, as dit Sy wil is, dat die persoon nog vanjaar op Wellington sy opleiding kan aanvaar."

Die beswaardes teken dan onderaan met 'n kort verklaring wie hulle is t.w.

- „1. S. Samson, Ouderling, N.G.S.K., Wellington.
- 2. C. Snell, diaken, N.G.S.K., Wellington.
- 3. D.C. Hendricks, Onderwyser, Pauw Gedenkskool, Wellington.
- 4. Joh. Abrahamse, Oudvoorsitter van Onderwysliga, Parkstraat, Wellington."⁵⁸⁾

58. Brief, 30 Januarie 1941, ibid.

Hierop antwoord die Bin. Sendingsekretaris dat daar by die beswaardes 'n misverstand bestaan oor die hele saak en verduidelik dan die omstandighede soos wat ons dit reeds in hierdie verhandeling bespreek het.⁵⁹⁾

Op 7 Maart 1941 skrywe die Binnelandse Sendingsekretaris aan die Alg. Sendingsekretaris wat toe na Stofberg Gedenkskool vertrek het, en stuur op versoek van Dr. Greyvenstein sekere briewe aan hom vir sy aandag. Uit die verdere inhoud van die skrywe blyk duidelik dat die Binnelandse Sendingsekretaris dit nie met Dr. Greyvenstein van die Sending Instituut te Wellington, eens was dat mnr. Morkel na Wellington moes gaan om sy opleiding daar te voltooi nie.

Hy vervolg: „Eerw. Bastiaanse (Beaufort-Wes) was ook eergister hier....” Hy wou nl. weet wat die rede was waarom mnr. I.D. Morkel nie na Wellington wou gaan nie.

„Nadat ek hom verduidelik het dat Morkel se handelswyse psigologies heeltemal verklaarbaar is en dat hy gehandel het soos enige normale mens onder die omstandighede sou gehandel het, (ek het met vers en kapittel probeer staaf) is hy in 'n ander stemming hier weg.”⁶⁰⁾

Dit is duidelik dat Morkel nie juis begerig was om na Wellington vir die afronding van sy leraarsopleiding te gaan nie maar dat daar diegene in die Ned. Geref. Sendingkerk en in die Moederkerk was wat so 'n reëling baie sterk voorgestaan het.

September weer sou dit verwelkom het om sy finale jaar op Wellington te voltooi, aangesien dit nader aan sy ouerhuis te Worcester was en sy weduweemoeder daar sy hulp nodig gehad het en sy reiskoste gevolglik ook minder sou wees.⁶¹⁾

Die herhaalde versoeke om na Wellington oorgeplaas te word wat deur die student September aan die Binnelandse Sendingsubkommissie

59. Brief, 4 Feb. 1941, ibid.

60. Brief, 7 Maart 1941, ibid.

61. Vgl. briewe, September en Sendingkantoor oor en weer, 14 Aug. 1942 tot 2 Junie 1943, ibid.

van die Kaapse kerk gerig is, is nie toegestaan nie. In 'n brief van Ds. Olivier (Bin. Sendingsekretaris) aan Ds. van Zijl (leraer van die N.G. Sendingkerk, Worcester) sluit hy 'n brief van Ds. A.F. Louw in wat 3 redes aangee waarom sodanige versoek nooit toegestaan kan word nie t.w.

1. 'n Spesiale kursus vir een man sou nie by sy vorige kursus te Stofberg aanpas nie.
2. 'n Gebrek aan kontinuïteit in die kursus.
3. 'n Ooreenkomst is reeds deur die Sendingkommissie met Stofberg aangegaan dat die studente Morkel en September hulle kursus te Stofberg sou voltooi.

Die Kommissie was egter bereid om September finansieel te help, indien moontlik.⁶²⁾

Op 24 November 1942 antwoord die Bin. Sendingsubkom. September weereens (na 'n herhaalde versoek van hom) dat hy liever te Stofberg moet klaarmaak en nie moet aandrang om na Wellington te kom nie.

Op 4 Mei 1943, vra September of hy nie maar die laaste 6 maande na Worcester kan gaan nie aangesien die teologiese skool toe daar geopen sou word. Weereens voer hy dieselfde redes aan t.w. die sorg en opvoeding van sy familie tuis, en sy finansiële posisie. Hy reken ook dat hy vir die twee kandidate (Ontong en Prenz) wat te Worcester opgelei sou word tot seën en bemoediging kan wees.⁶³⁾

Op 2 Junie 1943 antwoord die Kommissie weereens in die negatief en bied finansiële hulp aan indien dit September se eintlike probleem was. Hulle moedig hom ook aan om openhartig te wees oor sy finansiële behoeftes aangesien hy tot op daardie stadium min ondersteuning van die Kommissie gekry het.⁶⁴⁾

62. Bygaande brief, 2 Nov. 1942, met raadgewende opmerkings as 'n addendum daarop aangebring deur Ds. A.F. Louw; asook brief, 10 Nov. 1942, ibid.

63. Briewe, 24 Nov. 1942 en 4 Mei 1943, ibid. Intussen is besluit om die Teologiese skool na Worcester te verskuif.

64. Brief, 2 Junie 1943, ibid.

September antwoord vanaf Worcester dat hy die finansiële aanbod dankbaar aanvaar mits hy die geld mag leen. Hy is oorgevoelig oor enige geldskenkings sonder meer. Hy vra dus om 'n lening van £6 (R12) vir sy treingeld-tekort en beloof om dit weer terug te betaal.⁶⁵⁾

Hierop wens die Kommissie hom geluk met dié mooi gees wat hy openbaar deur nie sonder meer maar net gawes te aanvaar nie, en stuur hom £6 (R12) as 'n donasie vir sy treinkaartjie, vir sy terugreis na Stofberg vanaf Worcester.⁶⁶⁾

I.D. Morkel en W.A. September was dus in meer as een opsig baanbrekers t.o.v. die opleiding van Kleurlingleraars deur die Ned. Geref. Sendingkerk in S.A. Opgelei aan 'n Teologiese Skool vir die Bantoe buite die Kaapprovinsie het hulle eersterangse kennis opgedoen van die Bantoe en sy leefwyse, 'n feit wat later t.o.v. die kontak tussen die Kleurling en Bantoe in Wes-Kaapland by hulle 'n belangrike rol sou speel en hulle in verset sou bring teen enige vorm van gelyk-skakeling van die Bantoe en die Kleurling.

I.D. Morkel het te Stofberg Gedenkskool reeds iets ondervind van die „kerklike masjinerie” wat hom as Kleurlingstudent en later as Kleurling-leraar so kon rondskuif sonder om sy fyner gevoelens in ag te neem. T.o.v. die Vredendal-kwessie (sien p.43 v.v.) en die Belgravia-transportakte (p.132 v.v.) sou hy hierdie ondervinding weer hê.

Daarenteen moes die N.G. Sending- en Moederkerk, in genoemde jare, hulle pad as ware „voel” omdat die opleiding van Kleurlingleraars nog 'n pioniersaak was.

7. Legitimasie en werkloosheid.

Aan die einde van 1943 het die teologiese studente, Morkel en September, dus hulle opleiding te Stofberg-Gedenkskool voltooi. Mor-

65. Brief, 18 Julie 1943, ibid.

66. Brief, 26 Julie 1943, ibid.

kel het sy kursus wat uit 14 vakke bestaan het, geslaag met 'n gemiddelde van 89.5%. Sy akte van toelating was, volgens die Rektor, die enigste in 50 jaar waarop vermeld is dat hy sy eksamens met hoogste lof geslaag het.

As kandidate tot die bediening in die N.G. Sendingkerk, is hulle deur die Vrystaatse kerk opgelei aan 'n Teologiese Skool vir die Bantoe. Wat was nou hulle kerkregtelike posisie?

Hieroor het die Alg. Sendingsekr. reeds op 3 April 1941 aan Morkel geskryf: „Op daardie een punt in verband waarmee daar nog in my gemoed toe ek op Stofberg was onsekerheid was, wil ek net dit sê dat in die nuwe wette wat tydens die jongste Sinode gemaak is in verband met kleurlingleraars, daar genoeg voorsiening gemaak is vir leraars wat aan die Stofberg-Gedenkskool opgelei is en van 'n akte van Toelating aan daardie inrigting voorsien is.”⁶⁷⁾

Die „nuwe wette wat tydens die jongste Sinode gemaak is” waarna die Alg. Sendingsekreteraris hier verwys het, is Artikel 329 van die Wette en Bepalings van die bestuur van die Ned. Geref. Kerk in S.A. Samevattend bepaal hierdie artikel t.o.v. die opleiding van Kleurlingleraars:

1. Die opleiding van Kleurlingleraars sal geskied aan „die inrigting van die N.G. Kerk vir die opleiding van kleurlingleraars”. (Art. 329, (4) en (2).)
2. Aansoek tot hierdie opleiding word gedoen by die „toelatings-eksamenkommissie vir die Opleiding van kleurlingleraars.” (Art. 329(1)).
3. Nadat 'n eenjarige admissie-kursus bestaande uit 7 vakke deurloop is, word die kandidaat geëksamineer deur 'n kommissie van vyf lede waaraan 2 leraars van die Ned. Geref. Sendingkerk is. (Art. 329(3)).

67. Brief, 3 April 1941, ibid.

4. Nadat die kandidaat tot die 3-jarige teologiese kursus toegelaat is en dit voltooi het, word hy geëksamineer deur 'n kommissie van vyf lede waarvan 2 leraars van die Ned. Geref. Sendingkerk is. (Art. 329(5)).
5. Hierna vind die legitimasie van die betrokke kandidaat plaas en word sy naam aan die Moderatuur van die Sendingkerk gestuur. (Art. 329(11)).
6. Die Kleurlingleraars werk vervolgens vir minstens 5 jaar onder toesig van die Skakelkommissie wat hom mag „plaas en verplaas in werkkringe of gemeentes waar sy dienste nodig is.” (Art. 329(12)).
7. Kleurlingleraars wat begeer om tot die bediening van die sakramente toegelaat te word, kan daartoe georden word indien die kerkraad, waar hulle werksaam was, die nodige beweeegredes verstrek, die akte van toelating getoon word en verlof en die aanbeveling van die Skakelkommissie, onder wie die leraar werksaam was, gegee word. Hierdie dokumente moet aan die Bin. Sendingsubkom. verstrek word. (Art. 329(13)). Geen aanvullende eksamen is dus nodig voordat ordening kan geskied nie.
8. Hierna vind die ordening plaas en word 'n akte van bevestiging deur die skriba van die Bin. Sendingsubkommissie aan die geordende oorhandig. (Art. 329(14) en 15)).
9. Leraars wat aan die Stofberg-Gedenkskool opgelei is en van 'n Akte van Toelating van daardie inrigting voorsien is, word georden met inagneming van punte 6 en 7 hierbo genoem. (Art. 329(16)).⁶⁸⁾

Die Aanhangsel tot die Wette en Bepalinge van die Ned. Geref.

68. Art. 329, „Wette en Bepalings vir die bestuur van die Ned. Geref. Kerk in S.A.,” Hersiende uitgawe van 1941, p.p. 83-86; Vgl. ook „Wette en Bepalinge vir die bestuur van die N.G. Sendingkerk in S.A.,” Hersiende uitgawe van 1942, Reglement 1, Artikel 1(g), p.82.

Sendingkerk, 1942, stem met bogenoemde bepalings ooreen.⁶⁹⁾

By die Kaapse Sinode van 1945 doen die A.S.K. verslag dat I.D. Morkel en W.A. September aan die einde van 1943 hulle studies suksesvol aan Stofberg voltooi het „en is deur die Actuaris van die Ned. Geref. Sendingkerk in die Vrystaat gelegitimeer en beroepbaar gestel in die verskillende Ned. Geref. Sendingkerke in Suid-Afrika.”⁷⁰⁾

Onder die opskrif: „N.H. of G. Kerk van Transvaal”, verskyn in Die Kerkbode van 22 Des. 1943 die volgende offisiële kennisgewing:

„Inboorlingleraers - eksamen.”

Die volgende kandidate van die Stofberg-Gedenkskool het die eksamen vir inboorlingleraars met goeie gevolg afgelê:

Isaac Dawid Morkel (met hoogste lof)

Willem Andreas September (met lof)

Hiel Joshua Phiri.

Potchefstroom,

Namens die Eksamenkommissie.

9 Desember 1943.

G.D. Worst.

Scriba.”⁷¹⁾

Onder die opskrif: „Sendingkerk” word offisieel in Die Kerkbode van dieselfde uitgawe van die volgende kennis gegee:

„Tot Evangeliebediening toegelaat.”

Die volgende kandidate tot die Heilige Diens het die eksamen met goeie gevolg afgelê en is tot die evangeliebediening toegelaat. Hulle word hiermee gelegitimeer en is beroepbaar in enige sendinggemeente van die Gefedureerde Ned. Geref. Sendingkerke in Suid-Afrika:

1. Isaac Dawid Morkel

2. Willem Andreas September

3. Hiel Joshua Phiri

69. Vgl. Aanhangsel tot die „Wette en Bepalinge vir die bestuur van die N.G. Sendingkerk in S.A.”, hersiende uitgawe van 1942, Reglement 1, p.p. 81-84.

70. Acta Synodi, M.K., 1945, p.p. 106, 107.

71. „Die Kerkbode”, 22 Desember 1943, p.520.

Zastron,

J.J. Pansegrouw,

9 Des. 1943.

Actuaris N.G. Sendingkerk
O.V.S. 72)

Morkel en September, as Kleurlingleraars-studente het verlof gehad om aan 'n inrigting vir Bantoe-leraars opgelei te word. Die uitvloeisel hiervan was egter dat hulle nou ook in enige Sendingkerk (Bantoe- of Kleurlingkerk) beroepbaar was. Aangesien hulle egter as Kleurlingleraars tog nie die Bantoe-kerk kon bedien nie, moes hulle spesifiek onder die aandag van die Kleurlingkerk gebring word synde afgestudeerde Kleurlingleraars te wees.

I.v.m. bogenoemde offisiële berigte, skryf Morkel dus op 24 Desember 1943 aan Ds. Olivier:

"Dominee in die uitgawe van die Kerkbode van hierdie week 22 Desember, sien ek dat ons gelegitimeer is en ook beroepbaar gestel is. Nou Dominee, Ds. Hofmeyer het aan my gevra om aan u te skrywe dat u so goed moet wees om ons onder die aandag van die Kaapse kerk te bring."

"Dus wil ek u nie alleen namens Ds. Hofmeyer vra nie maar wil u ook persoonlik vra of u asb. so goed sal wees om ons myself en September, as ook ons adresse deur middel van die Ligdraer onder die aandag van die Kaapse kerk te bring nie, ons sal u daar voor baie dankbaar wees en baie waardeer. U sal verstaan dat ons vir ons eie mense as ook vir ons kerk nog heeltemal vreemdelinge is en dat hulle maar baie min van ons weet." 73)

Blykens 'n brief van Morkel aan Ds. Olivier op die 2e Desember 1943, was sy kerkregtelike posisie t.o.v. sy legitimasie en toelating tot die evangeliebediening nog nie vir hom heeltemal duidelik nie. 74)

72. "Die Kerkbode", 22 Desember 1943, p.521.

73. Brief, 24 Des. 1943, B.S.S.K., S.5, 10/3/4, ibid.

74. Brief, 2 Des. 1943, ibid.

Ds. Olivier meen dat Morkel na Kaapstad moet kom sodat oor die onduidelike sake absolute duidelikheid verkry kon word.⁷⁵⁾

Dit het nie dadelik gebeur nie aangesien Morkel 'n maand later aan Ds. Olivier laat weet dat hy in die hospitaal was vir 'n blinde-derm-operasie en eers die 16e Januarie (1944) weer tuis gekom het. Morkel herinner Ds. Olivier dan weer aan 'n vroeëre versoek nl. dat hy vir hom en September onder die aandag van die Kaapse Kerk moet bring en sy motivering is tweërlei; „ten eerste die manier waarop die uitslag van ons eksamens in die Kerkbode gepubliseer was as ook ons ligitimasie, gee die indruk dat ons naturelle is. Ten tweede verlang ons dit, daar ons tog seuns van die Kaapse kerk is.”⁷⁶⁾

Hierop antwoord Ds. Olivier dat die verskillende kommissies die volgende dag sou sit en daar besin sou word juis watter Reglement, die nuwe of die oue op Morkel en September van toepassing is. Ook of dit waar is, volgens die kennisgewing in die Kerkbode, dat hulle nou beroepbaar is in al die Ned. Geref. Sendingkerke.⁷⁷⁾

Op 27 Januarie (1944) deel Ds. Olivier aan Eerw. Morkel^{77a)} die volgende mee:

Weens die onsekerheid oor Morkel se legittimasie en ordening kon hy nie vroeër aan eersgenoemde se versoek voldoen nl. om hom en September onder die aandag van die Kaapse Kerk te bring nie. By die afgelope vergadering van die Bin. Sendingsubkom. waar ook lede van die Sendingkerk Moderatuur teenwoordig was, is die hele saak deeglik bespreek en tot die slotsom gekom dat die nuwe Reglement nie van toepassing was op Morkel en September nie, aangesien hulle hul studies begin het onder die bepalinge van die ou Reglement. Intussen het die ou Reglement egter verval en is dit nie meer van krag nie. Dus sal gehandel word in die gees van die ou reglement na die eis van omstandighede, d.w.s. eintlik in die gees van albei reglemente.

75. ibid.

76. Brief, 17 Jan. 1944, ibid.

77. Brief, 24 Jan. 1944, ibid.

77a. Vanaf sy legittimasie is hy as Eerwaarde betitel.

Hy skryf dan verder: „Ons voel dit sal billik wees as u vir ten minste twee jaar onder die Skakelkommissie sal werk. Die Skakelkommissie kan u dan plaas en reël alles in verband met hierdie besoldiging. Aan die end van die twee jaar doen u nie 'n eksamen soos die geval was met Eerw. Andries nie. Dit word gevoel dat u u finale eksamen reeds by geleentheid van u legitimasie afgelê het.”

Albei kandidate word ook gevra om na Kaapstad te kom vir 'n verdere onderhoud.⁷⁸⁾

In hierdie skrywe van Ds. Olivier was daar sprake van 'n „ou” en 'n „nuwe” reglement en dat daar by die Bin Sendingsubkom. aanvanklik twyfel was watter van hierdie twee van toepassing was op Morkel en September. Die nuwe reglement waarna hier verwys word, is Art. 329 van die Wette en Bepalinge van die Ned. Geref. Kerk (vgl. p.33 hierbo). Die ou reglement was dié van 1932 (Art. 239) onder welke reglement Morkel en September hulle opleiding te Stofberg-Gedenkskool begin het.

As hierdie twee reglemente met mekaar vergelyk word volgens die skema op p.33 hierbo, word ons aandag gevestig op 'n paar belangrike verskille:

1. Die opleiding van Kleurlingleraars sal geskied aan „die Opleidingsinrigting vir daardie doel bestem” (Art. 239 (1)) of anders genoem die „Opleidingsinrigting vir Kleurlingleraars”. (Art. 239 (4b)).

Met hierdie betiteling is daar klaarblyklik ruimte geskep om Stofberg-Gedenkskool as 'n tydelike opleidingsentrum vir Kleurlingleraars te erken.

2. Aansoek om toelating tot genoemde Opleidingsinrigting word gerig aan „'n Kommissie van Eksaminatore” wat dus nie noodwendig 'n kommissie „vir die opleiding van kleurlingleraars” is nie. Met

78. Brief, 27 Jan. 1944, ibid.; Vgl. ook Acta Synodi, M.K., 1945, p.p.106-107.

hierdie bewoording van Art. 239 word ruimte gelaat vir 'n eksamenkommissie van Stofberg-Gedenkskool. (Art. 239(1)).

3. Die „Kommissie van Eksaminatore" neem 'n toelatingseksamen af van die betrokke kandidaat alvorens hy toegelaat word tot die Op-leidingsinrigting. (Art. 239(2)). In hierdie kommissie dien geen leraars van die Ned. Geref. Sendingkerk nie. (vgl. Art. 329 (5)).
4. Ná die 3-jarige teologiese kursus word die kandidate geëksamineer deur 'n kommissie wat deur die Sinode aangestel is (Art. 239(3)). Ook hier is geen sprake dat daar leraars van die N.G. Sendingkerk op hierdie kommissie gedien het nie. Hierdie Kommissie kon dus ook te Stofberg-Gedenkskool funksioneer.
5. Die besonderhede van die legitimasie van die kandidaat stem ooreen met Art. 329 (11) van die Wette en Bepalinge van 1940, behalwe dat daar nie gesê word dat die gelegitimeerde kandidate se name aan die Moderatuur van die Sendingkerk gestuur word nie. (Art. 239(9)).

Dit kan dus verstaan word waarom dit vir Ds. Olivier nodig was om Sendingkandidate Morkel en September se name onder die aandag van die Ned. Geref. Sendingkerk te bring.

6. Art. 239 van die Wette en Bepalinge van 1933 maak geen melding daarvan dat die betrokke afgestudeerde kandidate onder toesig van die Skakelkommissie (wat toe nog nie bestaan het nie) moes werk nie maar wel dat hulle diens in die gemeente in verband gesien sou word met die Binnelandse Sendingsubkommissie wat klaarblyklik vir hulle werk sou vind. (Vgl. Art 239(10)).
7. Die kandidaat wat tot die bediening van die sakramente toegelaat wil word, moes vir minstens 5 jaar „onderwys gegee en geestelike werk gedoen het in verband met die Ned. Geref. Sendingkerk, of minstens vyf jaar as Evangelis geestelike werk gedoen het." (Art. 239 (10.d)). Hulle het dan ook nie onder toesig van die Skakelkommissie gewerk nie, maar luidens die aard van Art. 239 (10.f)

onder die toesig van 'n kerkraad van 'n Ned. Geref. Sendingkerkgemeente wat weer aan die Bin. Sendingsubkom. verslag doen. (Art. 239(10)). 'n Aanvullende eksamen is nodig voordat ordening kan geskied en sodanige eksamen mag nie eerder as 2 jaar nadat die Akte van Toelating ontvang is, geskied nie. (Art. 239 (10.g))

8. Art. 329 (14) en (15) (1940) stem ooreen met Art. 239 (11) en (12) (1932).

9. Die artikel oor Stofberg Gedenkskool het in Art. 239(14) slegs betrekking op Naturelle-leraars. Die betrokke Artikel 239 van die Wette en Bepalinge van 1932 is nie in 1936 gewysig nie en was dus van toepassing op Morkel en September.⁷⁹⁾ As bostaande gegewens vergelyk word met die brief van Ds. Olivier aan Eerw. Morkel op 27 Januarie 1944 (vgl. p.53), kan gekonkludeer word:

- (i) Die ou reglement van 1932 (ongewysig in 1936) het Stofberg Gedenkskool as opleidingssentrum vir Kleurlingleraars erken. Gevolglik was ook die legitimasie van Morkel en September deur die Vrystaatse Kerk gewettig.
- (ii) Terwyl die ou reglement, waaronder September en Morkel hulle opleiding begin het, asook die nuwe reglement (1940), die duur van die arbeid van kleurlingleraars in die Ned. Geref. Sendingkerk ná legitimasie, op 5 jaar gestel het, het die Bin. Sendingsubkom., Art. 239 (10.g) inagnemende, geoordeel dat 'n dienstydpark van 2 jaar na legitimasie geregverdigd was in Morkel en September se geval.
- (iii) Hulle sou ook nie, soos Eerw. Andries, t.o.v. Art. 239 (10.g) weer 'n verdere eksamen hoef af te lê nie, daar die nuwe reglement van 1940 (Art. 329) so 'n eksamen nie gemeld het nie.

79. Artikel 239, "Wette en Bepalinge vir die bestuur van die Ned. Geref. Kerk in S.A.," Hiersiende uitgawe van 1933, p.p.92-95; "Verbeteringe, veranderinge en aanvullings in die Wette en Bepalings vir die Bestuur van die Ned. Geref. Kerk in S.A.," aangebring deur die Sinode van 1936", p.20.

- (iv) In die gees van Art. 329(12) (1940) sou hulle onder toesig van die Skakelkommissie werk, welke kommissie in noue verband met die Binnelandse Sendingsubkommissie gestaan het. (Vgl. punt 7, p.p.55-56.)

Toe Morkel klaargemaak het, was daar, volgens sy eie getuienis, 62 vakante Kleurlinggemeentes in die Ned. Geref. Sendingkerk in S.A.^{79a)} Tog het Ds. Olivier vir 9 maande lank probeer om vir hom werk te kry terwyl hy in Beaufort-Wes aangebly het. Vir 'n verdere 3 maande het hy by 'n suster van hom in Kenilworth gebly. Hieroor het Morkel sleg gevoel aangesien hy gereken het dat die Sendingkerk leraars dringend benodig het maar tog nie een van hulle eie seuns vra om hulle met die Woord te bedien nie. By dit alles het hy volgens eie skatting £800 (R1600) vir sy eie opleiding betaal, 'n bedrag waarvan die Moeder- of Sendingkerk nie 'n sent bygedra het nie. Nie dat hy ooit daarom gevra het nie, maar hy het gevoel dat hy op eie koste geleer het, en nou was daar nie eers vir hom werk nie.

Volgens sy eie getuienis was Ds. Olivier egter soos 'n „Vader" vir hom en het alles in die werk probeer stel om vir hom 'n werkkring te bekom dog sonder sukses. Uiteindelik, gedurende April 1944, was daar die moontlikheid van werk in die Sendingwerkkring, Vredendal. Die gebeure wat van die allergrootste belang in die lewe van I.D. Morkel was, sal ons dus oorsigtelik wil skets:

1. Die Ring van Elandskloof

Vanaf Oktober 1941 het onderhandelinge tussen die Ring van Elandskloof (Sendingkerk) en die Ring van Calvinia (Moederkerk) plaasgevind om die moontlikheid te ondersoek om 'n deel van die Sendinggemeente, Ebenezer, en 'n deel van die Sendinggemeente, Van Rhynsdorp, as 'n aparte werkkring af te stig. By hierdie onderhandelinge was ook die Moederkerkraad van Vredendal nou betrokke. Uiteindelik is besluit om die beoogde werkkring ná die stigting onder die gesamentlike toesig van die Binnelandse Sendingsubkom. en die Vredendal Moederkerkraad te stel.

79a. Die Jaarboek van die Gefedereerde N.G. Kerke, (1944) toon egter dat daar 25 gemeentes en werkkringe altesaam vakant was.

Op Saterdag, 31 Januarie 1942 is die Sendingwerkkring, Vredendal, gestig en is dit deur die Sendingkerk se Ringskommissie aan die A.S.K. oorhandig.

Dadelik het die Bin. Sendingsubkom. 'n leraar vir die werkkring begin soek. Op 26 Februarie 1942 skryf die Bin. Sendingsekretaris aan Ds. D.N. Theron, van die Moedergemeente, Vredendal o.a. soos volg:

"In verband met die bestuur van die werkkring dink ek moet ons dit maar as 'n algemene beginsel vasstel dat u kerkraad weer 'n kommissie aanstel vir die doel om die werk te beheer. Al die huishoudelike dinge i.v.m. die werkkring behartig die Kommissie. Alleen wanneer belangrike besluite geneem word soos byvoorbeeld in verband met voorwaartse stappe; onder andere die bou van 'n pastorie ens., doen u aanbevelings aan die Binnelandse Sendingsubkommissie."

Op 13 Maart 1942 word Eerw. I.S. Faasen van S.W.A. benoem as sendeling vir die werkkring. Op 16 April 1942 neem Eerw. Faasen die beroep aan om in Junie-maand van dieselfde jaar diens te aanvaar. Hy is op Saterdag, 4 Julie 1942, te Vredendal bevestig.

Op 13 September 1943 gee Eerw. Faasen, wat ongetroud was, kennis dat hy die beroep na Rietbron-Willowmore aangeneem het.

Daar word weer na 'n sendeling gesoek en toe die pogings vrugtelos blyk te wees, word die hoop gevestig op die 3 Sendingkandidate wat aan die einde van 1943 te Wellington hulle studies sou voltooi.

Intussen het Ds. Theron vanaf Vredendal vertrek en is Ds. S.G. Basson in die Moedergemeente bevestig.

Die kerkraad van Vredendal se Moedergemeente het intussen begin om reëlins te tref om 'n Sendingpastorie te bou ingeval daar in die toekoms dalk 'n getroude sendeling beroep mag word.

Geeneen van die sendingkandidate se dienste kon verkry word nie. ⁸⁰⁾

Op 18 April 1944 telegrafeer Ds. Olivier aan Morkel te Beaufort-
80. Briewe, Korrespondensie, A.S.K., S.5, 2/205/1, Vredendal, Kaapse Kerkargief.

Wes:

„Sendingdireksie verlang u dienste, Sendingwerkkring Vredendal. Salaris £250, vry huis, ens. Brief volg.“⁸¹⁾

In hierdie brief van Ds. Olivier aan Morkel sê hy o.a.:

„Ds. S.G. Basson het namens die Direksie met my oor die telefoon onderhandel en die enigste wat ek weet - wat besonderhede betref - is dat die Sendingdireksie verlang dat u tydelik voorlopig die Ned. Geref. Sendingwerkkring op Vredendal sal behartig. Die salaris het hy meegedeel sal £250 per jaar wees en 'n vry huis. Ek het aan hom gesê dat ek vertrou dat die huis 'n ordentlike huis sal wees en hy het my meegedeel dat hulle in dié verband hulle uiterste bes sal doen”

„Sodra ons oor volledige besonderhede beskik sal ons weet of u u huisraad daarheen moet vervoer. Natuurlik in daardie geval sal die Direksie die vervoerkoste betaal.

Ek sal ook aan ds. Basson meedeel dat u 'n motor het en dat u gewillig is om dit te gebruik in diens van die werk; met die veronderstelling dat u 'n motortoelaag ontvang.“⁸²⁾

Op 18 April 1944 skryf Ds. Olivier aan Ds. Basson, te Vredendal; „In die eerste plek is ek baie dankbaar; en ek weet ek spreek ook namens die gevoelens van die Binnelandse Sendingsubkommissie; dat u en die Direksie besluit het om van die dienste van Sendingkandidaat Morkel gebruik te maak. Ek vertrou u sal nooit spyt wees nie. Die posisie natuurlik vir baie van die blankes 'n bietjie vreemd wees, waar hulle hier nou te doen het met 'n kleurlingleraar. Ek vertrou, egter, die broeders en susters sal spoedig gewoond raak aan die gedagte en - hoewel hy 'n kleurling is - dat hy nogtans met die nodige agting behandel sal word. Hy is iemand wat beskeie en eerbiedig is en wat hom op sy plek sal hou. Ons as 'n Binnelandse Sendingsubkommissie sal dit egter baie innig waardeur as u hom sal bystaan met simpatie en veral met raad. Hy sal stellig na u en die Direksie

81. Telegram, 18 April 1944, ibid.

82. Brief, 18 April 1944, ibid.

luister." Vervolgens handel Ds. Olivier oor die kwessie van hoe Sendingkandidaat Morkel se proeftyd deur die Bin. Sendingsubkom. gereël word. „Hierdie tydperk is 'n soort van 'n proef periode en ook 'n periode waarin ons vertrou dat sulke persone ryper sal word vir die dra van volle verantwoordelikheid. Hy sal dus nie onmiddelik georden kan word nie en behalwe dit gee die Binnelandse Sendingsubkommissie alleen toestemming wanneer 'n aanstelling permanent is.

In verband met 'n huis vir hom: „Ek vertrou die huis wat tot sy beskikking gestel sal word, sal taamlik aansienlik wees aangesien hy goed gewoond is in die verband. Hy het self 'n goeie buurt in Beaufort-Wes en het ook huise wat hy verhuur.“⁸³⁾

Op 19 April 1944 vra Morkel aan Ds. Olivier vir hoelank die aanstelling op Vredendal gaan wees aangesien hy graag wil weet of hy al sy meubels moet saamneem al dan nie. „As u meen dat u later vir my miskien sal nodig kry op die Kaapse skiereiland dan gaan ek nie al my goed saamneem nie en sal maar net die nodigste saam neem.“⁸⁴⁾

Ds. Olivier haal breedvoerig uit Morkel se brief van 19 April aan in 'n skrywe aan Ds. Basson en besluit as volg: „Hy moet beslis nie al die meubels nou stuur nie, want hy sal seker maar 'n klein huisie moet bewoon; dus moet hy net stuur wat nodig is. Die ander kan hy inpak vir latere versending na Vredendal of elders waar hy miskien 'n permanente aanstelling sal kry.“⁸⁵⁾

Ds. Olivier rig 'n skrywe aan Morkel op 21 April 1944: „Die aanstelling op Vredendal is wel 'n tydelike maar die waarskynlikheid bestaan dat u lank daar kan bly.“⁸⁶⁾ Uit 'n skrywe van Morkel aan Ds. Olivier op 3 Mei 1944 blyk duidelik dat hy haastig geraak het om sake tot 'n punt te laat kom. Hy skrywe as volg: „Ek wil vertrou

83. Brief, 18 April 1944, ibid.

84. Brief, 19 April 1944, ibid.

85. Brief, 21 April 1944, ibid.

86. Brief, 21 April 1944, ibid.

dat sake nou tog na 'n kant sal loop." Sodra Ds. Olivier hom 'n re-toerkaartjie stuur sal hy na Vredendal afreis en sake daar deurkyk en daarna sy goed op Beaufort-Wes gaan haal."⁸⁷⁾

Op 3 Mei 1944 laat Ds. Olivier aan Morkel weet dat Ds. Basson hom geskakel het om te sê dat hulle ongelukkig nog nie daarin kon geslaag het om 'n huis vir hom te huur nie en nou weer onderhandel oor 'n ander huis 'n paar myl buitekant die dorp. Ds. Olivier beveel dus weer aan dat Morkel eers persoonlik na Vredendal afreis, per motor of per trein en sake daar probeer orden. Daar kan hy by die hoofonderwyser van die Sendingskool loseer vir 'n week of langer en sake eers t.o.v. huisvesting finaal reël. Daarna kan hy sy meubels en gesin gaan haal te Beaufort-Wes.⁸⁸⁾

Op 6 Mei pos die Sendingkantoor 'n tjek aan hom vir 'n tweedeklas kaartjie vir sy reis na Vredendal.⁸⁹⁾

Die skrywer het in die onderhoude wat hy met verskeie informante gehad het, telkens weer verneem van die wanopvatting as sou die kerkraad van die Moedergemeente te Vredendal gedink het dat Morkel 'n blanke is en dat daar by sy aankoms die teendeel ontdek is.

In 'n resente brief van Ds. H.M. Hofmeyer, oud-rektor van Stofberg Gedenkskool, skryf hy:

"Weet u daarvan dat na Morkel se legitimasie hy 'n beroep na 'n bolandse sendinggemeente - ontvang het? Die kerkraad wat beroep het, was onder die indruk dat hy 'n blanke was. Hy het aange- neem en daarna eers met sy aankoms daar is ontdek dat hy 'n kleurling is. Die hele besigheid is tot niet gemaak en ek het destyds verneem dat Morkel daaroor baie verbitter gevoel het."⁹⁰⁾

Hierdie bewering is egter nie juis nie. Ten eerste het die

87. Brief, 3 Mei 1944, ibid.

88. Ibid. Ds. Olivier en Sendingkandidaat Morkel se briewe wat dieselfde datum dra, het mekaar gekruis.

89. Brief, 6 Mei 1944, ibid.

90. Brief, 30 Junie 1969, ibid.

Kerkraad hom nie beroep nie. Hy is deur die Bin. Sendingsubkom. aanbeveel. Uit reeds aangehaalde korrespondensie tussen di. Basson en Olivier het duidelik geblyk dat Ds. Olivier herhaaldelik beklemtoon het dat hy 'n Kleurling is. Indien die beweerde misverstand wel bestaan het, dan sou ons daaruit moet aflei dat Ds. Basson sy kerkraad opsetlik onder 'n wanindruk gebring het. Dit kan ons egter nie aanvaar nie.

In 'n skriftelike vraelys aan Eerw. Morkel, haal ons die volgende vraag met die antwoord daarop ter toeligting aan:

Vraag: „Is dit waar dat die Moederkerk, Vredendal, gedink het (volgens u van: Morkel) dat u 'n blanke is, en toe by die ontmoeting met u, die teenoorgestelde ontdek het?"

Antwoord: „Ek het nog nooit van so iets gehoor nie, en dit is onwaarskynlik, want ek het reeds tuis gegaan by 'n Kleurling onderwyser.“⁹¹⁾

Volgens Eerw. Morkel, is hy ook op Vredendal deur Ds. Basson en die genoemde Kleurlingonderwyser ontmoet.

Op 11 Mei 1944 stuur Ds. Olivier 'n telegram aan Ds. Basson: „Eerw. Morkel arriveer môre-oggend Vredendal per trein.“⁹²⁾

Op 13 Mei 1944 adviseer Ds. Olivier vir Ds. Basson dat indien die huis-kwessie t.o.v. Morkel misluk, die moontlikheid bestaan dat W.A. September, as ongetroude, na Vredendal kan gaan. Dan bepleit Ds. Olivier weer die saak van die Kleurlingleraars met dié woorde:

„Ek is oortuig daarvan dat hierdie kleurlingleraars 'n sukses in die gemeentes sal wees. Dit sal wel 'n bietjie vreemd wees in die begin vir blankes om sulke mense met die nodige agting te behandel; ek bedoel vir sommige blankes.

91. Vraelys van Eerw. Morkel.

92. Telegram, 11 Mei 1944, A.S.K., S.5, 2/205/1.

Met kleurlinge egter soos Morkel en September - hoewel knap tog beskeie - sal alles regkom en ek voorspel dat dit nie lank sal duur voor die vrug op hulle arbeid duidelik gesien sal word en die blankes vir hulle 'n groot respek sal hê. Dit is my oortuiging dat die behoud van die kleurlinge vir ons Ned. Geref. Sendingkerk langs hierdie weg lê, naamlik dat ons meer van hierdie mense moet oplei en gebruik in ons kerk."⁹³⁾

Met hierdie pleidooi het Ds. Olivier geraak aan die wortel van 'n groot stuk vooroordeel wat daar nog in die kerk aanwesig was teen Kleurlingwerkkragte. Die leraars bediening in die Sendingkerk was toe amptelik reeds vir meer as 60 jaar in die hande van die blanke Sendelinge en 'n geleidelike ommekeer na Kleurlingleraars was nie 'n aanvaarde beleid by baie in die Moeder sowel as die dogterkerk nie. Dat hierdie vooroordeel ook te Vredendal bestaan het, kan ons geredelik aanvaar.

Volgens Eerw. Morkel self was sy ontvangs te Vredendal deur Ds. Basson namens die Moederkerkraad en die Kleurlingonderwyser, namens die Sendingwerkkring, baie hartlik. Hy sou by die Kleurlingonderwyser tuis gaan vir 'n paar dae. Hierdie reëling was, volgens Morkel, 'n swak reëling, aangesien die onderwyser se huisie klein en beknop was en sy vrou ook so pas geboorte gegee het aan 'n baba. Hy moes bedags vër uitry in die distrik om 'n huis te soek en het saans onverrigter sake teruggekeer.

Uiteindelik het Ds. Basson aan Eerw. Morkel gesê dat alle pogings tevergeefs was en hulle dus die hele kwessie van die moontlike aanstelling maar moes laat vaar. Laasgenoemde het gevra dat Ds. Basson vir Ds. Olivier eers telefonies daarvan in kennis sou stel. Volgens Morkel het daar toe tussen laasgenoemde persone 'n telefoniese gesprek gevolg waarin harde woorde geval het.

Morkel het teruggekeer na familie van hom in Kaapstad en het

93. Brief, 13 Mei 1944, ibid.

so seer gevoel oor die hele aangeleentheid dat hy aanvanklik nie weer na Ds. Olivier wou gaan nie.

Op 'n vraag: „Het u bitter gevoel oor die beroep na die Vredendal Ned. Geref. Sendinggemeente nadat alles verby was?", antwoord hy: „Ek het seer gevoel, veral waar dit weer op kleur neergekom het, en dit vir my 'n werklikheid geskyn het dat my bewering reg was, dat die Ned. Geref. Kerk nie ryp is vir Kleurling Leraars nie. Dog, Gode Sy dank, ek kan nie bitterheid koester nie.”⁹⁴⁾

Morkel se vader sou hom altyd gewaarsku het dat die N.G. Kerk nie ryp was vir die gebruik van kleurlingleraars nie en dat hy nog baie stampe en stote sou kry. Dit het gelyk asof sy woorde nou bewaarheid geword het.

Op 'n vraag: „Dink u dat die vernaamste rede (waarom u nie aangestel is nie) was omdat die Moederkerk - kerkraad nie 'n Kleurlingleraar wou gehad het nie?" Hierop het Eerw. Morkel geantwoord: „Dit weet ek nie. Maar so was dit aan my en die kerkraad deur Ds. Basson verduidelik.” Eerw. Morkel het dus wel uit Ds. Basson se verduideliking afgelei dat die kerkraad van die Moedergemeente, Vredendal nie 'n kleurlingleraar wou hê nie.⁹⁵⁾

Blykens 'n brief van Ds. Basson aan Ds. Olivier op 26 Mei 1944, moes Ds. Olivier op 23 Mei 'n brief aan Ds. Basson geskryf het waarin hy die hele aangeleentheid weer in oënskou moes geneem het.

Hierdie brief kon ons egter nie opspoor nie. In sy brief van die 26ste Mei sê Ds. Basson o.a.: „Ek voel baie spyt dat u brief 'n sydelingse beskuldiging inhou teen ons asof van ons kerkraadslede sou begin beswaar maak het teen die aanstelling van 'n Kleurlingleraar. Ek verseker u dat dit nie die geval is nie.

Ek verstout my om te sê dat u geen rede het om met ons teleurge-

94. Vraelys aan Eerw. Morkel.

95. ibid.

steld te wees nie. Daar is net een rede wat deurslag gegee het waarom Morkel nie hier is nie en dit is dat hy gladnie kans sien om tydelik hierheen te kom nie. Dit het ek aan u gesê. Met die huis sou ons nog 'n plan kon maak het. Ons was bereid om aansienlike koste i.v.m. die saak te maak. Ek het ook aan hom gesê dat die aanstelling sal wees vir ten minste aan die end van die jaar. Daarop was sy antwoord dat hy nie sy goed hierheen kon laat kom vir net ses maande nie en sy bewering was verder dat hy hom dan net mooi sou ingewerk het in die gemeente en dan moet hy weer trap. Hy was baie angstig om te kom maar dan moes daar 'n vooruitsig gewees het vir 'n permanente aanstelling, en ook 'n spoedige ordening. In so 'n geval was hy bereid om groot opofferings te maak anders beskou hy dit nie as die moeite werd nie.

Ons ooreenkoms het berus op 'n tydelike aanstelling. Aan 'n permanente aanstelling van 'n kleurling-leraar kan ons nie dink nie. Vireers is ons reeds besig met die aanbou van 'n Sending Pastorie in die dorp waar geen kleurling mag woon nie. Tweedens weet u self hoe afhanklik ons op die platteland is van die dienste van ons B.B. sendelinge netsoos hulle gemeentes ook afhanklik is van ons. Daarom het ek aan die hand gedoen dat u sal begin met die dienste van die kleurling-leraars in die stede, waar die sending gemeentes meer selfstandig is en waar die samewerking tussen die sending- en moeder-gemeentes nie so nou is nie."⁹⁶⁾

Hierop vra Ds. Olivier verskoning vir die skynbare misverstand wat ontstaan het en wys daarop dat hy Morkel van die begin af daarop gewys het dat die aanstelling te Vredendal slegs tydelik was. „Uit die aard van die saak kon die aanstelling nie anders as tydelik wees nie. Hy moet vir ten minste vir een of twee jaar onder toesig van die Binnelandse Sendingsubkommissie werk." Ds. Olivier sê dan verder dat die rede waarom hy Morkel na Vredendal laat gaan het slegs was om die aanstelling daar te probeer bespoedig en die vind van 'n

96. Brief, 26 Mei 1944, A.S.K., S.5, 2/205/1, ibid.

huis af te handel. Daar moes nie sonder meer op dié stadium al oor die duur van die aanstelling en die moontlikheid van 'n ordening sprake gewees het nie. „Laat my duidelik sê dat ek nooit daaraan gedink het dat hy daar permanent sou bly nie. Toe u met my oor die telefoon gepraat het (gesprekke oor die telefoon is dikwels die oorsaak van misverstand) het ek verstaan dat daar intussen 'n kentering gekom het en dat gevoel is deur u en ander dat dit beter sou wees as 'n blanke daar aangestel kan word.....

U kan egter begryp hoe teleurgesteld ek is dat Morkel nou nie aangestel is nie en ek nou verder moet soek vir werk vir hom. Ek is so bang dat die hele saak van die opleiding van Kleurlingleraars deur hierdie soort ding baie groot skade kan ly."97)

Aan die anderkant is dit duidelik dat die hele saak ook vir Morkel swaar was om te verwerk: Hy was veronderstel om vir 2 jaar lank onder toesig van die Bin. Sendingsubkom. te werk. Vir 'n jaar lank het hy reeds niks kon doen nie en het op werk gewag. Toe hy eindelijk die geleentheid kry, was dit 'n tydelike aanstelling in 'n gemeenskap waar kleurlingleraars nog nie baie aanvaarbaar was nie. Hy en sy gesin kon dus nie gevestig raak nie en sou op 'n tydelike basis in onsekerheid moes voortwerk. Aangesien die sendeling se huis op Vredendal reeds in aanbou was, was dit tog duidelik dat sodra dit klaar was, hulle 'n permanente blanke sendeling sou beroep. Daarom kon hy nie erg kwalik geneem word as hy besware gehad het teen 'n aanstelling wat net vir 'n paar maande sou duur nie. Hy was nie meer 'n jong onervare sendingkandidaat nie en wou so gou moontlik gevestig raak sodat hy hom voluit aan 'n meer permanente taak kon wy. Daar kon nie 'n argument aangevoer word dat daar nie werk was nie. Daar was tog wel vakante gemeentes en werkkringe in die Ned. Geref. Sendingkerk. (Vgl. p. 41) Vir Morkel het alles net heen gewys na een feit: 'n ongeoorloofde kleurvooroordeel binne die Moederkerk. Hy was dus, en waarskynlik met reg, diep teleurgesteld.

97. Brief, 29 Mei 1944, ibid.

Dieselfde kerk wat in sy offisiële organe gedurig oproepe gemaak het vir seuns uit die dogterkerke self om na vore te kom vir opleiding, dieselfde kerk het nie vir hulle die geleentheid tot diens gegee as hulle hul opleiding voltooi het nie; en dan was die saak nog veel meer onhoudbaar wanneer so 'n sendingkandidaat self vir sy opleiding moes betaal.

Op 28 September 1944 berig Ds. Basson aan Ds. Olivier dat Ds. Faasen van Willowmore - Rietbron die beroep na Vredendal aangeneem het.⁹⁸⁾

Hy is op die 16de Desember 1944 te Vredendal bevestig.⁹⁹⁾

Net ná die Vredendal-voorval was Morkel so terneergedruk dat hy dit, volgens sy eie getuienis, sterk oorweeg het om hom by die "Volkskerk van Afrika" te voeg. Hoewel hy aanvanklik nie weer na Ds. Olivier wou gaan nie, is hy later deur Eerw. Andries, kleurlingleraar van Retreat, daartoe oorgehaal. Terwyl hy verder gewag het op die Binnelandse Sendingsubkommissie om vir hom werk te kry, het hulle hom R30 per maand betaal om hom te onderhou, volgens sy eie getuienis.

Blykens die Kerkraadsnotules van die Sendinggemeente, Rondebosch, het die Binnelandse Sendingsekretaris (Ds. Olivier) reeds gedurende die begin van April 1944 by bogenoemde gemeente aansoek gedoen vir 'n tydelike aanstelling vir Morkel. Die kerkraad wys egter die aansoek van die hand en besluit „dat as daar iemand saam met die leraar aangestel moet word dan moet dit ons br. Evangelis wees. Br. James stel voor gesekondeer deur br. J. Nomdo dat ons die aanbod van die hand wys. Dit word met algemene stemme besluit van die vergadering.”¹⁰⁰⁾

8. Tydelike arbeid in S.A. Gestig en Rondebosch.

Op 1 Augustus 1944 kry Morkel 'n tydelike aanstelling by die Sen-

98. Brief, 28 Sept. 1944, ibid.

99. Brief, 6 Nov. 1944, ibid.

100. Kerkraadsnotule, Ned. Geref. Sendinggemeente, Rondebosch, 15 April 1944, p.29.

dinggemeente, S.A. Gestig, met die opdrag om die wyk Vasco en die werkkring Belgravia te bearbei.¹⁰¹⁾ Hierdie aanstelling sou tot die einde van 1944 duur.¹⁰²⁾

Op 'n kerkraadsvergadering van die Ned. Geref. Sendinggemeente, Rondebosch, gehou op die 3e Junie 1944, dien weereens 'n aanbod van die Binnelandse Sendingsubkommissie „om Sending kandidaat Br. I.D. Morkel 'n kleurling leraar as 'n addisionele werkkrag in die gemeente aan te neem." Die voorwaardes sou wees dat hy 'n aparte deel van die gemeente bearbei, deur die Kerkraad gehuisves word, dat die Bin. Sendingsubkom. indien nie die hele nie dan die grootste gedeelte van sy salaris sal dra en dat hy vir 'n tydperk van 2 jaar onder toesig van die Sendingkom. sal arbei. Na bespreking word die aanbod weereens van die hand gewys.¹⁰³⁾

Op die 4e Junie 1944 neem die leraar van Rondebosch Sendinggemeente, Eerw. L.G. van der Werken die beroep na Williersdorp aan en word aan hom demissie verleen op die 22 Julie 1944.¹⁰⁴⁾

By die beroeping van 'n nuwe leraar sou die Grootte Kerk, Kaapstad, weer 'n groslys van 3 leraars voorlê, aangesien hulle 4/5 van die sendingleraar se salaris betaal.

Op die 26e Augustus 1944 verbreek die Sendingkerkraad egter die 5 jaar ooreenkoms met die Grootte Kerk omdat hulle self hulle eie groslys wou opstel en 'n leraar na hulle eie keuse wou beroep. Voortaan sou hulle hom self onderhou. Slegs die wyk Hanoverstraat sou aan die Grootte Kerk oorgelaat word vir bearbeiding.¹⁰⁵⁾

Op 'n kerkraadsvergadering van 3 Oktober 1944 word kennis geneem dat die Grootte Kerk, Kaapstad, die kanselasie van die kontrak aanneem het. Die vergadering gee aan die konsulent en afgevaardigdes verlof om by die Ring aansoek te doen om met die beroep van 'n nuwe

101. Vgl. Brief, 31 Aug. 1944, Korrespondensie, A.S.K., S.A. Gestig, 1933-1947, S.5, 2/153/2, Kaapse Kerkargief.

102. Vgl. Brief, 21 Des. 1944, ibid.

103. Kerkraadsnotule, a.w., 3 Junie 1944, p.34.

104. ibid, 22 Julie 1944, p.45.

105. ibid, 26 Aug. 1944, p.51.

leraer te wag totdat die kerkraad eers sy eie finansiële sake in orde gebring het.¹⁰⁶⁾

Terwyl Eerw. Morkel intussen die werkkring, Belgravia, wat binne die gebied van die Ned. Geref. Sendinggemeente, Rondebosch geval het, bearbei het, het hy heelwat kontak met die kerkraad van Rondebosch gehad, sodat laasgenoemde besluit het om hom op tydelike basis in die gemeente Rondebosch aan te stel.

By 'n kerkraadsvergadering, minder as 'n maand later, is die aanstellingsbrief van die kerkraad, gerig aan Eerw. Morkel, voorgelees, bespreek en deur die kerkraad onderteken.¹⁰⁷⁾ Hierop het Eerw. Morkel geantwoord dat hy nog nie verlof van die Bin Sendingsubkom. kon kry om te Rondebosch geplaas te word nie. Gevolglik besluit die kerkraad dat die konsulent saam met 3 ouderlinge die saak met die Bin. Sendingsubkom. op die 8ste November (1944) sou bespreek.¹⁰⁸⁾

Die deputasie was suksesvol. Op 'n vergadering van 25 November 1944, word Eerw. Morkel „deur die kerkraad aangestel, as leraer werker vir 'n jaar, waarna 'n beroep uitgebring sal word en wel teen 'n sal. van £386-6.“¹⁰⁹⁾

Op 30 Desember 1944 word Eerw. Morkel se antwoord voorgelees waarin hy die aanstelling aanneem.¹¹⁰⁾

Op die 2e Januarie 1945 word Eerw. Morkel deur die konsulent (Eerw. G.P. Nel) verwelkom en aan die Kerkraad voorgestel. Hy sou in die toekoms die kerkraadsvergaderinge bywoon met adviserende steun en as skriba optree.¹¹¹⁾

Blykens 'n kerkraadsvergadering gehou op die 27e Jan. 1945 dien Eerw. Morkel ook op 'n Kommissie van Werksaamhede van die Kerkraad, wat o.a. belas word met die herbou van die afgebrande skool in die

106. ibid, 3 Oktober 1944, p.58.

107. ibid, 28 Okt. 1944, p.61.

108. ibid, 7 November 1944, p.63.

109. ibid, 28 Nov. 1944, p.65.

110. ibid, 30 Des. 1944, p.69.

111. ibid, 2 Jan. 1945, p.70.

gemeente en die ander gemeente-geboue se reparasies. Blykens die gees van die notule het hy heelwat aanleg en spaarsaamheidsin aan die dag gelê t.o.v. die herbou van die Skool.¹¹²⁾

Volgens sy eie getuienis het hy en sy vrou ook met groot ywer begin huisbesoek doen sodat die geestelike toestand van die gemeente onmiddelik verbeter het.

Op die 24e Februarie 1945 wys hy op 'n tekort wat hy in die kerkboeke ontdek het.¹¹³⁾ Aan skrywer hiervan het hy persoonlik gesê dat daar ontdek was dat R400 van die kerkgelde weg was.

Onder sy leiding word die wyk Belgravia, wat hy vroeër bearbei het, ook by die Rondebosch-gemeente ingelyf.¹¹⁴⁾ Hieroor is geen verdere getuienis gevind nie.

Op 'n vergadering van 30 Junie 1945 bied hy 'n huis wat hy by 'n Indiër kon koop, aan die kerkraad aan as pastorie. Daar was toe nog geen pastorie vir 'n sendingleraer nie. Die kerkraad koop die huis onder sy leiding en laat dit so gou moontlik op hulle naam transporteer.¹¹⁵⁾

Volgens Eerw. Morkel moes hy vroeër in 'n gehuurde sinkhuisie bly wat baie geleë het, daarom het hy sy eie huis laat bou deur 'n broer van hom wat 'n bouer was.

Op die 22e September 1945 doen Eerw. Morkel verslag oor die herbou van die skool. 'n Voordelige balans van £908-7-8 het oorgebly. Die kerkraad skenk aan hom 'n bedrag van £50 om sy ekstra onkoste te dek wat hy gehad het uit eie sak.¹¹⁶⁾

Uit die inhoud van die notules van 1945, blyk dat dit vir Morkel erns was om sy bekwaamheid te bewys. Hy moes dit doen teenoor die Rondebosch Sendinggemeente, teenoor die Bin. Sendingsubkom. onder wie se opsig hy nog gestaan het, en teenoor Eerw. G.P. Nel, die

112. ibid, 27 Jan. 1945, p.p. 73, 74.

113. ibid, 24 Feb. 1945, p.78.

114. ibid, 27 Jan. 1945, p.p. 72, 73.

115. ibid, 30 Junie 1945, p.p. 91-92.

116. ibid, 22 Sept. 1945, p.p. 99-100.

konsulent, wat hy as te ware beskou het as 'n „voogd" wat hom moes lei en oor hom toesig moes hou. In sy eie woorde aan ons het hy gesê dat Eerw. Nel 'n streng man was en dat hy dus aangespoor was tot nou-gesette arbeid.

Hy meen ook dat die Rondebosch-gemeente vertroue in hom gehad het. By die eerste dankofferbasaar is R2,000 ingesamel. Gedurende Julie 1945 is die herboude skool weer geopen.

Blykens 'n besluit op 'n kerkraadsvergadering gehou op 27 Oktober 1945, was daar reeds tekens dat die Rondebosch kerkraad vir Morkel as leraer wou beroep: „Daar sake i.v.m. die legitimasie van Eerw. Morkel nog so onseker is, besluit die vergadering om op 'n later datum te bepaal wanneer 'n gekombineerde vergadering gehou sal word teneinde 'n leraer te beroep."¹¹⁷⁾ Op 12 November 1945 het Eerw. Morkel sy akte van toelating in die Sendingkantoor te Kaapstad geteken,¹¹⁸⁾ en op die 13e Nov. 1945 word 'n spesiale Kerkraadsvergadering gehou om die ontvangsgeselligheid van die te word beroepe leraer te bespreek.¹¹⁹⁾

Op 'n gekombineerde kerkraadsvergadering teneinde 'n leraer te beroep op 24/11/45, verskyn daar op die groslys die name van Eerw. I.D. Morkel en E.H. Holzapfel van Ceres waarna Eerw. Izak David Morkel 'n meerderheid stemme t.w. 24 teen 1 verkry.¹²⁰⁾

Op die 22e Desember 1945 is hy met handoplegging bevestig in die boessem van die N.G. Sendinggemeente, Rondebosch, as die eerste Kleurlingleraar van die gemeente, blykens 'n mededeling van Morkel self.^{120a)}

Op die 2e Feb. 1946 lei hy vir die eerste maal die Kerkraad as Voorsitter.¹²¹⁾

Uiteindelik het hy sy ideaal bereik om in sy eie gemeente te staan as permanente arbeider. Die lewensideaal, die roepingsbewust-

117. ibid, 27 Okt. 1945, p.104.

118. Akte van Toelating: I.D. Morkel, in aparte lêer van Bin. Sendingsubkom., Kaapse Kerkargief.

119. Kerkraadsnotule, a.w., 13 Nov. 1945, p.105.

120. Ibid, 24 Nov. 1945, p.106.

120a. Vgl., Jaarboek van, Ned. Geref. Kerke, 1947, p.50.

121. Ibid, 2 Feb. 1946, p.113.

heid vanuit sy kinderjare, het dus 'n werklikheid geword. Uit ons ondersoek blyk dan dat Eerw. Morkel gevoelig was oor kleurgevoel wat toegeskryf kon word aan die standpunt van sy vader in hierdie verband, en ook sy ongelukkige ervaring van werkloosheid na sy legitimasie. Hy het 'n sterk roepingsbewustheid gehad en veral 'n drang tot evangelisasie. Ook blyk dit dat hy 'n sekere besigheidstalent en 'n drang om inisiatief te neem geopenbaar het.

B. Politieke situasie in Suid-Afrika met betrekking tot die Kleurlinge gedurende 1945 - 1948.

Die stigting van die Calvin Prot. Kerk kan nie werklik begryp word sonder dat daar nie ook gelet word op die politieke klimaat wat daar in Suid-Afrika geheers het na die 2e Wêreldoorlog nie.

Met reg kan beweer word dat 'n oorlog altyd 'n proses van gisting en verwarring tot gevolg het. Hierdie gistingsproses laat hom geld op al die terreine van 'n volk se lewe, óók op die kerklik-godsdiens-tige terrein.

Tereg wys bv. C.J. Kriel op die nasleep wat die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902) gehad het t.o.v. die N.G. Sendingkerk se welsyn en groei. Deurdat die Britse militêre owerheid duisende Kleurlinge in diens geneem het as sg. „Border Scouts" om die Kaapkolonie teen moontlike invalle deur die Boeremagte te bewaak, het hierdie Kleurlinge 'n sterk pro-Britse gees geopenbaar en het daar ook 'n verwydering tussen die Kleurlinge en die Boere gekom. Kriel beskryf die situasie as volg: „Die oorlogsgebeure het op baie plekke 'n kloof tussen blank en gekleurd geslaan. In baie harte wat eertyds sendingliewend was, is verbittering gebring, leed veroorsaak en selfs onverskilligheid teenoor die geestelike versorging van die Kleurlingvolk veroorsaak."¹²²) Een van die vernaamste naslepe van die Tweede

122. C.J. Kriel, a.w., p.98.

Vryheidsoorlog was egter kerkskeurings, 'n simptoom wat ook na die tweede Wêreldoorlog na vore gekom het.

Gedurende Maart 1901 skeur o.a. die N.G. Sendinggemeente van Uppington en bykans die hele gemeente ... gaan tot die Congregational Union oor. Ook te Kenhardt, Franschoek, Murraysburg, Paarl, Middelburg, Montagu, en Wellington, het sodanige skeurings voorgekom.¹²³⁾ Kriel konkludeer dan: „Die Anglo-Boere-oorlog het dus die Sendingkerk in die algemeen en baie gemeentes in die besonder swaar getref. Die vooroordeel van Kleurlinge in die Kaapkolonie, en die skeurings het nie alleen die Congragtional Union wat sterk pro-Brits georiënteer was, 'n geweldige stoot gegee nie, maar ook ander genootskappe met 'n buitelandse inslag bevoordeel.“¹²⁴⁾

Kriel vervolg later: „Die verskynsel van sekte- en skeurkerke het gedurende die Anglo-Boere-oorlog en daarna die sterkste op die voorgrond getree. Die politieke omwentelinge in die stryd tussen Boer en Brit het, soos reeds aangetoon, die geleentheid geskep, die teelaarde gebied en die kwaad gesaai wat dikwels tot skeurings en splintergroepe gelei het.“¹²⁵⁾

T.o.v. die toenemende sektetalle in die Sendingkerk ná die Tweede Vryheidsoorlog, sê Kriel:

„Dit het 'n pynlike na-oorlogse verskynsel geword.“¹²⁶⁾

Gedurende 1922 (d.w.s. ná die eerste Wêreldoorlog) stig Eerw. Joseph John Henry Forbes, eertydse Wesleyaanse leraar, „Die Volkskerk van Afrika“. Eerw. Forbes het tot hierdie stap oorgegaan opgrond van innerlike besware wat hy gehad het.¹²⁷⁾ Dit moet dus duidelik wees dat gedurende die twintigste eeu oorlog in Suid Afrika meermale spanning wat ontwikkel het in splinterbewegings in kerke waar verskillende

123. Ibid, p.p. 100, 249-252.

124. Ibid, p. 100.

125. Ibid, p. 249.

126. Ibid.

127. Ibid, p. 250.

bevolkings en rasse-groepe in 'n relasie tot mekaar gestaan het, gestimuleer het.

Ook die Tweede Wereldoorlog het in Suid-Afrika verwarring en die daarmee gepaardgaande onsekerheid en spanning tot gevolg gehad. In 'n mate het dit in verband met die kontemporêre politieke situasie in Suid-Afrika gestaan.

Nadat Generaal James Barry Munnik Hertzog se Nasionale Party in 1933 met die Suid-Afrikaanse Party van Genl. Jan Smuts saamgesmelt het, om 'n koalisie te vorm, het hierdie Koalisie op 5 Desember 1934 tot 'n samesmelting van die twee partye gelei, voortaan genoem die „Verenigde S.A. Nasionale Party“. 'n Gedeelte van die oorspronklike Nasionale Party se ondersteuners wou egter met die samesmelting niks te doen hê nie. Veral Kaapland het lojaal gebly teenoor die Nasionale Party en onder leiding van Dr. Daniel Francois Malan, eertydse leraar van die Ned. Geref. Kerk, is die stryd teen die Verenigde Party aangebind. Gedurende 1935 is die Nasionale Party as amptelike Opposisie deur die Speaker van die Volksraad, Dr. E.G. Jansen, erken. Gerugsteun deur Die Burger, Die Volksblad, Die Oosterlig en Die Transvaler, wat almal as amptelike Nasionale-Party-koerante beskou is, het die Nasionale Party stelselmatig groter steun onder die kiesers van die Unie van S.A. verkry terwyl die Verenigde Party daarenteen al hoe meer van sy setels aan eersgenoemde moes afstaan. Toe die 2e Wêreldoorlog in 1939 uitbreek, het Genl. Hertzog en sy volgelinge die Verenigde Party verlaat en weer by die Nasionale Party aangesluit weens 'n verskil met Genl. Smuts oor die vraag of die Unie van S.A. ook aan die oorlog teen Duitsland moes deelneem as lid van die Britse Gemenebes. Die Nasionale Party nou genoem „Herenigde Nasionale Party of Volksparty“ kon egter nie met Genl. Hertzog as hulle eertydse leier tot 'n vergelyk kom oor die basis vir samewerking nie, en omdat eersgenoemde nie Genl. Hertzog se voorstelle onvoorwaardelik wou aanvaar nie, het Genl. Hertzog hom van die politieke toneel onttrek. Sy volgelinge het toe oorgegaan tot die stigting van die Afrikaner Party.

Gedurende 1947 het Dr. Malan se Herenigde Nasionale Party en Mnr N.C. Havenga se Afrikanerparty 'n bondgenootskap gesluit.

Met die algemene verkiesing van 26 Mei 1948 het die Herenigde Nasionale Party in bondgenootskap met die Afrikaner Party met 'n klein meerderheid aan bewind gekom.¹²⁸⁾ Dr. Malan het sy beleid duidelik gestel. T.o.v. die Kleurlinge en Bantoe sou sy party 'n beleid van segregasie volg d.w.s. die aparte ontwikkeling naas mekaar van die blanke en nie-blanke inwoners van die Unie van Suid-Afrika.¹²⁹⁾ In 'n uitsaairede het hy o.a. die beleid van apartheid soos volg toegeligg: „Apartheid beteken vir die nie-blankes die opbou van groter selfstandigheid en selfrespek, sowel as die verskaffing van ruimer geleentheid vir vryer ontwikkeling ooreenkomstig hul eie aard en vatbaarheid.”¹³⁰⁾

In 'n verkiesingsmanifest van die H.N.P. in 1949 is o.a. ook as beleidsrigting neergelê: „'n Stelsel van bevolkingsregistrasie moet ingevoer word waarby die rasse (blankes, Kleurlinge, naturelle en Asiate) afsonderlik as sodanig aangedui word.”¹³¹⁾ Gedurende 1956 is die Kleurlinge dan ook deur wetgewing op aparte kieserslyste geplaas.¹³²⁾ Voortaan sou die Kleurlinge deur Blankes in die Parlement verteenwoordig word.¹³³⁾ Kleurlinge en Bantoe sou voortaan ook nie meer sitting hê in die Kaapse Provinsiale Raad nie.

Hierdie wetgewing was 'n konsekwente deurvoering van 'n beginsel wat Dr. Malan reeds in 1938 vir sy party neergelê het nl. dat segregasie op alle nie-blankes van toepassing gemaak sou word en nie net op die naturelle nie.¹³⁴⁾

Hierin het hy van Genl. Hertzog verskil aangesien lg. die volledige segregasie van die Kleurlinge nooit op die wetboek wou plaas nie

128. M.P.A. Malan, Die Nasionale Party van Suid-Afrika, p.p. 136-232.

129. W.J. de Kock, „Konstitusionele Regte”, Die Kleurlingbevolking van Suid-Afrika, onder redaksie van Erika Theron, p.203.

130. M.P.A. Malan a.w., p. 233.

131. ibid, p.239.

132. ibid, p.286.

133. ibid, p.268.

134. W.J. de Kock, a.w., p.202.

maar slegs die sosiale grense tussen blankes en Kleurlinge wou handhaaf.¹³⁵⁾ Hy het wel volledige segregasie vir die Bantoe voorgestaan. 'n Petisie onderteken deur 50,000 Kleurlinge wat in 1922 aan die Smuts-regering voorgelê is, het aan lg. gevra dat die Kaapse Kleurling-stemreg uitgebrei sou word ook tot die ander provinsies. Hiervan het egter niks gekom nie.¹³⁶⁾ Nou, met die bewindsoorname van die Malan-regering, het net die teenoorgestelde gebeur. Die stemreg is geheel en al van die Kleurlinge weggeneem.

Die reaksie van die kant van die Kleurlingbevolking was heftig en groot spanning het ontstaan tussen die regering en die Kleurlinge. Gesteun deur enersdenkendes in die blanke kringe en veral natuurlik uit die kringe van die Verenigde Party, het baie Kleurlinge tot openlike verset en uittarting van die regering oorgegaan. Die 2e Wêreldoorlog van 1939-1945 was pas verby. Ook vir die Kleurlinge het hierdie oorlog ontberinge ingehou, ontberinge aan die tuisfront a.g.v. voedseltekorte en die nodige oorlogsmaatreëls.¹³⁷⁾ Maar ook ontberinge aan die noorderfront waar hulle saam met blanke Suid-Afrikaners nie-vegtende dienste gelewer het. Hancock beskryf die situasie as volg: „Scores of thousands of them, of course, were already in uniform as volunteers for non-combatant service. More-over, emergencies had more than once arisen in the battle zone where arms had been issued to some of them. By and large, however, the distinction between combatant and non-combatant had been maintained. Smuts knew that his Native and Coloured soldiers felt this distinction as a slight. The Coloured people at the front (he wrote) have behaved magnificently. And the Natives who serve as motor drivers, orderlies, cooks, stretcherbearers, even gunners and the like, have also done very well, and are being infiltrated into our army to make up for our lack of European manpower. They all clamour for weapons and full

135. ibid, p.202; Vgl. sy Smithfield-toespraak, Hertzog-Annale van die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns, Jaarboek X, Des. 1963, p.p.10-11; M.P.A. Malan, a.w., p.p.111,120,135,169-171,179,217,222-225; 267; D.P. Botha, Die opkoms van ons Derdestand, p.p. 100-109; W.J. de Kock, a.w., p.202.

136. W.J. de Kock, a.w., p.200.

137. D.W. Kruger, The Age of the Generals, p.p. 209-210.

status as fighters, but I have not yet ventured to go so far in the face of a difficult public opinion."¹³⁸⁾ Ingeval die Japanese Suid-Afrika sou aanval was Genl. Smuts, op aandrang van Kolonel P.B. van der Westhuizen, bereid om die naturelle en Kleurlinge in die Noorde op groot skaal te bewapen as volwaardige S.A. soldate.¹³⁹⁾

Met die bewindsoorname van die Malan-party en die daarmee gepaardgaande apartheidsmaatreëls, het die Kleurlinge gevoel dat hulle eensklaps die status wat hulle saam met die blankes beklee het op die slagveld en tuis, ontnem is. Hulle moes die land help beveilig by Al Alamein, Tobruk en Tripoli, maar tuis is hulle as tweedeklas burgers behandel.

In 'n toespraak in die Volksraad op die 12de Maart 1945 het Dr. Malan in dieselfde gees gesê: „Jy kan nie tot 'n getal van 100,000 - ek dink dat dit die syfer is wat hy genoem het (verwysing na toespraak van Genl. Smuts - A.J.C.E.) - naturelle en kleurlinge oproep om na die front te gaan en deel te neem aan die oorlog, jy kan dit nie doen sonder dat daar 'n nuwe gees by hulle wakker gemaak word en sonder dat hulle die standpunt inneem dat, as hulle goed genoeg is om die wapen te dra en arbiter te wees teen wit en wit, dat as hulle goed genoeg is om hul bloed te gee, dan is hulle ook goed genoeg om dieselfde regte en dieselfde posisie in alle opsigte in Suid-Afrika te hê as die blankes nie."¹⁴⁰⁾ Dr. Malan het die standpunt ingeneem dat die Kleurlinge en naturelle nooit deur die Smuts-regering na die gevegsfront gestuur moes gewees het nie. Daardeur is 'n moeilike situasie geskep en 'n presedent wat onaangename gevolge kon hê. Tereg wys D.J. Kotzé op die opkomende nasionalisme ná die 2e Wêreldoorlog. „Die oorlog het ook nasionalisme in koloniale gebiede gestimuleer deurdat baie inboorlinge, veral uit die Franse en Britse koloniale gebiede, aan die oorlogspoging deelgeneem het en aan die front op 'n

138. W.K. Hancock, „The fields of force", Band 2, Smuts, p.370.

139. ibid, p.371.

140. Dr. D.F. Malan, toespraak in die Volksraad, 12 Maart 1945, Volksraads-debatte, Deel 52, 1945, p.3269.

voet van gelykheid met soldate van koloniale moondhede verkeer het. Dit het by hulle h begeerte gewek om op dié patroon voort te borduur.

In aansluiting hierby word soms h faktor genoem wat bekend staan as die „revolution of expectations”. Hayes, Badwin en Cole verduidelik dit in hul werk History of Western Civilization soos volg: Gedurende die oorlog het die nie-blanke bevolkings van oorlogvoerende moondhede, net soos studente te vore, kennis gemaak met die moderne leefwyse van ontwikkelde gemeenskappe en met die moderne tegnologie. Die lewensgewoontes van blanke troepe by oorlogsbasisse dwarsdeur die wêreld het die bevestig.“¹⁴¹⁾

Hierdie verskynsel was ook van toepassing op die Kleurlinge ná die 2e Wêreldoorlog. Nuwe aspirasies het by hulle ontstaan t.o.v. die verbetering van hulle eie sosiale en politieke status. Gedurende 1945 het daar in die N.G. Sendingkerk van die Strand h konferensie van Blankes en Kleurlinge plaasgevind onder beskerming van die Federale Sendingraad van die N.G. Kerk. Die doel was om mekaar beter te leer verstaan en goeie samewerking in die toekoms te verseker. By hierdie byeenkoms het geblyk „dat die kleurlinggemeenskap h aparte ontwikkeling van die naturelle en van die Indiërs nastrewe, en daar is ook ernstige vertoë tot die Moederkerk gerig om sy invloed in hierdie rigting te gebruik.“¹⁴²⁾

Die strewe na h beter verhouding tussen die Kleurlinge en die Blankes sou egter h knou kry deur die gebeure van 1948 en daarna. Van Rooyen beskryf die bewindoorname van 1948 en die gevolge daarvan so:

„Maar toe die Nasionale regering in 1948 die bewind oorneem en bekend maak dat hy sy beleid in verband met die Kleurlingstem gaan uitvoer, het al die geweld van die politieke teenstanders op hom losgebars. Die land is op horings geneem soos in geen jare nie.“¹⁴³⁾

141. D.J. Kotzé, „Nasionalisme”, Band II, Gesk. en Pan-Nasionalistiese Bewegings, Manuskrip, p.4.

142. G.B.A. Gerdener, Requit Koers gehou, p.102.

143. J.J. van Rooyen, Die Nasionale Party, p.269.

Dr. Malan het hom egter nie van stryk laat bring nie. Op die 12e Maart 1945 het hy as Opposisiespreker reeds daarop gewys dat daar stagnasie ingetree het in die Verenigde Party se beleid deurdat die Kleurlingstemreg van die Kaapland nie na die 3 noordelike provinsies uitgebrei kon word nie weens die verskanste klousule wat 'n 2/3 meerderheidsbesluit van die Volksraad vereis het.¹⁴⁴⁾ Die apartheidsreëling van die 3 noordelike provinsies kon ook nie weer na Kaapland uitgebrei word nie, weens dieselfde 2/3 meerderheidsvereiste.¹⁴⁵⁾

Sy regering sou egter algemene segregasie instel,¹⁴⁶⁾ en so verskyn dan ook vanaf 1949 'n reeks van wetsbepalings waardeur hierdie beleid tot in sy fynste besonderhede deurgevoer is.

Ons wys hier egter net op die eerste 2 wette wat deels die kerkstigting wat ons ondersoek gestimuleer het. 'n Wet wat hewige reaksie van alle kante uitgelok het, was die Wet op die verbod van Gemengde Huwelike (Wet nr. 55 van 1949). Deur hierdie wet is blankes en nie-blankes verbied om met mekaar te trou.

Die volgende jaar het die Bevolkingsregistrasiewet, (Wet nr. 30 van 1950) waarvolgens Blankes, Bantoe en gekleurdes onderskei is as verskillende etniese groepe, van krag geword. Deur hierdie wet is bestaande sosiale differensiasie tussen die drie verskillende bevolkingsgroepe, Blankes, Bantoe en Kleurlinge deur wetgewing gefikseer.¹⁴⁷⁾

Dit sou slegs 'n kwessie van tyd wees voordat die kleurskeiding ook deurgevoer sou word op die gebied van 'n aparte kieserslys vir kleurlinge (Wet nr. 46 van 1951), aparte openbare geriewe (Wet nr. 49 van 1953), aparte vervoergeriewe (Wet nr. 44 van 1955 en Wet nr. 42 van 1959), aparte vakunies vir Kleurlinge (Wet nr. 28 van 1956), ontug tussen blank en nie-blank as strafbare oortreding (Wet nr. 23 van 1957), aparte woongeriewe (Wet nr. 77 van 1957) en aparte Universiteitsgeriewe (Wet nr. 45 van 1959).¹⁴⁸⁾

144. D.P. Botha, a.w., p.99.

145. Dr. D.F. Malan, toespraak in die Volksraad, ibid, p.3268.

146. Vgl. N.J. Rhodie en H.J. Venter, Apartheid, p.166.

147. M.J. Olivier, "Differensiërende wetgewing", Kleurlingbevolking van Suid-Afrika, p.208.

148. ibid, p.p. 209 - 212.

Reeds in 1949 is reëlins getref vir die toepassing van Apartheid op verskillende terreine. Die Burger van 14 Julie 1949 berig bv. dat Minister T.E. Dönges, Minister van Pos en Telegraafwese, reëlins begin tref het vir die toepassing van apartheid in 53 Skiereilandse poskantore. Gelyke behandeling en gelykwaardige diens word egter beoog terwyl apartheid eintlik die toonbanke en die poskantore se ingange sal raak. Sommige poskantore sou egter net Kleurlingpersoneel hê met Kleurlingposmeesters aan die hoof terwyl slegs Kleurlinge daar bedien sou word.¹⁴⁹⁾

Apartheid word ook op die Braamfontein stasie beoog.¹⁵⁰⁾

Die Stadsraad van Oos-Londen het besluit om ook apartheid toe te pas volgens 'n berig van die 3e Augustus 1949.¹⁵¹⁾ Ook op die Spoorwegstasies te Bellville,¹⁵²⁾ en Port Elizabeth,¹⁵³⁾ sou apartheidsmatreëls in werking tree.

Spoedig egter sou hierdie apartheidsmatreëls van die regering in die howe getoets word sodat ons in Die Burger van 16 Maart 1949 lees dat Regter J.E. de Villiers 'n vorige hofuitspraak van Regter Herstein tersyde gestel het waarin laasgenoemde die apartheidsmatreëls van die Spoorweë ongeldig verklaar het. Die hofsaak het gegaan oor Eshaam Abdurahman van Constitutionstraat, Kaapstad, wat Kleurlinge aangehits het om in spoorwegwaens wat net vir Blankes bestem was, te klim. Die verdediging het nl. aangevoer dat (i) dié matreëls slegs departementele opdragte was. (ii) hie in die Staatskoerant aangekondig was nie en (iii) die woord „blankes" te vaag en onomlynd was.¹⁵⁴⁾

Die Kleurlinge het dus in die brandpunt van 'n verbete stryd tussen die voor- en teenstanders van apartheid gestaan. Hulle het ook reeds etlike goeie leiers gehad om hulle in hierdie stryd te lei.

149. Die Burger, 14 Julie 1949.

150. ibid, 2 Augustus 1949.

151. ibid, 3 Aug. 1949.

152. ibid, 9 Aug. 1949.

153. ibid, 13 Aug. 1949.

154. ibid, 6 Maart 1949, p.3, „Apartheid op Treine".

Vir die meeste van hulle was hul stryd 'n stryd teen apartheid. Eerw. I.D. Morkel sou hierin een van hulle belangrikste leiers wees.

C. Eerw. Morkel as leier van 'n politiek georiënteerde, reaksionêre beweging op kerklike terrein.

E. Franklin Frazier wys daarop dat die Negers in die V.S.A. in 'n groot mate hulleself as 'n groep probeer handhaaf het binne hulle kerke waaraan hulle behoort het. Die Kerk was vir hulle 'n ontvlugtingsmoontlikheid van hulle frustrasie a.g.v. die onderdrukking wat hulle in die samelewing onder die blanke inwoners van die V.S.A. ondervind het. Frazier spreek hom as volg uit:

"As the result of the elimination of Negroes from the political life of the American community, the Negro church became the arena of their political activities.

The Negro church was not only an arena of political life for the leaders of Negroes, it had a political meaning for the masses. Although they were denied the right to vote in the American community within their Churches, especially the Methodist Churches, they could vote and engage in electing their officers.

Outside of the family, the church represented the only other organized social existence."¹⁵⁵)

Frazier vat die Negers in die V.S.A. se posisie baie mooi saam as hy sê: "The Negroes who were free before the Civil War found status in the church which shielded them from the contempt and discriminations of the white world. Then for a few brief years after Emancipation the hopes and expectations of the black freedom were raised and they thought that they would have acceptance and freedom in the white man's world. But their hopes and expectations were rudely shattered when white supremacy was re-established in the South. They were excluded from participation in the white man's world except

155. E. Franklin Frazier, The Negro Church in America, p.p. 43-44.

on the basis of inferiority. They were disfranchised and the public schools provided for them were a mere travesty on education. The courts set up one standard of justice for the white and another standard for the black man. They were stigmatized as an inferior race lacking even the human attributes which all men are supposed to possess. They were subjected to mob violence involving lynchings and burnings alive which were justified even by the white Christian Churches.

Where could the Negro find a refuge from this hostile white world?"

"They retained their faith in God and found a refuge in their churches."¹⁵⁶⁾

Met die sekularisasie van die Negers wat na die stede getrek het, het hulle al hoe meer aandag begin gee aan hulle eie posisie as 'n groep in die wêreld om hulle. Hulle predikante het daarom ook intens belang begin stel in en aktief begin deelneem aan die politiek.¹⁵⁷⁾ Frazier konkludeer aan die einde van sy werk as volg: "Inasmuch as Negroes, were excluded from political participation in the American community at large, the Negro church organization became the most important arena for political life among Negroes."¹⁵⁸⁾

Dit moet vir die oplettende leser onmiddelik duidelik wees dat die sosiale en politieke lewenspatroon van die S.A. Kleurlinge in die veertiger jare van ons eeu 'n interresante paralel vorm vir dié van die Amerikaanse Negers aan die begin van hierdie eeu. In 'n hoë mate is die ooreenkomste tussen beide groepe eenvoudig merkwaardig.

Reeds het E.F. Frazier in sy The Negro family in the United States en Sheila Patterson in haar Colour and Culture in South-Africa, gewys

156. ibid, p.45.

157. ibid, p.51.

158. ibid, p.83.

op die ooreenkomste tussen die Kleurlinge en die Negers t.o.v. hulle sosiale stratifikasie.¹⁵⁹⁾ Hierdie ooreenkomste kan egter in 'n hoë mate ook deurgetrek word na die politiek-religieuse vlak. Ook die Kaapse Kleurlinge het as 'n bevolkings-groep 'n kanaal gesoek waarlangs hulle hul misnoeë met die apartheidsmaatreëls van die owerheid kon te kenne gee. Aangesien hulle as 'n bevolkingsgroep swak georganiseerd was op politieke terrein, asook op die ander kulturele terreine, het hulle op kerklik-godsdienstige terrein hulle verset gedemonstreer en daarby veral gepoog om dit so gemeenskaplik en gekonsolideerd as moontlik te doen.

Met hierdie stelling wil ons nie voorgee asof die Kleurlinge nooit op ander vlakke hulle verset probeer demonstreer het nie. D.P. Botha wys daarop dat op die gebied van die Kleurlingonderwys-kragte, asook op ander gebiede daar wel so 'n verset was. Hy noem organisasies soos die Coloured People's National Union (C.P.N.U.), die Non-European Unity Movement, die South African Coloured People's Organisation, die Teachers' League of South Africa (T.L.S.A.) en die Teachers' Educational and Professional Association (T.E.P.A.).¹⁶⁰⁾

Van al hierdie organisasies is T.E.P.A. die sterkste en invloed-rykste. „Daar is myns insiens geen ander Kleurlingorganisasie wat die gees en die erns van Kleurlingleierskap so suiwer vertolk soos die T.E.P.A. nie. Groot getalle van die kerkleiers onder die Kleurlinge was vroeër onderwysers, sodat die invloed van hierdie organisa-sie ook in die kerk gevoel word.”¹⁶¹⁾

Ons sal in hierdie paragraaf weer terugkom op die belang en ver-set van die T.E.P.A. Dit bring ons nou by die optrede van Eerw. I.D. Morkel in hierdie spanningsvolle tyd. Hy is, soos ons reeds gesien het, op die 22ste Desember 1945 met handoplegging in die boesem van die N.G. Sendinggemeente, Rondebosch, bevestig. Met groot toewyding

159. Anna F. Steyn, „Die gesinslewe van die Kleurlingbevolking”. Die Kleurlingbevolking van Suid-Afrika, a.w., p.76. Vgl. ook Anna F. Steyn se werk Die rolle van die Man en Vrou in die Kaapse Kleurlinggesin, waar sy ook op die ooreenkomste wys.

160. D.P. Botha, a.w., p.45-48.

161. ibid, p.48.

het hy in die gemeente gearbei. Hy was veral aangetrokke tot opwekkingsprediking in sy eie gemeente en by ander geleenthede.¹⁶²⁾

Vanaf 1947 tot 1949 het hy dan ook op die Kommissie vir Spesiale Evāngelieprediking van die Ring van Wynberg gedien. Vir die laaste 2 jare was hy die oproeper daarvan.¹⁶³⁾

Ds. D.J.A. Jordaan, Skriba van die Ring van Wynberg in die jare 1946-1950, het hom dan ook bestempel as iemand met 'n sterk persoonlikheid, 'n bekwame Voorsitter van die Ring van Wynberg (1948-1950), met 'n goeie agtergrond, 'n mooi omgang met mense en wat uiterlik 'n goeie indruk gemaak het. Hy het sy eie mense duidelik geïmponeer en was 'n gebore leier.¹⁶⁴⁾ Verskeie N.G. Sendingkerk-leraars, vroeër in die Ring van Wynberg, het egter in afsonderlike onderhoude verklaar dat Eerw. Morkel ook die indruk gemaak het van 'n emosionele, impulsiewe mens te wees. Met sy sterk leierseienskappe en deursettingsvermoë het dit alles soms daartoe gelei dat hy impulsief en onnadenkend opgetree het. Die gevaar was dus wesenlik vir hom dat hy deur andere misbruik kon word vir hulle eie bepaalde doelstellings. Uit onderhoude met hom het ons die indruk gekry dat hy dit self later begin beseef het.

'n Leierspersoonlikheid was hy egter beslis, want reeds op die 7e Oktober 1946, minder as 'n jaar nadat hy leraar geword het van Rondebosch, word hy verkies as lid van die Ringskommissie van die Ring van Wynberg.¹⁶⁵⁾ Ook Ds. D.P. Botha wat hom persoonlik geken en intiem met hom in die Ring van Wynberg saamgewerk het, noem hom „'n uiters bekwame en verligte Kleurlingleraar.“¹⁶⁶⁾

Eerw. Morkel het die vertroue van sy gemeente gehad en was eerlank 'n aanvaarde leier onder die Kleurlinge van die Kaapse Skiereiland.

162. Verskeie van sy oud-kollegas in die Ring van Wynberg het hieroor saamgestem.

163. Acta, Ring van Wynberg, 8 Oktober 1947, p.414, S.K. R.6/2, Kaapse kerkargief, 7 Oktober 1948, p.12; 21 September 1949, p.149, S.K.R. 6/3, Kaapse Kerkargief.

164. Onderhoud met Ds. D.J.A. Jordaan, tans hospitaalbearbeider van die N.G. Sendingkerk in Suid-Afrika.

165. Acta, Ring v. Wynberg, 7 Okt. 1946, p.400, ibid.

166. D.P. Botha, a.w., p.127.

Met sy medeleraars in die Ring van Wynberg, het hy my verseker, het hy goed oor die weg gekom en het vir hulle die hoogste agting en liefde gekoester. Selfs toe hy duidelik laat blyk het wat sy gevoelens is oor die apartheidsmaatreëls van die regering van die Verenigde Nasionale Party, het hy nog steeds die agting en meegevoel van sy medeleraars in die Ring bly behou.¹⁶⁷⁾

Volgens Ds. D.P. Botha, was die Ring van Wynberg finansieel die mees selfstandige Ring in die Ned. Geref. Sendingkerk omdat dit die minste finansiële steun van die Moederkerk ontvang het van al die ander Ringe van die Sendingkerk.

Die gemiddelde inkomste per lidmaat was deurgaans ook die hoogste as in enige ander Ring van die Sendingkerk. Hierdie feit vloei voort uit die feit dat die Kleurlinge in die Kaapse Skiereiland deurgaans 'n hoër inkomste en lewensstandaard gehandhaaf het as diegene op die platteland.¹⁶⁸⁾

By die Ringsitting van Oktober 1941 word voorts vermeld dat drie gemeentes toe alreeds finansieel onafhanklik van die Moederkerk was.¹⁶⁹⁾

Daar was dan ook by die Ring van Wynberg die begeerte dat aangesien hy meer gevorderd in selfonderhoud as die ander Ringe was, hy t.o.v. die trusteeskap van die Moeder- oor die dogterkerk, anders benader moes word. Die Ring van Wynberg was destyds ook die enigste Ring in die Ned. Geref. Sendingkerk waar daar Kleurlingleraars werksaam was t.w. Eerww. I.D. Morkel in Rondebosch, W.A. September in Ebenezer en A.D. Andries in Retreat. By die Ringsitting van September 1949 word vermeld dat Eerww. J. Prenz (Prins) van Ebenezer en A.F. Ontong van Die Slot, die Kleurlingleraartal in die Ring tot vyf laat styg het. Met inagneming van die situasie waarin Eerw. Morkel hom

167. Onderhoud, Ds. D.J.A. Jordaan.

168. Helgaard Muller, „Arbeid en Ekonomie”. Die Kleurlingbevolking van S.A., p.p. 35-38.

169. Acta, Ring van Wynberg, 1 Oktober 1941, p.10, S.K. R. 6/2.

in die Ring van Wynberg bevind het, die eerbied en vertroue wat hy van sy medeleraars sowel as sy eie gemeente geniet het, sou 'n mens nie verwag dat hy die apartheidsmaatreëls van die Regering maar so ongehinderd sy gang sou laat gaan nie. Ons het ook reeds gelet op sy besondere agtergrond en die gesinskring waaruit hy gespruit het. Toe hy ondervra is oor sy vernaamste grief teen die apartheidsmaatreëls van die Regering gedurende 1948, het hy gesê dat hy dit veral gehad het teen die feit dat 'n sosiale verhouding wat spontaan kon ontwikkel het t.o.v. die verhouding van Kleurlinge en Blankes, deur die regering deur wetgewing afgedwing is.

Ook was hy gegrief deur die gelykskakeling van Kleurlinge en Naturelle asof daar hoegenaamd enige etniese ooreenkomste tussen dié twee groepe was. Die Kleurlinge het gevrees dat hulle nou uitgesonder sou word vir slegte behandeling en vervolging. Sommige het gevrees dat die owerheid wat in 1948 aan bewind gekom het, die Kleurlinge nou sou terugbetaal vir die feit dat hulle in die Tweede Vryheidsoorlog aan die Engelse se kant geveg het.

Die blankes wat die Malan-regering gesteun het, was hoofsaaklik lidmate van die N.G. Kerk, en gevolglik is die Ned. Geref. Kerk ook skuld gegee vir die apartheidsmaatreëls.

In hierdie omstandighede het Eerw. I.D. Morkel gaandeweg as 'n leier na vore gekom om die verset van die Kleurlinge teen apartheid te lei. Hy was, volgens Ds. D.J.A. Jordaan, vir baie mense 'n verpersoonliking van die griewe teen apartheid.¹⁷⁰⁾

Op die 3e September 1948 het hy omsendbriewe gestuur aan lidmate van die N.G. Sendingkerk in verskillende gemeentes om hulle op te roep tot 'n vergadering waar besin kon word oor die nuwe regulasies oor apartheid wat van owerheidsweë uitgevaardig was. Ons haal uit hierdie brief die volgende aan:

170. Onderhoud: Ds. D.J.A. Jordaan.

„As gevolg van die politieke ontwikkeling van die afgelope jare en wat nou soos deur die regering aangekondig, vinnig sal ontplooi, is daar 'n baie sterk stroom van ontevredenheid en verbitterings by ons mense te bespeur."

„'n Poging moet tenminste aangewend word om die gemoedere van ons mense te kalmeer en om 'n uitweg te soek. En daarom is dit dat etlike kerkraadslede en andere van ons Sendingkerk op die Skiereiland en omliggende dorpe bymekaar gekom het, baie oor die saak gepraat en gebed het, en besluit het om die volgende te doen:

1. Ons wil graag 'n breër vergadering bymekaar roep waar die saak van Segregasie of Apartheid op 'n besadigde en christelike grondslag bespreek kan word.
2. Daarom vra ons of een of twee van u kerkraadslede, of 'n goedgesinde uit u gemeente nie die byeenkoms kon bywoon nie.
3. Die byeenkoms sal wees op Saterdag 25ste September om 2:30nm. in die N.G. Sendingskoolsaal, Lawrenceweg, Crawford. Indien enigsins moontlik sal vooraf kennisgewing van oorkoms baie waardeer word. Ook sal voorbidding vir hierdie vergadering hoog waardeer word."¹⁷¹⁾

Te oordeel na die stroom van briewe wat Eerw. Morkel hierop ontvang het, was die reaksie baie goed.¹⁷²⁾

Blykens 'n brief van mnr. J. Abrahamse aan die Alg. Sendingsekretaris van die N.G. Kerk, in Kaapstad, het 116 N.G. Sendingkerklidmate uit 28 gemeentes bymekaar gekom, alhoewel hulle nie die amptelike afgevaardigdes van hulle onderskeie kerkrade was nie. (Twee blanke leraars het ook hulle opwagting gemaak). By dié geleentheid is ook 'n Voortsettingskomitee gekies om die saak verder te voer en is o.a. ook besluit om vertoë te rig tot die Moderatuur van die N.G. Sendingkerk om hulp en voorspraak by die Regering t.o.v. bogenoemde saak.

171. Omsendbrief, 3 Sept. 1948, Privaatlêer, Eerw. Morkel.

172. Briewe, Privaatlêer, Eerw. Morkel.

Ook sou 'n onderhoud met die Alg. Sendingkommissie aangevra word sodat 'n deputasie van agt persone die Kommissie kon ontmoet t.o.v. die dringende vraagstuk van apartheid en hoe dit die Sendingkerk se lidmate raak.¹⁷³⁾

Die volledige besluit van die vergadering te Crawford op 25 Sept. 1948 lui soos volg:

„Hierdie vergadering van lede van die N.G. Sendingkerk neem kennis van die vertoë wat deur die Moderatuur van die Sendingkerk gedoen is aan die Eerste Minister insake die Apartheids-beleid van die regering. Dit voel egter dat die vertoë onvoldoende is aangesien dit alleenlik vra dat die Regering versigtig te werke moet gaan met Apartheid.

Dit spreek sy mening uit dat Apartheid onchristelik is en dat dit as beleid verwerp moet word in Staat en Kerk, en versoek die Moderatuur van die Sendingkerk om in hierdie rigting en in hierdie gees die stryd teen Apartheid te aanvaar.“¹⁷⁴⁾

Hierdie vergadering was dus 'n poging van Eerw. Morkel en sy medestanders om die N.G. Sendingkerk te monster teen die apartheidsmaatreëls van die Regering.

Die Voortsettingskomitee wat gekies is het bestaan uit:

Mnr. G. Gibbs van Kew Town (Athlone)

Mnr. S. Samson van Wellington.

Mnr. van der Ross van Wynberg.

Mnr. Hahn van Paarl.

Mnr. M. Stemmet van Crawford

Mnr. Jacobs van Wynberg.

Mnr. Heberman van Claremont.

Mnr. Lewis van Maitland.

173. Brief, 7 Mei 1949, Privaat-lêer, Eerw. Morkel.

174. Getikte kopie van resoluëie, Privaat-lêer, Eerw. Morkel.

Eerw. September van Woodstock.

Mnr. Langeveld van Stellenbosch.

Mnr. Adams van Woodstock

Mnr. Davids van Heathfield

Mnr. Lombart van Retreat

Mnr. Malan van Wynberg. 175)

By hierdie lys moet nog gevoeg word die name van Eerw. Morkel, die Voorsitter van die komitee en mnr. J. Abrahamse, die Sekretaris. Laasgenoemde was hoof van die Pauw Gedenkskool in Wellington, en is tans (in 1969) leraer van die N.G. Sendinggemeente, Elsie'srivier.

Die Voortsettingskomitee het dikwels vergader. Ongelukkig kon nie vasgestel word hoe dikwels nie, aangesien die oorspronklike notuleboek nie weer gevind kon word nie.

Volgens Ds. D.P. Botha was die leraars van die Ring van Wynberg nie juis teen die Aksie-vergaderings wat deur die Voortsettingskomitee gereël is nie. Die leraars in die Ring was deurgaans simpatiek en het die gevoelens van die lidmate geëerbiedig.

Op die 7e Oktober 1948 het die Ring van Wynberg, tydens sy jaarlikse sitting, hom uitgespreek oor die apartheidskwessie. Eerw. Morkel is tot Voorsitter van die Ring verkies. Ds. D.P. Botha het die besluit van die Ring in dié verband voorgelees waarna dit vrygestel is vir publikasie. Dit het gelui: „Die Ring van Wynberg van die Nederduitse Gereformeerde Sendingkerk in Suid-Afrika aanvaar die volgende mosie oor die beleid van apartheid in ons land:-

1. Die Ring verklaar dat hulle geen grond in die Heilige Skrif vind vir Kleurapartheid nie.
2. Hierdie liggaam maak beswaar teen die voorgestelde apartheidswetgewing en doen 'n ernstige beroep op die Regering om geen „verpligte Apartheids" - wette toe te pas nie.

175. Manuskrip, gedateer 1 Okt. 1948, Privaatlêer, Eerw. Morkel. Onderteken deur J. Abrahamse.

3. Ook vra die Ring vriendelik dat die Regering dit as beginsel sal aanvaar om altyd verteenwoordigende Kleurlingleiers te raadpleeg in verband met voorgestelde wetgewing wat Kleurlinge raak en dat die samewerking van die Kleurlinge 'n voorvereiste in alle beleidspleging sal wees.
4. Die Ring verseker dat die Christene binne die Ringsresort voorbidding sal doen dat die owerheid gelei sal word om alle kleurgroepe in ons land Christelik te behandel."¹⁷⁶⁾

By dieselfde Ringsvergadering is 'n brief van T.E.P.A. (Teachers' Educational and Professional Association) in behandeling geneem en is 'n tydelike kommissie bestaande uit Eerw. J. de Villiers, D.P. Botha, W.A. September en die Oudl. van Rondebosch aangestel om op genoemde brief in te gaan. Hierdie Kommissie moes die vergadering later met 'n voorstel dien.¹⁷⁷⁾

In die brief van T.E.P.A. aan die Ring word gevra dat die Ring leiding moes gee oor die kwessie van die apartheidswetgewing synde of dit „Kristelik, of onkristelik is; om sodoende leiding te verskaf aan 'n groot aantal onderwysers, lede van ons Sendingkerk wat oor hierdie vraag in hopelose verwarring verkeer."¹⁷⁸⁾

Die tydelike kommissie het hulle bevinding aan die Ring gerapporteer en op die 8ste Oktober 1948 is die volgende verklaring van die Ring aan T.E.P.A. gestuur:

„Die Ring verklaar dat hulle geen grond in die H. Skrif vind vir Kleurapartheid nie. Gevolglik kan die apartheidsbeleid van die Regering nie vanuit Christelike standpunt in beginsel gesteun word nie."¹⁷⁹⁾

Volgens Ds. Jordaan het hy en Eerw. J. de Villiers o.a. nie heeltemal saamgestem met die apartheidsverklaring van die Ring in 1948 nie. 'n Paar leraars waaronder genoemde 2 persone het dus die mosie nie

176. Acta, Ring van Wynberg, 7 Oktober 1948, p.p.15-17, ibid, S.K.6/3.

177. ibid, 6 Oktober 1948, p.6.

178. Brief, 6 Okt. 1948, Acta-bylaes, ibid.

179. Acta, Ring van Wynberg, 8 Oktober 1948, a.w., p.18.

volkome gesteun nie.

Tydens dieselfde Ringsitting op die 7de Oktober is genotuleer:

"Op voorstel van Eerww. Botha en Erasmus word besluit dat die volgende beskrywingspunt sal gaan van hierdie Ring na die H.E. Sinode:-
"Die Ring van Wynberg vra die H.E. Sinode om hom uit te spreek oor die beleid van apartheid en veral aan te toon in hoeverre daar Skriftuurlike grond voor is."¹⁸⁰⁾

Eerw. J. de Villiers van Claremont het i.v.m. hierdie saak 'n skriftelike verklaring voorgelees "wat met instemming deur die vergadering aangehoor word."¹⁸¹⁾ Volgens Eerw. Morkel sou hy verklaar het dat hy geen Skriftuurlike gronde vir Apartheid kon vind nie.

By hierdie Ringsitting het die tugsak van Eerw. A.D. Andries gedien wat nl. die huwelikswet oortree het en deur die betrokke Regeringsliggaam tot orde geroep is. As Kleurlingleraar is hy nogtans deur die Ring met groot verdraagsaamheid behandel ten spyte van die feit dat hy 'n onversoenlike houding ingeneem het en die Ring met agressiwiteit bejeën het. Oor die algemeen was Eerw. Andries egter by al die Ringsleraars bekend as 'n "moeilike man" wat die indruk geskep het dat hy minderwaardig gevoel het en daarom altyd reg was om 'n aggressiewe houding in te neem.

Hy is later deur die Ring geskors en na 'n lang afwesigheid uit die bediening deur die Binnelandse Sendingsubkommissie na die Nelspoort T.B. Nedersetting as kapelaan gestuur waar hy dan ook later oorlede is.¹⁸²⁾ Volgens Ds. Botha, het Eerw. Morkel, as Voorsitter van die Ring, Eerw. Andries probeer beskerm deur prosedure-reëlins tydens die behandeling van sy saak. Op die 2e Oktober 1948 by die Ringsitting van die Ring van Wellington, het lg. Ring hom ook teen die apartheidswetgewing uitgespreek:

180. Acta, ibid, 7 Okt. 1948, p.16.

181. ibid.

182. Onderhoud, Ds. D.J.A. Jordaan. Ander oud- Ringsleraars het hierdie feite bevestig.

„Die vergadering kan hom nie inlaat met die apartheidsbeleid van die Regering nie want dit sal deelneming wees aan die politiek. Die vergadering wil egter aan die Moderatuur vra om die Regering te versoek, in sy beleid die geskiedenis, die gevoel en die toekoms van die Kleurling in ag te neem." Die mosie is voorgestel deur ouderlinge J.H. Fortuin (Emmanuel, Paarl) en S. Samson (Wellington). Lg. het op die reedsgenoemde Voortsettingskomitee gedien.¹⁸³⁾

Hierdie besluit van die Ring van Wellington het die Moderatuur laat besluit om 'n onderhoud met die Eerste Minister aan te vra¹⁸⁴⁾ om genoemde saak te bespreek, waarop die Moderatuur dan ook die Eerste Minister op 19 Mei 1949 ontmoet het. „Die Eerste Minister het die Moderatuur baie hartlik ontvang, op baie simpatieke wyse die versoek aangehoor en die versekering gegee dat die Regering met sy apartheidsbeleid die beste belange van die Kleurling beoog."¹⁸⁵⁾

Soos reeds aangetoon het die Moderatuur al in 1948 (9 Sept.)¹⁸⁶⁾ 'n skrywe tot die Eerste Minister m.b.t. die Apartheidsbeleid gerig. In hierdie skrywe is die aandag gevestig op die onaangenaamhede tussen blankes en nie-blankes a.g.v. die toepassing van apartheid. Verder is die Regering versoek om „versigtig en menskundig te handel omdat:

- (a) Die gemoedere van sommige lede van die N.G. Sendingkerk baie ontstemd is as gevolg van wat reeds gebeur het.
- (b) Die agitators hierdie dinge magtig uitbuit teen die Moeder- en Sendingkerk.
- (c) Die Sendingkerk reeds ontsettend benadeel is in sy opdraende stryd wat hy so te sê alleen moet voer."

Verder het die Moderatuur die Regering in hierdie skrywe gewys op die gevaar wat die instromende Naturelle in Wes-Kaapland inhou vir die Kleurlingvroue en dogters, asook vir die arbeidsgeleenthede

183. Acta Synodi, 1950, Ned. Geref. Sendingkerk, p.17; Acta, Ring van Wellington, 2 Okt. 1948, p.p. 174-175, S.K.R. 5/3.

184. Vgl. ook p.105.

185. Acta Synodi, Sendingkerk, 1950, p.17.

186. Vgl. p.98.

van die Kleurlinge in dié gebied. Ook wys hulle op die Kleurlingvakmanne wie se werkgeleenthede in gedrang kom weens die immigrasie van vakmanne uit die buiteland.

Die Eerste Minister se antwoord was dat die Regering juis graag 'n mooi wedersydse verhouding tussen Blank en nie-blank wou skep en die Kleurlinge juis wou bring tot groter selfstandigheid en nasionale selfrespek". Ook sou die Regering die Kleurlinge bo die Naturelle verhef in Wes-Kaapland t.o.v. werkseleenthede en woongebiede.

Die Eerste Minister spreek ook sy waardering uit vir wat die N.G. Sendingkerk reeds bereik het en vir die groot werk wat hulle nog doen.¹⁸⁷⁾ Die besluit van die vergadering te Crawford het egter reeds duidelik aan die lig gebring dat 'n pleidooi om „versigtig" te handel nie die verontrusters bevredig het nie.

T.o.v. die persoonlike onderhoud wat die Moderatuur met die Eerste Minister sou hê, was die lede van die Voortsettingskomitee in afwagting om te sien of die Moderatuur iets positief sou bereik. In 'n brief van Mnr. J. Abrahamse aan Eerw. Morkel op 18 Mei 1949, sê eersgenoemde onder andere: „Moet ons nie die saak vereers daar laat om verdere verwikkelings te verneem nie? Aan my is 'n volledige verslag belowe. Praat asseblief met 'n paar van die besadigde, verstandige brs. en laat my dan weet wat om te doen.

Persoonlik meen ek dat ons ons Kerk se Moderatuur 'n deeglike kans gee"¹⁸⁸⁾

Op die 10e Februarie 1949 gee die Scriba Synodi aan mnr. Abrahamse kennis dat die Moderatuur van die Sendingkerk by hulle jongste vergadering kennis geneem het van die Crawford-vergadering se gevoelens oor Apartheid.¹⁸⁹⁾

187. Acta Synodi, Sendingkerk, 1950, p.p. 15-16; Scriba Synodi, N.G. Sendingkerk, Briewe in en uit, A-K, 1892-1950, S.K. S.4.

188. Brief, 18 Mei 1949, Privaat-lêer, Eerw. Morkel.

189. Scriba Synodi, S.K. S.4, ibid.

In hierdie tyd sou egter ook 'n ander saak ter sprake kom wat gemoedere in die Sendingkerk gaande sou maak. Die nuwe gesangbundel van die N.G. Sendingkerk getitel „Sionsgesange" sou op Sondag, 17e April 1949 feestelik deur die hele kerk in gebruik geneem word. By 'n uitsaaidiens op 10 April 1949 vanuit die Sionskerk, Paarl, sou hierdie gesangbundel ook feestelik gebruik word. Hierdie gesangbundel was die produk van die jarelange rywer en arbeid van Eerw. Hartwig, 'n Rynse sendeling, en is deur die Sinode van 1946 goedgekeur as amptelike gesangboek van die Sendingkerk.¹⁹⁰⁾ Ná die sinodale besluit van die Sendingkerk was daar geen opspraak hieromtrent in die Sendingkerk nie. Toe die Sionsgesange egter aan die begin van 1949, in 'n tyd van politieke onrus onder die Kleurlinge, in gebruik geneem sou word, was daar heftige teenkanting van alle kante. Baie wou die ou Psalm en Gesangboek of die Halleluja behou en het die aanvaarding van die Sionsgesange as gesangbundel as 'n verkleinering van 'n stuk erfgoed beskou.

In 'n krasse brief aan die Moderator van die Sendingkerk skryf „'n ou grys hotnot van die Kaap" in Maart 1949, dat die nuwe gesangbundel „'n nuwe gesegregeerde gesangboek" is. Hy beskou dit as 'n deel van die „wit politiek en apartheid beleid." Dit alles was „omdat hotnot nie moet sing wat sy wit base en nooiens sing nie." Sy brief eindig met: „...maar ons sweer julle toe hier op die Kaap gaan dit 'n helse stryd afgee."

In 'n brief aan Eerw. Morkel sluit skrywer van bogenoemde 'n afskrif van genoemde brief in en vra dat Eerw. Morkel werk daarvan moet maak op rings- en sinodale vlak, om die nuwe gesangboek afgeskaf te kry.¹⁹¹⁾

Mnr. A. Arendse, 'n ouderling van Emmanuel gemeente in die Paarl, het aan die skrywer gesê, dat die inbruikname van die „Sionsgesange"

190. Acta Synodi, S.K., 1950, p.78.

191. Afskrif, Brief aan Moderator, Ned. Geref. Sendingkerk, met bygaande brief aan Eerw. Morkel, privaat-lêer, Eerw. Morkel. Hierdie brief is nie deur die Moderatuur in behandeling geneem nie, maar het wel „Die Kerkbode" bereik sonder dat dit geplaas is-vgl. Gesang Boekkommissie, Sionsgesange, B.2 (Besware daarteen), Briewe, S.K. S.1/1, Maart 1949.

ook by die Paarlse kleurlinge opspraak verwek het, meer egter in die Emmanuel gemeente as by die Zionskerk. Die nuwe woorde wat Gesang 7 byvoorbeeld gekry het in die Sionsgesange, het baie aanstoot gegee:

„Op berge en in dale
En owerall is God
In hutte en in sale,
Of wáár ons swerf, is God.“¹⁹²⁾

Vir die meeste oningeligtes was die invoering van die „Sionsgesange“ slegs nog ’n uitvloeisel van die Regering se apartheidsbeleid wat langs hierdie weg ook in die Sendingkerk sy kop uitgesteek het.¹⁹³⁾ Dat die invoering van ’n nuwe gesangboek egter ’n poging was van die Sendingkerk-Sinodes reeds sedert 1942 om die aantal verskillende liederebundels wat daar in die Sendingkerk in omloop was, met één doeltreffende amptelike gesangboek te vervang, het baie Kleurlinge nie geweet nie of wou dit nie weet nie.¹⁹⁴⁾

In ’n skriftelike antwoord op ’n vraag in dié verband, het Eerw. Morkel weereens verklaar, „omdat die Zionsgesangboek ook ’n apartheid beginsel is, ook was daar sekere bewoordings wat aanstootlik was en daarom was die Zionsgesangboek by sommige nooit aanvaar nie.“

Verder sê hy hieroor: „Dit was, ’n vervreemding van ons tradisie wat vir ons net so lief en dierbaar is as wat dit vir die moederkerk is want ons het daarmee opgegroeï.“¹⁹⁵⁾ Die invoering van die Sionsgesange het dus vir Morkel en andere in beroering gebring.

’n Ander saak wat ook sommige gemoedere onder die Kleurlinge in dié tyd gaande gemaak het, was die probleem van verskil in status tussen blanke sendelinge en kleurlingleraers. Die Moederkerk-sinode van 1949 het nl. besluit: „Waar die Sinode dit andermaal beklemtoon dat hy die status van sendeling en predikant as gelykwaardig beskou, dra hy dit aan die Skakelkommissie op om in oorleg met die

192. Sionsgesange, No. 20.

193. Onderhoud, Mnr. Arendse van die Paarl.

194. Acta Synodi, Sendingkerk, 1950, p.74.

195. Vraelys, Eerw. Morkel.

professore van die Sendinginstituut en van die Kweekskool 'n skema uit te werk waardeur ook die moontlikheid van gelykvormigheid in opleiding bewerkstellig en gelykluidendheid van betiteling gevind kan word."¹⁹⁶⁾

By die Sinode van 1953 word die aanbeveling van die Kommissie vir Kweekskool- en Sendinginstituut, deur die Sinode aangeneem nl.

„Dat die status van predikant en sendeling as gelykwaardig beskou moet word, dat beide „weleerwaarde" genoem sal word, en dat dié betiteling in alle amptelike stukke van die Kerk gebruik sal word vir albei."¹⁹⁷⁾

Tot die aanspreekvorm van „Dominee" het dit egter toe nog nie gekom nie, want 'n voorstel van Di. W.A. Pretorius en L.P.A. Spies dat op grond van 'n vroeër besluit deur dieselfde Sinode dat Sendelinge se status nou ook tot weleerwaarde verhoog word, sendelinge daarom ook voortaan as Dominee aangespreek sou word, is deur die Sinode verwerp.¹⁹⁸⁾

Van die verhoging van die status van die sendeling tot dié van „weleerwaarde" en daarom gelyk met die van die Moederkerk-predikant, het ook die Sendingkerk kennis geneem.¹⁹⁹⁾

Dit skyn asof die groepie Kleurlingleraars in die Sendingkerk gevoel het dat hulle nou laer in status was as hulle blanke kollegas in die Sendingkerk. T.o.v. hiervan het Eerw. Morkel hom ook in 'n persoonlike onderhoud sterk uitgespreek. Hierdie prosedure van die Moederkerk is onmiddelik deur sommige aangegryp as 'n verdere konsekwensie van die apartheidsbeleid wat ook in die kerk diskriminerend te werk wou gaan.

Van 'n meer persoonlike aard is 'n ander beswaar wat deur Eerw. Morkel teen die Ned. Geref. Sendingkerk ingebring word: Hy verklaar nl. dat hy gefrusteerd was omdat hy volgens sy insig doelbewus m.b.t.

196. Acta Synodi, Moederkerk, 1949, p.63.

197. Acta Synodi, Moederkerk, 1953, p.491 en 23.

198. ibid, p.125.

199. Acta Synodi, Sendingkerk, 1950, p.23.

die pos van spesiale Evangelisasieprediker in die Ned. Geref. Sendingkerk verbygegaan is. Dit het hy ook as net weer 'n ander geval van diskriminasie op grond van kleur binne die Ned. Geref. Kerk beskou. Waarskynlik was hierdie beswaar nie van primêre belang nie maar het dit tog 'n rol gespeel in sy latere besluit om die Kerk te verlaat.

Oor hierdie aangeleentheid verklaar P.J. de Vries in sy skripsie dat Eerw. Morkel in 'n onderhoud met hom, as een van die redes waarom hy van die Ned. Geref. Sendingkerk weggeskeur het, aangevoer het dat laasgenoemde kerk in sy soeke na 'n spesiale Evangelisasieprediker hom telkens verby gegaan het, terwyl hy tog in Evangelisasie besonder belanggestel het. Ook sou Eerw. J. de Villiers belowe het om hom vir dié pos aan te beveel. Die Sendingkerk sou toe later die beroepe gestaak het omdat 'n geskikte persoon nie gevind kon word nie. Die goedstemming van Eerw. Morkel daarna was:

"As ek dan nou nie goed genoeg is vir my eie mense nie - waar dan heen?" 200)

Aan De Vries het Eerw. Morkel verder verduidelik: "1946 besluit die Sinode dat hulle genoeg geld het vir 'n spesiale-evangelisasieprediker in die Sendingkerk. Die een beroep na die ander was gerig aan blankes, maar sonder sukses." 201)

'n Nadere ondersoek van die feitelike situasie bring egter die volgende aan die lig:

Die Kommissie vir Spesiale Evangelieprediking het by die Sinode van 1946 verslag gedoen dat 'n omsendbrief aan alle Ringsskribas gedurende September 1943 gestuur is waarin gesê is dat die Kommissie "nie sy weg oop (sien) om iemand spesiaal vir die werk af te sonder nie." Gevolglik is elke Ring versoek om self die spesiale Evangelieprediking binne sy eie grense te beharting en aan die Sinode dienooreenkomstig verslag te doen. 202)

200. P.J. de Vries, 'n Navorsing oor: Die ontstaan, uitbouing en inrigting van Separatistiese kerke onder die Kleurlinge in die Kaapse Skiereiland, 4e Jaars-skripsie, Fakulteit van Teologie Univ. van Stellenbosch, 1960, p.p.4-5.

201. ibid, p.4.

202. Acta Synodi, Sendingkerk, 1946, p.83.

Die Sinode van 1946 het ook verskeie bydraes erken wat deur persone en instansies geskenk is om Spesiale Evangelieprediking in die Sendingkerk te bevorder. Die Sinode wou hierdie fonds verder aanvul en uitbrei met die doelstelling „om iemand vir die werk af te sonder”. Ook word dit aan die „te worde benoemde kommissie” opgedra om „so spoedig moontlik oor te gaan tot die aanstelling van ’n Spesiale Evangelieprediker”.²⁰³⁾

Die Kommissie vir Spesiale Evangelieprediking het by die Sinode van 1950 verslag gedoen dat daar vrugteloos gesoek is na ’n leraer wat as Spesiale Evangelieprediker aangestel kon word.²⁰⁴⁾ Uit ’n addendum tot die verslag van die kommissie vir Spesiale Evangelieprediking blyk o.a. dat hierdie kommissie se naam verander sou word tot die van die kommissie vir Evangelisasie, terwyl voortgegaan sou word om alles in werking te stel om ’n Sekretaris vir Evangelisasie (nuwe benaming) aan te stel.²⁰⁵⁾

By die sitting van die Ring van Wynberg op 4 Oktober 1951 is o.a. ook die aanstelling van ’n Sekretaris vir Evangelisasie behandel na aanleiding van ’n brief van die Scriba Synodi waarin die Ring gevra word om ’n bydrae van £32 vir hierdie onderneming van die Sinode. Dit word toegestaan en die belang van hierdie onderneming opnuut beklemtoon.²⁰⁶⁾

Dit is waar dat die Sendingkerk vanaf 1946 ’n voltydse Evangelisasie-prediker wou aanstel. Die fondse vir hierdie pos was egter nie voldoende nie en daarby kon die Sendingkerk beswaarlik een van sy leraars afstaan om hierdie werk te doen. Uit die feit dat die drie sendelinge wat genader is vir hierdie werk onderskeidelik Eerww. J.M.N. Breedt, E. Bam en J. de Villiers was, kan afgelei word dat die kommissie na leraars gesoek het wat reeds afgetree het of wat naby aftrede was, en wat dus ook ’n lang bediening agter hulle gehad het.

203. ibid, p.p. 180-181.

204. Acta Synodi, S.K., 1950, p.123.

205. ibid, p.p. 248-250.

206. Acta, Ring van Wynberg, 4 Oktober 1951,

het en die nodige ondervinding en rypheid gehad t.o.v. gemeentelike arbeid om hierdie werk te kon doen.

Eerw. J.M.N. Breedts is in 1949 genader vir hierdie werk, drie jaar nadat hy sy emeritaat aanvaar het.

Eerw. E. Bam was, toe hy aangewys is, reeds 32 jaar lank in die bediening. Hievan is 9 jaar in die Soedan deurgebring. Agt jaar nadat hy vir hierdie pos genader is, het hy afgetree.

Eerw. J. de Villiers van Robertson was reeds 31 jaar lank in die bediening en het 2 jaar nadat hy vir hierdie pos genader is, afgetree.²⁰⁷⁾

Daarby moet onthou word dat die aanvaarding van Kleurlingleraars in die Ned. Geref. Sendingkerk in sy beginstadium was en diegene van hulle wat afgestudeer het, moes eers vir 2 jaar lank onder strenge toesig van die Bin. Sendingsubkom. werk. Vir so 'n gewigtige en verantwoordelike werk sou die Kerk nie sonder meer een van sy jong Kleurlingleraars gebruik wat toe skaars 3 jaar in gemeentelike arbeid gestaan het nie, hoe bekwaam so 'n Kleurlingleraar ookal mag gewees het. Dit was trouens nog altyd die beleid ook van die Moederkerk om slegs leraars te gebruik wat 'n redelike aantal jare in gemeentelike arbeid werksaam was.

Aan die anderkant kan Eerw. Morkel se frustasie oor bogenoemde aangeleentheid in 'n mate verstaan word. Hy was reeds van die begin van sy jong lewe as Christen aangetrokke tot spesiale evangelieprediking. Ons het in ons ondersoek daarop gelet dat hy reeds te Beaufort-Wes en daarna te Stofberg Gedenkskool aktief betrokke was in hierdie vorm van geestelike arbeid. Veral die vakansie toe hy as teologiese student van Stofberg Gedenkskool, in Pretoria die sending aldaar behulpzaam was met die bearbeiding van die Kleurling-

207. Acta, Synodi, Sendingkerk, 1950, p.123; N.G. Kerk Jaarboeke, 1967 en 1969; In 'n onderhoud met Ds. D.P. Botha het laasgenoemde verklaar dat die Ned. Geref. Sendingkerk nie enige persoon sonder meer vir dié werk sou benoem het nie.

soldate, het vir hom 'n onvergeetlike ondervinding gebly. Daarby moet die indrukke wat die spesiale evangelie-prediker, Eerw. Lionell Fletscher van Engeland, op hom gelaat het, nie buite rekening gelaat word nie.

Uit sy onderhoud met P.J. deVries en met ons, het dit duidelik geblyk dat hy tydens sy verblyf in die Rondebosch-gemeente, dikwels reekse spesiale dienste gehou het in ander gemeentes. Hy was duidelik belas met die geestelike nood van sy eie mense.

In 1947 was hy lid van die Spesiale Evangelisasie Kommissie van die Ring van Wynberg, en in 1948 en 1949 oproeper daarvan.²⁰⁸⁾

Ná 'n baie geseënde reeks spesiale dienste in die Claremont-gemeente waar Eerw. J. de Villiers, die leraar was, sou laasgenoemde aan Eerw. Morkel belooft het om hom vir die Spesiale Evangeliepredikerpos aan te beveel.²⁰⁹⁾

In 'n onderhoud kon Eerw. de Villiers, wat egter nou al hoogbejaard is, niks definitief van die belofte om Eerw. Morkel vir genoemde pos aan te beveel, meer onthou nie, d.w.s. ook nie of hy dit wel gedoen het al dan nie.²¹⁰⁾

Eerw. Morkel was klaarblyklik aangetrokke tot evangelisasiewerk onder Kleurlinge en was van mening dat hy vir so 'n pos in die Ned. Geref. Sendingkerk in aanmerking behoort te kom. Die gemoedstemming waarin hy na die stigting van die Calvin Protestantse Kerk verkeer het, kon hom maklik daartoe gebring het om die verloop van sake sonder genoegsame gronde, as diskriminasie teen 'n Kleurlingleraer te interpreteer.

In Jan. 1949 het die Ned. Geref. Sendingkerk sy eie Katkisasieboek die lig laat sien uit die pen van Eerw. J.M.N. Breedt. Volgens

208. Acta, Ring van Wynberg, 1947, 1948 en 1949.

209. P.J. de Vries, a.w., p.p. 4-5.

210. Onderhoud, Eerw. J. de Villiers.

die getuienis van die Sinodale Katkisasieboek-kommissie was dit die produk van 12 jaar se beplanning.²¹¹⁾ In baie opsigte was die Katkisasieboek van die Moederkerk vir die gebruik van die Sendingkerk ondoeltreffend en is die behoefte na 'n eie katkisasieboek aangevoel. „Die Katkisasieboek het 'n goeie ontvangs van die S.Kerk gekry en van verskillende kante is briewe van waardering ontvang.”²¹²⁾

Tog was daar nogeens 'n groep in die Sendingkerk wat gevoel het dat die nuwe Katkisasieboek eintlik maar net nog 'n politieke kwinkslag was om blankes en Kleurlinge geheel van mekaar te skei, ook in die Kategetiese onderrig van die Kerk. Ook hierdie goedbedoelde pennevrug ten behoeve van die Sendingkerk is in 'n politieke lig gesien.

Die benaming „Ned. Geref. Sendingkerk” het vir baie Kleurlinge gedurende 1949-1950 (die tyd waaroor ons nou handel) die gevoel gegee dat hulle altyd maar objekte van die Moederkerk se sendingaktiwiteite sou bly en nooit werklik 'n selfstandige kerk naas die Moederkerk sou kon word nie. As 'n onderhorige kerk wat deur die blankes bestuur word, sou hulle dan „minderwaardig” en afhanklik bly.

Reeds die Ring van Wynberg het op 7 Oktober 1948 hom uitgespreek oor die wenslikheid om 'n ander benaming vir die N.G. Sendingkerk te vind.²¹³⁾ By 'n volgende sitting van die Ring op 22 Sept. 1949 is hierdie saak weer geopper.²¹⁴⁾ Tog was hierdie 'n historiese benaming wat in 1948 reeds 67 jaar lank aanvaar was, ook in die geledere van die N.G. Sendingkerk. Dat daar bepaalde gebreke aan hierdie benaming kleef, moet onmiddellike toegegee word, maar om aan hierdie gebreke 'n politieke konotasie te heg en dit in verband te bring met 'n bepaalde Regeringsbeleid waarvan die toepassing so pas 'n aanvang geneem het, moet as verregaande bestempel word. Tog het baie onnadenkendes tot hierdie gevolgtrekking gekom.

211. Acta Synodi, Sendingkerk, 1950, p.85.

212. ibid, p.87.

213. Acta, Ring van Wynberg, 7 Okt. 1948, p.p. 16-17, S.K. R.6/3.

214. Acta, Ring van Wynberg, 22 Sept. 1949, p.154, ibid.

Dadelik moet hier toegegee word dat Eerw. Morkel self bostaande foutiewe opvatting nie huldig nie, en moet toegegee word dat dit eerder 'n gebrekkige insig by baie bevooroordeelde en verwarde Kleurlinge was.

Ook die beleid van afsonderlike aanbidding as beleid van die N.G. Kerk is deur die teenstanders van apartheid aangegryp as bewys dat die N.G. Kerk die Regering se apartheidsbeleid op politieke terrein, deurgetrek het na die kerklike terrein.

Tog was dit ook 'n ou en aanvaarde beleid in die N.G. Kerk. Onder paragraaf E van hierdie hoofstuk gee ons egter meer aandag aan hierdie saak.

Ons het hierbo kortliks besware van kerklike aard wat daar in die gemoedere van lidmate van die Ned. Geref. Sendingkerk geleef het en in 'n groot mate aanleiding was tot die beweging teen apartheid deur Eerw. Morkel gelei, probeer aantoon. Alhoewel dit gegaan het oor kerklike aangeleenthede soos bv. 'n gesangboek, naam van 'n kerk, ensovoorts, is dit deur die betrokke lidmate in direkte verband gebring met hulle grief teen die Apartheidsbeleid.

Dit is vir die doel van hierdie verhandeling en bepaaldelik vir die doel van hierdie paragraaf daarvan, oorbodig om verder in besonderhede al die weë waarlangs in hierdie tyd (1948-1950) die verset teen die Regering gedemonstreer is, te beskryf. Ons bepaal ons dus vir ons doel verder by enkele van die uitstaande gebeurtenisse en hoogtepunte in die gemeenskaplike protes teen Apartheid as maat-reël, soos wat dit vervolgens in hierdie tyd tot openbaring gekom het.

Die voortsettingskomitee o.l.v. Eerw. Morkel het 'n onderhoud met die Alg. Sendingkommissie aangevra. 'n Moontlike datum sou die 18e Julie 1949 wees.²¹⁵⁾ Hierdie onderhoud met die Alg. Sendingkommissie het, volgens D.P. Botha direk voortgevloei uit 'n besluit wat deur die vergadering op 25 September 1948 te Crawford geneem is waar 28 Sendinggemeentes

verteenwoordig was. Botha fouteer egter as hy hierdie vergadering plaas „In die eerste helfte van 1949", aangesien dit, soos aangedui, plaasgevind het op die 25ste September 1948.²¹⁶⁾

Die Voortsettingskomitee het enkele lede van die Algemene Sendingkommissie ontmoet gedurende Julie 1949. Die doel van die Voortsettingskomitee se onderhoud met die Algemene Sendingkommissie was „(i) Om die mening en gemoedstoestand van die Sendingkerke as gevolg van die regering se apartheidsbeleid te kom vertolk.

(ii) Om die A.S.K. te verwittig van die mate waarin die Kleurlinge vertroue in die blanke verloor op godsdienstige en andere gebied.

(iii) Om die A.S.K. te wys op die noodlottige gevolge van die hedendaagse veragting van die Kleurling deur die regering en sy aanhangers soos aangedui deur sy beleid; sodat, as daar later 'n ontwrigting ontstaan, dan het die Moederkerk tog ten minste daarvan vooraf kennis gedra.

(iv) Om die standpunt van die A.S.K. insake die apartheidsbeleid te verneem.

(v) Om die A.S.K. te versoek om die mening van die Sendingkerk oor te dra aan die Moederkerk."²¹⁷⁾

Uit die volledige memorandum is duidelik dat die Voortsettingskomitee graag 'n antwoord van die Moederkerk wou hê. Was die Moederkerk vir of teen apartheid? Indien dit ook teen apartheid was, dan wou die Voortsettingskomitee dat die Alg. Sendingkommissie die Moederkerk moes oproep om vir die Kleurlinge by die Regering in die bres te tree. Met die genoemde onderhoud wou die komitee ook aan die Alg. Sendingkom. en dus aan die Moederkerk demonstreer hoedat die grootste

216. D.P. Botha, a.w., p.p. 127-128; Vgl. ook die memorandum van die Algemene Sendingkommissie voorgelê deur die Voortsettingskomitee o.l.v. Eerw. Morkel, Privaat-legger, Eerw. Morkel.

217. Memorandum deur Voortsettingskomitee aan die Alg. Sendingkommissie voorgelê gedurende Julie 1949. Die A.S.K. was in setting vanaf 18-21 Julie 1949. Dis nie uit die A.S.K.-notule duidelik op watter dag hul die deputasie ontmoet het nie. Vgl. Notule, A.S.K., 1949, p.48, Kaapse Kerkargief.

deel van die Sendingkerk gevoel het oor die Regering se apartheids-wetgewing. Ook word daar reeds gesinspeel op 'n moontlike „ontwrigting in die kerk" 'n moontlikheid waarteen die Moederkerk vroegtydig gewaarsku word. Hoe hierdie sg. „ontwrigting" opgevat moet word, is moeilik om te verklaar. Verneem ons nie miskien hierin alreeds die dreigement van 'n komende kerkskeuring nie? Die memorandum sluit met die oproep: „Red nou die N.G. Sending Kerk".²¹⁸⁾

Oor hierdie onderhoud merk D.P. Botha aan: „Die Algemene Sendingkommissie het die gevraagde onderhoud toegestaan, maar vir die afvaardiging het dit teleurstellend verloop, aangesien hulle nie die steun verkry het waarop hulle gehoop het nie.”²¹⁹⁾

Die voortsettingskomitee het dus nie van die blanke leraars se kant die beoogde steun gekry waarop hulle gehoop het nie - eers het net 2 blanke leraars op 25 Sept. 1948 by die Crawford-vergadering opgedaag,²²⁰⁾ en nou weer was die reaksie van die Alg. Sendingkom. vir hulle nie bemoedigend nie.

Op die 30ste Julie 1949 het die Voortsettingskomitee om 3:15 nm. in die N.G. Kerk, Crawford vergader om die afgelope onderhoud met die A.S.K. te bespreek. Eerww. I.D. Morkel, September, mnre. Langeveld, Hahn, Fortuin, Malan, Raubenheimer, Bailey, Jacobs, Eerw. Joost, Mnr. v.d. Ross en Mnr. J. Abrahamse was teenwoordig.

Eerw. Morkel, as Voorsitter, het verslag gedoen van die onderhoud met die Alg. Sendingkom. en a.g.v. die onderhoud sou die A.S.K. graag weer die komitee wou ontmoet op om 4nm. die eerskomende Woensdag 30 Augustus. Mnr. van der Ross het aan die hand gedoen dat daar in die tweede onderhoud by die standpunt van die vorige memorandum gebly sou word. Ook stel hy voor dat die komitee nie sal versoek om 'n onderhoud met die Eerste Minister nie. Hy meen

218. Memorandum, ibid.

219. D.P. Botha, a.w., p.128.

220. ibid.

voorts dat die komitee na die onderhoud weer bymekaar sal kom om oor verdere optrede te besluit. By die volgende komiteevergadering sou besluit word oor 'n naam vir die komitee.²²¹⁾

Die onderhoud wat by bogenoemde vergadering in vooruitsig gestel is, was met die Skakelkommissie (lede van die Moderatuur van die Ned. Geref. Sendingkerk en lede van die Binnelandse Sendingsubkommissie) saam met Di. A.F. Louw, G.L. van Heerde, en Dr. G.B.A. Gerdener. Bogenoemde persone saam met die Skakelkommissie moes die vorige memorandum aan lede van die A.S.K. voorgelê, oorweeg en dan weer die deputasie ontmoet.

Op die 3e Augustus het die Skakelkommissie met die drie geko-opteerde lede dan ook vergader in die kantoor van die Binnelandse Sendingsekretaris en met Dr. Gerdener as voorsitter 'n onderlinge same-spreking oor die voorgelegde memorandum van die Deputasie gehou. Die lede van hierdie vergadering het ooreengekom om dit duidelik aan die Deputasie te stel dat daar deur die Kommissie nie ingegaan kan word op die meriete van die apartheidswetgewing nie. In hulle private samespreking was die lede van die Kommissie dit eens dat die apartheidsbeleid van die Regering 'n oue is en nou eintlik maar net ook deurgetrek is na die Kleurlinge soos wat dit reeds lankal met die Naturelle gesteld was. Wat voorheen dus t.o.v. die Kleurlinge 'n vrywillige reëling was (t.o.v. apartheid tussen Kleurlinge en Blankes), is nou slegs deur wetgewing vasgelê. Die lede was dit met mekaar eens dat die Regering sy beleid nie kon verander nie, volgens hulle gevoele. Die Kommissie sou dus slegs bereid wees om die Regering te „waarsku” oor die drastiese toepassing van die beleid d.w.s. t.o.v. onnodige diskriminerende optrede teenoor die Kleurlinge.

Die Kommissie sou egter nie aan die Kleurlingdeputasie die indruk gee asof hulle die Regering se apartheidsbeleid wil verdedig nie. Die partypolitiek moes onder alle omstandighede uit die Kerk

221. Los notule in potlood en ink aangeteken op los vel, gedateer 30.7.49, in die handskrif van Mnr. J. Abrahamse.

gehou word.²²²⁾

Onmiddelik na afloop van die samespreking het die deputasie van 8 lede o.l.v. Eerw. Morkel die kommissie ontmoet. Dr. Gerdener het die Voorsitterstoel ingeneem, die vergadering met gebed geopen en die deputasie verwelkom. Daarna het hy 'n kort oorsig van die deputasie se vorige onderhoud met die A.S.K. gegee en weereens beklemtoon dat „die A.S.K. hulpvaardig wil wees waar moontlik“. Hy het dit egter weereens beklemtoon dat die hele kwessie uit die partypolitiek gehou moes word.

Dor die meriete van die apartheidswetgewing wou die A.S.K. hom nie uitspreek nie en het slegs aangebied om te help met die „skaafplekke in die toepassing van die Apartheidsbeleid.“

Dr. Gerdener het ook verwys na „bedekte dreigemente van afskeiding en 'n eie weg te wil bewandel“ in die voorgelegde memorandum. Dit kon egter voorkom word indien die deputasie hulle besware aan die vergadering sou voorlê en daaroor saam besin word. Uit die daaropvolgende bespreking was dit duidelik dat die deputasie o.l.v. Eerw. Morkel die volgende besware gehad het:

1. Dat die Kleurlinge as „Nie-blankes“ saam met „Kaffer, Moor en Indiaan“ gegroepeer word.

Hierop het die Kommissie geantwoord dat die Sendingkerk se Moderatuur reeds 'n soortgelyke beswaar aan die Eerste Minister gestel het, en dit graag weer sou wou stel.

2. „Compulsory“ apartheid word deur wetgewing afgedwing in die plek van „Voluntary“ apartheid. Lg. reëling is nog altyd deur die Kleurlinge aanvaar, maar die eerste maatreël kon hulle nie aanvaar nie.

3. Die Kerk moet meer duidelik sê hoe hy oor apartheid voel, of dit Skriftuurlik te regverdig is al dan nie. Die lidmate van

222. Notule van „Voorlopige Samespreking van Skakelkommissie en die drie geko-opteerde lede“, 3 Augustus 1949, Notule-legger van Skakelkommissie, 1948-1952, Kaapse Kerkargief.

die Sendingkerk sou die Kerk en die Regering vereenselwig t.o.v. die apartheidsvraagstuk en daarom het die Deputasie verlang dat die Kerk (N.G. Kerk) moes sê hoe hy oor dié kwessie oordeel.

Hierop het die Kommissie geantwoord dat wat kerklike apartheid betref, dit reeds 'n baie ou gebruik in die N.G. Kerk was, 'n gebruik waaroor die Sendingkerk self nooit enige klagtes gehad het nie. Wat staatkundige apartheid egter betref, wou die Kommissie hom nie uitspreek nie, maar sou hy slegs wou help t.o.v. die skaafplekke wat daar in die toepassing daarvan mag ontstaan het.

4. Die Kerk het hom tog wel oor Kommunisme uitgespreek, en waarom dan nie ook oor „apartheid” nie? Die Kommissie het weereens sy gewilligheid beklemtoon om vir die deputasie 'n onderhoud met die Eerste Minister te probeer reël. Die Deputasie moes dan net vooraf 'n lys met die verskillende sake wat hulle by so 'n onderhoud wou bespreek, aan die Skakelkommissie oorhandig.²²³⁾

Op die 4e Augustus 1949 (die volgende dag) het Voortsettingskomitee weer vergader om die onderhoud met die Skakelkommissie en die drie gekoöpteerde lede, te bespreek. By hierdie vergadering was teenwoordig: Eerw. Morkel, Mnr. J. Louw, Kearns, Hahn, Newman, Langeveld, Gibson, Donald, Raubenheimer, J. Abrahamse en „Oubaas” Fortuin. Waarskynlik word met „Oubaas” Fortuin verwys na J.H. Fortuin, Ouderling van die N.G. Sendinggemeente, Emmanuel, Paarl, en medevoorsteller van die Mosie teen apartheid by die Ring van Wellington op die 2e Oktober 1948. Saam met J.N. Kearns en J. Hahn sou hulle later as kerkraadslede bedank uit die Emmanuel-gemeente, Paarl, na die skeuring o.l.v. Morkel in Oktober 1950.

Eerw. Morkel rapporteer aan die vergadering dat die N.G. Kerk by monde van die Skakelkommissie en die gekoöpteerde lede, en daarom ook die N.G. Sendingkerk, „hom nie oor apartheid kan uitspreek

223. Notule van die „Onderhoud met 'n Deputasie van Kleurling-Christene”, 3 Aug. 1949, ibid.

nie. Daar kan egter oor skaafplekkies gesels (word)."

Die vergadering besluit dan dat aangesien die A.S.K. hom nie oor die politieke aspek van apartheid wil uitspreek nie en omdat die vergadering „teen die beginsel van gewone apartheid is", dit nie vrugbaar sou wees om verder onderhandelinge met die A.S.K. te hê nie, terwyl die wenslikheid van 'n onderhoud met die Eerste Minister, blykens die formulering van die Voortsettingskomitee se notule, ook betwyfel word.

Die vergadering is ook teleurgesteld „dat die A.S.K. hom nie oor die memorandum uit gesprek het nie." 'n Onderhoud sal egter met die Moderatuur van die Sendingkerk „binne drie weke (liefs in die Paarl)" aangevra word.²²⁴⁾

Op 8 Augustus 1949 skryf J. Abrahamse (skriba van die Voortsettingskomitee) aan Eerw. Holzapfel, skriba van die N.G.S. Sinode, soos volg: „Die indruk wat ons deputasie by die onderhoud met die A.S.K. en Moderatuur - Send. Kerk laaste Woensdag gekry het is, uit die aard van die saak dit blyk dat verdere samesprekings nie nuttig sal wees nie. Ons het laaste Saterdag so besluit en ek skrywe aan die Sekretaris van die A.S.K. in diervoege.

Ons verlang net nog dat die A.S.K. vir ons die pad na die eerste Minister sal oopmaak.

Baie van die broeders verlang egter tog nog om die Moderatuur van die Sendingkerk te spreek. En dit is hierdie besluit wat ek nou aan u rig. As daar 'n moontlikheid vir so 'n onderhoud is - al lei dit na nêrens - sal die broeders 'n samespreking oor die beginsel van gedwonge apartheid baie waardeer.

Ons verkies die Paarl as plek van samekoms. As 'n Saterdagmiddag enigsins geleë is sal ons bly wees."²²⁵⁾

224. Notule, Voortsettingskomitee, 4 Aug. 1949, Privaat-lêer, Eerw. Morkel.

225. Afskrif, brief, 8 Aug. 1949, Privaat-legger, Eerw. Morkel.

Uit bostaande skrywe is dit duidelik dat daar klaarblyklik nog steeds twyfel was by die Voortsettingskomitee oor die wenslikheid van 'n onderhoud met die Eerste Minister. Hier vra hulle dat die A.S.K. vir hulle „die pad na die Eerste Minister” oop sal maak, bedoelende die Skakelkommissie. Blykens die vergadering van die Voortsettingskomitee op die 30ste Julie 1949 te Crawford, het Mnr. van der Ross gepleit dat die vergadering nie 'n onderhoud met die Eerste Minister sal soek nie. Dit skyn dus meer asof die Voortsettingskomitee die aanbod van die Skakelkommissie op die 3e Augustus 1949 om vir hulle 'n onderhoud met die Eerste Minister te reël,²²⁶⁾ nie sonder meer van die hand wou wys nie om daardeur moontlik die indruk te skep dat hulle nie bereid was om self ook hulle saak direk te stel by die owerhede met wie hulle in botsing verkeer het oor die apartheidswetgewing nie. Daar was klaarblyklik verdeeldheid by die Voortsettingskomitee oor hierdie saak.

Op die 22ste September 1949 antwoord die Scriba Synodi dat Abrahamse se skrywe voor die jongste vergadering van die Moderatuur gedien het en dat die Moderatuur gewillig is om die gevraagde onderhoud re apartheid toe te staan maar dan nie voor Saterdag, die 15e Oktober 1949 nie. Hierdie datum is egter heel voorlopig en nadere kennisgewing sal later gegee word. Ook verlang die Moderatuur dat die vergadering te Kaapstad sal plaasvind.²⁸⁷⁾

By die Sinodesitting van die Sendingkerk in Okt. 1950 te Worcester, doen die Moderatuur verslag oor genoemde beoogde ontmoeting tussen die Moderatuur en die Voortsettingskomitee en merk dan daarby op: „Aangesien daar egter tot dusver geen geskikte datum gevind kon word wat al die belanghebbendes pas nie, kon die samespreking nog nie plaasvind nie.”²²⁸⁾

Van die beoogde ontmoeting het dus niks gekom nie.

226. Brief, 22 Sept. 1949, Privaat-legger, Eerw. Morkel.

227. Vgl. p.125, punt 4.

228. Acta Synodi, S.K., 1950, p.17.

Op die 9e Augustus 1949 het Abrahamse ook aan die A.S.K. geskryf en op die 11e Augustus antwoord die Sendingkantoor en verseker hom dat die Sendingkantoor nog graag die onderhoud met die Eerste Minister vir die beswaardes sal wil reël. Hulle moet egter net „die gemotiveerde onderwerp van die onderhoud aan die Sendingkantoor stuur“, sodat dit alles betyds aan die Eerste Minister voorgelê kan word.²²⁹⁾

Van 'n ontmoeting met die Eerste Minister deur lede van die Voortsettingskomitee, kon egter geen verdere spoor gevind word nie. Moontlik het ook hierdie beoogde onderhoud doodgeloop.

Volgens Eerw. Morkel, moet die Skakelkommissie die blaam kry daarvoor dat genoemde ontmoeting met die Eerste Minister nie plaasgevind het nie. Die Voortsettingskomitee sou, volgens hom, steeds op die Skakelkommissie bly wag het om genoemde onderhoud te reël.

Intussen het die stryd teen die Regering se apartheidswetgewing voortgegaan. Bykans al die Engelse Kerke in Suid-Afrika het hulle teen die einde van 1948 by hulle onderskeie meerdere vergaderinge teen apartheid as wetgewing uitgespreek. In 'n brosjure, uitgegee deur die „Civil Right League“ in Kaapstad, is al die kerke wat hulle teen apartheid uitgespreek het, se standpunte netjies saamgevat.

By die „Episcopal Synod of the Church of the Province of South Africa“, het die biskoppe van bogenoemde kerk hulle ten volle vereenselwig met die bevindings van die Lambeth Konferensie van Julie 1948 wat hom teen enige vorm van rassediskriminasie uitgespreek het. Op grond van hierdie konferensie se uitsprake, het die biskoppe van bogenoemde kerk in S.A. dan ook tot die volgende slotsom gekom: „We equally condemn the threatened curtailment of the present political rights of the Coloured people of the Cape Province.“²³⁰⁾

Die „Annual Assembly of the Baptist Union of South Africa“ het in soortgelyke taal die apartheidsbeleid van die Regering en die af-

229. Brief, 11 Aug. 1949, Privaat-legger, Eerw. Morkel.

230. Uitspraak van die „Church of the Province of S.A.“, Nov. 1948, in brochure uitgegee deur Civil Rights League, Kaapstad, „The Church's Judgement on "Apartheid"“, p.4.

sonderlike verteenwoordiging van Kleurlinge in die Parlement, afgekeur.²³¹⁾ By sy sitting in Oktober 1948, het die „Congregational Union of South Africa" 'n besluit re apartheid van sy Uitvoerende Komitee wat in September 1948 geneem is, bekragtig. Daarvolgens is dié kerk gekant teen die feit dat Kleurlinge voortaan op 'n aparte kieserslys geplaas sou word. Ook verklaar hy onomwonde dat hy geen Skriftuurlike gronde vir apartheid kan vind nie. Hierdie besluit is aan die Eerste Minister en die Minister van Binnelandse Sake gestuur. Ook is 'n skrywe aan die Minister van Vervoer gerig waarin die instelling van aparte treingeriewe vir Kleurlinge en Blankes, afgekeur word.²³²⁾

Ook die 66ste Jaarlikse Konferensie van die Metodiste Kerk van Suid-Afrika, het hom teen die Regering se apartheidswetgewing uitgespreek. Dit het gevra dat die Kleurlinge nie op 'n aparte kieserslys geplaas sou word nie en die Naturelle-verteenwoordigers nie uit die Parlement verwyder sou word nie.²³³⁾

Die Algemene Vergadering van die Presbiteriaanse kerk van S.A., het in 'n skrywe aan die Eerste Minister en die Minister van Binnelandse Sake, hom veral uitgespreek teen die Regering se voorneme om die Kleurlinge hul stemreg te ontnem.²³⁴⁾

In 'n ope brief aan die „clergy of his Vicariate" wat op Sondag, 5 September 1948 in al die kerke van sy Vikariaat gelees is, gee Biskop Henneman van die R.K. Kerk 'n oorsig oor die opkoms van die „segregasie"-gedagte in S.A. Vanaf 1939, en wat hy in die verlede daaroor reeds by verskeie geleenthede gesê het. Hy voer aan dat na die 2e Wêreldoorlog die segregasie-gedagte onder die nuwe benaming van „apartheid" veral in S.A. veld gewen het. Hy spreek hom dan sterk uit teen die gedagte van 'n „white civilisation" en betoog dat daar nie so iets kan of sal bestaan nie aangesien so 'n eksklusiewe

231. Uitspraak, The Baptist Union of S.A., Okt. 1948, ibid, p.6.

232. Uitspraak, „Annual Assembly of the Congregational Union of South Africa", Oktober 1948, ibid, p.p. 7-8.

233. „The 66th Annual Conference of the Methodist Church of South Africa", Sept. 1948, ibid, p.p. 11-12. Vgl. ook die Cape Times van 18 Okt. 1948, re toespraak van Eerw. Grant by Metodiste Kerk se Jaarlikse Konferensie.

234. „The General Assembly of the Presbyterian Church of S.A., Sept. 1948, ibid. p.13.

„blanke beskawing" nie waarlik Christelik kon wees nie.²³⁵⁾

In die Cape Times van 18 Oktober 1948 word Biskop Wilfrid Parker van Pretoria aangehaal na aanleiding van 'n toespraak van hom voor die vergadering van die Bisdomlike Sinode van Pretoria (Anglikaanse Kerk). Hy sou onder andere gesê het: „There was everything to be said for voluntary segregation, but compulsory segregation where those who decided what that policy was to be were the Europeans and the other party had practically no say in the matter, would lead inevitably to grave injustice."²³⁶⁾

Augustus 1949 was 'n maand waarin die stryd rondom „apartheid" opnuut opgelaai het. In die Wynbergse-stadsaal is o.a. 'n vergadering gehou wat toegesprek is deur 3 Kleurlinge, 1 Blanke en 1 Naturel. Die vergadering het plaasgevind onder beskerming van die Beherende Eenheidskomitee (W.P.) en die Train Apartheid Resistance Committee. In die onderskeie toesprake is die Nasionale Party, die Verenigde Party en die Liberale Party al drie veroordeel as sou al drie partye vir die Nie-blankes van S.A. geen heil inhou nie. Die sprekers was Dr. G.H. Pool (Blanke), Mnr. A. Fataar en Eerw. D.M. Wessels (Kleurlinge) en Mnr. I.A. Tabata (Bantoe).²³⁷⁾

Volgens die Cape Times van 19 Augustus 1949 het Eerw. Morkel al hoe meer steun verkry, ook van die kant van die leraars van ander kerke. Eerw. G.J. Thomas van die Rynse Kerk in Elsie's Rivier en Eerw. J.R. van Stavel van die Gleemoor Congr. Kerk, het hom hulle steun toegesê.²³⁸⁾ Daarby het hy natuurlik ook die openlike steun gehad van leraars uit sy eie kerk t.w. Eerw. A.F. Ontong van die N.G. Sendinggemeente Southfield (Die Slot), W.A. September van Woodstock en J Prins van Kaapstad (Ebenazezer).

Ook Eerw. A.R. Smith van die „United One in Jesus Mission Church" het sy openlike steun aan Eerw. Morkel toegesê.²³⁹⁾ „Intussen het

235. Brief van Biskop Henneman Sept. 1948, ibid, p.p. 14-15.

236. Die Cape Times, 18 Okt. 1948, p.2.

237. Die Burger, 10 Aug. 1949.

238. Cape Times, 19 Aug. 1949.

239. ibid, 20 Aug. en 23 Aug. 1949.

Eerw. Morkel volgens D.P. Botha „h openbare figuur geword weens h geweldige persstryd wat om sy persoon tussen Die Burger en die Cape Times en Cape Argus gewoed het. Eerw. Morkel het openbare verklaarings gemaak in verband met wreedhede teenoor Kleurlinge wat hy volgens Die Burger, nie kon bewys nie.”²⁴⁰⁾

Die „persstryd” waarna Botha verwys het sy ontstaan hoofsaaklik gehad as gevolg van h voorval te Calvinia waar h Kleurlingonderwyser deur h sendeling met h sambok h pak slae toegedien sou gewees het. Die Kleurling-onderwyser sou h ene Karelse gewees het.²⁴¹⁾

Eerw. Morkel het skerp gereageer en teenoor h Cape Times verslaggewer sy misnoeë uitgespreek oor die sg. „vervolging” van die Kleurlinge. Hy was van mening dat die Kleurlinge vanaf die platteland (Klawer, Prieska, Upington, en Calvinia bv.) na die Skiereiland vlug om hier van die „vervolging” van blankes weg te kom. Die groot toename in die aantal Kleurlingkinders in die Skiereiland, was h bewys van die instroming van Kleurlinge na die Skiereiland a.g.v. apartheid. Oorbewoning vind plaas sodat tot 3 families in één huis woon. Aldus word morele waardes afgebreek. „That is the price of apartheid - and to think that it was introduced by a christian Government.”

Die Kleurlinge word dus genoodsaak om na die V.S.A. of Brittanje te kyk as moontlike toekomstige tuistes. Sommige Kleurlinge sou reeds na Brittanje geëmigreer het. Op die platteland sou die Kleurlinge openlike brutaliteit van die kant van die blankes ondervind het. Die Blankes sou nou wraak neem op die Kleurlinge omdat lg. in die Tweede Vryheidsoorlog aan die Engelse se kant geveg het.²⁴²⁾

Op hierdie onderhoud van Eerw. Morkel met die Cape Times het Die Burger onmiddelik gereageer. Die Burger het bg. bewering van Eerw. Morkel oor sg. „mishandeling van Kleurlinge op die platteland wat

240. D.P. Botha, a.w., p.128.

241. Onderhoud met Ds. Jordaan; Vgl. ook T.E.P.A. se skrywe hieroor aan die Sinode van die N.G. Sendingkerk, Acta Synodi, S.K., 1950, p.39.

242. Cape Argus, 12 Aug. 1949.

lei tot hul vlug na die stede" en ook die sg. „emigrasie van Kleurlinge na ander lande om die Regering se apartheidsbeleid te ontvlug" nagegaan. In 'n onderhoud van Die Burger met Eerw. Morkel sou hy geen voorbeelde kon gee van „vervolging" en „mishandeling" van Kleurlinge op die platteland wat uit die toepassing van die apartheidsbeleid spruit nie. Hy sou egter beweer het dat Kleurlinge te Beaufort-Wes uit hulle huise verdryf is, en andere se huise selfs afgebreek is en hulle aangesê is om elders te gaan woon. Dit beskou hy as mishandeling. Ook sou hy die Regering daarvan beskuldig het dat hy die Kleurlinge in die arms van die Kommuniste jaag wat aan hulle vryheid belowe en steun vir hulle saak.²⁴³⁾

Hierdie berig in Die Burger het die verontwaardiging in Regeringskringe verder laat oplaai en in 'n berig op 17 Aug. 1949 in Die Burger word gesê dat die Nasionaliste die saak uitgepluis wou hê. Ook het die korrespondent van Die Burger op Beaufort-Wes sterk in reaksie gekom oor Eerw. Morkel se bewerings oor Kleurlinghuisvesting te Beaufort-Wes. Lg. persoon het verduidelik dat Kleurlinge voorheen tussen die blankes op die dorp gewoon het in ondoeltreffende huise wat oorbewoon was. Die woontoestande was daarom onhigiënies en gevolglik is subekonomiese huise aan hulle verhuur. Vierhonderd huise is so aangebou en Kleurlinge wat reeds soheentoe verhuis het, sou baie gelukkig daar gewees het.

Verder word berig dat Eerw. Morkel 'n tweede onderhoud met die Cape Times sou gevoer het, wat dan ook deur lg. koerant gepubliseer is. In hierdie onderhoud sou Eerw. Morkel o.a. gesê het: „Sedert die publikasie van sy verklarings... het sowel blankes as Kleurlinge hom opgebel om hom geluk te wens met sy standpunt in die apartheidskwessie." Vyf Kleurlingleraars van ander kerkgenootskappe in die omtrek het sy verklarings gesteun.²⁴⁴⁾

243. Die Burger, 13 Aug. 1949.

244. ibid, 17 Aug. 1949.

Volgens die Cape Times van 20 Aug. 1949, het o.a. Eerw. A.R. Smith en Mnr. George Gibbs van Kew Town, Eerw. Morkel gesteun i.v.m. sy verklaring dat Kleurlinge op die platteland onder blanke vooroordeel moes deurloop en daarom na die stad vlug en ook na Kommunisme.²⁴⁵⁾

Die burgemeester van Beaufort-Wes, Dr. J.N. Brummer, het egter Morkel se bewerings oor die sg. verdrywing van Kleurlinge uit hulle huise te Beaufort-Wes, sterk ontken.²⁴⁶⁾

Op 'n vraag oor die Beaufort-Wes aangeleentheid, was Eerw. Morkel se skriftelike antwoord soos volg:

„Nee, „Die Burger” se kritiek (d.w.s. op Eerw. Morkel se uitlating - A.J.C.E.) was nie regverdig nie, want 'n foto in „Die Burger” (van 'n krot - A.J.C.E.) was ook 'n valse voorstelling van my besware, want baie welgestelde mense moes die dorp verlaat.” Dit was met ander woorde nie bloot net 'n ontruiming van krotte nie, maar volgens hom, wel ook 'n toepassing van apartheid in woongeriewe.

„Ten tweede: 'n Baie groot getal Kleurlinge het twee van dorpe wat ek wel bekend mee was re Kimberley en Beaufort-Wes, verlaat om in die stad te gaan woon.”²⁴⁷⁾

Beaufort-Wes was, soos ons gesien het, sy geboortedorp en Kimberley, dié van sy eggenote.

Dit skyn dus asof albei partye in dié saak 'n reg van mening gehad het: Die Burgemeester van Beaufort-Wes, sowel as Eerw. Morkel.

T.o.v. die „vlug” van Kleurlinge vanaf die platteland na die stad a.g.v. die apartheidswetgewing, sou ons graag wou toegee dat daar 'n sekere mate van diskriminasie teen die Kleurlinge op die platteland was en in die gespanne verhoudinge tussen blank en nie-blank ná 1948, sou daar seker diegene onder die Kleurlinge gewees het wat liever na die stad wou verhuis om sg. diskriminasie te ontvlug. Maar

245. Cape Times, 20/8/49, „Communism as a last hope”, en „Gone politically beserk”.

246. Die Burger, 19 Aug. 1949, p.3.

247. Vraelys, Eerw. Morkel.

dit kon seer sekerlik nie die enigste beweegrede vir die grootskaalse verhuising van Kleurlinge na die stede gewees het nie.

Veel eerder moet die beweegrede tot verhuising na die stad gesoek word in die algemene tendens van 'n ontvolking van die platteland. Nie net die Kleurlinge nie, maar ook die Blankes het met dié probleem geworstel. Dit was en is nog steeds 'n algemene tendens. 'n Kommissie van Onderzoek oor stadstoestande wat namens die Gefeedereerde Ned. Geref. Kerke benoem was, het hom in hierdie verband as volg uitgelaat: „Reeds is aangedui hoedat tot 'n sekere mate die geboorte-oorskot op die platteland duisende jongmanne verplig het om 'n ander heenkome as die van die boerdery te soek.” (Biologiese rede).

„Die stadwaartse trek moet bowenal gesien word teen die agtergrond van plattelandse verarming.” (Ekonomiese rede)

„Die fundamentele motief vir die trek is die begeerte na 'n verbetering van hul ekonomiese toestand.”

Die stad bied volgens die verslag, „beter opvoedkundige fasiliteite ... wat die belowende seun of dogter 'n ruime keuse van voortgesette onderwys in hoër-, tegniese-, beroeps- en aandskole bied. Die kanse vir werk vir al die gesinslede is ook in die stad veel groter.” (Sosiale redes).

Maar ook geld „die bekoorlikheid van die stadslewe met sy blink vernis; die bevrediging van die groepsinstink by die mens, vergelyk by landelike isolasie; die voorsiening van geselskap, van plesier en vermaaklikheid. In kort, die stad skyn 'n beter versadigingskrag vir die hedendaagse mense se drange te besit as die platteland.” (Sielkundige redes).²⁴⁸⁾

By die sitting van die Ring van Wynberg gedurende Oktober 1947, het Ds. Mentz die Ring toegespreek:

248. Kerk en Stad, Verslag van Kommissie van Onderzoek van die Gefeedereerde N.G. Kerke na kerklike en godsdienstige toestande in die nege stede van die Unie van Suid-Afrika, (1948), p.p.17-18.

„Hy wys o.a. op die gedurige verhuising van ons kerk se lede van die platteland na die stede en die vraag is: hou ons kerk tred met hierdie verskuiwing? Hy noem statistieke wat die erns van die posisie beklemtoon.“²⁴⁹⁾

In die korrespondensie-kolomme van Die Burger van 18 Augustus 1949 wys „Kaapse Kleurling, Kaapstad“, daarop dat die instroming van Kleurlinge vanaf die platteland na die stad, sover sy wete strek, ’n normale verskynsel is.²⁵⁰⁾

D.P. Botha het hom in hierdie verband as volg uitgespreek: „Die Kleurlinge het oor die afgelope veertig jaar ’n groot verskuiwing van die platteland na die stedelike gebiede belewe, sodat die oor-grote meerderheid van hulle vandag definitief stadsgeoriënteerd moet wees. Dit is dan ook die ondervinding in die skole dat onderwysers oor die algemeen maar al deur stad se kant toe beur, en onderwysers wat eenmaal in die stad gevestig is, wyk op enkele uitsonderinge na nooit weer na die platteland uit nie. Dit geld ook vir alle ander lae van die Kleurlingsamelewing.“²⁵¹⁾

„Daar kan net bygevoeg word dat die twee vernaamste redes vir hierdie verskynsel die verbrokkeling van die patriargale struktuur van die boeregemeenskappe en die fenomenale opkoms van die sekondêre nywerhede is. In ’n opname wat hy in 1947 vir die Algemene Sending-kommissie van die N.G. Kerk in Suid-Afrika gedoen het, bevind ds. J.C.N. Mentz dat daar sedert 1930 vir elke tien blankes wat die Kaapse Skiereiland ingetrek het, nie minder as sewentien Kleurlinge ingekom het.“²⁵²⁾ Vanaf 1930 tot 1947 was daar nog geen sprake van algehele apartheidswetgewing ook vir die Kleurlinge nie.

Die redes vir die volksverhuising van Blankes vanaf die platteland na die stad, soos aangetoon deur die Kommissie van Onderzoek

249. Acta, Ring van Wynberg, 6 Oktober 1947, p.405, S.K.R. 6/2.

250. Korrespondensie-kolomme, Die Burger, 18 Augustus 1949, p.3. Vgl. ook ’n brief van „Oubaas“ in Die Burger, 19 Aug. 1949, p.4, waarin hy op dieselfde feit wys.

251. D.P. Botha, a.w., p.6.

252. ibid, p.52.

oor Stadstoestande, hierbo genoem, sou ook in 'n baie groot mate, indien nie algeheel nie, ook vir die Kleurlinge geld. Eerw. Morkel en sy medestanders se bewerings as sou slegs die apartheidswetgewing Kleurlinge na die Skiereiland laat stroom, was dus grootliks misplaas.

T.o.v. die feit dat die Regering se apartheidswetgewing die Kleurlinge in die arms van die Kommunisme sou gejaag het, het ons die volgende opmerkinge:

Kommunistiese bedrywigheide was in S.A. gedurende 1948-1949 nog 'n wesenlike feit.²⁵³⁾

Tydens Aug. 1949 was Mnr. F.C. Erasmus, Minister van Verdediging, op besoek aan die V.S.A. om daar met die owerhede te onderhandel oor die aankoop van wapens met die oog op die strategiese beveiliging van S.A. teen Kommunisme.²⁵⁴⁾ Reeds op 14 Februarie 1945 het Dr. Malan as Opposisie-leier in die Volksraad o.a. gesê dat „die nie-blanke bevolking onder die leiding van heerskappy gekom het van kommunistiese agitators van die ergste graad. Hulle word deur kommuniste gelei en tot allerhande dade deur die kommuniste aangespoor.”²⁵⁵⁾

Die Kommuniste het juis in S.A. kom verkondig „dat alle platforms, dat alle kleurslagbome in die land moet weg... nie alleen wetlike nie, maar ook die sosiale.”²⁵⁶⁾

„Die Smuts-regering is aangeval oor roekelose geldvervorsing en oor sy weiering om teen die kommunisme in Suid-Afrika op te tree.”²⁵⁷⁾

Die Malan-party het vooraf beloof dat hulle die Kommunistiese Party in S.A. sou verbied.²⁵⁸⁾ In 1950 is Wet No. 44 uitgevaardig waardeur die Kommunistiese Party amptelik in S.A. verbied is en persone soos Sam Kahn en P.B. Bunting uit die Volksraad en Fred Carneson uit die Provinsiale Raad gesit is.²⁵⁹⁾

253. Die Burger, 24 Augustus 1949, p.p. 1 en 3; 27 Aug. 1949, p.3, „Geheime oorsprong van stuk”.

254. ibid, 4 Aug. 1949, p.1, „Unie as basis teen Kommunisme”.

255. Dr. D.F. Malan, op 14 Feb. 1945 in Volksraad, Volksraad-debatte, Deel 51, 1945, p.1384.

256. ibid, 12 Maart 1945, Deel 52, p.3269.

257. M.P.A. Malan, a.w., p.212.

258. ibid, p.p. 225, 239.

259. ibid, p.248.

Gedurende 1949 was die Kommunistiese Party egter nog 'n wesenlike bedreiging vir die toekoms van die goeie verhouding tussen die blankes en nie-blankes in S.A.

Eerw. Morkel het ook gewys op die kommuniste se toenemende aktiwiteite ná 1948. Hulle het bv. elke Sondagmiddag 'n vergadering op die Kaapse Parade gehou.²⁶⁰⁾ In Die Burger van 13 Aug. 1949 word Eerw. Morkel aangehaal as sou hy gesê het: „Vergeet Sam Kahn en sy vergaderings; die Regering is vandag die beste werwingsagent vir die Kommunisme in Suid-Afrika.”²⁶¹⁾ Hiermee het hy bedoel dat die Regering deur sy apartheidsbeleid die Kleurlinge in die harnas gejaag het en die prooi van Kommunistiese propaganda gemaak het.

Op 'n vraag of enige Kleurlinge in dié tyd by die Kommunistiese Party aangesluit het a.g.v. die apartheidswetgewing, was Eerw. Morkel se antwoord: Nee. Maar die Kommuniste se vergaderings in die Skiereiland het toegeneem en groter getalle Kleurlinge as voorheen het dit bygewoon.²⁶²⁾

Volgens D.P. Botha egter, was Kommunisme nooit werklik so 'n wesenlike gevaar vir die Kleurlinge in Wes-Kaap soos wat Eerw. Morkel beweer het nie, aangesien hulle as 'n basies godsdienstige groep min vatbaar was vir die Kommunistiese ideologieë. Hulle vergaderings het wel gedurende 1948-1949 toegeneem, maar dis soveel soos gesê kan word.²⁶³⁾ 'n Kleurlingleraar van 'n Skiereilandse N.G. Sendinggemeente was dieselfde mening toegedaan.²⁶⁴⁾

Wel het van die Engelse kerke ook gewaarsku teen die gevaar dat die apartheidswetgewing „is already driving large numbers of the Coloured and African people into the arms of the Communists.”²⁶⁵⁾

Hoe wesenlik die Kommunistiese gevaar werklik vir die Kleurlinge was, bly 'n omstrede saak.

260. Onderhoud: Eerw. Morkel.

261. Die Burger, 13 Aug. 1949.

262. Die Burger, 13 Aug. 1949.

263. Onderhoud: Ds. D.P. Botha.

264. Die Burger, 18 Aug. 1949.

265. Annual Assembly of the Cong. Union of S.A., in brosjure, The Church's Judgement on "Apartheid", p.7.

Eerw. Morkel se bewering dat Kleurlinge op die platteland vervolgt word, het al groter reaksie uitgelok van voor- en teenstanders van apartheid. „Die Sendingkantoor in Kaapstad is al deur etlike mense genader wat oor die saak verontrus voel"... 'n Kleurlingleraar van 'n Skiereilandse Ned. Geref. Sendinggemeente het Morkel se bewering weerlê deur die Kleurlinge se trek na die stede as 'n normale verskynsel te bestempel. „Volgens sy waarneming is die trek nie groter as voor die bewindsaanvaarding van die Nasionale regering met sy apartheidsbeleid nie"... Hierdie Kleurlingleraar kon ook nie die „vervolging van Kleurlinge op die platteland" onderskryf nie, ook nie dat al hoe meer Kleurlinge a.g.v. apartheid die land sou verlaat het nie.

„Kleurlingleraars met wie gepraat is, het verklaar dat Eerw. Morkel te ver gegaan het"...²⁶⁶⁾ Wie hierdie „Kleurlingleraars" is, word nie vermeld nie, ook nie of hulle van die Ned. Geref. Sendingkerk was nie. Gevolglik is dit moeilik om hierdie laaste aanhaling na waarde te skat, veral ook as in gedagte gehou word dat die Die Burger as Nasionale Party-mondstuk, 'n sekere aspek van die saak sou wou beklemtoon. Die „persstryd" om die persoon van Eerw. Morkel, het in 'n mate ook vir hom 'n tyd van spanning meegebring, sodat hy, heeltemal begryplik, in 'n onderhoud met Die Burger verklaar het, dat hy teleurgesteld is in die koerante en verder liever geen verklarings meer wil maak nie.²⁶⁷⁾

Aan ons het hy persoonlik in 'n onderhoud gesê, dat die verslaggewers van beide die Cape Times en Die Burger in dié tyd hom baie lastig geval het, en hom soms woorde in die mond gelê het wat hy self nooit gesê het nie. Dit was 'n stryd tussen 2 dagblaaie re die apartheidswetgewing en in hierdie maalstroom het Eerw. Morkel, wat aanvanklik sy besware t.o.v. apartheid op vreedsame wyse langs kerklike bane en op konstitusionele wyse wou lug, beland. Hy is gebruik as mondstuk vir die teenstanders van apartheid en sy spontane, byna

266. Die Burger, 18 Aug. 1949.

267. ibid, 19 Aug. 1949, p.3.

impulsiewe persoonlikheid, het hom spoedig die slagoffer gemaak van 'n bittere stryd op politieke vlak, 'n stryd waarvan ook hy gaandeweg wars geword het.

Op die 20ste Aug. berig beide Die Burger en die Cape Times dat die polisie Eerw. Morkel by sy huis besoek het om besonderhede te verkry van persone wat a.g.v. apartheidswetgewing mishandel is, soos wat Eerw. Morkel beweer het. Die Burger word daarvan beskuldig dat hy die polisie na Eerw. Morkel gestuur het en later weer geskakel het om te hoor of hulle al daar was. Mnr. Harry Lawrence, van die Verenigde Party, en vroeër Minister van Justisie, het a.g.v. bogenoemde gebeure aangedring daarop dat Mnr. C.R. Swart, Minister van Justisie moes sê of dit hy was wat die polisie na Morkel se huis gestuur het al dan nie.²⁶⁸⁾

Die Cape Times van 22 Aug. 1949 berig dat Eerw. Morkel 2 maal oor die telefoon in Afrikaans gedreig is dat hy ook „one of these nights” geslaan sou word „as the man in Calvinia” op grond van sy uitlatings teen die apartheidswetgewing. Op grond van hierdie dreigemente, is Eerw. Morkel se huis van toe af deur die polisie van Wynberg bewaak.²⁶⁹⁾

Ook 'n dreigbrief dat Eerw. Morkel en A.R. Smith van die „United One in Jesus Mission Church”, moes terugtrek wat hulle aan die Cape Times re apartheid geskryf het, is deur Eerw. Smith ontvang, waarna hy dit aan die polisie oorhandig het. In hierdie brief word hulle met die dood gedreig as hulle deur 'n skrywe aan die Cape Times nie sou terugtrek wat hulle gesê het nie.²⁷⁰⁾

Volgens 'n onderhoud van Eerw. Morkel met die Cape Times, het die stroom van telefoonoproepe, briewe en telegramme waardeur steun aan hom toegesê word, intussen nie opgehou nie.²⁷¹⁾ Ook in die korrespondensie-kolomme van die Cape Times het briewe met steun aan hom nog

268. Die Burger p.4 en die Cape Times, albei van 20 Aug. 1949.

269. Cape Times, 22 Aug. 1949, „Protection for Pastor”; Die Burger, 23 Aug. 1949.

270. Cape Times, 23 Aug. 1949, „Pastor Morkel supported”.

271. ibid.

steeds verskyn.²⁷²⁾

Ook het die Kerkraad van die N.G. Sendinggemeente in Claremont in 'n brief aan hom, hulle volle steun belowe vir sy standpunt teen die apartheidswetgewing.²⁷³⁾

Eerw. Morkel het klaarblyklik van sy eie kerk se Moderatuur en van die Moederkerk nie die reaksie ontlok wat hy op gehoop het nie, en gevolglik het hy hom gewend na die ander kerke om hulle steun. Die stryd sou voortaan meer op 'n interkerklike basis voortgesit word en sou ook 'n meer politieke kleur kry.

In 'n omsendbrief van 26 Aug. 1949 het Mnr. Abrahamse as Sekretaris van die Voortsetting- of Aksie-komitee, alle belangstellendes opgeroep na „'n interkerklike vergadering van leraars en ander verantwoordelike persone" wat in die N.G. Sendingskool te Crawford gehou sou word op Saterdag, 3 September 1949 om 2nm.

In 'n oorsig van die Komitee se werksaamhede tot op datum, word gesê:

„Op 'n vergadering van lede uit ongeveer dertig N.G.S. Kerk gemeentes is aan die komitee opdrag gegee om die saak uit 'n kerklike oogpunt uit te beredeneer en om te soek om deur middel van die N.G. Kerk dit te bestry.

Te oordeel na die kritiek wat dit onlangs uitgelok het soos aangekondig in die nuus- en ander blaaie, skyn dit 'n mislukking te wees.

Die komitee het nou besluit om 'n interkerklike vergadering van leraars en ander verantwoordelike persone op 3 September te hou en dit is by dié vergadering wat ons vir U nou baie vriendelik dog ook baie ernstig vra om tog teenwoordig te wees". Die doel van die vergadering was tweeledig t.w. „(A) 'n Interkerklike front met dié oog op 'n konvensie later in die jaar, of (B) Om die hele saak na die poli-

272. ibid, 23 Aug. 1949, Mej. N.E. Damon van Athlone; 24 Aug. 1949, Mnr. F.J. Ward; 24 Aug. 1949, Mnr. Booker Lakey.

273. ibid, 23 Aug. 1949.

tieke arena toe te verplaas."²⁷⁴⁾

Die volgende stap in Eerw. Morkel en sy medestanders se stryd teen apartheid, was dus om die N.G. Kerk nie verder te probeer oproep om 'n duidelike standpunt teen apartheid in te neem nie. Eerw. Morkel sou hom nou eerder daarvoor beywer om 'n verenigde, interkerklike front te vorm om die Regeringsbeleid so sterk as moontlik te veroordeel.

Bogenoemde vergadering het, volgens Eerw. Morkel, wel plaasgevind by welke geleentheid die volgende gebeurtenisse beplan en in vooruitsig gestel is: 'n Vergadering in die Metodiste Kerkzaal, Kaapstad, op 14 Oktober, 1949, 'n biddag vir die Kleurlingbevolking op 16 Desember 1949, en 'n Nasionale Konvensie op 17 Desember 1949.

Die maand September 1949 het egter nog enkele bewyse van steun vanuit die kringe van die Ned. Geref. Sendingkerk gebring:

Op die 12e Sept. het die Kerkraad van Wynberg hom teen die toepassing van apartheid uitgespreek en het Eerw. Morkel en sy medestanders volle steun beloof in hulle stryd teen die Regeringsbeleid.

Op die 13e September 1949 het die Cape Times die Ring van Oudtshoorn se verslag gepubliseer, 'n verslag waarin gewys word op die swak maatskaplike toestande onder die Kleurlinge in die Ring en die slegte verhouding wat daar tussen blankes en Kleurlinge binne die Ringresort sou heers.²⁷⁵⁾

Op hierdie berig het Dr. T.N. Hanekom, assistent-redakteur van Die Kerkbode, in 'n redaksionele artikel in Die Kerkbode van 5 Oktober 1949 gereageer, en die vraag gevra of die Cape Times met die plasing van die Ring van Oudtshoorn se verslag, wou te kenne gee dat Eerw. Morkel se beweringe van vroeër nl. dat Kleurlinge op die platteland onder die Blankes se apartheidsvooroordele ly, dat hierdie beweringe nou as korrek gestaaf is. Vervolgens het Dr. Hanekom daarop gewys

274. Omsendbrief deur Voortsettingskomitee, 26 Aug. 1949, Privaat-lêer, Eerw. Morkel.

275. Cape Times, 13 September 1949.

dat politieke opruiers en persberigte in 'n groot mate die Kleurlinge se wantroue in die Blankes sou wakker maak. Daarenteen was dit die taak van beide Blankes en Kleurlinge om juis in 'n tyd van spanning en gisting op die politieke toneel, wedersydse goeie verhoudinge aan te kweek en wedersydse respek te beoefen.²⁷⁶⁾

Op die 19e September 1949 het die Ring van Wynberg vergader en is Eerw. Morkel tot voorsitter herkies. In sy voorsittersrede het hy o.a. na „die beskerming en die versorging van die swakkes” en „die sosiale euwels en die verwoesting wat daardeur aangerig word” verwys. „Hy verwys ook o.m. na die toepassing van apartheid en die wet op gemengde huwelike”.²⁷⁷⁾

Die Ring het 'n tydelike kommissie aangestel om te besin oor die wetgewing teen gemengde huwelike en oor drankmisbruik, en die Ring dan met 'n voorstel te dien. Op die 22ste Sept. 1949 het die betrokke kommissie sy verslag voorgelê waarop 'n ernstige bespreking in camera gevolg het. Op voorstel van Eerw. O. Erasmus van Wynberg en Eerw. A.F. Ontong van Die Slot, is 'n onbestrede mosie aanvaar waarin die „onbybelse en onchristelike toepassing van die beleid van verpligte apartheid, wat aanleiding gee tot diskriminasie teen die Kleurlinge en sodoende die gesindheid van Christus onder Kleurlingegroepes vernietig” veroordeel word. Die Ring was ook van gevoele dat die bande tussen die Moeder- en die Sendingkerk deur hierdie beleidstoepassing geskend word. Die Ring was voorts die mening toegedaan dat kommunisme deur die genoemde beleid 'n groter houvas op die Kleurlinge sou kry.

Die Ring het ook die Wet teen gemengde huwelike veroordeel as sou dit nie buite-egtelike verhoudings en verbastering kon verhoed nie.

Ook oordeel die Ring dat die apartheidsbeleid te negatief toege-

276. Die Kerkbode, 5 Okt. 1949, p.p. 674-675.

277. Acta, Ring van Wynberg, 19 Sept. 1949, p.140, S.K. R. 6/3.

pas word en dat die Kleurlinge daardeur vernederings en beledigings sou moes ly. Daarom wou die Ring die owerheid oproep tot herbesinning oor die Kleurlinge se posisie in die samelewing.

„Die leraers van die S.A. Gestig en Retreat stel voor: 'n Af-skrif van hierdie mosie word gestuur aan die Moderatuur van ons Kerk asook aan die Eerste Minister.

Hierop amendeer die leraar en ouderling van Ebenezer: 'n Af-skrif van die mosie word gestuur aan die Eerste Minister en dit word ook vrygestel vir publikasie in die pers'.

Ernstige bespreking volg hierop. Tot stemming gebring word die amendament aangeneem met 'n meerderheid van 10 teen 7.²⁷⁸⁾

Aan die amendament is uitvoering gegee want in Die Burger van 24 September 1949,²⁷⁹⁾ en die Cape Times van dieselfde datum,²⁸⁰⁾ word 'n oorsig van die Ring se besluit re apartheid gegee. Ook word berig dat 'n memorandum in dié verband aan Dr. D.F. Malan gestuur is.²⁸¹⁾

Op 'n skriftelike vraag egter aan Eerw. Morkel of „al die N.G. Sendingkerk-leraars van die Ring van Wynberg" hom gesteun het in sy stryd teen apartheid, was sy skriftelike antwoord: „Nee. Ek was 2 jaar Voorsitter van die Ring en was die Leraars wanneer hierdie saak ter sprake gekom het, simpatiek teenoor my standpunt. Dog hulle was self maar in 'n moeilike posisie as blankes.”²⁸²⁾ Die situasie moet o.i. so verstaan word: Die blanke leraars in die Ring van Wynberg het volle simpatie met hulle lidmate gehad t.o.v. hulle gevoel van verontregting wat soms werklik gegrond was, en hulle was ook bereid om langs kerklike kanale as leraars van die Sendingkerk 'n waar-skuwende, profetiese stem te laat hoor waar hulle geoordeel het dat die Christelike weg in die toepassing van apartheid verlaat is. Tog was hulle bang om hulle enigsins in 'n politieke arena te begewe of politiek binne die kerk te haal. Veral wou hulle die N.G. Sendingkerk

278. ibid, 22 September 1949, p.p.154-157.

279. Die Burger, 24 Sept. 1949.

280. Cape Times, 24 Sept. 1949, „Church 'Breach' on Apartheid”.

281. Ibid; Vgl. ook Die Burger, 24 Sept. 1949.

282. Vraelys aan Eerw. Morkel.

nie in beroering bring deur drastiese optrede nie maar wou langs 'n vreedsame weg die gemoedere in die kerk tot bedaring probeer bring en slegs 'n profetiese stem laat hoor in soverre as wat hulle as leerders daartoe 'n roeping gehad het. Immers, die Nagmaalsformulier spreek hom uitdruklik uit teen „almal wat begeer om tweedrag, sektes en muiery in kerke en wêreldlike regeringe aan te rig;”²⁸³⁾.

In 'n brief van „The Coloured People's National Union” aan die Voortsettingskomitee, word lg. geadresseer as „Inter-denominational Church Committee”. In genoemde brief wys die Alg. Sekretaris van die C.P.N.U., die Voortsettingskomitee daarop dat by 'n vergadering wat deur eersgenoemde beweging te Kimberley gehou is op die 3e Oktober, daar unaniem besluit is om die kerke te mobiliseer en 'n nasionale konvensie te reël waaardeur 'n gesamentlike protes teen die Regering aangeteken kan word omdat lg. die Kleurlinge se stemreg hulle ontnem het. Die kerke en erkende Kleurlingorganisasies moet hierin saamwerk en gesamentlik 'n Beplanningskomitee vorm om die genoemde konvensie te reël.²⁸⁴⁾

Die gedagte van 'n nasionale konvensie as 'n demonstrasie teen die Regering se apartheidswetgewing, het spoedig ingeslaan.

In 'n ongedateerde „Statement on aims of Church-Group organised to oppose Apartheid” word 'n historiese oorsig gegee van die werk van die Voortsettingskomitee tot en met Oktober 1949 en word onder andere gesê: „About a year ago, a body of members of the Dutch Reformed Church and Dutch Reformed Mission Church on this Policy. The dealings of this body with the authorities of the Dutch Reformed Church are still proceeding, but in the meantime the Committee has broadened its scope so that virtually a new group has been born, a group not concerned with the Dutch Reformed Church as such, but concerned with the Christian Church as a whole and its attitude to Apartheid.”

283. Formulier om die Heilige Nagmaal te hou, Formulierboek van die N.G. Kerk van S.A., p.27.

284. Brief van C.P.N.U. aan Voortsettingskomitee (genoem „Inter-denominational Church Committee”) op 4 Oktober 1949, Privaat-lêer, Eerw. Morkel.

Die „new group“ se aktiwiteite „is in the hands of a Committee consisting of the Committee of the original Dutch Reformed Church group mentioned above, plus a large number of ministers of other denominations, such as the A.M.E. Church, the Volkskerk, the Moravian Church and others. The Chairman is Rev. I.D. Morkel of the D.R. Church Crawford, and the Secretary is Mr. Joh. Abrahamse, of Wellington.

The purpose of this group and its Committee is to form a United Front of Churches against Apartheid..... Thus it considers the duty of the Christian Church to pronounce publicly on it as such. It realises that numerous churches have condemned Apartheid individually, but considers that such condemnation will be given greater force if it comes from the Churches collectively". „...to that end a Conference of Churches of the Western Cape is being organised to secure such an opinion. All ministers of congregations having non-Europeans members in this area (up to Kimberley and Upington) are to be invited as far as they are known, but any who do not receive invitations and who desire to attend preliminary discussion should write to the Chairman, Rev. I.D. Morkel, Camberwell Road, Crawford, or they should directly attend a preliminary meeting to be held in the Methodist Church Hall, Buitekant Street, Cape Town, on Friday, 14th October, at 7:30p.m." 285)

h Omsendbrief is gestuur aan alle leraars van Kleurlinggemeentes waarin hulle uitgenooi word om h vergadering by te woon wat sou dien as h voorloper tot h nasionale Konvensie teen Apartheid. By hierdie vergadering sou die reëlins vir hierdie Konvensie bespreek word t.o.v. die Voorsitterskap, Agenda, Sekretaris, plek en vergadering, datum daarvan, ensovoorts. Elke Kleurlinggemeente moes sy leraar en 1 ander afgevaardigde stuur.

Onder aan die oproep het h lys van name verskyn van diegene

285. Ongedateerde inligtingstuk, Privaat-lêer, Eerw. Morkel, uitgegee deur die Voortsettingskomitee.

wat toe reeds al hulle ondersteuning aan die onderneming toegesê het. Die volgende name word genoem:

Eerw. I.D. Morkel - Crawford, N.G.S. Kerk.

Eerw. W.A. September - N.G.S. Kerk, Woodstock.

Eerw. J. Prins, - N.G.S. Kerk, Kaapstad.

Eerw. A.F. Ontong - N.G.S. Kerk, Grassy Park.

Eerww. J. Forbes, Classens, - Volkskerk.

Eerww. D.M. Wessels en R. Jooste - Morawiese Kerk.

Eerw. D. Thomas - Rynse Sendingkerk.

Drs. Gow en Lawrence, Eerww. Johanneson, I. Lagolie en P. Abrahamse - A.M.E. Kerk.

Eerw. R. van Stavel - Congr. Kerk, Athlone.

Eerww. Petersen, Februarie, I. Gafley - Volk Evangelie Strewers

Eerw. R. Smit - United One in Christ Mission. en verskeie andere.²⁸⁶

In beide die Cape Times en Cape Argus se uitgawes van 5 Okt. 1949 is die beoogde monstervergadering aangekondig.²⁸⁷⁾

Dor hierdie vergadering sê D.P. Botha:

„Maar die voortsettingskomitee se werk was geslaagder, en op 14 Oktober 1949 kon 'n vergadering in Kaapstad belê word waarop al die vernaamste Christelike kerke verteenwoordig was. Weereens is uitnodigings aan alle leraars van die N.G. Sendingkerk gestuur, maar weereens het die blanke leraars nie gereageer nie..... Toe die vergadering dus op 14 Oktober byeenkom, het eerw. Morkel klaar gekies. Hy sou nie meer met die Regering kon saamwerk nie. Al wat oorgebly het, was 'n onomwonde afwysing van die regeringsbeleid en 'n demonstrasie van afkeuring so effektief moontlik.

Die vergadering het besluit om twee dinge te doen. Die eerste was om die dag van 16 Desember 1949 af te sonder as 'n dag van gebed om van die apartheidsbeproeving verlos te word, en die tweede om op Saterdagmiddag 17 Desember 1949 'n groot openbare vergadering in die

286. Ongedateerde Omsendbrief, Oktober 1949, Privaat-lêer, Eerw. Morkel.

287. Cape Times en Cape Argus, 5 Okt. 1949, albei met dieselfde opskrif: „Unity against apartheid.”

Kaapse stadsaal te hou, by welke geleentheid die kerke hul standpunte oor apartheid sou stel. Die feit dat 16 Desember gekies is om 'n bid-dag te hou, terwyl dit juis die dag was van die inwyding van die Voortrekkermonument, bewys vir ons hoe groot die verbittering teen die Afrikaners reeds by die Kleurlinge was.²⁸⁸⁾ Op 17 Oktober 1949 het die „Inter-Church Anti-Apartheid Committee", want dit was die nuwe naam vir die saamgestelde aksie-komitee o.l.v. Eerw. Morkel, in die N.G. Sendingskool in Crawford vergader om reëlins te tref en die program te reël vir die beoogde Konferensie op die 17e Desember 1949 in die Kaapstadse Stadsaal.

Teenwoordig was: Eerww. Morkel (voorsitter), Wessels, Johannesen, Laughten, Schrief en Mnr. Gibbs en Raubenheimer.

Die vergadering besluit dat indien die Stadsaal in Kaapstad op die 17e Desember beset sou wees, die Konferensie in Athlone gehou sou word.

As sprekers sou optree: Rabbi Abrahamse (Apartheid in die O.T.?), Eerw. Leverton (Apartheid in die N.T.?), Eerw. D.M. Wessels (Apartheid en die ekonomiese posisie van die Nie-Blankes), Eerw. R.C. Bishop (Gemengde huwelike), Bishop Clayton (Politieke apartheid) en Eerw. D.P. Botha (Apartheid in die kerke).

Indien Eerw. Botha nie sou kon praat nie, sou Mnr. Gibbs in sy plek praat.

Tussen die verskillende toesprake sou daar gesamentlike sang wees vanaf afgerolde blaaië. Daar sou ook van luidsprekers gebruik gemaak word indien die vergadering in Athlone in die opelug moes plaasvind.

Die vergadering sou ook vooraf deeglik bekend gemaak word deur pamflette en plakate.

Fondse om die Konferensie te finansier, sal ingesamel word by

288. D.P. Botha, a.w., p.p. 128-129.

wyse van h kollekte by die konferensie en deur bydraes van die verskillende kerke te vra.²⁸⁹⁾

Ook aan sy eie kerkraad, het Eerw. Morkel op die 26ste November 1949, gerapporteer van die beoogde konvensie.

„Die Leraar bring voor die Vergadering dat daar deur die Verenigde Chr. Konvensie h biddag uitgeroep is, daar ons as Christene voel dat ons die Here moet raadpleeg i/s die Toenemende verdrukkinge maatreëls wat deur die Regering toegepas word deur die onchristelike en onbybelse wyse waarop apartheid toegepas word. Na dié sake bespreek was was dit eenparig besluit dat ons ten volle sal deel neem in al die Verrigtinge as ook die Verenigde Kerke Konvensie op 17 Dec. in die Stadsaal.”²⁹⁰⁾

Alle getuienisse dui daarop dat die Konvensie dus wel in die Kaapstadse stadsaal sou geskied en nie meer te Athlone nie.

Volgens D.P. Botha wou Eerw. Morkel en sy medestanders die 16e Desember 1949 as h dag van gebed bepaal wat deur elke kerk self gereël moes word. Dit moes opgevolg word op die 17e Desember met h Konvensie as daad van protes van die kant van die Kleurlinge teen die Regering se apartheidsbeleid. Hierdie Konvensie moes terselfdertyd h demonstrasie aan Dr. Malan wees van h „verenigde Kleurlingkerk” t.o.v. apartheid.²⁹¹⁾

h Pamflet t.o.v. genoemde biddag en die daaropvolgende konvensie is deur die Komitee o.l.v. Eerw. Morkel versprei. Aan elke ondersteuner is ook h ronde, groen lapelwapentjie van papier gegee met die volgende woorde daarop: „Observe P. Day.” (P. staan hier vir „Prayer”.). „Dingaans Day, 16th December 1949.”

Op die pamflet is die sprekers by die Konvensie en hulle ondersteuners aangegee soos wat dit in finale vorm bepaal is:

289. Notule, „Interkerklike Anti-Apartheid Komitee”, 17 Oktober 1949.

290. Kerkraadsnotule, N.G. Sendinggemeente, Rondebosch, 26 November 1949, p.237.

291. Onderhoud met Ds. Botha.

<u>Speakers</u>		<u>Subjects.</u>
„Bishop W.S. Lavis	-	The Church and Colour
Rev. H.G. Leverton	-	The Bible and Apartheid.
Rev. D. Botha	-	Definition of Apartheid - Churches.
Rev. F.P. Lediga	-	Mixed Marriage
Rev. D.M. Wessels	-	Economic Apartheid
Geo C. Gibbs	-	Political Apartheid." ²⁹²⁾

T.o.v. die biddag en die Konvensie merk Botha op: „Die biddag is veral in die Skiereiland gehou, en die volgende aand het 'n skare van nagenoeg negehonderd mense in die Kaapse stadsaal vergader."²⁹³⁾

Afgerolde liedere-blaaie is uitgedeel en die Konferensie is geopen met die sing van „O God our help in Ages past", waarna Eerw. Morkel die vergadering in gebed gelei het. Na 'n paar inleidende opmerkings deur die Voorsitter, Eerw. Morkel, is almal teenwoordig verwelkom en die doel van die vergadering herhaal. Op die platform is die sprekersewelkom geheet t.w. Biskop Lavis, Eerww. Botha, Wessels, Lediga en Leverton, en Mnr. G. Gibbs, asook verskeie leraars van verskillende kerke. Bishop Lavis het eerste aan die woord gekom, gevolg deur Eerww. Lediga en Botha. Lg. het dit gehad oor die bepaalde definisies wat van apartheid gegee is t.w. „horisontale", „vertikale" en „vrywillige" apartheid. Hy was persoonlik van mening dat horisontale apartheid nie kon slaag nie omdat dit deur 'n motief van vrees geïnspireer was en diskriminasie teenoor die nie-blanke op elke gebied van die samelewing ingehou het. „Vrywillige" apartheid was meer aanvaarbaar.

Die Kerk se taak was om die Staat daarop te wys dat die eerste twee genoemde definisies verkeerd was. Die Kerk moes egter altyd van geestelike wapens gebruik maak in sy stryd vir reg en geregtigheid. Gebed en voorbidding en geestelike herlewing was die geestelike middels waardeur die Staat tot 'n herbesinning gebring kon word.^{293a)}

292. Voorbeelde van pamflet en papier lapelwapen in Privaat-lêer, Eerw. Morkel.

293. D.P. Botha, a.w., p.129.

293a. Vir 'n woordelike inhoud van hierdie toespraak, vgl. geskrewe manuskrip wat ter insae is by die outeur daarvan.

Ook Eerw. Leverton het vanuit die Skrif die hele apartheidsbegrip mooi toegelig en op 'n geestelike wyse die saak aangesny.²⁹⁴ In geheel gesien gee Botha die volgende waardering van die toesprake van die aand: „Daar was een of twee nugter en kalmerende toesprake, maar die meeste sprekers het die apartheidsbeleid in sterk taal veroordeel.”²⁹⁵)

Die vergadering van 17 Desember 1949 het 'n resolušie aangeneem wat onder andere gelees het:

„... we emphatically reject Apartheid, whether vertically or horizontally applied,...”

Die resolušie was 'n samevatting van wat deur sprekers by die genoemde vergadering gesê is, aangesien dit apartheid veroordeel het op politieke, ekonomiese, huweliks- en Bybelse gronde. Ook is die N.G. Kerk veroordeel omdat hy die Regering moreel gesteun het in hulle apartheidsbeleid.²⁹⁶)

Volgens Eerw. Morkel, het hy nog verdere vergaderings gehou aan die begin van 1950. Die eerste vergadering was in die Kerksaal in Skoolstraat, Paarl; die datum kon hy egter nie onthou nie.

Ook is 'n vergadering gedurende Maart 1950 in die Bioskoopsaal in Worcester gehou.

Eerw. Morkel sou, volgens sy eie getuienis, ook heelwat uitnodigings gekry het om vergaderings te hou op verskillende plekke, maar hy het nie, aangesien hy hom nie verder op die politieke toneel wou begewe nie. Hy sou self uitnodigings gekry het om vergaderings te hou in Johannesburg en in Natal.

Oor hierdie krisisperiode merk Botha op: „Eerw. Morkel kon nie gemoedsrus kry nie, en sy kerk het hom teleurgestel omdat hy skynbaar so koel gereageer het op die nood van die Kleurlinge.”²⁹⁷)

294. Los notule-blaaie in potlood, Privaat-legger, Eerw. Morkel.

295. D.P. Botha, a.w., p.129.

296. Resolušie, Interkerklike Konvensie re Apartheid, 17 Desember 1949, Stadsaal, Kaapstad, Privaat-lêer, Eerw. Morkel.

297. D.P. Botha, a.w., p.129.

Vir die doel van ons ondersoek is dit gevolglik nodig om te let op die N.G. Kerk se algemene reaksie op Eerw. Morkel se stryd teen apartheid.

D. h Afwysing binne Ned. Geref. Kring van die reaksionêre beweging onder leiding van Morkel.

In die loop van die vorige afdeling het ons reeds gelet op die reaksie van die Alg. Sendingkommissie, namens die Moederkerk, en die Moderatuur van die N.G. Sendingkerk op Eerw. Morkel se stryd teen apartheid. Albei instansies was, so het ons gesien, simpatiek gesind teenoor die saak van die Kleurlinge en het getrag om die verontruste gemoedere tot bedaring te bring en bemiddelend tussen die beswaardes en die Regering op te tree.

Die N.G. Moeder- en Sendingkerk was dus geensins onverskillig teenoor Eerw. Morkel en sy medestanders nie, maar het hulle in dié moeilike posisie bevind dat hulle h saak wat politiek gelade was moes hanteer sonder om self daardeur in die politiek betrokke te raak. Die gees van die onderhoude wat die Alg. Sending-kommissie en die Skakelkommissie tussen Moeder- en Sendingkerk met die deputasies o.l.v. Eerw. Morkel gevoer het, lewer o.i. bewys dat Moeder- en Sendingkerk ter goeder trou gehandel het in h tyd van politieke verwarring en onrus toe selfs die beste bedoelings vir misverstand vatbaar was. Die Kleurlinge as groep het bedreigd gevoel t.o.v. hulle toekoms en voortbestaan en is daarby ook uitgebuit deur allerlei politieke rigtings ná 1948. Ons kan dus nie ten volle met D.P. Botha saamstem nie wanneer hy m.b.t. die tydperk na 1948 verklaar: „Daar steek dus baie min in die argument dat die Kleurlinge h speelbal was tussen die twee groot blanke politieke partye. Hulle was geen speelbal nie, hul lojaliteit was baie goed bekend.”²⁹⁸⁾

Met die tweede deel van hierdie aanhaling kan ons saamstem, want selfs die minder intellektueel-ontwikkelde Kleurlinge sou, al

was dit net deur intuïsie, gewoete het watter politieke standpunt by hulle 'n aanklank vind en sou dan ook teen die Regering van 1948 se apartheidsbeleid kant gekies het in soverre as wat hulle verstaan het wat die beleid behels. Met die eerste deel van die aanhaling kan ons egter nie saamstem nie aangesien dit vir elkeen wat oor die politieke situasie t.o.v. die Kleurlinge tussen 1948 en 1950, wou navorsing doen, duidelik sal word dat die Kleurlinge wel in 'n sekere sin die speelbal van politieke strominge was. In die verwarring en politieke spanning wat nie alleen die bewindsverandering van 1948 nie maar ook die na-oorlogse tyd gekenmerk het, is 'n groot deel van die onontwikkelde Kleurlinge heen en weer geslinger deur die propaganda van die Nasionale, Verenigde, Liberale en Kommunistiese partye. Daar was voortdurend 'n stryd om die Kleurlingstem en ná 1948 het alle politieke teenstanders van die nuwe Regering om die guns van die Kleurlinge meegeding. Dat daar wel 'n groepie ontwikkelde, soos Eerw. Morkel, Dr. van der Ross, Mnr. Abdurahman, om enkeles te noem, was wat presies gewoete het waarna hulle strewe, kan toegegee word. Maar 'n groot deel van die minder ontwikkelde Kleurlinge waarvan baie, min of weinig belanggestel het in aktiewe deelname in politiek, kon tog maklik uitgebuit word deur allerlei politieke standpunte.

In hierdie tyd van onsekerheid en wantroue dus, moes die N.G. Kerk leiding gee en het hy klaarblyklik gewoete om tot haastige besluite te kom en deur 'n politieke georiënteerde, reaksionêre beweging gedryf te word tot 'n optrede wat hom in die politieke maalstroom sou laat beland.

Toe die „Spesiale Kommissie oor Apartheid" wat deur die Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk in 1950 benoem is, se verslag behandel is, is o.i. tereg deur die Sinode besluit: „Dat die bespreking van so 'n kwessie die Kerk mag inlei in die donker doolgame van politieke redeneringe waar die lig van menige Kerk reeds verdonker het." (299)

Dit was inderdaad die gevaar wat die N.G. Kerk sou bedreig indien hy hom oor die meriete van 'n bepaalde politieke beleid sou gaan uitspreek.

Daarom het die Alg. Sendingkom., asook die Skakelkommissie en die Moderatuur van die Sendingsinode geweier om meer te doen as om net te help t.o.v. die knelpunte in die toepassing van die Regeringsbeleid. Die kerk sou dus bereid wees om hom oor die etiese aspek van die toepassing van apartheid uit te spreek, maar oor die beleid self wou hy hom nie uitspreek nie. (299a)

Ons moet egter ook let op hoe die reaksionêre beweging onder leiding van Morkel deur ander Ned. Geref. instansies afgewys is.

Die Sendingraad van die Gefedereerde Ned. Geref. Kerke van S.A. het op 28 Augustus 1947 'n brosjure die lig laat sien waarin die Sendingbeleid van die N.G. Kerk duidelik gestel is. Ons doen enkele aanhalings uit hierdie brosjure wat deur Di. W.F. van W. de Vos, D.G. van der Merwe en Drs. D.J. Keet en G.B.A. Gerdener namens die N.G. Kerk onderteken is.

Hierdie Sendingbeleid erken o.a. „dat alle siele waarvoor die Heiland sy bloed gestort het, in die oog van God eweveel waarde het.”

T.o.v. die posisie van die Kleurling en Bantoel teenoor die blankes, verklaar die N.G. Sendingbeleid:

„Die tradisionele vrees by die Afrikaner vir 'gelykstelling' tussen swart en wit is gebore uit sy afkeer van die idee van rassevermenging. Die Kerk verklaar hom onomwonde teen hierdie vermenging en alles wat dit in die hand sal werk, maar misgun aan die ander kant die naturel en kleurling ewemin 'n sosiale status so eerbaar as wat hy kan bereik. Elke nasie het die reg om homself te wees en te trag homself te ontwikkel en op te hef. Waar die Kerk hom

299a. Daar het wel stemme soos die van die Ring van Wynberg en die kerkraad van Wellington in die Ned. Geref. Sendingkerk opgegaan dat sodanige uitspraak moes geskied - vgl. 272.

dus teen sosiale gelykstelling in die sin van die veronagsaming van ras- en kleurverskille tussen wit en swart in die daaglikse omgang verklaar, wil hy sosiale differensiasie en geestes of kulturele segregasie aanmoedig en bevorder, tot voordeel van beide seksies."³⁰⁰⁾

Dat die politieke woelinge van 1948-1950 beslis die sendingbeleid van die N.G. Kerk in gedrang sou bring, moes vir almal duidelik gewees het. Die ou aanvaarde beleid van afsonderlike bearbeiding van afsonderlike rasse- en bevolkingsgroepe van die Ned. Geref. Kerk waarvan die wortels teruggaan na die 17e en 18e eeu en waaroor die eerste sinodale uitspraak reeds van 1824 af dateer,³⁰¹⁾ is nou meteens uiters krities beskou.

Tydens sy sitting in Kaapstad op 20 Oktober 1949 en die volgende dae, het die Sinode van die N.G. Moederkerk 'n tydelike Kommissie i.s. Rasse-aangeleenthede benoem,³⁰²⁾ wat bestaan het uit die volgende lede:

Di. P.J. du Plessis, A.P. Smit, T.C.B. Stofberg, Dr. A.J. Wagener, oudl. (eerw.) J.M.N. Breedts en oudl. (ds.) P. du Toit.

Ons haal uit die verslag van genoemde kommissie aan:

"Dit was nog altyd die oerwoë mening van die N.G. Kerk dat hierdie hele aangeleentheid bokant die skommeling van die politiek en veral van die party-politiek geplaas behoort te word en die oplossing op 'n landswye basis gesoek moet word. Hierdie beskouing wil u kommissie andermaal herhaal as die opvatting van die N.G. Kerk.

Waar hierdie vraagstuk van rassesseiding veral in die jongste tyd pertinent op die voorgrond gekom het, is u Kommissie van mening dat dit nie op die weg van die roeping van die N.G. Kerk lê om aan enige regering die weg aan te wys waarlangs die verklaarde landsbe-

300. Brosjyre, "Sendingbeleid van die Gefedereerde Ned. Geref. Kerke van S.A., Opgestel deur hul Sendingraad en kerklik goedgekeur", 28 Aug. 1947, p.p. 7-8.

301. I.J. van der Walt, Eiesoortigheid en die Sending, p.p. 402-403.

302. Vgl. Beskrywingspunte. B.53, p.355, en F.2., p.394, Acta Synodi, M.K., 1949.

leid toegepas moet word nie, behalwe waar na die opvatting van ons Kerk, onreg gepleeg word of ander etiese beginsels in die toepassing daarvan in die gedrang kom."

Die handhawing van sosiale differensiasie, voel die kommissie, is „dan ook die beleid van die meeste Christelike Kerke in ons land, asook die opvatting van die oorgrote meerderheid van die bevolking. Waar ons tog almal (Afrikaans - sowel as Engelsprekend) in die praktyk rassesseiding beoefen, laat ons dit dan ook almal eerlik bely."

Die kommissie wys vervolgens op die historiese wortels van die N.G. Kerk se beleid van afsonderlike bearbeiding van blankes en nie-blankes wat terug te voer is tot 'n besluit van die Kaapse Sinode van 1857.³⁰³⁾

„Op kerklike, opvoedkundige en maatskaplike gebied is hierdie beleid dus al die afgelope honderd jaar die beproefde beleid in ons land en dit is eers in die jongste jare dat 'n agitasie hier teen op tou gesit is. U kommissie betreur hierdie agitasie, veral ook omdat dit ons sendingwerk benadeel, en is van mening dat daar van kerkweë 'n beroep gedoen moet word op alle leiers in die verskillende volksgroepe van ons vaderland om terug te keer tot die ou beproefde weë van ons voorouers, sodat daardie groepe met wedersydse vertroue en aanpassing, elk sy eie weg kan bewandel en aan sy eie roeping sal beantwoord, met wedersydse hulpbetoon en tot heil van die gemeenskaplike vaderland."

„Met nadruk wil u kommissie verklaar dat die N.G. Kerk deur 'n gesonde en regverdige toepassing van hierdie beleid van afsonderlike, eiesoortige ontwikkeling tot selfstandigheid, geen minderwaardigheid hoegenaamd en nog minder verdrukking bedoel of beoog nie..... In elk geval, kan alleen „vertikale" skeiding elke groep tot sy hoogste punt voer, terwyl die „horisontale" opvatting in hierdie saak, wat

303. Vgl. Van der Walt, a.w., p.p. 406-410 vir 'n samevatting van die bespreking van die besluit van die Sinode van 1857.

die nie-blanke in sy afsonderlike eiesoortige ontwikkeling tot selfstandigheid in die weg staan, deur u Kommissie verwerp word."

T.o.v. die Kleurlinge in die S.A. samelewing voel die Kommissie „dat hul van weë die besondere middelposisie wat hul tussen blank en naturel inneem, 'n eie plek in die samelewing verdien en veral nie deur die naturel en die Asiaat verdring moet word nie. Op alle gebiede van die lewe moet hulle gehelp word om te ontwikkel en tot die hoogste op te klim, sowel wat selfbestuur as selfonderhoud betref. Veral wil ons andermaal in hierdie verband die krag en onmisbaarheid van die Evangelie beklemtoon om die hoogste ook vir ons kleurlingbevolking te bereik en om alle vreemde en gevaarlike ideologieë en strominge die hoof te bied."

In die tweede deel van die Kommissie se verslag, bepaal hy hom by die „Skriftuurlike grondslag van ons opvatting insake verskeidenheid en eiesoortigheid van rasse."

Die Kommissie probeer dan, met die nodige Skrifbewyse aantoon dat nóg die Ou of Nuwe Testamente „die natuurlike onderskeid tussen volk en volk, ras en ras" misken.

„Voorts kan u kommissie ook niks in die letter of gees van die Ou en Nuwe Testament vind wat in stryd is met hierdie beleid van afsonderlike, eiesoortige ontwikkeling tot selfstandigheid nie, hoewel die Heilige Skrif hom nêrens uitdruklik en met soveel woorde oor hierdie vraagstuk uitspreek nie."³⁰⁴⁾

By die lees van hierdie verslag moet in gedagte gehou word dat dit geen Sinodale uitspraak was oor die politieke beleidsrigting van apartheid soos deur die Regering toegepas nie, maar wel 'n onderskrywing van die N.G. Kerk se sendingbeleid soos dit by die Kaapse Sinode van 1857 noukeuriger omlyn is. Die betrokke verslag is deur die Sinode aanvaar en sou ook in sy oorspronklike teks en in ver-

304. Acta Synodi, M.K., 1949, p.p. 432-433.

taalde vorm aan die pers vrygestel word.³⁰⁵⁾

By die Sinodesitting van die N.G. Sendingkerk te Worcester in 1950 is 'n „Tydelike kommissie oor Apartheid" aangestel bestaande uit die volgende lede:

Di. J.A.J. Steenkamp, C.J. Liebenberg, D.P. Botha en W.A. September, en Mnre. A.C. Goliath en M. Friedling.

Hierdie kommissie moes die Sinode met 'n verslag dien oor die apartheidskwessie na aanleiding van 2 beskrywingspunte ingedien deur die Ring van Wynberg en die Kerkraad van Wellington. Lg. Kerkraad het verlang dat die Sendingkerk die Moederkerk moes versoek om nie „die politieke apartheidsbeleid" van die Regering te steun nie. Die kerkraad van Wellington het egter ook gevoel dat die Moederkerk se sendingbeleid tot op dié datum in geheel vir die Sendingkerk aanvaarbaar was en dat... „Die Sendingkerk nooit in hierdie beleid wat sy op gelukkige wyse stilswyend aanvaar het, dié doel van onderdrukking of doelbewuste afskuiwing gesien het nie."

Die Kerkraad het egter die vrees uitgespreek dat die Moederkerk hom met die partypolitieke apartheidsbeleid soos dit reeds op ander terreine van die lewe toegepas is, sou vereenselwig.

Die Ring van Wynberg het verlang dat die Sinode hom sou uitspreek „oor die beleid van apartheid en veral aan te toon in hoeverre daar skriftuurlike gronde voor is."³⁰⁶⁾

Uit hierdie beskrywingspunt van die Ring van Wynberg en die Kerkraad van Wellington blyk dus dat die Ring wel 'n Sinodale uitspraak oor die meriete van die Apartheidsbeleid verlang het.

Die Verslag van die betrokke kommissie begin met die verrassende insig:

305. Acta Synodi, M.K., 1949, p.p. 100, 102, 107. Vgl. ook p.p. 458-459 vir Engelse vertaling van die verslag.

306. Acta Synodi, S.K., 1950, p.p. 160, 161; Beskrywingspunte 15 en 16.

"Hierdie Hoogeerwaarde Vergadering wil baie duidelik onderskei tussen Apartheid wat in hierdie dae 'n politieke kreet geword het en deur politici goed- of afgekeur, voor- of teengestaan word, enersyds, en aan die anderkant eiesoortige ontwikkeling en ontplooiing op kerklike gebied soos dit al die jare in die N.G. Sendingkerk aanvaar is. Wat die veelbesproke politieke aspek van die saak betref, weier hierdie Hoogeerw. Sinode om die politieke terrein te betree en 'n politieke beleid goed of af te keur en so die gees van die politieke verhoog in die hoogste Vergadering van die Kerk in te dra."

Na 'n uiteensetting van die begeerte van die N.G. Sendingkerk om onafhanklik as Kerk naas ander kerke voort te mag bestaan en op die patroon van die Moederkerk soos neergelê in sy sendingbeleid, voort te bou t.w. die nastrewe van 'n beleid van eiesoortige, kerklike ontwikkeling, verklaar die Kommissie:

"Met die oog hierop ag die Hoogeerw. Sinode dit wenslik om in hierdie dae van beroering:-

'n Beroep te doen op die Kleurlingbevolking in Suid-Afrika en in besonder op die lidmate van ons Kerk, om die hoogste eise aan hulleself te stel wat hulle eie verstandelike, sedelike en godsdienstige opheffing betref en die Sinode doen 'n beroep op die intellektuele en bevoorregte christenleiers van die Kleurlingbevolking om, bewus van eie waarde, waardige en christelike leiding te gee. So sal die beste uit eie geledere tevoorskyn gehaal kan word tot die opbouing van 'n sterk gemeenskap wat sy regmatige eise kan rugsteun met eie prestasies en karakter. Want 'n volk wat homself nie red nie, gaan onder."

Die Kommissie beveel ook aan dat 'n oproep tot "die christelike Blankedom" gerig sou word om die Kleurlinge by te staan in hulle opheffing en alle maatreëls te help bestry wat die Kleurlingvolk bedreig, ook maatreëls van onderdrukking.

T.o.v. die gebeure vanaf 1948 tot 1950 merk die Kommissie op:

"Hierdie Vergadering betreur die Verslegting van rasseverhoudings onderling en laak veral die oorbeklemtoning van geskille soos deur die dagbladpers hier en oorsee beoefen."

Die Kommissie spreek dit ook as sy diepste oortuiging uit „dat geestelike verdieping die grootste enkel behoefte van die moderne tyd is. Die mens wat met sy God versoen is, deur Jesus Christus, kan nie sy medemens haat of verdruk nie. Derhalwe spoor ons die kinders van die Here aan om daaglik by Hom in te tree om 'n geestelike herlewing in Suid-Afrika wat meer as enigiets anders sal bydra tot vrede en samewerking en geluk in ons gemeenskaplike vaderland."³⁰⁷⁾

Hierdie verslag is met enkele teenstemme deur die Sinode aangeneem en 'n afskrif daarvan sou aan elke kerkraad van die Sendingkerk gestuur word.³⁰⁸⁾

In 'n ongedateerde omsendbrief uitgegee deur die N.G. Kerk, word die Sendingbeleid van die N.G. Kerk volledig uiteengesit en teen kritiek verdedig. Daarin word gewag gemaak van „persone, organisasies, partye, ja selfs van die pers" wat die N.G. Kerk se goeie bedoelings in 'n slegte lig gestel het.

Vervolgens wys die Kerk op sy historiese beleid van aparte bearbeiding en wat die Moederkerk reeds vir die gekleurdes gedoen het en nog doen.

Die Kerk voel dat aparte ontwikkeling die beste vir alle rasse in Suid-Afrika is. Dit wil nie rasse skei nie maar slegs die hoogste goed vir elke ras beoog. Tog is daar ook wedersydse belangstelling tussen die groepe onderling en teenoor mekaar moet onderlinge liefde en respek wees.

Die omsendbrief was oënskynlik bedoel as 'n inligtingstuk en deels as 'n apologie van die N.G. Kerk op die felle kritiek wat van

307. ibid, p.p. 292-296.

308. ibid, p.269.

alle kante gekom het teen die kerk se historiese beleid van afsonderlike bearbeiding.³⁰⁹⁾

In 'n artikel in Op die Horison van Maart 1947, word melding gemaak van 'n Predikante-konferensie te Pretoria waar 150 predikante, sendelinge en teologiese studente byeen was. Die konferensie het o.a. die volgende verklaring gemaak: „Die Konferensie spreek dit as sy oortuiging uit dat die Kerk se beleid van rasse-apartheid in ooreenstemming is met die Skrif en oordeel dat dit in die besonder van toepassing is op toestande in Suid-Afrika waar 'n grootheidendom teenoor 'n klein Christendom staan en waar blankes en nie-blankes ver van mekaar staan op kultuur- en ander lewensterreine.”³¹⁰⁾

In dieselfde uitgawe van Op die Horison wys Dr. Gerdener daarop dat die Kerk segregasie as 'n kerklike, gesonde beleid handhaaf. Die Kerk moes egter nie net in 'n negatiewe sin afwysend staan teenoor enige wedersydse kontak tussen die kerke vir blankes en nie-blankes nie.

Bowe-al moet die kerk sy standpunt ten opsigte van aparte aanbidding onomwonde na buite bekend maak.³¹¹⁾

J.H. Kritzinger gee in hierdie uitgawe van Op die Horison ook 'n oorsig van die Skriftuurlike gronde soos hy dit sien vir Apartheid in die algemeen.³¹²⁾

In die Junie-uitgawe van hierdie kwartaalblad, bespreek Ben Marais die beleid van afsonderlike, kerklike ontwikkeling wat hy as te geregverdig bestempel,³¹³⁾ terwyl B.B. Keet ook geen besware gehad het teen die N.G. Kerk se beleid van afsonderlike kerklike ontwikkeling nie, alhoewel hy in 'n reeks artikels in Die Kerkbode bedenkinge geuiter het teen die apartheidsbeleid as politieke maatreël.³¹⁴⁾

309. Ongedateerde omsendbrief, Uitgegee deur N.G. Kerk Uitgewers, ± 1950-1951, Lêer met Korrespondensie en Notules van Skakelkommissie, 1948-1952.

310. Op die Horison, Maart 1947, p.1.

311. ibid, p.p. 12-18.

312. ibid, p.p. 22-31.

313. Op die Horison, Junie 1947, p.p. 65-80.

314. B.B. Keet en Die Kerkbode van 30 Nov. 1949, p.1004; 7 Des.1949, p.1046; 14 Des. 1949, p.1086; 21 Des. 1949, p.1137.

Oor hierdie reeks artikels verklaar Ben Marais in Die Gereformeerde Vaandel van Februarie 1950:

„Ek meen dat die artikels van Prof. B.B. Keet in die laaste aflewering van „Die Kerkbode“ van 1949 vir ons op baie oortuigende wyse sommige van die dwaalspore aangedui het waarop ons dikwels in die verlede verval het.“³¹⁵⁾

Marais gaan dan voort om in die slotparagrafe van hierdie artikel te sê dat die N.G. Kerk se „beleid van opsetlike apartheid binne die Christelike Kerk alleen op grond van baie gewigtige praktiese oorwegings kan regverdig“ word. „Die vereistes van Christelike broederskap“ moes egter net nie verloën word nie.³¹⁶⁾

Die meningsuitinge oor politieke apartheid en kerklike apartheid tussen die jare 1947-1950 is legio. Die algemene standpunt binne Ned. Geref. Kring het neergekom op 'n onderskrywing van die N.G. Kerk se historiese beleid van afsonderlike bearbeiding van blanke en nie-blankesolidmate.

Daar was egter ook diegene binne die Ned. Geref. Kring wat skynbaar ook die kontemporêre toepassing van die beleid van politieke apartheid in beskerming wou neem en daarvoor selfs Skriftuurlike gronde wou aanvoer. Hierteen het Eerw. Morkel, soos dit ons wil voorkom, sterk in reaksie gekom.

Terwyl die Ned. Geref. Kerk in sy samesprekings met Eerw. Morkel en sy medestanders op amptelike vlak hom nie oor die meriete van die politieke beleid van apartheid wou uitspreek nie, was daar tog vir hom voldoende getuienis dat sommige van die Kerk se voorgangers daardie selfde beleid in beskerming wou neem. En juis daarom kon Eerw. Morkel hom klaarblyklik nie vereenselwig met die standpunt van die Ned. Geref. Kerk dat hy as kerk hom nie oor die party-politiek moet uitspreek nie.

315. Ben Marais in Die Geref. Vaandel, Februarie 1950, p.14.; Vgl. ook P.V. Pistorius in dieselfde uitgawe, p.p.26-33.

316. Ibid, p.24.

Ook van die kant van Die Kerkbode, amptelike orgaan van die Ned. Geref. Kerk in S.A., was daar reaksie op die beweging o.l.v. Eerw. Morkel.

In 'n redaksionele artikel op 24 Aug. 1949 onder die opskrif „Kerklike optrede noodsaaklik“, verwys die redaksie na die berig in die Cape Times van 12 Augustus 1949 waarvolgens Eerw. Morkel in 'n onderhoud met lg. dagblad sou verklaar het dat Kleurlinge op die platteland vervolgd word deur die Blankes en daarom na die stede uitwyk. Op hierdie bewerings van Eerw. Morkel lewer die Die Kerkbode die volgende kommentaar:

„Hierdie verhaal het seker meer as een vreemd laat opkyk. Allereers tog, moet 'n mens jou verbaas dat 'n andersins hoogstaande blad soos die „Cape Times“ op so 'n onverantwoordelike wyse lug gee aan menings waarvoor geen bewyse aangevoer word nie. Met stories wat sulke verreikende gevolge kan hê vir ons land en volk, moet die openbare pers versigtiger handel. 'n Bietjie nadenke selfs, is voldoende om iedereen te oortuig van die onhoudbaarheid van Eerw. Morkel se verhaal.“

Vervolgens wys Die Kerkbode daarop dat die verhuising van Kleurlinge na die stad voor en tydens die oorlog op groter skaal plaasgevind het as wat toe (in 1949) die geval was. Die Dept. van Volkswelsyn sou ook kon getuig dat woningsnood onder Kleurlinge in die stad altyd maar 'n kroniese toestand was. Volgens stadsendelinge sou die toestroming na die stad tans (1949) minder wees soos bewys deur „afname van nuwe lidmaatsbewyse“.

Onmiddelik wil ons egter hierdie vraag stel of die toestroming van Kleurlinge na die stad má die oorlog wel afgeneem het? Ons is van mening dat daar nie so 'n groot afname was nie. In werklikheid was daar 'n toestroming van Kleurlinge na die stad maar ander kerke, die sektes en die Moslems het hulle opgevang.³¹⁷⁾

317. W.J. van der Merwe, „Godsdiens“, Die Kleurlingbevolking van Suid-Afrika, a.w., p.p.133-134, Tabel 2 en p.p.32-33, 37-38; C.J. Kriel, a.w., p.125; Wes-Kaapland, Sosio-ekonomiese studie, onder redaksie van S.P. Cilliers, Univ. van Stellenbosch, Tabel 3, p.50; D.P. Botha, a.w., p.p. 4-5.

Daarom ook is h. „Afname van nuwe lidmaatsbewyse" geen maatstaf om die instroming van Kleurlinge in die stad aan te dui nie, aangesien daar rekening gehou moet word met bogemelde feit van verklosing, die sekte-verskynsel in die stad en die invloed van Islam op die lidmate van die Ned. Geref. Sendingkerk in die stad.

Wie in die stad nooit by die kerk ingeskakel het nie, het die prooi van die sektes geword. Hierdie bogenoemde verskynsel is algemeen ook onder Blankes in die stad.

Daar is o.i. oortuigende bewyse dat die toestroming van Kleurlinge gedurende 1949 na die stad nie te betwis is nie; dit was deel van h. proses wat toe jare reeds aan die gang was. Maar wat in Eerw. Morkel se bewerings wel te betwis is, is of hierdie verstedeliking alles op die rekening van die Regering se apartheids-wetgewing geplaas moet word. Dit kon Eerw. Morkel nie voldoende bewys nie.

Die Kerkbode vervolg: „Ook die voorstelling asof Eerw. Morkel optree namens h. komitee wat 28 sendinggemeentes verteenwoordig, is misleidend. Dié ander sendelinge weet daar niks van nie nóg ook die verskillende kerkrade van sendinggemeentes, volgens ons uit betroubare bron verneem. Die hele agitاسie waartoe hierdie kleurling-leraar hom geleen het, is die poging van h. klein groepie, wat nóg ons Sendingkerk, nóg die Kleurlinggemeenskap verteenwoordig.

Daarom kom dit ons voor asof die tyd aangebreek het vir ons Sendingkerk en vir die Sendingkommissie om op te tree in hierdie saak. Eerw. Morkel is een van die eerste vrugte van ons poging om Kleurlingleraars op te lei vir die Sendingkerk, in ontwikkeling waarvan ons - tereg - veel verwag het. Maar as hierdie manne die verantwoordelikheid van hul posisie nie verstaan nie en handlangers word van kwaadwillige propaganda teen ons beleid, dan is dit te voorsien dat ernstige bedenkinge teen die hele onderneming sal ontstaan - wat vir ons, en by name vir die Sendingkerk, noodlottig sal wees."..... „Kerklike optrede is hoog noodsaaklik."³¹⁸⁾

318. Die Kerkbode, 24 Augustus 1949, p.p.410-411.

Op hierdie artikel in Die Kerkbode was daar heftige reaksie van die kant van die Cape Times.³¹⁹⁾

In 'n redaksionele artikel in Die Kerkbode van 12 Oktober 1949, wys Dr. T.N. Hanekom op die feit dat die N.G. Kerk nog altyd in die verlede kritiek van alle kante moes verduur weens sy belydenis en beleid, „maar in die jongste tyd het ons vriende skynbaar min geword. Veral die stryd rondom die kleurvraagstuk het telkens daartoe gelei dat baie mense in hierdie land steeds meer 'n grimmige blik na ons kant toe werp.”

Dan verwys hy voorts na die Christenraad se jongste kongres gedurende Julie 1949 in Johannesburg waar die onderwerp ook veronderstel was om die kleurvraagstuk te wees maar waar meer oor die Ned. Geref. Kerk gepraat is as oor genoemde onderwerp. Die „Democrat Monthly” (Augustus-uitgawe) en „The Forum” (Julie-uitgawe), albei liberale blaaië, gee 'n weergawe van genoemde kongres.

Verskeie liberaal-humanistiese sprekers soos o.a. Huddleston, Sulton en Hillhouse het aanvalle op die Ned. Geref. Kerk en sy beleid geloods en beweer, in die woorde van Hillhouse, dat die Ned. Geref. Kerk sg. oor allerhande vraagstukke praat maar weier om hom oor die kleurvraagstuk en teen rasse-apartheid uit te spreek.³²⁰⁾

Weereens moes die N.G. Kerk dié kritiek verduur omdat hy ge- weier het om hom op 'n politieke verhoog te begewe.

Behalwe dat 'n Aksiekommissie in Kaapstad byeengekom het om 'n kongres oor Rasseverhoudings te beplan wat bygewoon sou word deur lede van die Federale Sendingraad van N.G. Kerke, die Gereformeerde en die Hervormde kerke,³²¹⁾ het Dr. A.B. du Preez ook 'n reeks van 3 artikels in Die Kerkbode geskryf onder die opskrif „Die Skrif en Rasseverhoudinge” waarin hy 'n uiteensetting gee van die Skriftuur-

319. Cape Times, 25 Augustus 1949, „D.R.C. Threat of Action”

320. Dr. T.N. Hanekom in Die Kerkbode, 12 Oktober 1949, p.p. 714-715.

321. Die Kerkbode, 15 Februarie 1950, p.283.

like gronde vir gesonde rasseverhoudinge volgens sy insig en oortuiging.³²²⁾

In Die Kerkbode - uitgawe van 13 September 1950, verskyn 'n redaksionele artikel waarin gewys word op die noodsaaklikheid van die sg. „Ontugwet” soos bewys deur die aantal hofsake in dié verband. Hierdie wet wou nie voorgee dat dit alle ontug tussen Blankes en Kleurlinge sou uitroei nie net soos daar geen wet was wat alle euwels kon uitroei nie. Hierdie wet sou ook dien as 'n korreksie op die afgestompte mening oor bogenoemde saak en sou die „fynere gevoelens en oortuiginge van 'n christelike beskawing” handhaaf.³²³⁾

In hierdie paragraaf van ons ondersoek moet ons ons ook nog bepaal by die afwysing van die reaksionêre beweging onder leiding van Morkel deur enkele medeleraars in dieselfde Ring as hy, asook ander betrokke persone.

In 'n onderhoud met Ds. D.P. Botha, wat saam met Eerw. Morkel in die Ring van Wynberg was van 1948 tot 1950, het eersgenoemde teenoor die ondersoeker gesê dat die Ring van Wynberg nooit teen aparte aanbidding was nie - dit was bv. nooit ter sprake by enige Ringsvergadering nie. Die Ring van Wynberg was daarby ook besonder simpatiek gesind teenoor die stryd en strewe van die Kleurlinggemeenskap. Eerw. Morkel kon dus geen aanleiding van ontevredenheid gevind het by die Ring as sulks nie.³²⁴⁾

In dieselfde gees het Ds. D.J.A. Jordaan wat ook in dieselfde Ring as Eerw. Morkel was van 1946 tot 1950, getuig. Volgens hom, het die beleid van aparte aanbidding nooit vir die ander Kleurlingleraars van die Sendingkerk tussen die jare 1946-1950 (toe was almal in die Ring van Wynberg) enige probleme ingehou nie. Daar is byvoorbeeld nooit enige griewe daaroor gelug nie en dit terwyl daar 'n besondere vertrouensverhouding tussen die leraars in die Ring van Wynberg was.³²⁵⁾

322. ibid, 15, 21, 29 Maart 1950.

323. ibid, 13 September 1950, p.515.

324. Onderhoud, Ds. D.P. Botha.

325. Onderhoud, Ds. D.J.A. Jordaan.

Eerw. Morkel het in 'n skriftelike antwoord op 'n vraelys geantwoord dat hy die blanke leraars in die Ring van Wynberg „opreg lief” gehad het.³²⁶⁾

Die slotsom waartoe hierdie ondersoek ons dus bring, is dat met die uitsondering van Eerw. September die oorgrote meerderheid van die leraars in die Ring van Wynberg, bereid was om Eerw. Morkel te steun in soverre as wat hy langs kerklike weg beswaar aangeteken het teen die apartheidsbeleid, maar dat hulle nie bereid was om hom verder te volg in 'n radikale verset teen die kerk se aanvaarde beleid wat op 'n radikale breuk met die kerk sou uitloop nie. Die volgende vraag oor afsonderlike aanbidding is aan Eerw. Morkel gestel:

„Was aparte aanbidding vir u en diegene wat soos u gevoel het werklik 'n struikelblok? (Binne die N.G. Kerk was daar reeds vir 3 eeue aparte aanbidding.)”

Hierop was Eerw. Morkel se antwoord: „Nee! Maar hoewel aparte kerke, tog was daar baie gemengde byeenkomste; dog Apartheid as sulks het nou wet geword. Ek kon nooit verstaan en aanvaar die beginsels, dat terwyl Gods kinders almal deur die H.Gees een geword het, die politieke beleid van die Land ook Kerk beleid moes bly in die Kerk nie, en dan was dit kerklike liggame wat die meeste aangedring het op aparte openbare geriewe.”³²⁷⁾

Vir Eerw. Morkel was daar dus tog 'n verband tussen politieke en kerklike apartheid en het dus verwag dat die kerk hom oor politieke apartheid pertinent sou uitspreek. Dit het die N.G. Kerk egter gesien as strydig met sy standpunt.

Die Burger van 13 Augustus 1949 berig dan ook: „'n Vooreenstaande kerklike persoon wat ten nouste met die sendingwerk verbind is, het in 'n onderhoud gesê dat die kerk nog altyd apartheid toegepas het in die sin van aparte kerke, skole, ens.. Die voordele van

326. Vraelys aan Eerw. Morkel.

327. Vraelys aan Eerw. Morkel.

daardie apartheid is deur die Kleurlinge ingesien en gewaardeer. Met die oog hierop is die houding van die Kleurlinggemeentes wat bogenoemde memorandum voorgelê het, baie moeilik te begryp het hy gesê."³²⁸) Hier word klaarblyklik na die memorandum verwys wat deur die Kleurling-deputasie voor die A.S.K. gelê is in Julie 1949.

Aangesien een van die verdere besware van Eerw. Morkel en sy medestanders teen die sg. trusteeskapsbeleid van die N.G. Kerk was, moet ons vervolgens nog aandag aan hierdie saak wy.

E. Eerw. Morkel se besware teen die trusteeskap van die N.G. Sendingkerk-eiendomme.

Die beleid van trusteeskap van die N.G. Sendingkerk-eiendomme soos deur die Moederkerk gevolg, is 'n ou beleid. Teen die einde van die veertigerjare was dit as volg in die kerklike bepalinge geformuleer:

„Alle onroerende eiendom wat ten behoeve van 'n afsonderlike gemeente of Ring of van die Sinode van die Sendingkerk verkry is of nog verkry sal word, word getransporteer op naam van die subkommissie indertyd van die Binnelandse Sending van die Moederkerk as trustees vir en ten behoeve van sodanige gemeente of Ring of die Sinode. Met toestemming van die sub-kommissie indertyd van die Binnelandse Sending van die Moederkerk kan sodanige onroerende eiendom egter op naam getransporteer word van sodanige ander persone as wat deur die Algemene Sendingkommissie goedgekeur is, as trustees vir en ten behoeve van sodanige gemeente of Ring of die Sinode van die Sendingkerk. In die geval egter waar 'n afsonderlike gemeente van die Sendingkerk die hele koopskat van onroerende eiendom byeengebring en afbetaal het, kan met toestemming van die subkommissie indertyd van die Binnelandse Sending van die Moederkerk, sodanige onroerende eiendom getransporteer word op naam van die kerkraad van sodanige gemeente van die sendingkerk as trustees vir

328. Die Burger, 13 Augustus 1949.

en ten behoeve van sodanige gemeente.

Alle onroerende eiendom wat verkry is of nog verkry sal word, soos bepaal in hierdie Artikel, kan nie sonder die toestemming van die Sub-kommissie indertyd van die Binnelandse Sending van die Moederkerk, verkoop, vervreem, beswaar, met verband belas of andersins mee gehandel word nie."³²⁹⁾

(Vgl. ook die gelykluidende artikel in die Wette en Bepalings van die N.G. Sendingkerk.³³⁰⁾)

Bogenoemde beleid was deel van die grotere beleid van voogdyskap soos deur die N.G. Kerk beoefen.

"Die beleid van voogdyskap soos tans beoefen, moet geleidelik oorgaan in 'n beleid van volkome selfstandigheid en selfbestemming vir die kleurling en naturel in sy eie samelewing, skool en kerk."³³¹⁾ Eerw. Morkel en sy medestanders, waaronder veral genoem moet word die lede van die N.G. Sendingkerkraad van Rondebosch, se afkeur van bogenoemde trustee-beleid, kan alleen verstaan word teen die agtergrond van omstandighede en gebeure in die Ned. Geref. Sendinggemeente van Rondebosch.

Geoordeel vanuit die notules van kerkraadsvergaderinge in hierdie gemeente was die kerkraad deurgaans 'n selfstandige groep manne wat eie inisiatief aan die dag kon lê en waarvan sommige finansiëel onafhanklik was. Heelwat van hulle was bekwame vakmanne wat self 'n hoë lewenspeil gehandhaaf het. Die notules van die kerkraad meld ook soms van aansienlike bedrae geld wat deur gemeentelêde gegee is vir gebruik deur die kerkraad vir spesifieke kerkdoeleindes³³²⁾

Ook toon die boeke van die gemeente, in soverre as wat Kerkraadsnotules dit aangee, veral vanaf Julie 1946 'n gesonde finansiële

329. Wette en Bepalings vir die bestuur van die Ned. Geref. Kerk in S.A., hersiende uitgawe van 1940 met wysigings o.a. van 1945 en 1949, Artikel 340, p.p. 93-94.

330. Wette en Bepalings vir die bestuur van die Ned. Geref. Sendingkerk in S.A., hersiende uitgawe van 1932, Art. 12, p.5.

331. "Sendingbeleid van Gefed. Ned. Geref. Kerke in S.A.", a.w., p.8.

332. Kerkraadsnotules, Ned. Geref. Sendinggemeente, Rondebosch, 26 Nov. 1949, p.p.239-240; 12 Aug.1950, p.p.254-255; 22Sept.1946, p.140.

toestand aan, welke toestand egter weer vanaf einde 1949 geleidelik versleg het.³³³⁾

Deur Eerw. Morkel se bemiddeling, het die werkkring Belgravia van die S.A. Gestig-gemeente waar hy werksaam was voordat hy na Rondebosch gegaan het, maar wat eintlik in die radius van die Rondebosch-gemeente gelê het, die begeerte uitgespreek om by laasgenoemde gemeente ingelyf te word. Hierdie inlywing het dan ook plaasgevind op 'n vergadering van kerkraadslede van beide Rondebosch-gemeente en die Belgravia-werkkring onder voorsitterskap van die Konsulant van Rondebosch, Eerw. G.P. Nel, van Woodstock.³³⁴⁾

Met hierdie inlywing was die Kerkraad van die Ned. Geref. Sendinggemeente, S.A. Gestig, nie gediend nie en is dit as onwettig en strydig met Art. 68(d) van die Kerkwet bestempel aangesien dit buite die kerkraad se wete en sonder die medewete van die Ringskommissie geskied het.³³⁵⁾

Nadat op 24 Maart en 11 Aug. 1945 genoemde saak weer bespreek is sonder dat die inlywing van Belgravia goedgekeur is,³³⁶⁾ is by 'n vergadering van 25 Aug. 1945 aan die lig gebring dat die Direksie van S.A. Gestig die inlywing van Belgravia lankal reeds goedgekeur het, 'n stap waarvan die Kerkraad van S.A. Gestig nooit kennis gekry het nie.³³⁷⁾

Op 8 September 1945 het die Kerkraad van S.A. Gestig formeel die inlywing van die Belgraviawerkkring by Rondebosch, N.G. Sendinggemeente goedgekeur.³³⁸⁾

Een van die uitdruklike voorwaardes by die inlywing van hierdie wyk, was „dat hulle eiendom op die naam van Rondebosch getranspoteer sal word." Dit was die uitdruklike wens van die lidmate in hierdie

333. *ibid*, 27 Julie 1946, p.130; 7 Nov. 1949, p.238 v.v.

334. *ibid*, 27 Jan. 1945, p.p. 72-73.

335. Kerkraadsnotules, 24 Feb. 1945, Ned. Geref. Gemeente, S.A. Gestig, Kaapstad, N.G.S.K., 1944-1956, 1/4, N.G. Kerkargief, Kaapstad.

336. *ibid*, 24 Maart en 11 Augustus 1945, *ibid*.

337. *ibid*, 25 Aug. 1945, *ibid*.

338. *ibid*, 8 Sept. 1945, *ibid*.

wyk aangesien hulle 'n stuk grond en 'n kerksaaltjie te Belgravia gehad het waarvoor hulle self hard gewerk het om dit te kon bekom.³³⁹⁾ Voorts het Eerw. Morkel ná sy aankoms in die gemeente Rondebosch onmiddelik die behoefte aangevoel vir 'n sentrale kerkgebou wat vir die uitgebreide Rondebosch-gemeente se lidmate meer sentraal sou wees as die huidige kerkgebou in Lawrence-weg, Crawford.³⁴⁰⁾ Hiervoor was 'n stuk grond nodig wat meer sentraal geleë was as die gronde wat toe in die besit van die gemeente was, en gedurende November 1947 het onderhandelinge dan ook met die Stadsraad van Kaapstad in alle erns begin om 'n stuk grond van die Stadsraad gelykop te ruil vir 'n stuk grond van die gemeente geleë te Jakkalsvlei, wat tevore deur Eerw. D.J. Brink aan die gemeente geskenk is.³⁴¹⁾

Die grond van die stadsraad was geleë te Gleemoor en groot genoeg vir 'n ruim kerkgebou. Spoedig is die ruilingstransaksie wat op 'n gelykop basis sou plaasvind, dan ook beklink.³⁴²⁾ Die kerkraad wou hierdie grond sodra dit geruil was op hulle eie naam getransporteer hê.³⁴³⁾

'n Kerk-boufondsinsameling het op groot skaal begin³⁴⁴⁾ en 'n permanente boukommissie is aangestel.³⁴⁵⁾

Gaandeweg het dit egter duidelik geword dat vermenigvuldigde reparasies aan kerkeiendomme, die omheining van gronde, die aanlê van rioolstelsels, en diverse onkoste, al die kerkfondse sou benodig en is daar van die bou van genoemde sentrale kerkgebou afgesien.³⁴⁶⁾ Intussen het die Kerkraad van Rondebosch 'n versoek aan die Binnelandse Sendingsubkommissie voorgelê dat die grond te Gleemoor op sy naam sou getransporteer word. Die ruiling is deur die Subkommissie goedgekeur³⁴⁷⁾ en toe ook die versoek i.s. transporterings voor hom gelê is, is die volgende besluit genotuleer:

339. Kerkraadsnotule, Rondebosch N.G. Sendinggemeente, a.w., 27 Jan. 1945, p.p. 72-73.

340. *ibid*, 22 Sept. 1946, p.140.

341. *ibid*, 30 Junie 1945, p.91; 28 Julie 1945, p.96; 29 Nov. 1947, p.171.

342. *ibid*, 15 Jan. 1948, p.194.

343. *ibid*, 29 Nov. 1947, p.191.

344. *ibid*, 28 Maart 1947, p.163; 26 Junie 1948, p.p.205-206; 5 Mei 1949, p.224.

345. *ibid*, 18 Des. 1948, p.215.

346. *ibid*, 23 Sept. 1949, p.234; 26 Nov. 1949, p.p.238-239.

347. Notules, B.S.S.K., 27 Jan.1948, S.5 - 1/2/10, p.196.

„Versoek om verlof om sekere geruilde eiendom op naam van die Sendingkerkraad in trust vir die Sendinggemeente Rondebosch te transporteer. Die vergadering versoek die Sekretaris om eers met Eerw. Morkel die saak persoonlik te bespreek en hom te wys op die raadsaamheid om nie so 'n versoek nùal tot die Binnelandse Subkommissie te rig nie. Indien sy kerkraad egter aandrang op so 'n oordrag, dan gee die Kommissie sy toestemming, na die waarskuwing.“³⁴⁸⁾

Eerw. Morkel en sy kerkraad het met hulle versoek volgehou, blykens 'n onderhoud wat die Sendingsekreteraris met Eerw. Morkel gehad het, en dié versoek is toe toegestaan.³⁴⁹⁾

Op 'n vergadering van die kommissie in Februarie 1950 is die twee betrokke stukke grond wat geruil is, nader omskrywe.³⁵⁰⁾

Op 'n kerkraadsvergadering van 6 Mei 1950 word egter i.v.m. die ruiling van die grond en die transporterings daarvan op naam van die N.G. Sendinggemeente Rondebosch vermeld „dat terwyl die saak nou al enige maande deur die Prokureurs behandel word, die Transport Papiere nou weer deur die akte kantoor terug gestuur is daar die grond nie op naam van die Kerkraad getransporteer kan word nie, en dat hy van mening is dat ons dit weer maar op naam van die Binnelandse Sub-Kommissie moet laat transporteer daar die stadsraad ons dwing om sake te berde te bring.“

Die Kerkraad het toe besluit dat die grond weer op die Bin. Sendingsubkom. se naam getransporteer sou word.³⁵¹⁾ Uit 'n onderhoud met Eerw. Morkel waarin hierdie saak bespreek is, het dit geblyk dat, alhoewel die Bin. Sendingsubkom. bereid was om die betrokke stuk grond te transporteer, die Stadsraad van Kaapstad en daarom ook die „Aktekantoor“ die grond weer op die Bin. Sendingsubkom. se naam getransporteer wou hê en nie op dié van die kerkraad nie, heelwaarskynlik omdat die stuk grond wat hulle (stadsraad) in ruil ontvang het,

348. *ibid*, 15 Julie 1949, p.288

349. *ibid*, 23 Sept. 1949, p.296; Kerkraadsnotule, Rondebosch, a.w., 1 Feb. 1950, p.244.

350. Notule, B.S.S.K., a.w., 27 Februarie 1950, p.310, S.5, 1/2/10.

351. Kerkraadsnotules, Rondebosch, a.w., p.248.

ook op naam van die Sendingkommissie getransporteer was.

Die Sendingkom. het kennis geneem van die kerkraad se besluit en reëlins vir die gebruikelike transporterings getref.³⁵²⁾

Intussen het die Kerkraad ook besluit om 'n stuk grond te Righlands waaraan die Kerkraad nog besig was om af te betaal, aan 'n bekende Kleurlinglosie" te verkoop vir die som van £450. Die betrokke Losie sou dan die res van die koopsom wat nog betaal moes word, self verder betaal. Die geld sou gebruik word om sekere noodsaaklike reparasies aan skole te kon doen en sekere skoolskulde te betaal.³⁵³⁾

Volgens Eerw. Morkel het die kerkraad die gedagte van 'n sentrale kerkgebou te Gleemoor (Sunnyside) nie laat vaar nie maar slegs op die lange baan geskuif en het hulle gevoel dat al die geboue op die grense van die gemeente in die toekoms as skole sou dien. Dus het hulle dan ook die eiendom te Righlands nie meer nodig gehad nie.

'n Aantekening in die notules van die Sendingkommissie was dus foutief wanneer gemeld word: „Verlof word gevra vir die verkoop van die geruilde stuk grond (van Stadsraad) te Sunnyside, aan 'n bekende Kleurling Losie vir £450."³⁵⁴⁾ Eintlik moes die benaming gewees het „die grond te Righlands".³⁵⁵⁾

Immers, die kerkraad sou die grond te Sunnyside, Gleemoor waarop hulle in die toekoms 'n sentrale kerk wou bou, nie sommer weer verkoop nie, en dan veral ook nie vir die bedrag van £450 nie aangesien, volgens Eerw. Morkel, die Gleemoor-grond toe oor 'n £1000 werd was.

In die aangehaalde notule van die Sendingkommissie word dan ook verder deur die kommissie bepaal „dat die twee Sendingsekretarisse met Eerw. Morkel 'n onderhoud oor die saak sal hê. As die uitslag bevredigend is, sal verlof toegestaan word, op voorwaarde dat die geld

352. Notule, B.S.S.K., a.w., 2 Junie 1950, p.320, S.5, 1/2/10.

353. Kerkraadsnotule, a.w., 6 Mei 1950, p.p. 247-249.

354. Notule, B.S.S.K., S.5, 1/2/10, 20 Julie 1950, p.326.

355. Tans 'n Indiër-woonbuurt, nou gespel: Rylands.

also verkry vir Kerkdoeleindes van die Sendinggemeente Rondebosch gebruik sal word."³⁵⁶⁾

Volgens Eerw. Morkel, het die betrokke onderhoud wel plaasgevind, waartydens die verkoop van die Righlands-grond deeglik bespreek is en die betrokke Sendingsekretarisse die saak van die kerkraad volkome begryp het en toestemming tot die verkoop van die grond gegee het.

Ons het reeds gelet op watter uitdruklike voorwaarde die Belgravia-wyk tot die Rondebosch-gemeente oorgekom het nl. dat die Belgravia-eiendom op die naam van die Rondebosch-kerkraad getranspoteer sou word

Reeds op 22 September 1946 het Eerw. Morkel sy kerkraad verseker „dat hy op die spoor was van die transporte van die grond te Belgravia, maar daar die persoon wat in die Sending kantoor was, afwesig is, sal hy die transporte kry so gou hy weer terug is."³⁵⁷⁾

Volgens Eerw. Morkel, is die transportakte egter direk van S.A. Gestig oorgeplaas op naam van die Sendingkommissie. Die Kerkraadsnotule van 12 Aug. 1950 meld: „Die Leraar verduidelik aan die Vergadering dat die transport van die grond te Sunnyside" (bedoelende Belgravia - A.J.C.E.) „nou ontvang is, en dat hy dit moes oorhandig"³⁵⁸⁾ aan die Binnelandse Sending Sekretaris, by geleentheid dat hulle hom onder vra het oor sekere gerugte wat gaande is in die gemeente, dat die Leraar die Kerk wil verlaat."³⁵⁹⁾

Hieroor was die kerkraad baie ontsteld sodat ons lees:

„Daar het heelwat bespreking plaasgevind en was sommige brs. bitter verontwaardig dat die Sending Kom. nie eers 'n enkele stuk grond wil laat transporteer op naam die K/R nie daar hulle voel ons het geen seggenskap oor enige van ons eiendomme nie."³⁶⁰⁾

356. ibid.

357. Kerkraadsnotules, a.w., 22 Sept. 1946, p.137.

358. Het self nooit die akte gehanteer nie. Slegs kennis gekry daarvan.

359. Kerkraadsnotule, a.w., 12 Aug. 1950, p.253.

360. ibid.

Op 'n vraag waarom die kerkraad so ontevrede was oor die trusteeskap van die Moederkerk oor Sendingkerkeiendomme, was Eerw. Morkel se skriftelike antwoord:

"Hulle het geoordeel, dat as apartheid regverdig toegepas moes word, dan moet ons ook ons eie trustees wees, en daar was selfs gerugte dat die Sendingkantoor die eiendomme kon verband ten einde fondse te bekom om apartheid meer spoedig uitvoerbaar te maak."³⁶¹⁾

Die ontevredenheid van die Kerkraad van die Ned. Geref. Sendinggemeente, Rondebosch oor die weiering van die Bin. Sendingsubkommissie om die Belgravia-grond op die naam van die Rondebosch-kerkraad te transporteer, kan alleen teen die agtergrond van die volgende feitlike situasie begryp word:

Die gemeente, S.A. Gestig het gedurende 1945 tot 1950, die tydperk waarin die onderhandelinge oor die Belgravia-werkkring gevoer is, onder die beheer van 'n Direksie gestaan met die gevolg dat die kerkraad van S.A. Gestig weinig seggenskap oor gemeentelike aangeleenthede gehad het en eintlik self ook onderworpe was aan besluite van die Direksie.³⁶²⁾

Die eiendomme van die gemeente was getransporteer op die naam van die Direksie in trust vir die gemeente. Toe daar gedurende 1946 sprake was dat hierdie eiendomme met 'n totale waarde van £20,000 (R40,000) aan die gemeente oorgedra sou word, het die Sekretaris van die Direksie van S.A. Gestig aan die Bin. Sendingsekretaris geskryf en 'n rapport ingesluit van die kommissie wat met bogenoemde oordrag belas was. Uit hierdie rapport blyk dat die Direksie van S.A. Gestig nie bereid was om genoemde eiendomme op die naam van die Kerkraad van S.A. Gestig te laat transporteer nie maar wel op die naam van die Bin. Sendingsubkommissie in trust vir die gemeente, S.A. Gestig.³⁶³⁾

361. Vraelys aan Eerw. Morkel.

362. Vgl. P.J.J.S. Els, Kerkplanting by die S.A. Sendinggenootskap 1799-1937, ms. M.T.H.-verhandeling, Fakulteit van Teologie, Univ. van Stellenbosch, 1970, waarin hy die geskiedenis van die S.A. Gestig-gemeente behandel.

363. Memorandum, 15 Maart 1946, B.S.S.K., S.5, 2/153/2, Kaapse Kerkargief.

T.o.v. die Belgravia-eiendom (grond en skooltjie daarop gebou) het daar die volgende briefwisseling tussen die Sekretaris van die Direksie van S.A. Gestig en die Bin. Sendingsekr. plaasgevind:

Op 1 Februarie 1945 skryf die Sekr. van S.A. Gestig se Direksie aan die Bin. Sendingsekr. dat Belgravia-werkkring by die Rondebosch-gemeente ingelyf is. Hy vervolg t.o.v. Belgravia: „Die paar gemeentelede wat daar woonagtig is, het saamgespan en 'n stuk grond gekoop, en nadat hulle dit afbetaal het, moes die transport geneem word en hulle kon dit alleen doen deur by die Direkteure van my Genootskap aan te klop.

Die transportakte is nou in ons naam, en lede wat by Rondebosch aangesluit het wil nou transport van die eiendom hê.

Die Direksie is heeltemal gewillig om dit te doen maar verkies om transport te doen aan die Binnelandse Sub Kommissie in trust vir Rondebosch Sending Gemeente.

Kan u ons met raad bedien hoe om te werk te gaan; moet ons dit doen,

- (a) in die naam van die Kerkraad van die Sending Kerk Rondebosch of
- (b) in die naam van die Binnelandse Sub. Kommissie in trust vir Rondebosch Sending Gemeente.

Die grond was gekoop en betaal deur lede self in daardie wyk.”³⁶⁴⁾

Die Bin. Sendingsekreteraris het geadviseer dat dit op Bin. Sendingsubkommissie se naam in trust vir die Rondebosch Ned. Geref. Sendinggemeente, getransporteer sou word.³⁶⁵⁾

Blykens 'n brief van die Bin. Sendingsekreteraris aan die Direksie van S.A. Gestig, het die Bin. Sendingsubkommissie op 27 Februarie 1945 van die Direksie se navrae kennis geneem,³⁶⁶⁾ en op 2 Maart 1945 het

364. Brief, 1 Februarie 1945, ibid.

365. Brief, 2 Februarie 1945, ibid.

366. Brief, 2 Maart, 1945, ibid.

die Direksie van S.A. Gestig besluit om die Belgravia-eiendom op die naam van die Bin. Sendingsubkom. in trust vir die Rondebosch-gemeente te transporteer.

Toe die Ned. Geref. Sending-gemeente, Rondebosch, se Kerkraad gedurende 1950 van hierdie besluit kennis geneem het, moes dit vir hulle 'n geweldige teleurstelling gewees het.

Die gemeentelede, vroeër van Belgravia-werkkring, wat nou lede van Rondebosch se gemeente was, het waarskynlik sterk daarna verlang dat as hulle van die S.A. Gestig se Direksie se toesig losgemaak sou wees, hulle dan hulle eie eiendom uiteindelik ook op hulle eie naam getransporteer sou hê. Hierdie verwagting is nou teleurgestel.

Twee vrae is hier van belang:

1. Het die Bin. Sendingsubkommissie kennis gedra van die voorwaarde waaronder die Belgravia-werkkring by die Rondebosch-gemeente aangesluit het soos dit genotuleer was deur die Rondebosch-kerkraad?

Eerw. Morkel het op navraag hierop bevestigend geantwoord. In sy samespreking met Ds. Olivier, sou hy dit aan laasgenoemde pertinent so gestel het. Die probleem was egter, dat alhoewel Art. 340 van die Moederkerk en Art. 12 van die Sendingkerk se kerkwet uitdruklik bepaal het dat as 'n Sendinggemeente self vir onroerende eiendom betaal het dit op hulle naam getransporteer kon word, die gemeentes van die Ned. Geref. Sendingkerk geen regspersoonlikheid gehad het nie, soos bv. duidelik was uit die feit dat die Rondebosch-kerkraad ook tevergeefs probeer het om die geruilde Sunnyside-grond deur die Akte-kantoor op hulle naam getransporteer te kry.

2. Indien Eerw. Morkel, die Bin.-Sendingsub.-kommissie en die Direksie van S.A. Gestig bewus was van die feit dat die regsposisie van 'n Ned. Geref. Sendingkerkraad dit vir hom onmoontlik gemaak het om sy vaste eiendom op sy naam te kry, het Eerw. Morkel wel daarvan werk gemaak om dit pertinent onder die aandag van sy

kerkraad te bring en so alle valse hoop dat die Belgravia-eiendom wel op hulle naam getransporteer kon word, uit die weg te ruim?

Op hierdie vraag het Eerw. Morkel ook bevestigend geantwoord. Ondanks die feit dat hy dit herhaalde male gedoen het, kon sy kerkraad dit egter nie aanvaar nie en het bly hoop dat wat die Belgravia-lidmate as hulle wettige eiendom beskou het, tog uiteindelik op die naam van die Rondebosch-kerkraad getransporteer sou word.

Toe dit nie gebeur nie, was die beker van die Kerkraad se verbittering vol. Hierdie gebeurtenis het die spanning wat daar oor Apartheid geheers het, verder aangewakker sodat die N.G. Kerk se trusteeskapsbeleid skerp veroordeel is, en soos ons opgemerk het, ten onregte met die politieke beleid van die Regering in verband gebring is.

Dit wil verder voorkom asof die Binnelandse Sendingsubkommissie die Belgravia-aangeleentheid in die lig van die politieke onrus van dié tyd, moontlik nie met genoegsame versigtigheid gehanteer het nie.

Die reaksionêre beweging onder leiding van Eerw. Morkel wat dus in Ned. Geref. kring, op breër kerklike terrein asook d.m.v. die pers op politieke terrein sy stem laat hoor het, het nou 'n punt bereik waar dit sy ontevredenheid met die voorstanders en vermeende voorstanders van apartheid op meer daadwerklike wyse sou demonstreer. Eerw. Morkel self het gevoel dat hy nie langer in 'n kerk wou bly wat vermeende simpatieë met die Regeringsbeleid gehad het nie, en wat skynbaar in geen geval bereid was om aan gemeentes van sy oudste dogterkerk besitreg van eie kerkgeboue toe te staan nie. 'n Kerkskeuring binne die Ned. Geref. Sendingkerk het voor die deur gestaan.

- - - - -

H O O F S T U K 2DIE STIGTING EN UITBREIDING VAN DIE CALVYN PROTESTANTSE KERK.A. Onmiddellike aanleiding tot afskeiding.

Reeds in die notule van die Skakelkommissie van die Ned. Geref. Sendingkerk en Moederkerk se vergadering op 27 Februarie 1950 in Kaapstad, lees ons:

"Gerugte re moontlike stigting van 'n Union Independent Church deur lede van die N.G.S. Kerk op die Kaapse Skiereiland. In verband met die moontlikheid en met die oog op die eiendomme van die Sendingkerk gemeentes meen die vergadering dat wetsadvies ingewin moet word, allereers by Kerklike Actuaris of die Permanente Regskommissie."¹⁾

En by die volgende vergadering van die Skakelkommissie in Augustus 1950 lees ons:

"Gerugte re stigting van Calvinistiese Kleurling Kerk deur Eerw. Morkel." Verder word gemeld dat die Finansiële kommissie van die A.S.K. "reeds aan Eerw. Morkel kennis gegee het om die Sendingsekretarisse op kantoor te kom spreek, maar nog nie van hom gehoor het nie, waarskynlik omdat hy op verlof is."²⁾

Die Skakelkommissie asook die A.S.K. het dus lankal gerugte gehoor i.v.m. 'n moontlike skeuring o.l.v. Eerw. Morkel en wou seker maak dat die eiendomme van die Sendingkerk nie in gedrang sou kom nie.

Die beoogde onderhoud met Eerw. Morkel moes plaasgevind het tussen 8 en 12 Augustus 1950, aangesien Eerw. Morkel by 'n kerkraadsvergadering op 12 Augustus 1950 na hierdie onderhoud verwys het. By dié geleentheid sou "hulle hom onder vra het oor sekere gerugte wat gaande is in die gemeente, dat die Leraar die Kerk wil verlaat."³⁾ Die Sendingsekretarisse was dus klaarblyklik bang dat indien Eerw. Morkel en sy kerkraad die kerk sou verlaat en hulle die transportakte van die grond te Belgravia in hulle besit sou hê, hulle hierdie grond ook van die Sendinggemeente sou vervreem. Daarom is hy by hierdie

1. Notule, Skakelkommissie, 27 Feb. 1950; a.w.

2. Ibid, 8 Augustus 1950.

3. Kerkraadsnotule, a.w., 12 Aug. 1950, p.253. Vgl. ook p.254.

selfde geleentheid daarvan verwittig dat die grond te Belgravia nie op naam van die kerkraad getransporeer kon word nie. Dit was natuurlik nie die enigste motief nie, soos ons reeds in die vorige hoofstuk aangedui het maar dit sou tog 'n belangrike beweegrede vir die Sending-kommissie gewees het.

Eerw. Morkel het by die kerkraadsvergadering op 12 Augustus ook die kerkraad verwittig dat hy eersdaags 'n gemeente-vergadering sou belê „waar hy aan die gemeente 'n belangrike saak sal verduidelik en voorlê.” Ook belowe hy aan die kerkraad „dat hy by 'n later geleentheid alles sal verduidelik wanneer die gemeente saam kom, hy verduidelik aan die raad dat samespreking binne die raad nie wenslik is nie solank ons dienaars van die kerk is ons getrou graag wil bly.”⁴⁾

Uit hierdie notule is dit duidelik dat Eerw. Morkel toe reeds klaar besluit gehad het om die kerk te verlaat. By die woorde: „ons dienaars van die Kerk is ons getrou graag wil bly.”, het oorspronklik gestaan: „hy dienaar van die kerk is hy getrou graag wil bly.” Die woordjie „ons” is bo-oor die woordjie „hy” op albei plekke geskryf. Dit skyn dus asof die 18 kerkraadslede wat net daaronder die notule onderteken het, hulle met Eerw. Morkel se woorde vereenselwig het en daar ook by hulle reeds sprake was om hom te volg indien hy die kerk sou verlaat.

Die gevolgtrekking waartoe hierdie kerkraadsnotule ons dus bring, is dat die onderhoud van Eerw. Morkel met die 2 Sendingsekretarisse vóór die 12e Augustus, vir hom van deurslaggewende betekenis moes gewees het om bande met die Sendingkerk te breek. Die vraag moet dus gevra word: Wat is daar by die betrokke onderhoud oor gesels wat vir Eerw. Morkel as te ware die „laaste strooitjie” was om tot skeuring oor te gaan? Ds. D.P. Botha het in 'n onderhoud verklaar dat hy Eerw. Morkel altyd as 'n impulsiewe, emosionele mens gevind het. Gevolglik

4. ibid, p.p. 255-256.

meen hy dat Eerw. Morkel se besluit om die Sendingkerk te verlaat nie 'n rasioneel, voorafbeplande daad was nie maar eerder 'n intuitiewe daad wat moes gespruit het uit 'n teleurstellende onderhoud met die Sendingkommissie welke onderhoud hom daartoe gebring het om 'n moontlikheid waaroor hy vooraf lank besin het maar waaroor hy altyd weer gewefel het, nou uit te voer.

In 'n vraag aan Eerw. Morkel oor die inhoud van genoemde onderhoud het hy o.a. skriftelik soos volg geantwoord: „Ek het Ds. Olivier as Binnelandse Sending Sekretaris gaan spreek oor 'n Ringsaak, toe hy my hard aangeval het"... „Hy verseker my verlaat ek die kerk sal dit my al die dae van my lewe berou. Hulle wou niks van my hoor nie. Maar ek het hulle verseker die dag as ek besluit ek die Kerk wil verlaat ek dit as 'n Christen sal doen en volgens kerkwet, ek sal hulle ook verwittig.“⁵⁾⁾

Volgens 'n persoonlike brief van Ds. W.A. Malherbe, vroeër Bin. sendingsektaris, blyk dat die 2 Sendingsektarisse by hierdie onderhoud weer met Eerw. Morkel gepraat het oor „1. sy eie posisie as verantwoordelike leraar as hy moes afskei en uittree uit die N.G. Kerk, en 2. wat dit vir sy gemeente en die Kl. S. Kerk as geheel self sou beteken.“

Ds. Olivier het Eerw. Morkel „nog vir laas beslis en ernstig toegevoeg... dat hy nooit die seën van die Here op so 'n daad, op hom en sy nuwe kerk, kon verwag nie. Daarmee is hy van ons weg, en die volgende wat ons verneem het, was dat hy sy planne uitgevoer het.“

Ds. Malherbe reken dat die onderhoude oor die Sunnyside- en Belgravia-gronde wat Eerw. Morkel met die Sendingsektarisse gevoer het „die laaste strooi" was „wat Morkel genoep het om tot skeidingsaksie oor te gaan".⁶⁾ Die kerkraadsnotules van die Rondebosche Sendinggemeente meld niks verder van 'n gemeentevergadering wat gehou sou word

5. Skriftelike vraelys, *ibid*.

6. Brief van Ds. W.A. Malherbe, 4 Aug. 1969.

nie. Ná bogenoemde kerkraadsvergadering van 12 Augustus 1950, het Eerw. Morkel en die oorspronklike kerkraad nie weer vergader nie en op die 30ste September 1950, het hy en 26 kerkraadslede 'n Manifest aan die Binnelandse Sendingkommissie gestuur waarin hulle hul breuk met die Sendingkerk finaal aangekondig het.

In genoemde manifest voer Eerw. Morkel en die betrokke kerkraadslede die volgende redes vir hulle uittrede aan:

1. Hulle verlang 'n „gesonder rasse-verhouding“.
2. „Die kerk se beleid van voogdyskap“ (is) „nie meer vir ons aanneemlik nie omdat ons mondigwording reeds voltooi is, en daarom verklaar ons volmondiglik dat ons bekwaam voel om ons eie aangeleenthede te behartig op kerkgebied.“

Die manifest was in die eerste plek bedoel „om ons verbinding met die Binnelandse Sendingkommissie voorts te staak, en ons doen beroep op ons leraar, Eerw. I.D. Morkel, om ons by te staan.“⁷⁾

Hier dien ons op die volgende te let:

Ten eerste word die breuk met die Sendingkerk aan die Binnelandse Sendingkommissie gestel. Op 'n vraag aan Eerw. Morkel waarom hy nie hierdie manifest aan die Moderatuur van die Sendingkerk gestuur het nie, was sy antwoord dat die Sendingkerk en sy moderatuur deur hierdie kerkraadslede en Eerw. Morkel beskou was as onderhorig aan die Sendingkommissie en dat hulle hul dus eerder tot die Sendingkommissie as voog gewend het, as tot die Sendingkerk-moderatuur as 'n afhanklike onderhorige. Die Sendingkerk was kragteloos en het nie, volgens sy mening, teen Apartheid sterk gereageer nie.

Kerkregtelik was hierdie siening natuurlik totaal misplaas aangesien die Sendingkerk volledig kerk was met jurisduksie oor sy eie aangeleenthede.

7. Manifest van Eerw. Morkel en 26 kerkraadslede aan Bin. Sendingsekr., 30 Sept. 1950. Korrespondensie, B.S.S.K., 10/3/4, Kaapse kerkargief.

Heeltemal tereg het die Binnelandse Sendingsekretaris dan ook genoemde manifes aan die Skriba van Sendingkerk-moderatuur gestuur vir kennisgewing,⁸⁾ en aan Eerw. Morkel dien ooreenkomstig kennis gegee en daarop gewys dat genoemde manifes „of h dergelike manifes ook, en eintlik, aan die N.G. Sendingkerk gestuur moet word.”⁹⁾

Tweedens val dit op dat die genoemde manifes deur die 26 reeds gemelde kerkraadslede van Rondebosch aan die Sendingkommissie gestuur is en nie deur Eerw. Morkel nie terwyl selfs sy handtekening ook nie daarop verskyn nie. Op navraag hieromtrent by Eerw. Morkel, het hy verduidelik dat die gedagte by die beswaardes was om nie die indruk te skep asof hul leraar die skeuring veroorsaak het en andere met hom meegevoer het nie, maar dat dit die besluit van die betrokke kerkraadslede self was, h besluit waarin hulle Eerw. Morkel gevra het om „by te staan”¹⁰⁾ h Prokureur het hulle dié advies gegee. Die politieke situasie was gespanne en enigiets kon gebeur. Dis egter duidelik dat die Sendingkommissie en die Moderatuur van die Sendingkerk Eerw. Morkel as die eintlike skeurder beskou het wat deur sy invloed ander met hom meegevoer het. Die vraag moet ook pertinent gestel word of genoemde kerkraadslede ooit op hulself tot so h drastiese stap sou oorgegaan het as hulle nie die leiding van Eerw. Morkel sou gehad het nie. Op hierdie vraag meen ons h stellige „nee” te moet antwoord.

Volgens h berig in die Cape Times van 6 Oktober 1950, het 26 ouderlinge en diakens uit h totaal van 32 dienende kerkraadslede, genoemde manifes onderteken. Ook sou omtrent 80% van die Rondebosch gemeente die genoemde kerkraadslede en hulle leraar ondersteun het in hulle besluit.¹¹⁾

Ds. Jordaan het in h onderhoud die getal van die agtergeblewe kerkraadslede bevestig as synde min of meer 4 tot 6. Die getal gemeentelede wat die kerk verlaat het, kon ons egter nie kontroleer nie.

8. Brief, 11 Oktober 1950, ibid.

9. Brief, 6 Okt. 1950, ibid.

10. Vgl. Cape Times, „Birth of a New Church”, 6 Okt. 1950; en 7 Okt. 1950.

11. Acta, Ring van Wynberg, 20 Oktober 1950.

Blykens die rapport van die Ringskommissie aan die Ring van Wynberg, in sitting te Worcester op 20 Oktober 1950, het eersgenoemde op 29 Sept. 1950 'n skrywe van Eerw. Morkel ontvang waarin hy sy bedanking as leraar ingedien het. Die Ringskommissie het dadelik 'n vergadering belê „met die indertyd dienende Kerkraad en die gewese Leraar“. „By daardie geleentheid is alle kerklike boeke en besittings met behoorlike inventaris deur die Kommissie van die vertrekkende Leraar en Kerkraadslede in besit geneem, en 'n brief is aan die gewese Leraar voorgelees waarin hy verbied is om sy voorgenoemde plan uit te voer om nog 'n afskeidsdiens in die Kerk gebou te hou, en waarin hom aangesê is die Pastorie binne Agt dae te ontruim. (Art. 199)“

Oor die feit dat die Ringskommissie hom verbied het om 'n afskeidsdiens te hou in sy gemeente, het Eerw. Morkel baie sleg gevoel. Die Cape Times het aan hierdie optrede van die „Ringskommissie in 'n berig van 7 Okt. 1950, groot prominensie verleen, onder die opskrif, „Church denied to Rev. I.D. Morkel“. ¹²⁾ Gevolglik is 'n opelugdiens op 8 Oktober 1950, i.p.v. die beoogde afskeidsdiens in die Rondebosch-gemeente, te Athlone gehou. Eerw. Morkel self sou, volgens die Cape Times van 7 Okt. 1950, gemeen het dat 'n finale afskeidspreek in sy ou gemeente hom geweier is a.g.v. 'n berig in die Cape Times van 6 Okt. 1950, waarin weereens verwys is na sy totale afkeer van Apartheid. Hierdie berig, so het hy gemeen, kon die betrokke kerklike instansies beïnvloed het. ¹³⁾ Geen getuienis is gevind om hierdie vermoede te steun nie. 'n Skare van nagenoeg 1,000 mense sou die betrokke opelugdiens, wat as die eerste erediens van die nuwe Calvin Protestantse Kerk beskou is, bygewoon het. ¹⁴⁾ Hierdie diens was terselfdertyd ook die afskeidsdiens wat Eerw. Morkel oorspronklik in sy ou gemeente wou gehou het. Eerw. Morkel sou die skare vanaf 'n vragmotor toesprek het terwyl een van sy lidmate die sang met 'n trekklavier begelei het. In sy preek het hy die wegskeuring uit die Rondebosch Sen-

12. Cape Times, 7 Okt. 1950.

13. ibid.

14. Die Notule wat die gebeure van hierdie diens weergee, meld dat 1,220 mense (ongeveer) die diens bygewoon het en dat £23 (R46) gekollekteer is. Vgl. Notule C.P. Kerk, p.2.

dinggemeente vergelyk met „the exodus of the Israelites from Egypt.” Die diens was ordelik en die grootste deel van die mense teenwoordig „were dressed as if going to church in the ordinary way.

After the service, Mr. Morkel was overwhelmed with congratulations from people who climbed on to the lorry to shake his hand.”¹⁵⁾

Luidens 'n berig in die Cape Times van 6 Okt. 1950, het Eerw. Morkel die Sendingpastorie te Crawford toe reeds begin ontruim. Op dié stadium het hy 2 kinders gehad, terwyl albei sy bejaarde ouers by hom ingewoon het. Hy was toe reeds 39 jaar oud.¹⁶⁾

Eerw. Morkel het in 'n onderhoud gesê dat sy ouers hom volmondig gesteun het in sy besluit om die N.G. Sendingkerk te verlaat, en was selfs trots op sy ferme optrede en verset teen die Regering se apartheidswetgewing.¹⁷⁾

By die sitting van die Ring van Wynberg te Worcester op 20 Oktober 1950, het die Ring die optrede van die Ringskommissie re Eerw. Morkel goedgekeur „en besluit om die hele saak by die Scriba Synodi (moet lees: Synodi - A.J.C.E.) te rapporteer, met die aanbeveling dat die akte van toelating van Eerw. I.D. Morkel deur die Sinode ingetrek sal word. (Art. 163(a) v.)”¹⁸⁾

Aan hierdie aanbeveling het die Sinode dan ook uitvoering gegee en is dien ooreenkomstig aan die Minister van Buitelandse Sake kennis gegee „dat Eerw. I.D. Morkel opgehou het om 'n Leraar van die N.G. Sendingkerk te wees en derhalwe ook nie meer as huweliksbevestiger namens die Kerk kan optree nie.”¹⁹⁾

By 'n vergadering van die Binnelandse Sendingkommissie op 24 November 1950 is van hierdie handeling van die Sendingsinode kennis ge-

15. Cape Times, 9 Oktober 1950.

16. ibid, 6 Okt. 1950, „Birth of a new Church”.

17. Onderhoud, Eerw. Morkel.

18. Skrywe, Ring v. Wynberg i.s. Eerw. I.D. Morkel, Bylae No. 24, Acta, Sendingkerk, 1950, p.p.309-310; Vgl. ook Acta, Ring v. Wynberg, 20 Okt. 1950.

19. Acta Synodi, S.K., 1950, p.p. 273-274.

neem en word t.o.v. Eerw. Morkel opgemerk „dat hy nou Mnr. Morkel is.“²⁰⁾

Die onmiddellike aanleiding tot die afskeiding o.l.v. Eerw. Morkel moet egter steeds in verband met 'n verskeidenheid van ander dieperliggende oorsake gesien word. Die vernaamste hiervan was o.i. die volgende:

1. Eerw. Morkel se kinderjare en latere sosiale lewe te Beaufort-Wes, het, soos uit die gegewens in Hfst. 1, paragraaf A, geblyk het, 'n baie belangrike rol gespeel om sy politieke uitkyk te bepaal en by hom 'n groeiende verset tot stand te bring teen 'n beleid wat tussen Blankes en Kleurlinge verpligte skeiding, wat hy nie kon regverdig nie, gebring het.
2. Sy ondervindinge ook te Stofberg-Gedenkskool het by hom die oortuiging gewek dat hy by die Blankes aldaar tuisgehoort het en met die Bantoe-studente niks in gemeen kon hê nie.
3. Sy ondervindinge nadat hy sy studies voltooi het en tevergeefs vir langer as 'n jaar op 'n werkkring gewag het, het hom al meer tot die siening gebring dat dieselfde Moederkerk wat Kleurlingleraars wou oplei om hulle eie mense te bearbei, weens diskriminerende maatreëls, aan blanke sendelinge voorkeur gegee het. Sy ondervinding te Vredendal sou hy later in verband gebring het met die „diskriminasie“ van apartheid wat destyds deur wetgewing vasgelê is.
4. Sekere wetgewing van 1948 en daarna, het Morkel gesien as die afdwing van apartheid tussen Blankes en Kleurlinge waar dit tevore op maatskaplike terrein op 'n vrywillige basis geskied het. Hy het gevoel dat hy as Kleurling en andere soos hy wat met baie sterk bande aan die blanke verbonde was, deur negatiewe klasse-wetgewing aan die genade van die instromende Bantoe in

20. Notule, 24 Nov. 1950, B.S.S.K., a.w.. Ons sal vervolgens voortgaan met die betiteling „Eerwaarde“, aangesien hy as leraar van die C.P. Kerk as sulks bekend was.

Wes-Kaapland blootgestel is. Met die Blanke sou hy voortaan nie meer kon kompeteer nie,

5. Deur die uitbuiting van linksgesinde, politieke groepe wat hom hulle mondstuk wou maak t.o.v. die Kleurlinge om die Regering aan te val, het hy in 'n politieke maalstroom beland wat hom algaande gedeeltelik van sy kerk vervreem het.
6. A.g.v. die meer uitgebreide politieke apartheid het ook die ou aanvaarde beleid van kerklike apartheid t.o.v. aanbidding, 'n wrange smaak by hom nagelaat met die gevolg dat hy en enersdenkendes ook hierdie N.G. Kerk-beleid kras begin veroordeel het.
7. Die benaming „Sendingkerk” was vir hom die uitdrukking van die afhanklikheid van en die onderhorigheid van die Sendingkerk aan die Moederkerk, 'n soort van „baas - kneg” - verhouding waaruit die Sendingkerk moeilik kon loskom. Hierdie verhouding is deur hom in lyn met die verhouding van Blanke en Kleurling a.g.v. die apartheidsbeleid gebring.
8. Eerw. Breedts se nuwe katkisasieboek, spesiaal vir die Sendingkerk geskryf, die „Sionsgesange” as Sendingkerk-liederebundel selfs die eie kerkblad „Die Ligdraer”, is almal vertolk as apartheidsmaatreëls op kerklike terrein, 'n direkte konsekwensie van politieke apartheid.
9. Ook die statusonderskeiding tussen „Dominee” en „Eerwaarde”, is deur Morkel en sy medestanders ewe-eens as kerklike apartheid geïnterpreteer.
10. Eerw. Morkel het gegrief gevoel dat die Ned. Geref. Sendingkerk in hul soeke na 'n voltydse Evangelisasie-prediker, hom telkens verbygegaan het terwyl hy besonder baie belanggestel het in spesiale Evangelie-prediking.
11. Die trusteeskapsbeleid van die Moederkerk was deur hom en sy medestanders voorgehou as een van die vernaamste redes waarom

hulle die kerk wou verlaat, aangesien die trusteeskap van die Moederkerk as eienaarskap vertolk is wat die Sendingkerk in 'n staat van onderdanigheid sou hou. Voogdyskap en mondigwording was vir hulle twee teenoorgestelde pole wat nie bymekaar te bring was nie, ten spyte van die feit dat hierdie beleid juis tot mondigwording en verantwoordelikeidsaanvaarding wou lei.

B. Die reaksie van die Alg. Sendingkommissie en die N.G. Sendingkerk m.b.t. die afskeiding onder Eerw. Morkel.

Die Moederkerk-Sinode van 1953 het kennis geneem van die skeuring o.l.v. Eerw. Morkel. Uit die Alg. Sendingkommissie se verslag aan die Sinode, was dit duidelik dat hulle dit sterk veroordeel het. Tog voeg hulle daarby: „Die Kerkgetrouheid van die grootste gedeelte van die gemeente was lofwaardig.”²¹⁾ Die Alg. Sendingkom. was dus van mening dat daar tog nie so 'n groot deel van die gemeente weggeskeur het as wat Eerw. Morkel en die Engelse Pers beweer het nie.

Ook Die Kerkbode in 'n redaksionele artikel, was nie seker „omtrent die juiste getal gemeentelide” wat saam met Eerw. Morkel weggeskeur het nie, alhoewel hy juis was in sy bewering dat „die meerderheid van die kerkraadslede die leraer volg.”²²⁾

Volgens Ds. D.J.A. Jordaan, was die algemene gevoele onder die lede van die Ring van Wynberg (Sendingkerk) dat diegene wat saam met Eerw. Morkel geskeur het, eintlik tog niks daarmee sou kon bereik nie.

Ons het reeds gesien dat die Sinode van die Sendingkerk in Okt. 1950 die Ringskommissie van Wynberg se optrede re Morkel goedgekeur het en laasgenoemde se Akte van Toelating ingetrek het. Door die skeuring self is min bespreking gevoer behalwe toe die Skriba van die Ring van Wynberg aan die Sinode van die skeuring kennis gegee het en die Sinode die Akte van Toelating van Eerw. Morkel ingetrek het. „Hier-

21. Acta Synodi, M.K., 1953, p.380.

22. Die Kerkbode, 18 Oktober 1950, p.789.

op volg 'n paar gepaste woorde sowel as 'n gebed deur die H.E. Moderator."²³⁾

By die Sinode se sitting op Woensdag, 18 Oktober 1950, het Eerw. A.D. Andries van Retreat gevra dat hy aan die begin van die volgende sittingsdag geleentheid gegee sou word „om 'n verklaring te maak in verband met 'n bewering rakende die Kleurlingleraars van ons kerk, wat in een van die dagblaaië van Kaapstad op 17 Oktober verskyn het."²⁴⁾

Die dagbladberig waarna Eerw. Andries verwys het, is ongetwyfeld dié van die Cape Times van 17 Okt. 1950 waarin Eerw. Morkel o.a. aan 'n Cape Times - verslaggewer sou gesê het:

„Our difficulty is ministers. There are many who do not agree with the apartheid policy of the Dutch Reformed Church and would like to follow my lead, but they are dependent on the church for their incomes and we have no money to pay stipends. They will come to us when we can afford to pay them."²⁵⁾

Op Donderdag, 19 Oktober 1950, het Eerw. Andries namens homself, W.A. September, J. Prins en A.F. Ontong 'n openbare verklaring afgelê waaruit blyk dat hulle Eerw. Morkel se optrede afkeur. Lg. se optrede sou ook, volgens hulle, Eerw. J. de Villiers in die Claremont-gemeente geraak het. Blykbaar word hier verwys na die skeuring wat ook in Claremont voorgekom het - vgl. p.172. „Hierdie optrede is skadelik vir die van ons as Kleurlingleraars wat besluit het om by ons Kerk te bly, omdat dit ons onder verdenking plaas, en die opleiding van die seuns van ons eie Kerk strem en benadeel." Met hierdie woorde is direk verwys na die bogenoemde berig in die Cape Times van 17 Okt. 1950.

Gevolgtlik distansieer hulle hul van genoemde gebeurtenis en veroordeel Eerw. Morkel se verklaring in bogenoemde berig in die Cape Times ten seerste, asof hulle net om finansiële redes in die Kerk sou bly.

23. Acta Synodi, S.K., 1950, p.273.

24. ibid, p.p. 236-237.

25. Cape Times, 17 Okt. 1950, „New Church has four branches".

Hulle is bly dat Moeder- en Sendingkerk dit eens is om die opleiding van Kleurlingleraars voort te sit, en wil dus graag getrou bly aan die Kerk wat vir hulle so baie beteken het in die verlede.

Die Sendingsinode het hierdie verklaring staande aanvaar terwyl die H.E. Moderator ook sy waardering uitgespreek het teenoor hierdie mooi daad van genoemde kleurlingleraars, 'n daad wat, volgens hom, „baie daartoe sal bydra om geskokte vertroue te herstel, in beide Moeder- en Sendingkerk.“²⁶⁾

Die Cape Times het van hierdie verklaring kennis geneem sonder enige meegaande kommentaar.²⁷⁾

Volgens Ds. D.P. Botha, was die lede van die Ring van Wynberg ook tevrede met genoemde verklaring.²⁸⁾

Ds. D.J.A. Jordaan het in 'n onderhoud verklaar dat Eerw. Morkel se verklaring as sou al die Kleurlingleraars hom gevolg het as dit nie vir hul salarisse in die Sendingkerk was nie, blote wensdenkery was. Sou hy byvoorbeeld al die Kleurlingleraars vir sy kerk wou gehad het bv. ook vir Eerw. Andries wat toe reeds al eenmaal voor die Ring verskyn het op 'n ernstige klag van wanpraktyke as huweliksbevestigter? D.P. Botha het in 'n onderhoud verklaar dat Eerw. Morkel wel, volgens sy mening, sterk gereken het op die ondersteuning van die Kleurlingleraars en dus ietwat teleurgesteld was toe hy dit nie gekry het nie.

Morkel het op 'n skriftelike vraelys geantwoord en bevestig dat hy wel die verklaring van 17 Oktober 1950 in die Cape Times gemaak het, maar daarby nie net op die Kleurlingleraars gesinspeel het nie, maar ook op blanke leraars.

Op 'n vraag: „Het u verwag dat blanke leraars na u kerk sou oorkom?“, was sy skriftelike antwoord: „Ja, drie het reeds aansoek ge-“

26. Acta Synodi, *ibid*, p.p. 238 - 239.

27. Cape Times, 25 Oktober 1950, „Split in Mission“.

28. Onderhoud, D.P. Botha.

doen en twee van die Buiteland."²⁹⁾

T.o.v. die reaksie van enkelinge binne die Sendingkerk, die volgende:

Volgens D.P. Botha het Mnr. Joh. Abrahamse, van Wellington, sekretaris van die Voortsettingskomitee, hom van die Morkel-beweging onttrek toe hy gesien het dat dit op 'n kerkskeuring uitloop.

Eerw. Morkel se familie was, volgens hom, baie simpatiek gesind teenoor sy optrede en al sy broers en susters asook sy ouers het hom gesteun. T.o.v. sy ouers sê hy op 'n vraag wat so lui: "Het u ouers u gesteun in die stigting van u kerk?"

"Ja, heelhartig, want ons Morkel familie as geheel sal liewerste die dood wou sterf maar nooit Apartheid aanvaar nie. Daarom is ons as familie so opgebreek."³⁰⁾

Hier verwys Eerw. Morkel na die feit dat 4 van sy broers en susters tot Blankes verklaar is. Twee van hierdie 4 het na Kanada geëmigreer.

Sy ouers het vanaf 1946 by hom begin inwoon. Sy vader is in 1957 aan longontsteking oorlede terwyl sy moeder tans 85 jaar oud is.

Slegs 1 tante van Eerw. Morkel behoort nog aan die N.G. Sendingkerk terwyl al die ander familieleden die Sendingkerk verlaat het.³¹⁾

Te Beaufort-Wes het die N.G. Sendingkerkraad geen reaksie getoon op die Morkel-skeuring nie, en volgens Eerw. Bastiaanse was die leraars van die Sendingkerk, Eerw. Bastiaanse en Barnard teleurgesteld daaroor.

Die lidmate van die Sendingkerk op Beaufort-Wes was deurgaans

29. Skriftelike vraelys, a.w.. Die blanke leraars waarna hier verwys word wat aansoek gedoen het, was 2 leraars van die Ned. Gereformeerde Sendingkerk (1 van Transvaal en 1 van Kaapland), en een van die Presbiteriaanse Kerk in Ierland.

30. ibid.

31. Onderhoud, Eerw. Morkel.

baie verbaas oor die skeuring aangesien niemand dit verwag het nie.³²⁾

Uit bostaande gegewens is dit dus duidelik dat die Sinode van die N.G. Sendingkerk die skeuring onder leiding van Eerw. Morkel pertinent afgewys het. Daarby het ook die vier Kleurlingleraars van die Ned. Geref. Sendingkerk hulle van sy optrede gedistansieer en hulle lojaliteit teenoor die Kerk verklaar. Eerw. Morkel se eie familie-lede wat lede van die N.G. Sendingkerk was, het op een na almal die N.G. Sendingkerk verlaat en hom in sy optrede gesteun.

Op sy tuisdorp sowel as in die gemeente waar hy opgegroeï het, was daar teleurstelling oor sy afskeiding. Dit skyn dus asof die N.G. Sendingkerk wel simpatie gehad het met Eerw. Morkel se besware teen die toepassing van die apartheidsbeleid, terwyl dit tog nie sy daad om van die Sendingkerk weg te skeur, kon goedkeur nie.

C. Amptelike stigting van die Calvin Protestantse Kerk te Athlone.

Die Calvin Protestantse Kerk van Suid-Afrika is op 15 Oktober 1950 in die Gleemoor-stadsaal te Athlone amptelik gestig. Soos reeds aangetoon is, is 'n afskeidsdiens die vorige Sondagoggend in die ope-lug te Crawford gehou op 8 Oktober 1950 waarin Eerw. Morkel sy ou kerk vaarwel toegeroep het.

In 'n notule wat die stigting van die Calvin Prot. Kerk en die gebeure binne die eerste 3 maande mooi saamvat, word die stigting van die Calvin Prot. Kerk geskets as 'n geleentheid waarby daar 'n „baie groot optog deur die strate was en dat groot getalle mense reeds vroeg in die môre by die pastorie byeengekom het.

Die optog het bestaan uit die leraar en kerkraad wat afgeskei het van die Sendingkerk, 110 motors en vragmotors, twee blaas-orkeste, en ongeveer 3,000 mense.

Eerw. Morkel se rede het gegaan oor die hoofgedagte: „Israel op trek van Egipte na Kanaan". Veral het hy klem gelê op die woorde

32. Onderhoud, Eerw. B.F.G. Bastiaanse.

van die Here aan Moses: „Sê vir die kinders van Israel hulle moet wegtrek.“³³⁾

Die diens het, blykens 'n verslaggewer van die Cape Times, bykans 2½ uur lank geduur tot na die middagete en het bestaan uit 18 hande-linge. Baie mense het buite die stadsaal op die grasperke moes sit om oor luidsprekers na die diens te luister. By die geleentheid het Eerw. Morkel aangekondig dat die konstitusie van die nuwe kerk reeds saamgestel was en dat die kerk ook vanaf Januarie 1951 sy eie leraars sou begin oplei.³⁴⁾

Die „Eerste Algemene Kerkvergadering“ van die Calvin Prot. Kerk is op 27 Oktober 1950 in Eerw. Morkel se pastorie in Athlone gehou.³⁵⁾ Die pastorie waarvan hier sprake is, was 'n huis wat Eerw. Morkel m.b.v. 'n lening by die Permanente Boukommissie (Permanent Building Society), vir homself laat bou het. Die Kerkraad was gewillig om £8 (R16) p.m. by te dra ter delging van die lening.³⁶⁾

By dié vergadering, wat deur 27 lede bygewoon was, „was teenwoordig al die Brs, wat die Manifes geteken het, en die manlike geloofsstap geneem het met die Leraar.“ Volgens die presensielys was J. Hunter en W. Cupido wat die Manifes onderteken het, egter nie teenwoordig nie, terwyl die name van D. Floris, W. Pontain en S. Cloete wat nie die Manifes onderteken het nie, ook op die presensielys van hierdie vergadering verskyn.

Die volgende besluit is eenparig deur die vergadering geneem:

„Hierdie vergadering van vorige lede van 'n ander kerk spreek hulle diepe berou uit dat daar 'n verdere skeur gekom het in die liggaam van Christus, en dat daar by die baie ander kerke nog 'n verdere tak gestig moes word. Dog is hierdie vergadering oortuig dat enige ander volk, onder die selfde omstandighede die selfde rigting

33. Notuleboek, Calvin Prot. Kerk, p.2.

34. Die Cape Times, 1st Okt. 1950, „3000 at Opening of New Church.“

35. Notule, Calvin Prot. Kerk, 27 Okt. 1950, nie genumereer nie.

36. Notule, C.P. Kerk, 27 Okt. 1950, nie genumereer nie, punt 6; Vgl. ook onderhoud met Eerw. Morkel.

sou ingeslaan het, en is daarvan bewus en verseker dat in die belange van Gods Koninkryk en ons mede volksgenote, ons tog reg gehandel het. Verder verband (verbind - A.J.C.E.) hierdie Vergadering ons op die Plegtigste wyse, en belowe ons die Here God, wat ons verlang om te dien, soos ons voorouers ons geleer het, dat ons een doel en strewe sal wees Gods K/R die redding van siele en die ophef van ons medemens. Ons belowe om eendragtiglik, saam te staan en om hierdie onderneming 'n sukses te maak. In die geloof ryk (reik - A.J.C.E.) ons mekaar die hand van broederskap, en ons sit ons hande in die hand van God ons Vader, en sal ons strewe vir die Vaderskap van God en die Broederskap van die mens, en smee dat God ons in hierdie saak moet help."³⁷⁾

Uit hierdie notule blyk o.a. ook dat Eerw. Morkel die skriba van die gemeente sou wees,³⁸⁾ as amptelike stigter van die Calvyn Prot. Kerk erken sou word, en dat die Stigters-kommissie waarvan in die konstitusie van die kerk melding gemaak word, sou bestaan uit „al die Brs. wat die manifeste geteken het, en die brief wat gegaan het na die Binnelandse Sending Kommissie van die Ned. Geref. Kerk." Vier ander lede sal ook nog geko-opteer word.

By die onstentenis aan 'n kerkgebou sou die dienste van die kerk in die Gleemoor Stadsaal gehou word sowel as in 'n kerkgebou te Kerkstraat, Athlone.

Alle lidmate wat by die Kerk wou aansluit, sou nie op dié stadium „vertrek kaarte" nodig hê nie maar sou slegs 'n aansoek-vorm tot lidmaatskap invul waarna die Stiterskommissie sodanige aansoeke sou oorweeg en goedkeur.³⁹⁾

Op die 1ste Februarie 1951 is 'n gewone Kerkraadsvergadering gehou by welke geleentheid 2 ouderlinge en 4 diakens gekies is om die

37. Notule van C.P. Kerk, a.w., nie genumereer nie.

38. Hy sou natuurlik ook as Voorsitter van die Kerkraad optree.

39. ibid.

kerkraadsgeledere verder te versterk. Die broeders D. Floris, W. Pontain en S. Cloete wat by die Algemene Kerkvergadering van die 27ste Oktober 1950 teenwoordig was maar nie die Manifes van afskeiding vroeër onderteken het nie, was onder die 6 broeders wat nou as kerkraadslede gekies was.⁴⁰⁾

Die vergadering van 27 Oktober 1950 het dus in die ware sin van die woord as 'n „sinodale” byeenkoms gefunksioneer, terwyl die vergadering van 1 Februarie 1951 'n kerkraadsvergadering was. Omdat hierdie kerk maar so pas met net een gemeente gestig was, is bogenoemde onderskeiding vir praktiese doeleindes nie gehandhaaf nie.

By die kerkraadsvergadering van 1 Februarie 1951 is ook die eerste kerkraadskommissies benoem t.w. 'n Koor-, Jeug- en Finansiële-kommissie.

Die kerkraad sou in die toekoms by eredienste en kerkraadsvergaderings ook swart pakke en wit dasse dra. Intussen sou die leraar voortgaan om met die Minister van Binnelandse Sake te onderhandel vir die verkryging van 'n lisensie om huwelike te mag bevestig.⁴¹⁾

Op 'n vergadering van die Stigterskommissie op 18 Februarie 1951 is besluit om F. Jacobs en F. Davids van die Claremont- en Grassy Park-gemeentes respektiewelik, te re-opteer as lede van die Stigterskommissie.⁴²⁾ Hierdie was die begin van 'n gebruik om kerklike vergaderings te hou waar gemeente-verteenwoordigers ook by sou wees. Ook is vanuit die geledere van die Stigterskommissie op 19 Mei 1951 'n Skakel- en Uitvoerende Kommissie benoem wat meer gereeld sou vergader as die Stigterskommissie en wat spoedeisende sake sou kon behandel en 'n noue kontak tussen die Stigterskommissie en die gemeentes moes bewerkstellig.⁴³⁾ T.o.v. alle kardinale sake egter wat die kerk raak sou die Stigterskommissie alleen jurisduksie hê.⁴⁴⁾

40. Kerkraadsvergadering, C.P. Kerk, 1 Feb. 1951, bladsy nie genume-reer nie. Die notule dui die vergadering as 'n gewone Kerkraadsvergadering aan.

41. ibid.

42. Stigterskommissie-vergadering, 18 Feb. 1951, p.3. Aanvanklik het die kerkraad van Athlone as Stigterskommissie opgetree.

43. ibid., 19 Mei 1951, p.p. 1-2.

44. ibid., 31 Januarie 1953, p.45.

Die Stigterskommissie-vergaderings is in die begin baie gereeld gehou, maar weens die feit dat daar ander plattelandse gemeentes bygekom het wie se verteenwoordigers nie so gereeld die vergaderings kon bywoon nie, is die vergaderings algaande met langer tussenposes gehou totdat dit die gebruik geword het om Jaarvergaderings te hou waar alle gemeentes, saam met die oorspronklike Stigters verteenwoordig kon wees. By hierdie Jaarvergaderings is dan die Godsdienverslae van die verskillende gemeentes in behandeling geneem.

Die Calvin Protestantse Kerk het dus na sy stigting sy gemeentelike administrasie d.m.v. 3 soorte kerklike vergaderings behartig aangesien daar toe nog geen Sinode of Ring was nie:

1. Vergadering van die Stigterskommissie is gehou wat eers net bestaan het uit lede van die oorspronklike groep wat die Manifest aan die A.S.K. gestuur het. Met verloop van tyd egter is verteenwoordigers uit die verskillende gemeentes by hierdie kommissie gekoöpteer. Hierdie kommissie het gereeld vergader en alle kerklike administrasie op breë terrein behartig en daardeur die funksie van 'n Ring en Sinode vervul.
2. By die Jaarvergadering van die gemeentes was hierdie Stigterskommissie en die gekoöpteerde gemeente-verteenwoordigers aanwesig. By hierdie geleentheid is die godsdienverslae, finansiële verslae en alle gemeentelike werksaamhede uitvoerig bespreek.

By 'n Stigterskommissievergadering op 6 April 1955 is bepaal dat 'n Jaarvergadering van die kerk „onwettig” sou wees sonder 'n kworum van Stigters teenwoordig.⁴⁵⁾

3. Die Skakelkommissie bestaande uit lede van die Stigterskommissie, o.l.v. Eerw. Morkel, het dieselfde funksie as 'n Sinodale of Ringskommissie vervul t.w. om spoedeisende sake in behandeling te neem.

45. ibid, 6 April 1955, p.78.

Uit bostaande gegewens is dit dus duidelik dat die Calvin Prot. Kerk vanaf sy stigting gepoog het om op voetspoor van die presbiteriale kerkregeringstelsel te fungeer, alhoewel die benaming vir die verskillende kerklike vergaderings nie dié van Ring of Sinode was nie.

Daarby het die gemeentes elk sy eie kerkraad gehad wat self hul eie interne, gemeentelike aangeleenthede behartig het. Toe daar aan die begin nog geen geordende leraars vir hierdie gemeentes was nie, is in elke gemeente 'n sekretaris benoem wat namens die betrokke gemeente met die Stigterskommissie kon skakel vir hulp.⁴⁶⁾

Die Wette en Bepalings vir die bestuur van die Calvin Prot. Kerk van S.A., het dan ook t.o.v. die Stigterskommissie as volg bepaal:

"Hierdie Kommissie sal bestaan uit Leraar of Leraars en lede van die eerste gemeente of gemeentes by die stigting van die C.P. Kerk. Hierdie Kommissie sal die reg voorbehou om sy ledetal te verminder of vermeerder na gelang van omstandighede.

Met inagneming van (Art. 3a) dat die C.P. Kerk sy tug sal uitoefen deur kerkrade, Ring en Sinode, sal hierdie „Stigters Kommissie" waar nie Ring en Sinode mag bestaan nie, in die begin die liggaam met die hoogste gesag erken word, en sal hy as volg fungeer, by wat reeds genoem is:-"

Vervolgens bepaal die betrokke Artikel dat die Stigterskommissie nuwe gemeentes sal stig of reeds bestaande gemeentes sal oorneem, die legitimasie en ordening van leraars en die opname van leraars uit ander „goedstaande erkende kerke" sal behartig, terwyl dit ook die hoogste liggaam van appél sou wees in enige saak „het sy van 'n lidmaat, Kerkraad, Leraar of gemeente wat mag appéleer, of enige saak rakende die Kerk."

46. ibid, 19 Mei 1951, punt 3(a).

Vervolgens word bepaal:

4. Wanneer die Kommissie oordeel dat sy tyd uitgeleef is, deur die groei, ontwikkeling, en uitbreiding van die Kerk, sal die Kommissie wanneer dit mag nodig geag word, sy funksie as liggaam verander, veral in soverre dit die reg van die Sinode as hoogste liggaam vervang.
5. Terwyl dit die ander Kerklike liggame vrystaan om volgens ons Kerkregering sy eie Voorsitter te kies, sal vir die eerste tien (10) jaar die erkende stigter Eerw. Izak Dawid Morkel die Voorsitter van gesegde Kommissie wees.

Dog dit sal die Kommissie vrystaan om te handel na hulle beste dinke, as gedurende die tyd iets met gesegde leraar mag gebeur.

Ook sou die Stigterskommissie leraars uit hul amp kon onthef (punt 6).

- „7. Hierdie Stigter Kommissie sal onmiddelik by die stigting van die Kerk volle verantwoordelikheid neem, en sal dien as die algemene bestuur, totdat die eerste Ringsitting gehou word, en sake verder bespreek en beklank word.“⁴⁷⁾

Hierdie „grondwet“ is deur die Stigters van die Calvin Prot. Kerk van S.A. gedurende Mei 1951 opgestel.⁴⁸⁾

Volgens Eerw. Morkel, het sommige van die Stigters-lede by hom daarop aangedring dat daar later tot 'n episkopale kerkregeringstelsel oorgegaan sou word sodat hy, Eerw. Morkel, die eerste Biskop van die kerk sou wees, maar aan hierdie versoek wou hy nie voldoen nie omdat hy gevoel het dat hy, as Calvinis, die presbiteriale kerkregeringstelsel nie sou kon laat vaar nie.⁴⁹⁾

Volgens Eerw. Morkel, moet Art. 13, punt 5, van die Wette en Bepalinge ook so geïnterpreteer word dat dit nie net die voorsitter-

47. Artikel 13, Wette en Bepalinge vir die bestuur van die Calvin Prot. Kerk van S.A., p.7.

48. ibid, p.3.

49. Onderhoud, Eerw. Morkel.

skap van die Stigters Kommissie vir die eerste 10 jaar vanaf die stigting van die kerk, was wat ter sprake was nie, maar dat daarby by implikasie ook mee bedoel was dat die Calvin. Prot. Kerk vir ten minste die eerste 10 jaar onder beheer van genoemde Kommissie moes bly. Die Kerk het egter vinniger gegroei as wat aanvanklik in vooruitsig gestel is sodat reeds op die 15e September 1955 'n spesiale vergadering, bestaande slegs uit die oorspronklike stigters van die Kerk, gehou moes word waar besluit is, na aanleiding van vertoë tot die Stigterskommissie op 'n vergadering in die Paarl op 5 September 1955, dat die Stigterskommissie deur Ringe en 'n Sinode vervang sou word. Dit was 'n gewigtige besluit wat, volgens die Wette en Bepalinge (Vgl. Art. 13, punt 4) slegs deur die oorspronklike stigters geneem kon word. Eerw. Langeveldt (vroeër Mnr. Langeveldt) en Mnr. Gibbs en Ackerman het die besluit geopponeer, terwyl Gibbs selfs hom van die vergaderings onttrek het „om sy reg te behou om op Groot Vergaderings die verdere wysigings te opponeer.

Uit die daaropvolgende bespreking blyk duidelik dat die Stigters by die wysiging van die grondwet wou waak daarteen dat met 'n presbiteriale kerkregeringstelsel, andere in die kerk op meerdere vergaderinge besluite kon neem wat sou afwyk van die Stigters se oorspronklike bedoelinge. So is o.m. bepaal dat die Stigters sitting sou hê op Ringe en Sinode en selfs die reg sou hê „om die besluit te herroep as die Sinode nie beantwoord nie."

Eerw. Morkel moes ook lewenslank Moderator van die kerk bly.

Ook moes die gewysigde grondwet onherroeplik" wees.⁵⁰⁾ Die bedoelinge van die Stigters kan verstaan word as in aanmerking geneem word dat hulle hard moes werk en ywer om sekere doelstellinge te bereik wat hulle vir die kerk nagestrewe het. Gevolglik was hulle bang dat 'n Ring- of Sinodesitting van die Kerk in die toekoms besluite kon neem wat alles wat bereik is, kon afbreek. Gevolglik het hulle selfs

50. Stigterskommissie, a.w., 15 Sept. 1955; 29/9/55, p.p.95-101.

in die gewysigde grondwet vir hulleself nog altyd 'n vetoreg voorbehou.

Hier het hulle dan ook van die ware presbiteriale kerkregeringstelsel afgewyk deur die vryheid van mindere en meerdere vergadering van die kerk in te perk en as Stigterskommissie selfs ook die Sinode as hoogste vergadering te oorheers.

By die Jaarvergadering van die C.P. Kerk te Athlone op Saterdag, 8 Oktober 1955, is dan ook aan al die gemeentes kennis gegee van die besluit van die oorspronlike Stigters van die Kerk n.l. om tot die vorming van Ringe en 'n Sinode oor te gaan. Beware is onmiddelik geopper, dog het die vergadering besluit om by die Stigterskommissie se besluit te bly.⁵¹⁾

Op Maandag, 10 Oktober 1955, het die eerste sitting van die Sinode van die Calvin Protestantse Kerk dan ook plaasgevind.⁵²⁾

Die kerkskeuring o.l.v. Eerw. Morkel en die daaropvolgende stigting van die Calvin Prot. Kerk, het sy reperfussies ook in die Ned. Geref. Sendinggemeente, Rondebosch gehad. In die vakature wat deur Eerw. Morkel se weggaan ontstaan het, was Mnr. A.G.H. Loubser, deeltydse oefenaar in die N.G. Sendinggemeente, Rondebosch, behulpsaam.⁵³⁾ Die Ring van Wynberg het dan ook tydens sy sitting van 2 tot 4 Oktober 1951, sy dank teenoor hom en sy eggenote betuig.⁵⁴⁾

Die Ringskommissie van die Ring van Wynberg het na die skeuring, 3 nuwe ouderlinge en 3 nuwe diakens vir die N.G. Sendinggemeente, Rondebosch, aangewys. Hierdie kerkraad moes o.l.v. die konsulent van Rondebosch, Eerw. J. Prins van die S.A. Gestig, aan die N.G. Sendinggemeente van Rondebosch in hierdie moeilike tyd leiding gee.⁵⁵⁾

Die gemeente het „aansienlik verklein“ weens die skeuring en gevolglik is by die eerste gekombineerde kerkraadsvergadering 'n gro-

51. Jaarvergadering, C.P. Kerk, 8 Oktober 1955, p.p. 102-103.

52. Acta Synodi, Calvin Prot. Kerk, 10 Oktober 1955, p.104.

53. Kerkraadsnotule, N.G. Sending gemeente, Rondebosch, 28 Nov. 1950, p.267; 14 Des. 1950, p.272.

54. Acta, Ring van Wynberg, 4 Oktober 1951, p.279.

55. N.G.S. Kerkraad van Rondebosch, 28 Oktober 1950, p.p.257-259.

ter kerkraad gekies.⁵⁶⁾ Uit die gees wat die daaropvolgende kerkraadsvergaderings gekenmerk het, was dit duidelik dat die agtergeblewe lede van die Sendinggemeente te Rondebosch verbitterd was oor die skeuring en is alle wantoestande in die gemeente tereg of ten onregte op rekening van die skeurders geplaas.

Op die 28^e November 1950 is 'n Kommissie van Onderzoek aangestel om ondersoek in te stel na „sekere gemeentelike eiendomme ens. was (wat - A.J.C.E.) vermis is.“⁵⁷⁾

Hierdie Kommissie het van tyd tot tyd aan die Kerkraad verslag gedoen en ook begin om „verdere stappe“ te doen om „die kerkeiendomme“ te verkry wat vermoedelik deur die vorige leraar en sy kerkraad ontvreem is. Die saak is ook aan die prokureurs oorhandig wat briewe aan Eerw. Morkel en andere geskryf het om vermeende vermiste kerk goedere en verlore transportaktes op te eis.⁵⁸⁾ Niks positief kon egter bewys word t.o.v. oneerlikheid nie en die saak het dus eintlik niks gevorder nie.

Op 14 April 1951 is Mnr. J.C. Williams, oud-Skoolhoof van die N.G. Sendingkerkskool te Crawford, tot ouderling verkies⁵⁹⁾. Tussen hom en Eerw. Morkel was daar tydens Eerw. Morkel se leraarskap van Rondebosch N.G. Sendinggemeente, bepaalde spanninge. Die notules van die kerkraad van die N.G. Sendinggemeente, Rondebosch lewer getuigenis dat daar in dié tyd tussen Mnr. Williams as skoolhoof en sy personeel 'n gespanne verhouding was wat deur die Rondebosch-kerkraad aan Mnr. Williams se persoon en optrede toegeskryf is.⁶⁰⁾ As voorsitter van die Kerkraad, en as die bestuurder van genoemde skool, is Eerw. Morkel ook betrek in die geskil tussen Mnr. Williams en die kerkraad.

By 'n kerkraadsvergadering van 24 Julie 1948 is daarvan kennis

56. ibid, 4 Nov. 1950, p.p. 260-261.

57. Kerkraadsnotules, 28 Nov. 1950, p.266.

58. ibid, 19 Maart 1951, p.286.

59. ibid, 14 April 1951, p.288.

60. ibid, 14/6/47, p.p.170-171; 23/8/47, p.175; 20/9/47, p.p.181, 184; 29/11/47, p.191; 15/1/48, p.p.194-195; 15/3/48, p.p.200-201.

geneem dat die Dept. van Onderwys Mnr. Williams sou gevra het om met pensioen af te tree met ingang 1 Januarie 1949 ten einde die situasie te verlig.⁶¹⁾

Die pos sou adverteer word ten einde 'n nuwe prinsipaal aan te stel.⁶²⁾

Ds. S.H.R. Buckle, wat op die 19e April 1952 te Rondebosch bevestig is nadat die gemeente 18 maande lank vakant was,⁶³⁾ skryf later soos volg betreffende Mnr. J.C. Williams: „Met my aankoms in Rondebosch was die verwagting, na ek verneem het, dat eerw. Morkel toe enige tyd in hegtenis geneem kon word. Die persoon wat al die bewysstukke in die hande van die polisie gestel het en wat aan die spits van die ondersoek gestaan het, was ouderling J.C. Williams... Tussen hom en Morkel was daar vroeër allerlei onaangenaamheid, en ek meen dat hy sy werk as gevolg daarvan verloor het.”⁶⁴⁾

Op 'n kerkraadsvergadering van 21 Junie 1952 het 'n voorstel gedien dat die kerkboeke wat toe in die hande van die speurders was, opgeeis sou word en die saak teen Eerw. Morkel e.a. teruggetrek sou word „aangesien dit skyn dat daarvan niks sal word nie.” Hierdie voorstel is egter nie aangeneem nie.⁶⁵⁾

Meer as 'n jaar later op 1 Augustus 1953 is hierdie saak eers weer by 'n kerkraadsvergadering geopper waar die volgende samevatting, deur die Kommissie van Onderzoek van die Kerkraad, gegee is:

„Die werk van die Kommissie van Onderzoek na gemeentelike geld en goedere wat vermoedelik voor en met die skeuring in die gemeente gedurende 1950 op onwederregtelike wyse verwyder is, word nou 'n bespreking geopen. Oudl. J.C. Williams, lid en oproeper van die Kommissie, gee 'n relaas van wat sover uitgevoer is. Dit kom hierop neer dat die kommissie boeke i.v.m. die boekhouding en notules aan proku-

61. Kerkraadsnotule, 24 Julie 1948, p.p.209-210.

62. *ibid*, 2 Okt. 1948, p.213.

63. Acta, Ring van Wynberg, 27 September 1952, p.408. Kerkraadsnotule, N.G. Gemeente, Rondebosch, 7 en 23 April 1952, p.p.46-48.

64. Brief, Ds. S.H.R. Buckle, 17 September 1968, p.p. 1-2.

65. Kerkraadsnotule, a.w., 21 Junie 1952, p.63.

reurs De Klerk en Van Gend oorhandig het. Nadat die prokureurs aandag aan die saak gegee het, is die boeke aan die polisie oorhandig, aangesien dit as 'n kriminele saak beskou is. Laasgenoemde het die saak ondersoek, maar daar het niks van gekom nie. Volgens mededeling deur lede van die polisie het daar stukke uit die speurderskantore wegge- raak. Toe is die saak weer na die prokureurs De Klerk en van Gend geneem, wat uittreksels uit die notule gevra het wat as bewys kan dien dat hulle behoorlik gemagtig word om dit as 'n siviele saak teen Eerw. Morkel of wie ook al daarmee gemoeid is, op te neem. Hierdie aanvraag is verskaf."

Die Prokureurs het die kerkraad nou egter gevra om 'n nuwe besluit te neem waarin die prokureurs De Klerk en van Gend behoorlik met die saak belas word en om 'n nuwe Kommissie van Onderzoek te benoem.

Aan hierdie versoek is deur die kerkraad uitvoering gegee en 'n kommissie o.l.v. J.C. Williams is gekies. Die saak is dus deur die kerkraad verder gevoer.⁶⁶⁾

Op 8 Januarie 1955 is weer 'n Kommissie van Onderzoek aangewys.⁶⁷⁾

Die hele aangeleentheid re klagtes teen Eerw. Morkel het 'n keerpunt bereik op 9 Julie 1955 toe Eerww. Botha en Jordaan (konsulent) op versoek van Eerw. Buckle, terwyl laasgenoemde met vakansie was, 'n spesiale kerkraadsvergadering te Rondebosch gehou het. Die hofsak teen Eerw. Morkel was toe hangende. Nadat by hierdie vergadering aan die lig gekom het dat Eerw. Morkel en sy medestanders baie sterk getuies het wat die N.G. Sending Kerkraad van Rondebosch se saak in die hof totaal sou omvergooi, het die kerkraad besluit "dat die saak teen Eerw. Morkel sodra moontlik terug getrek sal word."⁶⁸⁾

Met hierdie besluit was die lede van die kommissie van Onderzoek

66. ibid, 1 Aug. 1953, p.p.23-24.

67. ibid, 8 Januarie 1955, p.134.

68. ibid, 16 Junie 1955, p.p. 159-160.

t.w. Mnre. A. Booyesen, J.C. Williams en A.W. Frantz nie tevrede nie⁶⁹⁾ en veral Williams en Booyesen het daarna tevergeefs probeer om die saak teen Eerw. Morkel weer opgeneem te kry.⁷⁰⁾

Die besluite van 5 Aug. 1955 en 10 Sept. 1955 respektiewelik om die Kommissie van Onderzoek te ontbind⁷¹⁾ en die lede van die Kommissie daarvan te verwittig⁷²⁾, is egter nie weer herroep nie.

Ná die skeuring was die Sendinggemeente, Rondebosch se finansiële toestand swak sodat Mnr. A.G.H. Loubser, tydelike oefenaar en vertroude vriend van die gemeente, namens die gemeente by die Binnelandse Sendingsubkommissie om hulp moes aanklop ten einde die gemeente in staat te stel om weer 'n beroep te kon uitbring.⁷³⁾

Op 'n vergadering van 2 Augustus 1955 besluit die Bin. Sendingsubkommissie om die Grootse Kerk, Kaapstad te vra om Rondebosch Sendinggemeente te help met die salaris van hulle leraer. „Dit sal tydelik vir 'n paar jaar wees totdat oor die finansiële moeilikhede as gevolg van die Morkel-skeuring gekom is.“⁷⁴⁾

Aangesien so 'n groot deel van die gemeente saam met Eerw. Morkel weggeskeur het, moes die verkleinde gemeente sukkel om die mas finansiël alleen op te kom. Tog het die gemeente te Rondebosch weer geleidelik gegroei en het die gemeentelike werksaamhede sy normale gang gegaan. Die spanning tussen die N.G. Sendinggemeente, Rondebosch, te Athlone, en die Calvin Prot. Kerk te Athlone het na 'n aantal jare aansienlik afgeneem sodat beide gemeentes in groter verdraagsaamheid jeens mekaar, langs mekaar voortbestaan het.

69. ibid, 9 Julie 1955, p.p. 161-162.

70. ibid, 5 Aug. 1955, p.p. 165-167; 3 Desember 1955, p.p. 195-196; 7 Januarie 1956, p. 204; 4 Aug. 1956, p. 242; 10 Nov. 1956, p. 260; 9 Feb. 1957, p.p. 276-277.

71. ibid, 5 Aug. 1955, p.167.

72. ibid, 10 Sept. 1955, p.178.

73. Notules, Bin. Sendingsubkom., 27 Nov. 1951, p.378.

74. ibid, 2 Aug. 1955, p. 510.

D. Die Uitbreiding van die Calvin Protestantse Kerk van S.A.

Vir die doel van hierdie ondersoek moet die stigting van 2 gemeentes meer uitvoerig beskryf word terwyl die ander gemeentes wat gestig is slegs aangestip sal word.

Die 2 gemeentes wat uitvoerig beskryf sal word, is die te Athlone en Komaggas.

Die stigting van eersgenoemde gemeente is in 'n groot mate reeds behandel omdat dit saamgeval het met die stigting van die Calvin Protestantse Kerk van S.A. Daar moet slegs nog op die verdere uitbreiding van hierdie gemeente gelet word. Omdat dit die grootste en oudste gemeente in genoemde Kerk is, en omdat Eerw. Morkel, die stigter van die kerk, self leraar daarvan is, het dit dan ook gedurende die aantal jare wat die kerk reeds bestaan, as 'n model vir die ander gemeentes van dié kerk gedien.

Die gemeente te Komaggas wat die 2e grootste in die Calvin Prot. Kerk is, verteenwoordig weer 'n besonderse patroon van uitbreiding van die Calvin Protestantse Kerk.

1. Die uitbreiding van die Calvin Protestantse Kerk te Athlone.

Deurdat die grootste gedeelte van die N.G. Sendinggemeente te Rondebosch, Eerw. Morkel gevolg het toe hy die Calvyns Prot. Kerk gestig het, kon die Calvin Prot. gemeente te Athlone onmiddelik met 'n sterk lidmatetal begin. Ook was daar 'n mate van kontinuïteit in die gemeentelike werksaamhede deurdat dieselfde leraar en 'n groot deel van dieselfde gemeente kon voortgaan soos in die verlede maar nou slegs onder 'n ander naam. Eerw. Morkel het aan P.J. de Vries, en weer in 'n onderhoud met ons persoonlik verklaar dat hy die Kleurlinge vir die Protestantse en Calvinistiese belydenis wou bewaar deur 'n kerk te stig waar hulle politiek tuis sou voel en terselfdertyd hulle Protestantse en Calvinistiese erfenis verder sou kon uitbou i.p.v. om in reaksie teen die apartheidsbeleid van 1948 na die Rooms Katolieke,

Anglikane of ander nie-Geref. Kerkgenootskappe oor te loop.⁷⁵⁾

Daar was gevolglik wat die interne lewe van die Athlone-gemeente van die Calvin Prot. Kerk betref, geen noemenswaardige verskil van dié van die voormalige N.G. Sendinggemeente, Rondebosch nie. By die lees van die kerkraadsnotules van die Calvin Prot. gemeente te Athlone, val dit dan ook op dat Eerw. Morkel en sy kerkraad op dieselfde kerklike patroon voortgeborduur het as in die vorige gemeente waaruit hulle weggeskeur het.

Onmiddelik ná die stigting van die Kerk het die kerkraad hulle beywer om 'n doelmatige kerkgebou daar te stel. Vir hierdie doel is onderhandelinge aangeknoop om 'n stuk grond aan te koop.⁷⁶⁾

Intussen het die kerkraad telkens kennis moes neem van die (soos hulle dit vertolk het) „vyandelike bedrywighede“ van die N.G. Sendinggemeente, Rondebosch, wat d.m.v. hulle prokureurs sekere vermeende vermiste kerkgoedere van die skeurders wou opeis.⁷⁷⁾

Die Boukommissie van die Kerkraad wat op die 18e Augustus 1951 aangewys is,⁷⁸⁾ het ywerig aan die planne vir die bou van 'n kerk gewerk⁷⁹⁾, sodat daar op 10 Desember 1953 reeds daarvan kennis geneem is dat die kerkgebou op die 10e April 1954 ingewy sou word.⁸⁰⁾

Blykens die inwydingsprogram het dit dan ook feestelik geskied en is 'n sierlike ruim toringkerkgebou op genoemde datum ingewy na 'n optog vanaf die Weldadigheids kerksaal in Athlone na die nuwe kerkgebou. Die feesvierings in verband hiermee het van 10 tot 18 April 1954 geduur.⁸¹⁾

75. P.J. de Vries, a.w., p.3; Onderhoud, Eerw. Morkel.

76. Kerkraadsnotules, Calvin Prot. Kerk, 1 Feb. 1951, nie genumereer nie.

77. ibid, 10 April 1951; 5 Julie 1951, nie genumereer nie; 21 Julie 1955, p.p. 56 - 57.

78. ibid, 18 Augustus 1951, nie genumereer nie.

79. ibid, 28 Aug. 1952, ongenumereerde bladsye; 12 Nov. 1952, p.7; 5 Feb. 1953, p.9; 23 April 1953, p.14; 14 Junie 1953, p.p. 15-16; 3 Sept. 1953, p.p.23-24.

80. ibid, 10 Des. 1953, p.27.

81. Inwydingsprogram, 10 April 1954, Calvin Protestantse Moederkerk van Suid-Afrika, Privaatlegger, Eerw. Morkel.

Blykens die notules van die kerkraadsvergadering wat ná die kerkinwyding gehou is, was die daarstelling van so 'n sierlike toringkerk op 'n besondere mylpaal in die gemeente se kort geskiedenis. Eerw. Morkel het dan ook met trots verklaar dat sy gemeente se kerkgebou die enigste toringkerkgebou onder die Kleurlinge op die Kaapse Vlakte is.⁸²⁾

Op die 10e Oktober 1954 is ook 'n pragtige pyporrel van £1,800 (R3,600) in gebruik geneem.⁸³⁾

Daarby was dit ook 'n pragtige voorbeeld van die ondernemingsgees van die leraar, kerkraad en gemeente van die Calvyn Prot. Kerk van S.A.

P.J. de Vries meld dat ~~die gemeente binne 10 jaar daarin geslaag het om "hulle sierlike kerk van £32,000 (R68,000) af te betaal."~~ Aan die einde van 1960 was die laste van die gemeente £18,000 (R36,000) terwyl die bates ongeveer 'n £100,000 (R200,000) was.⁸⁴⁾

Die notules van die Athlone-kerkraad openbaar 'n gesonde finansiële toestand in die gemeente, strenge toepassing van tug en 'n algemene geestelike waaksaamheid by die kerkraad oor die lidmate van die gemeente. Daarby het hulle hul leier, Eerw. Morkel, met groot lojaliteit gevolg en bygestaan.

Die gemeente te Athlone het dus al die tekens getoon van 'n gesonde groei en het vir die gemeentes wat later gestig wou word 'n mooi voorbeeld gestel.

2. Uitbreiding van die Calvyn Prot. Kerk in ander areas.

(a) Claremont.

Op Sondag die 22ste Oktober, binne 'n week dus nadat die

82. Onderhoud, Eerw. Morkel; Vgl. ook Cape Times, 10 April 1954.

83. Cape Times, 9 Oktober 1954, "Anniversary of Church".

84. P.J. de Vries, a.w., p.7.

Calvyn Prot. kerk te Athlone gestig was, is 'n tweede gemeente in die Claredonsaal, te Claremont gestig.⁸⁵⁾ Aan die spits van hierdie stigting het, volgens Eerw. Draai, 'n ouderling en Sondagskool-superintendent van die N.G. Sendinggemeente, Claremont, Izak Ackerman gestaan. Sy broerskind, Freddie Ackerman, het lidmate vir die Calvyn Prot. Kerk in Claremont probeer werf, en saam met hom het Izak Ackerman ook by die Calvyn Prot. Kerk aangesluit. Laasgenoemde was 'n invloedryke ouderling en baie in die N.G. Sending gemeente van Claremont het sy voorbeeld gevolg. Dit was vir Eerw. de Villiers persoonlik 'n groot skok dat een van sy getrouste ouderlinge die N.G. Sendingkerk verlaat het.⁸⁶⁾

Mnr. Isak Ackerman sou later Eerw. Draai van die Calvyn Prot. Kerk se skoonvader word.⁸⁷⁾

(b) Grassy Park.

Op die 29e Oktober, 'n week na die stigting van die gemeente Claremont, is 'n gemeente te Grassy Park gestig in die Harmonie-saal. Hierdie was egter nie 'n baie groot gemeente nie maar het toe reeds 'n belofte van groei ingehou.⁸⁸⁾ Die godsdiensverslag van hierdie gemeente wat by die Ringsitting van 1969 ingedien is, het die ondersoeker oortuig dat hierdie gemeente 'n normale groei ondervind.⁸⁹⁾

(c) Southfield.

Geen stigtingsdatum vir hierdie gemeente kon in die notules van beide die kerkraad van die Calvyn Prot. Kerk te Athlone, of dié van die Stigterskommissie van die kerk gevind word nie, maar blyk 'n mededeling van Eerw. Morkel het dit op Sondag, die 5e Nov. 1950 geskied.⁹⁰⁾

(d) Paarl.

Die Calvyn Prot. Kerk het spoedig ook na die platteland

85. Notule van Stigterskommissie, 15 Okt. 1950, p.3; Kerkraadsnotules, 27 Okt. 1950.

86. Vgl. Acta Synodi, S.K., 1950, p.238, waar die 4 Kleurlingleraars in hulle verklaring na hierdie feit verwys.

87. Onderhoud, Eerw. J. Draai, leraar van Calvyn Prot. Kerk te Malmesbury.

88. Notule, Stigterskommissie, 15/10/50, p.3.

89. Staat van Godsdiens, Calvyn Prot. gemeente, Grassy Park, Ring van Athlone, 1969.

90. Onderhoud, Eerw. Morkel; Vgl. ook Stigterskommissie, 1 Sept. 1951, p.30.

uitgebrei.

Mnr. A. Arendse, ouderling van die Emmanuel N.G. Sendinggemeente, Paarl, het in 'n onderhoud gesê dat terwyl Eerw. Geo Willemsse, leraar van die bogenoemde gemeente, in Oktober 1950 by die sitting van die N.G. Sendingkerk se Sinode in Worcester was, het die hele kerkraad en 'n deel van die gemeente in die kerkgebou bymekaargekom en 'n vergadering gehou waarin planne bespreek is om die N.G. Sendingkerk te verlaat en by die Calvin Prot. Kerk aan te sluit. Eerw. Morkel sou ook in dié tyd 'n vergadering gehou het in die St. Stephanskerk waar oor dieselfde onderwerp samesprekinge met beswaarde lidmate van die Sendingkerk gehou is.⁹¹⁾

Op Sondagaand, 5 November 1950, het 'n deel van die Emmanuelkerkraad 'n manifest aan die leraar, Eerw. Willemsse, oorhandig waardeur te kenne gegee is dat hulle die N.G. Sendingkerk verlaat.⁹²⁾ Blykens die Kerkraadsnotule van 2 Desember 1950, moes 3 ouderlinge en 5 diakens gekies word in die plek van diegene wat die kerk verlaat het.⁹³⁾ Onder die ouderlinge wat die kerk verlaat het is die naam van J. Hahn veral prominent omdat hy 'n leiersfiguur was in die Emmanuel-gemeente en 'n persoon wat finansieel en andersins vir die gemeente baie gedoen het.⁹⁴⁾

Op die 12e November 1950 is 'n gemeente van die Calvin Prot. Kerk dan ook deur Eerw. Morkel in die Foresters-saal in die Paarl gestig. Volgens 'n verslaggewer van die Cape Times was omtrent 800 mense teenwoordig waarvan sommige van Kaapstad gekom het.⁹⁵⁾

Blykens die Stigterskommissie se notule was hierdie 'n sterk gemeente wat tot stand gekom het.⁹⁶⁾

Die informant, Mnr. Arendse, het as oudl. van Emmanuel-gemeente

91. Onderhoud, mnr. A. Arendse, ouderling van Emmanuel, N.G. Sendinggemeente, Noorder-Paarl.
92. Notule, Stigterskommissie, 15/10/50, p.3.
93. Kerkraadsnotule, Emmanuel N.G. Sendinggemeente, Noorder-Paarl, 2 Desember 1950, p.146.
94. Onderhoud, Mnr. Arendse.
95. Cape Times, 13 Nov. 1950, "Morkel on Split".
96. Stigterskommissie-notule, 15/10/50, p.3.

ook by die Calvin Prot. Kerk te Paarl aangesluit, maar in 1961 weer na die N.G. Sendingkerk teruggekeer. Die Calvin Prot. Kerk se gemeente het aan die begin eers kerk gehou in 'n saaltjie in Tempeliersstraat, Noorder-Paarl, maar deur ruim finansiële bydraes van mnr. Hahn, Arendse en andere, is 'n kerkgebou daar gestel met Eerw. J. Theron as eerste leraar.⁹⁷⁾

(e) Worcester.

Op 24 Desember 1950 by 'n opelugdiens, is 'n gemeente te Worcester gestig.⁹⁸⁾ Eerw. W.A. September, vroeër leraar van die N.G. Sendinggemeente, Woodstock, is op 23 Desember 1951 as leraar van dié gemeente te Worcester, bevestig.⁹⁹⁾

(f) New Town (Wellington).

Blykens die kerkraadsnotule van die Calvin Prot. Kerk te Athlone, is 'n gemeente te New Town, Wellington gestig op 5 Aug. 1951.¹⁰⁰⁾ Hierdie gemeente sou, volgens Eerw. Morkel, bestaan het „chiefly of people who had left the local Dutch Reformed Mission Church.”¹⁰¹⁾

(g) Malmesbury.

Op 15 Sept. 1951 is 'n gemeente te Malmesbury gestig.¹⁰²⁾

Eerw. J. Draai, 'n begaafde jong leraar, deur Eerw. Morkel opgelei, is tans leraar van hierdie gemeente.

(h) Sarepta (Kuilsrivier)

Hierdie gemeente is op 23 September 1951 gestig nadat 'n deputasie van Sarepta die Stigterskommissie op 1 September 1951 ontmoet het en gevra het dat 'n tak van die Calvin Prot. Kerk aldaar

97. Onderhoud, Mnr. Arendse.

98. Stigterskommissie-notule, 15 Okt. 1950, p.3.

99. Onderhoud, Eerw. W.A. September, Leraar van Calvin Prot. Kerk, Worcester. September het, ten spyte van sy lojaliteitsbetuiging teenoor die N.G. Sendingkerk, (vgl. p.211) tog die Ned. Geref. Sendingkerk gedurende 1952 verlaat.

100. Kerkraadsnotule, Calvin Prot. Kerk, Athlone, 10 April 1951, blad- sy nie genumereer; Vgl. ook Stigterkommissie, 1 Sept. 1951, p.30.

101. Cape Times, 4 Aug. 1951, „Rev. I.D. Morkel on new Church”.

102. Kerkraadsnotule, Athlone, a.w., 18 Aug. 1951, nie genumereer Stigterskommissie, 1 Sept. 1951, p.30.

gestig sou word.¹⁰³⁾

Ook kan aangeneem word dat, soos met die meeste gemeentes van die Calvin Prot. Kerk die geval is, hierdie gemeente grotendeels uit lidmate van die N.G. Sendingkerk sou bestaan het.

(i) Stellenbosch.

By 'n Stigtersvergadering van 29 Maart 1952, is kennis gegee dat 'n nuwe Calvin Prot.-gemeente op Sondag, 30 Maart 1952 te Stellenbosch gestig sou word.¹⁰⁴⁾

Eerw. H. Newman is op die huidige tydstip leraar van dié gemeente.¹⁰⁵⁾

(j) Tiervlei.

Op versoek van verskeie persone te Tiervlei is 'n gemeente daar gestig op 15 Junie 1952.¹⁰⁶⁾ Op die huidige tydstip is Eerw. F. van Niekerk, leraar van die Calvin Prot. Kerk te Tiervlei.¹⁰⁷⁾

(k) Vasco.

Op 'n kerkraadsvergadering van die gemeente, Athlone op 28 Augustus 1952, het 'n deputasie van Vasco in die vergadering verskyn en gevra dat 'n gemeente ook te Vasco gestig sou word. Namens die Stigterskommissie het Eerw. Morkel, as voorsitter daarvan, verlof daartoe gegee en is besluit om genoemde gemeente op die 14e September 1952 te stig.¹⁰⁸⁾

Hierdie gemeente kon egter a.g.v. herhaalde interne moeilikhede nie homself voldoende administreer nie sodat op 3 Sept. 1953 hulle die Athlone-kerkraad gevra het „om as 'n tak kerk onder die toesig van Athlone te resorteer.” Vasco het dus 'n wyk van Athlone geword, en sou sy kerkraadslede laat inskakel by die groter kerkraad van

103. Stigterskommissie, 1 Sept. 1951, p.p.30-31.

104. Stigterskommissie, 29 Maart 1952, p.37.

105. Onderhoud, Eerw. Morkel.

106. Inligting verkry van Mnr. W.P. Adams, ouderling van Calvin Prot. Kerk, Tiervlei.

107. Onderhoud, Eerw. Morkel.

108. Kerkraadsnotule, a.w., 28 Aug. 1952, p.1.

Athlone.¹⁰⁹⁾

A.g.v. „gedurige twistery” en „wrywinge onder die kerkraad” te Vasco, is egter op 28 Augustus 1956 besluit om die Vasco-kerkraad te ontbind en dat Vasco voortaan onder die kerkraad se beheer sou val.¹¹⁰⁾

(1) Retreat.

Hierdie gemeente is op Sondag, 16 November 1952 aan huis van Mnr. Bredenkamp te Retreat gestig.¹¹¹⁾

By die Jaarvergadering van die Calvin Prot. Kerk te Athlone op 7 September 1953, het Eerw. Morkel sy bedenkinge uitgespreek oor die feit dat ná die stigting van die Retreat-gemeente daar toe geen verdere aansoeke ingekom het dat gemeentes gestig moes word nie. Dit het hy toegeskrywe aan ’n geestelike insinking in die kerk en het gepleit dat tug in die toekoms strenger toegepas sou word in die Calvin Prot. Kerk en dat daar meer wedersydse belangstelling sou wees tussen lidmate van dié kerk. Sy pleidooi was: „Heilige dinge moet heilig gehou word.”¹¹²⁾

Op 10 April 1954 het die Calvin Prot. Kerk van S.A. 6,000 lidmate en 14 gemeentes gehad. Ook is die 5e kerkgebou toe reeds opgerig.¹¹³⁾

In ’n onderhoud het Eerw. Morkel daarop gewys dat hy sedert die stigting van die Calvin Protestantse Kerk, heelwat aansoeke van verskeie sentra gekry het om gemeentes daar te stig maar dat hy om verskeie redes nie almal ernstig kon oorweeg nie. So het daar byvoorbeeld aansoeke gekom van De Aar, Kimberley, Grabouw, Brandvlei, Uppington en Beaufort-Wes. Weens die feit dat baie van hierdie plekke verafgeleë was en dat daar toe in die kerk ’n nypend tekort aan leraars

109. ibid, 3 September 1953, p.p.21-22.

110. Kerkraadsnotule, Athlone, 28 Aug. 1956, p.82.

111. Skakelkommissie-notule, 5 Nov. 1952, p.43.

112. Jaarvergadering, Calvin Prot. Kerk, 7 Sept. 1953, p.66.

113. Cape Times, 10 April 1954.

was om die bestaande gemeentes te bearbei, het hy gevoel dat hierdie aansoeke nie ernstige oorweging kon geniet nie.¹¹⁴⁾

Op 1 September 1951 het 'n deputasie van Saron die Stigters-kommissie gevra dat 'n gemeente daar gestig sou word. Weens omstandighede te Saron op daardie tydstip is die saak daar gelaat om by 'n latere datum weer bespreek te word.¹¹⁵⁾ Die moontlikheid om 'n gemeente daar te stig is egter nooit weer bespreek nie.

Ook vanuit Soar is 'n soortgelyke versoek ontvang¹¹⁶⁾ waaraan ook nie gehoor gegee kon word nie.

Die Calvin Prot. Kerk het dus met rasse skrede uitgebrei vanaf sy stigting op 15 Oktober 1950. Na 4 jaar kon hy, in belang van meer doeltreffende kerkbestuur, tot 'n volwaardige presbiteriale kerkregeringstelsel oorgaan.

3. Die besondere karakter van die Calvin Protestantse gemeente te Komaggas.

Die Calvin Prot. Kerk se gemeente te Komaggas¹¹⁷⁾ het 'n eie voorgeskiedenis gehad en volgens 'n eie patroon ontwikkel. Daarom moet ons let op die faktore wat meegewerk het om 'n groot gedeelte van die gemeente ryp te maak vir oorgang na die Calvin Prot. Kerk:

Die sendingstasie, „Komaggas, dank sy ontstaan aan die halfbloed Jasper Cloete, seun van 'n blanke man en 'n Hottentotsvrou van die Kamiësberg.“¹¹⁸⁾ Ná die dood van sy vader, word hy verstoot deur sy blanke halfbroers en wyk uit na die plek wat vandag Komaggas heet. Hy koop dié plek vir beeste en kleinvee en woon daar. Tydens 'n groot droogte, toe hy met sy vee na die Oranje-rivier moes uitwyk, ontmoet hy Eerw. J.H. Schmelen, sendeling van die L.S.G. wat op reis was na

114. Onderhoud, Eerw. Morkel.

115. Stigterkommissie-notule, 1 Sept. 1951, p.31.

116. Acta Synodi, Calvin Prot. Kerk, 6 Okt. 1956, p.128.

117. Komaggas beteken „Rooifontein“. (Kamma = rooi of bruin, gas = fontein (Hottentottaal). Vgl. Brief, 12 April 1956, L. van der merwe aan Eerw. J. Truu.

118. J.H. Engelbrecht, „Komaggas“, Die Koningsbode, Oktober 1964, p.11. Die Woord „halfbloed“ beteken hier 'n baster.

Kaapstad. Jasper Cloete het hom probeer beweë om hom op Komaggas te vestig, maar Schmelen het nie sy weg oopgesien om sy sendingstasie, Bethanie, noord van die Oranje-rivier, te verlaat nie.

In 1829 is Komaggas egter tot 'n Kleurlingreservaat verklaar en het Schmelen hom op versoek van die L.S.G. (Londen Sendinggenootskap) daar gaan vestig.

Hy is in 1848 daar oorlede.¹¹⁹⁾ Voor sy dood het hy die L.S.G. om arbeiders gevra maar aangesien hulle voortaan nie verder in dié dele van Namakwaland sou werk nie, het hy in 1838 die Rynse Sendinggenootskap in die verband genader. Eers in 1848 het Eerw. Weich van die Rynse Genootskap op Komaggas aangekom nadat Eerw. Schmelen slegs 'n paar dae tevore juigend in die Here ontslaap het. Eerw. Weich het vir die volgende 34 jaar op Komaggas gebly, die pastorie herbou en in 1851 'n nuwe kerk ingewy.¹²⁰⁾

Eerw. Weich het 'n opdraende stryd gehad tydens sy bediening omdat die ontdekking van koper in Namakwaland, 'n stroom van fortuinsoekers gebring het wie se losbandigheid verderflik sou inwerk op sowel die inwoners van Komaggas as Steinkopf en Concordia (almal Kleurlingreservate).

Toe Eerw. Weich op 62-jarige leeftyd afgetree het, is hy opgevolg deur Eerw. J.G. Schröder wat sonder enige finansiële hulp van die Rynse Genootskap, te Komaggas moes arbeid.

Eerw. Schröder is weer deur Eerw. G. Meyer opgevolg¹²¹⁾ wat na 25 jaar diens egter in 1919 a.g.v. vyandelikhede van die inwoners van Komaggas, en weens die vakature te Steinkopf, soheentoe moes gaan om daar te arbeid. In 1922 is die oordrag van die Rynse Sending se gemeentes aan die Ned. Geref. Kerk oorweeg en het die Binnelandse Sendingkommissie met Eerw. J.P. Koekemoer van Garies N.G. Sending-

119. Die ondersoeker het sy graf persoonlik gaan besigtig.

120. Die kerkgebou en pastorie getuig van stewige bouwerk en is nog steeds in gebruik.

121. Hy arriveer te Komaggas op 16 Desember 1894.

gemeente onderhandel, of hy nie gewillig sou wees om volgens 'n vyf jaar ooreenkoms met die Rynse Kerk, op Komaggas te gaan arbeid. Terselfdertyd sou die inwoners van Komaggas stelselmatig voorberei kon word vir die oornam van die werk aldaar deur die N.G. Kerk. Eerw. Koekemoer het ingewillig en het daar gearbei tot in 1926. Hy het baie moeilikhede met die wederstrewige Basters-gemeenskap ondervind en het by meer as een geleentheid in briewe aan die Bin. Sendingkommissie verklaar dat hy raadop was met die mense. Die Rynse Genootskap wou ook die kontrak met Eerw. Koekemoer 6 maande voor die vasgestelde tyd opse. Na onderhandelinge het dit ook wel geskied.¹²²⁾

'n Onderwyser, Mnr. J.L. van Deventer, tans woonagtig te Barrydale, het tydens die vakature van 1924 tot 1931 die gemeente te Komaggas behartig, waarna Eerw. J.N. van Zyl van die Ned. Geref. Kerk, kragtens 'n ooreenkoms tussen die Rynse en Ned. Geref. Kerk vir 'n proeftyd die werk namens die Ned. Geref. Kerk waargeneem het. Op 5 Februarie 1936 is die werk van die Rynse Genootskap amptelik deur Eerw. Söhngé aan Ds.G.L.v. Heerde oorhandig wat dit namens die A.S.K. van die Ned. Geref. in S.A. in ontvangs geneem het.¹²³⁾ Op dieselfde dag het Eerw. P.P. le Roux die werk te Komaggas kom voortsit.¹²⁴⁾

Die handhawing van wet en orde in hierdie samelewing van 1829 tot 1936 was soos volg:

122. Vgl. Korrespondensie, B.S.S.K., 25 Maart 1922 tot 13 Mei 1927, N.G. Sendingpastorie, Komaggas

123. Vgl. Konsep Ooreenkoms tussen Rynse en Alg. Sendingkommissie van Ned. Geref. Kerk insake, Steinkopf, Concordia en Komaggas, Brandkluis, N.G. Sendingpastorie, Komaggas. Voorheen is die Binnelandse Sendingkommissie deur Eerw. Koekemoer op 9 Junie 1925 gewaarsku om nie die werk te Komaggas oor te neem nie want „slegs 'n kleinere deel van die gemeente sal moelik bereid wees om oor te gaan na die Ned. Geref. Kerk.” Ook die Kommissie van die Bin. Sendingkom. vir ondersoek te Komaggas meld in hul verslag van 12.6.25: „Die gekleurde het nie 'n welbehag nie om 'n „Boer” Sendeling te hê nie, en verkies liever 'n Engelsman”. Daarby is hulle vyandig teenoor die N.G. Kerk. - vgl. Korrespondensie, B.S.S.K., a.w.,

124. J.H. Engelbrecht, a.w., Oktober 1964, p.p. 11-12; G. Meyer, Uit die Verre Noordweste, p.p. 11-21; Brief aan ondersoeker, 30 Aug. 1968, Ds. J.H. Engelbrecht, Ned. Geref. Sendinggemeente, Barrydale; Eerw. P.P. le Roux, Dagboek van die Uitstaande mees on vergeetlike Gebeurtenisse te Komaggas, p.1 en 2, Brandkluis, Ned. Geref. Sending Pastorie, Komaggas.

In die tyd van Eerw. Schmelen, toe die seuns van Jasper Cloete nog geleef het, was dit vir laasgenoemdes nie moeilik om onbetwisbaar die orde te Komaggas te handhaaf nie, Ná hulle dood egter moes Eerw. Weich die orde handhaaf en stel hy die sg. „sendelingswet” op, goedgekeur deur inwoners van Komaggas, wat vir byna 50 jaar van krag sou bly. Ook is ’n burgerraad met die leraar as voorsitter deur die inwoners aangestel en ’n paar korporaals om die vrede te handhaaf. Hierdie bepalinge is na die prokureur-generaal gestuur vir goedkeuring en ondertekening, maar hy kon dit nie wettiglik aanvaar nie aangesien hy nie daartoe magtiging gehad het nie. Hy het egter aanbeveel dat die bewoners van Komaggas hierdie bepalinge sou gehoorsaam, wat dan ook in ’n groot mate bygedra het tot ’n ordelike samelewing.¹²⁵⁾

„Met die verloop van jare het nog ander Kleurlingfamilies op Komaggas kom woon, o.a. die Fortuins, die Damons, die Beukesse, die Adonisse en ander. Hulle was meestal uit die slawegeslag en dus goeie werkers. Van die Cloetes het hulle woonregte gevra en gekry.” Die inwoners van Komaggas kon egter nie hulle grond aan omliggende boere verkoop nie, aangesien dit ’n Kleurling-reservaat was.

In 1831 het Eerw. Schmelen die Goewerneur, Sir Lowry Cole, gevra om die grond te Komaggas op te meet waarna landmeter Wentzel dan ook gekom en ’n stuk grond van 69,172 morg kosteloos opgemeet het.¹²⁶⁾

Op 9 November 1843 het Goewerneur, sir George Napier, die sogenaamde „Ticket of Occupation” aan die Cloetes en almal wat op 1 Januarie 1843 te Komaggas gevestig was sowel as hulle nakomelinge, oorhandig, waardeur aan hulle volle woonreg en die gebruik van die grond deur landmeter, Wentzel afgemeet, gewaarborg is. Aan die sendinggenootskap word ook sekere regte toegeken.

Eerw. Schmelen het gedurende sy dienstyid te Komaggas, op geskikte plekke saailande aangelê. Dit sou verreikende gevolge hê vir die ekonomiese bestaan van die bewoners van Komaggas.¹²⁷⁾

125. J.H. Engelbrecht, „Komaggas”, a.w., p.11; G. Meyer, a.w. p.20.

126. G. Meyer, a.w., p.p.13-14.

127. ibid, p.p.14-16.

Die paaie rondom die reservaat was in dié tyd (1850) in 'n treurige toestand sodat Eerw. Weich gedurende besoeke in die distriksoms deur vol riviere voorgekeer is.¹²⁸⁾

In 1909 het die Sendingstasiewet in werking getree synde Wet no. 29 van 1909, genoem „Mission Stations and Communal Reserves" wat in die Staatskoerant van 7 Julie 1914 gepubliseer is. Die vernaamste bepalinge van die wet was:

1. Die Bestuursraad van Komaggas het volle seggenskap oor die bestuur van die interne sake van die gemeenskap te Komaggas.
2. Sekere gemeenskaplike weivelde is tot beskikking vir die gebruik van alle bewoners.
3. Geen onregistreerde inwoners mag Komaggas binnekom om daar te woon nie.
4. Geen bewoner van Komaggas mag enige gronde ploeg of bewerk wat nie aan hom toegeken is nie.
5. Ook mag geen grond, sand of gruis uit die sendingstasie verwyder word nie, of enige bakstene daarvan gevorm word sonder verlof van die Bestuursraad nie.
6. Ook mag geen gras of veld gebrand word sonder toestemming nie.
7. Geen „forest produce" mag deur inwoners aan persone buite die reservaat verkoop word nie. Met „forest produce" word bedoel, enige soort hout of bome, riete, gras, heuning, rubber, gom, plante, bossies, wat binne die reservaat is.¹²⁹⁾

Toe die Sendingstasie en Reserwe Wet No. 29 van 1909 toegepas is, het daar in 1913 groot ontevredenheid op Komaggas geheers. Politieke elemente buite die Reservaat het 'n deel van die gemeente opgeroep om die Rhyense Sendinggenootskap skuld te gee.

128. ibid, p.18.

129. Afskrif, Wet no. 29 van 1909 soos gepubliseer in die Staatskoerant van 7 Julie 1914, deur die Superintendent van „Namaqualand Communal Reserves" aan Eerw. P.P. Joubert gestuur op 12 Februarie 1938, N.G. Sending kerk, Komaggas.

vir die toepassing van bogenoemde Wet. A.g. hiervan moes die destydse Rynse sendeling na Steinkopf uitwyk omdat sy lewe in gevaar was.¹³⁰

Die Regering het dit egter onder beheer gekry. Terwyl sommige van die ontevredenes die Reservaat destyds verlaat het en nog nie weer terug gekeer het nie, wou dié deel van die beswaardes wat in die Reservaat agter gebly het nie hierdie Wet erken nie. Die redes wat hulle hiervoor aangee, was dat terwyl hierdie Wet die stamwette,¹³¹⁾ soos deur die eerste bewoners van Komaggas neergelê vervang het, dit terselfdertyd sonder hul toestemming toegepas is en hulle gedwing het om belasting te betaal.¹³²⁾

Uit die verskillende bronne oor die sendingstasie Komaggas, blyk dat die inwoners daarvan hul nooit met die oornam van die gemeente deur die Binnelandse Sendingkommissie in 1936 vereenselwig het nie.

Die antipatie teen die Ned. Geref. Kerk en sy leraars het geleidelik toegeneem. Reeds gedurende Junie 1925 het 'n Kommissie van Onderzoek te Komaggas aan die Bin. Sendingkommissie t.o.v. die Bastergemeenskap van Komaggas gerapporteer: „Die gekleurde het nie 'n welbehag nie en 'n 'Boer' Sendeling te hê nie, en verkies lievers 'n Engelsman.“¹³³⁾ Met hierdie gesindheid is volgehou sodat blykens 'n brief, gedateer 14 Julie 1933, pogings aangewend is om deur 'n ander kerkgenootskap bearbei te word. Hierdie genoemde brief is deur Ferdinand Karsten, 'n inwoner van Komaggas, vanuit die Kaap aan sy mense tuis geskryf tydens 'n besoek van 'n deputasie van Komaggas-inwoners aan die Kaap om 'n kerkgenootskap daar te soek wat hul gemeente sou oorneem. Die hele opset van genoemde brief spreek van felle antipatie teen die Ned. Geref. Kerk en selfs teen die persoon van Eerw. G. Meyer, toe Rynse leraar van Steinkopf. Onderhandelinge is toe reeds met die

130 Hier word verwys na Eerw. G. Meyer, vgl. p.178.

131 Jasper Cloete e.a. se wette.

132 „Waar die Gousblomme bloei“, Deel II, Getikte artikel, per Ds. H. Murray, Ned. Geref. Sendinggemeente, Komaggas.

133 Verslag van Kommissie van Onderzoek te Komaggas, 12 Junie 1925, Ned. Geref. Sendingpastorie, Komaggas

„Christelike Evangelie Sending Kerk van Zuid Afrika" aangeknoop in die persoon van „Bishop John Paul Dun," om nie net Komaggas nie maar ook die gemeentes te Concordia en Steinkopf oor te neem.¹³⁴⁾ Dit het egter nie gebeur nie.

In dié tyd is ook probeer om die kerk selfs aan die Rooms Katoelike Kerk te „verkoop".¹³⁵⁾

Ook was die Griekwa Independentente Kerk (Le Fleur Kerk) rondom 1921 baie doenig in die reservaat en het verskeie aanhangers onder die inwoners gekry¹³⁶⁾, alhoewel die Regering geen ander kerk behalwe die Ned. Geref. Kerk in die reservaat sou toelaat nie.

Terwyl ander kerke, behalwe die Ned. Geref. Kerk, volgens wet nie tot die reservaat toegelaat is nie, wou die oorgrote meerderheid in die reservaat hierdie kerk nie hê nie en het na 'n ander kerkverband gesoek. Hierdie kerkverband moes óf 'n Engelse agtergrond óf 'n eie Kleurlingagtergrond hê.

Eerw. P.P. le Roux wat, soos reeds opgemerk is, vanaf 1936 (net ná die oorname) tot 1946 daar werksaam was, het 'n moeilike tyd beleef aangesien 'n ontevrede element in die gemeente gedurig oor een of ander saak fout gevind het. Toe sy opvolger, Ds. H.F. Gerryts, die Ned. Geref. Kerk se wyse van Nagmaalsviering ingevoer het in die plek van die Rynse metode waarvolgens die leraar self die brood en wyn aan die Nagmaalsgangers voor die kansel oorhandig het, het daar onmiddelik ontevredenheid ontstaan. Op 28 September 1948 het 'n deputasie van 12 man die leraar oor bogenoemde aangeleentheid kom spreek. Hy het die deputasie daarop gewys dat dit nie die wyse van Nagmaalsviering was wat belangrik was nie, maar die viering self as sulks.¹³⁷⁾

Terwyl Ds. le Roux in Maart 1940 afwesig was, word 'n brief aan

134. Brief, Ferdinand Karsten, gedateer 14 Julie 1933, aan inwoners van Komaggas, in besit van Ds. J.H. Engelbrecht, Ned. Geref. Sendinggemeente, Barrydale.

135. Engelbrecht, a.w., p.12.

136. Dagboek, a.w., p.16; Brief, Ds.J.H. Engelbrecht ondersoeker, 31 Aug.1968; Onderhoud, Mnr. F.J. Smit, prinsipaal, Ned. Geref. Sendingskool, Komaggas, lidmaat en kerkraadslid van Ned. Geref. Sendinggemeente, Komaggas.

137. J.H. Engelbrecht, Die Koningsbode, a.w., p.12; Dagboek, Komaggas, a.w., p.p.12-13.

Ds. J.G. Olivier Bin. Sendingsekretaris in die naam van die Bestuursraad (ook „Burgerraad" genoem) en die volle kerkraad om te sê dat die gemeente besluit het om afstand te doen van die N.G. kerkverband. Die magistraat en polisie van Springbok het egter ingegryp en die saak doodgesmoor.¹³⁸⁾

Ook oor kerkgronde,¹³⁹⁾ kerkhof-sake¹⁴⁰⁾, korporaals wat die perke van hul magte oorskry,¹⁴¹⁾ inmenging van die Roomse priester van Matjieskloof in die Komaggas-reserwe,¹⁴²⁾ verset by gemeentede teen 'n besoek van afgevaardigdes van die Bin. Sendingkommissie,¹⁴³⁾ verbetering aan die pastorie¹⁴⁴⁾ en pogings om die leraar die pastorie te laat ontruim,¹⁴⁵⁾ het daar beroeringe in die gemeente gekom. Net soos Eerw. le Roux, het ook sy opvolgers, Eerw. H.C. Hugo en Ds. H.F. Gerryts, hulle nie van koers laat dwing nie en het hulle 'n geënde invloed op die gemeente gehad. Die kerklike werksaamhede het stilweg hul gang gegaan en daar was blyke van definitiewe vrag op hul werk.¹⁴⁶⁾

Gedurende Desember 1949 tot Feb. 1950, terwyl Ds. Gerryts met verlof was, het Sam Fortuin, die leier onder die onrusstokers, en andere, 'n brief namens die Burgerraad aan die Bin. Sendingsekretaris geskryf waarin daarop aangedring is dat die pastorie te Komaggas deur die N.G. Sending-leraar binne 30 dae ontruim sou word. Die saak is na die Departement van Volkswelsyn verwys wat die Beheerraad daarop gewys het dat hulle geen beheer oor die Ned. Geref. Sendinggemeente te Komaggas gehad het nie. Die Ned. Geref. Kerk het ook nie na Komaggas gekom op grond van 'n besluit van die inwoners van Komaggas nie, maar omdat die Ned. Geref. Kerk sy reg daartoe van die Rynse Genootskap gekry het en hierdie genootskap weer op sy beurt van die Regering. Die toestemming van die inwoners van Komaggas vir die aanwe-

138. Dagboek, a.w., p.3; Vir 'n soortgelyke gebeurtenis, vgl. p.7.

139. ibid, p.3.

140. ibid, p.3.

141. ibid, p.6.

142. ibid, p.9.

143. ibid, p.10.

144. ibid, p.10.

145. ibid, p.13.

146. ibid, p.11.

sigheid van die Ned. Geref. Kerk was dus wenslik maar nie noodsaaklik nie.¹⁴⁷⁾

Die verset teen die Ned. Geref. Kerk te Komaggas was nou meer openlik as van tevore. Die Burgerraad het die aanwesigheid van die kerk in Komaggas voortaan as onwettig bestempel en wou byvoorbeeld geen reparasies aan die skool- en kerkgebou, as eiendom van die gemeenskap, onderneem nie.¹⁴⁸⁾ Ds. Gerrits is ook versoek om weer die dokument waarmee die Rynse die werk aan die N.G. Kerk oorgegee het, aan 'n gehoor voor te lees. Dit is gedoen maar het die hoorders nie tevrede gestel nie.¹⁴⁹⁾

Op 12 Januarie 1951 het Eerw. Juhann Truu as leraar na Komaggas gekom. Hy was 'n opgeleide Lutherse leraar, voorheen van Estland, 'n provinsie van Rusland, wat saam met 'n aantal politieke vlugteling uit Swede in Walvisbaai met die „Santa Maria”, 'n vistreiler, geland het.¹⁵⁰⁾

In 'n skrywe oor sy eie lewe, sê Eerw. Truu dat hy gedurende November 1944 met sy 3 kinders vanuit Estland na Swede gevlug het a.g.v. Kommunistiese agitasie. Sy vrou het in Estland agtergebly. Alhoewel hy reeds 16 jaar 'n leraar was het hy in Swede masjienbouer geword omdat dit 'n beter verdienste beteken het en hy sy 3 kinders moes laat leer. In 1948 moes hy weer vir die Kommuniste vlug en wyk hy saam met 'n groep van 44 vlugtelingte waaronder ook sy seun, Mihxel, na Suid-Afrika uit waar hulle op 31 Desember 1948 land. Sy vrou was intussen nog in Estland terwyl sy 2 dogters wat nou goed versorg was in Swede agtergebly het, waar hulle ook later getroud is.

Deur die bemiddeling van Dr. A.J. van der Merwe, destydse moderator van die Sinode van die Ned. Geref. Kerk in Kaapland, kon die groep vlugtelingte

147. ibid, p.p.14-15; J.H. Engelbrecht, Die Koningsbode, p.12. Die aanleiding tot hierdie onrus het sy wortels gehad in sekere regulasies, op grond van wet no. 29 van 1909, wat die Regering in 1948 uitgevaardig het, welke regulasies deur die stamleiers van die gemeenskap uitgebuit is om opnuut onrus te stook, veral teen die Ned. Geref. Kerk in die reservaat wat deur hulle met die owerheid vereenselwig was.

148. Dagboek, a.w., p.15; Engelbrecht, ibid, p.12.

149. ibid, p.15.

in Suid-Afrika bly en het Eerw. Truu „in die begin een en ander toevallige werk" gedoen waarna hy leraar geword het van die Metodistegemeente te Darling in die Kaapprovinsie. Hierna is hy deur die Bin. Sendingkommissie van die Ned. Geref. Kerk as sendeling na Komaggas gestuur, waar hy aan die begin van 1951 diens aanvaar het.¹⁵¹⁾

Die A.S.K. het by die sitting van die Kaapse Sinode in 1953 berig dat Eerw. Truu 'n Collogium Doctum By die Ned. Geref. Kerk afgeleë het en daarna na Komaggas gestuur is.¹⁵²⁾

Oor sy plasing te Komaggas deur die Bin. Sendingsubkommissie, merk Ds. Engelbrecht op:

„Die oogmerk van die A.S.K. met die plasing van ds. Truu was dan heelwaarskynlik om Kommunisme teen te werk omdat hy die enigste kenner van Kommunisme destyds was, soos ook getuig word deur die Veiligheidspolisie dat hulle betroubaarste bron oor Kommunisme ds. Truu was.“¹⁵³⁾

Die A.S.K. berig dan ook aan die Sinode van die Moederkerk tydens sy sitting in 1953:

„Te Komaggas is die mag en invloed van die Kommunisme verbreek en die gemeente tot selfbewustheid gebring en onder die jeug veral is belowende werk gedoen.“¹⁵⁴⁾

Dat die Kommunisme 'n wesenlike gevaar in Komaggas was blyk uit 'n mededeling van Mnr. F.J. Smit, nl. dat Mnr. Damon, Karelse e.a. inwoners van Komaggas gedurende 1951 na Kaapstad gegaan het om Mnr. Sam Kahn, leier van die Kommunistiese Party in S.A. persoonlik na Komaggas te nooi om daar vergaderings te kom hou. Die owerheid het egter net betyds ingegryp en dit verhoed.¹⁵⁵⁾

Intussen het 'n oom van Sam Kahn, Paul Kahn, 'n winkel te Komaggas

-
- 150. Brief, Ds. Engelbrecht, a.w.,
 - 151. Dagboek, Komaggas, a.w., p.p. 20-21.
 - 152. Acta Synodi, M.K., 1953, p.378.
 - 153. Brief, Ds. Engelbrecht, a.w.
 - 154. Acta Synodi, a.w., p.378.
 - 155. Onderhoud, Mnr. Smit.

gehad, sodat Sam Kahn heelwaarskynlik goeie kontak met die inwoners van Komaggas sou gehad het.¹⁵⁶⁾

Eerw. Truu het, a.g.v. sy vlug voor die Kommuniste uit, 'n vrees bly behou dat die Kommuniste hom sou vervolg. Die ondersoeker het van verskillende kante getuienis ontvang dat Eerw. Truu asosiale neigings geopenbaar het en waarskynlik gedurig in die vrees gelewe het dat mense, wie dan ook, al, hom wou vervolg. Op die besonderhede van hierdie optrede van hom, kan ons weens die omvang en die persoonlike aard daarvan, nie ingaan nie.

Ten spyte daarvan dat hy goeie gemeentelike arbeid verrig het en alhoewel 'n gesonde kern in die gemeente om hom vergader het,¹⁵⁷⁾ het die onrusmakers sy optrede uitgebuit om die antipatie teen die Ned. Geref. Kerk en sy leraars nog verder aan te blaas.

Sy verblyf te Komaggas is nog verder bemoeilik toe die Kleurling-reservate in Namakwaland gedurende 1952 oorgeplaas is onder die beheer van die Departement van Kleurlingsake en die inwoners daarvan belastingpligtig gemaak is. Die meeste van die inwoners van Komaggas wou nie belasting betaal nie¹⁵⁸⁾ omdat hulle gereken het dat hulle wettiglik op hulle eie grond gebly het en niks met die Regering te doen gehad het nie.

Gedurende November 1953 sou die gemeente te Komaggas tot die sinodale verband met die Ned. Geref. Sendingkerk toetree en nie langer meer onder die beheer van die Bin. Sendingsubkommissie staan nie.¹⁵⁹⁾

Ten einde die inlywing in sinodale verband so effektief moontlik te maak, het Eerw. Truu en sy kerkraad gevra dat alle persone wat tot die Ned. Geref. Sendingkerk wou toetree, dit met hulle naanteekening moes doen.¹⁶⁰⁾

156. Brief, Ds. Engelbrecht, a.w.,

157. Onderhoud, Mnr. Smit.

158. Engelbrecht, a.w., p.12, Dagboek, Komaggas, p.18.

159. Kerkraadsnotule, 10 Nov. 1953, p.p.153-156, Ned. Geref. Gemeente, Komaggas; Dagboek, Komaggas, p.19.

160. Onderhoud, Mnr. Smit.

Oor diegene wat nie tot die Ned. Geref. Sending gemeente wou behoort nie, merk J.H. Engelbrecht op: „Die anti-kerklike element vorm nou wat hulle die ‚Genootskaplose Christene‘ noem. Die kerk word in die wet genootskap genoem.”¹⁶¹⁾

Hierdie „Genootskaplose Christene” het hulle vervolgens begin beywer om in een of ander kerkverband opgeneem te word.

Die patroon waarvolgens die situasie vanaf 1829 tot 1953 ontwikkel het, is dus duidelik: As ’n Bastergemeenskap het die bewoners van die sendingstasie, Komaggas, sterk oor kleur gevoel en wou hulle self as ’n eie besondere groep handhaaf sonder inmenging van buite af in hulle huishoudelike sake. Daarby was die meeste van hulle die afstammelinge van die trotse Cloete-familie, en die ander families wat op ’n vroeë stadium in die bestaan van Komaggas, hierdie sendingstasie hulle tuiste gemaak het. Die Van Reenens, Damons, Cloetes, Fortuins e.a. het ’n sterk gevoel van trots gehad en volgens ’n eie sosiale patroon geleef en hul sake gereël. Daarby was hul grondbesitters wat ’n gevoel van status gehad het.

Nadat die Rynse Sendinggenootskap reeds sy inslag in die Komaggas-gemeenskap gekry het, is die werk in 1936 aan die Ned. Geref. Kerk oorhandig, ’n gebeurtenis wat die inwoners skynbaar gelate aanvaar het, maar gaandeweg in heftige opstand oor gekom het. Hulle wou geen „Boere-sendeling” hê nie en het verkies om óf deur Engelse leraars óf een van hulle eie mense bearbei te word.

Die politieke spanning wat na 1948 onder die Kleurlinge geheers het, het gaandeweg ook die Komaggas-gemeenskap geraak. Aangesien hierdie gemeenskap juis fyngevoelig was oor kleur, sou die Apartheids-wetgewing ook hulle gemoedere gaande maak. Die Regering se leiding in die reservaat se aangeleenthede is telkens verwerp. Reeds die wetgewing wat deur ’n vorige regering in 1909 uitgevaardig is, het onmin

161. Engelbrecht, a.w., p.12. Met die woordjie „wet” word na Wet no. 29 van 1909 en sy wysiginge in 1948, verwys.

veroorzaak, maar toe in 1948 nuwe regulasies bygevoeg is en die reservaat vanaf 1952 onder die Dept. van Kleurlingsake gestel is, was die antipatie teen die Regering onstuitbaar. Die Bestuursraad van Komaggas het wel uit inwoners van Komaggas bestaan, maar die Sekretaris van die Bestuursraad was direk aan die Regering verantwoordelik en het kontak met die Regering bewerkstellig. Daarbenewens het inspekteurs deur die Regering aangestel, die reservaat van tyd tot tyd besoek en verantwoording geeis vir enige misstande wat daar mag geheers het. Ook die menigvuldige verbeteringe wat deur die Regering in die reservaat aangebring is, is telkens geweier, om dan tog later gebruik te word.¹⁶²⁾

Die verblyf van Eerw. Truu te Komaggas het sake nie verbeter nie. Ten spyte van sy welmenende arbeid in die gemeente en sy ywer om 'n gesonde gemeentelike kern daar te stel, was sy optrede soms vir misverstand vatbaar. Hy wou nie na die mond van die „wilde deel van die gemeente“, soos hy die onrusmakers genoem het, spreek nie en het voortgegaan met sy pogings om die Ned. Geref. Sendingkerk finaal te Komaggas te vestig.¹⁶³⁾

Die ontevrede gedeelte van die Komaggas-gemeenskap het nou meer doelgerig na 'n ander kerk begin soek.

Volgens Ds. J.H. Engelbrecht het onderhandelinge met Eerw. Morkel en sy kerk reeds teen die einde van 1952 begin,¹⁶⁴⁾ maar volgens Eerw. Morkel het onderhandelinge met hom vanaf 1954 begin toe 3 persone van Komaggas t.w. Johannes Damon, Thomas Cloete en Samuel Fortuin hom by sy huis kom spreek het.¹⁶⁵⁾

Volgens Ds. Engelbrecht moes die deputasie van Komaggas Eerw. Morkel en sy kerk onder die indruk gebring het, dat daar geen kerk

162. Onderhoud, Mnr. F.J. Smit.

163. Op 2 September 1959 is demissie aan Eerw. Truu verleen, waarna hy hospitaalbearbeider vir Kleurlinge in Karl Bremer-hospitaal geword het. In 1961 het hy afgetree en in Somerset-Wes in 'n Que Tehuis gaan woon. Daar is hy op 7 April 1963 oorlede en is op 11 April 1963, soos voorheen deur hom versoek, te Komaggas begrawe.

164. Engelbrecht, a.w., p.12.

165. Onderhoud, Eerw. Morkel

te Komaggas bestaan nie en dat al die inwoners van Komaggas die Ned. Geref. Kerk verwerp het.¹⁶⁶⁾

By die Sinode-sitting van die Calvin Prot. Kerk te Athlone gedurende Oktober 1956, is 4 briewe en 1 telegram „van die mense van Komaggas" in behandeling geneem. Hierdie briewe is deur die betrokke Sinode as 'n Macedoniese roepstem aan die Calvin Prot. Kerk beskou n.l. om na Komaggas oor te kom en die beswaardes daar te help.

Ook het 'n besoeker, 'n Mnr. Engelbrecht van Komaggas, die vergadering bygewoon. Oor hom word genotuleer:

„Dat Mnr. Engelbrecht 'n ander byeenkoms moes gaan maar nou juis by ons aangekom het. Die besoeker was onder kruis verhoor vir byna 30 minute. Hy voel dat die mense in Komaggas op ons wag en dat die C.P. Kerk onder hulle sal kan haar af maak. Besoekers van ons kant sal nie gestenig word nie. Hy sal die weg vir ons by die Raad baan.

Die H.E. Moderator het die besoeker bedank vir alles wat hy ons meegedeel het en vir wat hy nog vir ons sal doen."¹⁶⁷⁾

'n Gemeente van die Calvin Protestantse Kerk is op 8 Desember 1956 te Komaggas gestig by welke geleentheid 20 kinders gedoop is. Hierdie gemeente sou Komaggas en Buffelsrivier saam insluit.¹⁶⁸⁾

Volgens Engelbrecht het Eerw. September na Komaggas gekom om die nuutgestigte gemeente te bearbei.¹⁶⁹⁾ Op 25 Oktober 1957 het die Regering egter in die Staatskoerant van daardie dag regulasies gepubliseer wat sekere wysiginge sou aanbring in die „Mission Stations and Communal Reserve Act", No. 29 van 1909. Volgens Artikel 88, 2(b), (iv) kon geen kerkgenootskap behalwe die bestaande een, in die reservaat toegelaat word voordat nie ten minste 2/3 van die geregistreerde okkupeerders van die reservaat daartoe toestemming gee

166. Brief aan ondersoeker, Ds. J.H. Engelbrecht, 31 Aug. 1968.

167. Acta Synodi, Calvin Prot. Kerk, 6 Oktober 1956, p.128. Onderskei tussen Mnr. en Ds. Engelbrecht.

168. Notule, Sinodale Kommissie, Calvin Prot. Kerk, 23 Februarie 1957, p.137.

169. J.H. Engelbrecht, „Komaggas", a.w.

nie.¹⁷⁰⁾ Eerw. September moes gevolglik uit Komaggas weggaan en is die Calvin Prot. gemeente, Komaggas, eenmaal per maand deur Eerw. Morkel besoek. Aangesien bogenoemde wetsartikel verbied het dat meer as 5 mense van 'n ander kerk op 'n slag saamkom vir 'n erediens te Komaggas, moes spesiale verlof verkry word vir die hou van sulke dienste.¹⁷¹⁾

In die blad, Contact, van 28 Junie 1958, word dan ook heftig beswaar gemaak teen bogenoemde wetgewing assou die Regering nie die wense van die meerderheid van Komaggas se inwoners eerbiedig nie d.w.s. om die Calvin Prot. Kerk wel toe te laat in die reservaat. Volgens Eerw. Morkel sou sy kerk toe reeds oor 'n 500 lidmate in die reservaat gehad het, tog kon hulle geen bidure of dienste hou sonder dat hulle vervolg word nie.¹⁷²⁾

Na veelvuldige vertoë tot die Dept. van Kleurlingsake, is die Calvin Prot. Kerk eers op 6 Des. 1964 amptelik tot die reservaat toegelaat nadat hulle 'n 2/3 meerderheidsbesluit van die inwoners verkry het om wel daar 'n gemeente te mag hê. Op dieselfde wyse is die reservaat vir alle ander kerke oopgestel. Op 10 Januarie 1965 is die gebeurtenis deur die Calvin Prot. Kerk feestelike gevier.¹⁷³⁾ Tans is die leraar van hierdie gemeente, Eerw. George Provence, vooreen leraar van die Lutherse Kerk te Haarlem en daarna Spoorwegleraar vir die gebied, Worcester tot Touwsrivier. Hy het op 28 Januarie 1965 te Komaggas diens aanvaar nadat hy reeds in Oktober 1964 deur bemiddeling van Eerw. September aansoek gedoen het om by die Calvin Protestantse Kerk aan te sluit.¹⁷⁴⁾

As Lutherse leraar, volg hy nog sommige van die Lutherse gebruike in die eredienste bv. die Lutherse seënuitspraak na die kollekte, en ook na die afkondigings en die preek.

170. Wysiging van Wet no. 29 van 1909, Art. 88, 2(b), (iv), Staatskoerant, 25 Oktober 1957, p.26.

171. Onderhoud, Mnr. Smit.

172. Contact, 28 Junie 1958, p.3, "Prosecuted for praying: A new Church Ban."; Vgl. ook berig in die Cape Times, 15 Maart 1958, "Hint of Church Defiance".

173. Onderhoud, Eerw. Morkel.

174. Eerw. Provence was as Lutherse Spoorwegleraar te Worcester woonagtig in dieselfde straat as Eerw. September.

Die nagmaal word volgens die ou Rynse gebruik bedien d.w.s. deur dat die leraar die beker met wyn aan die nagmaalsgangers se lippe bring en die brood in hulle hand sit.

Ook word die ou Rynse gebruik nl. om op Paasmôre 'n vroeë erediens in die kerkhof te hou, gehandhaaf.

Hierdie gebruike wat, weens die besondere tradisie van die gemeente te Komaggas, toegelaat word, verleen aan hierdie gemeente 'n eie karakter binne die Calvin Prot. Kerk. Dit verskil van die ander gemeentes waar streng volgens 'n N.G. Kerk-patroon gehandel word.

Intussen was daar nog steeds 'n dun stroompie van lidmate te Komaggas wat na die Ned. Geref. Sendinggemeente teruggekeer het, alhoewel hierdie terugkeer geen groot afmetinge aangeneem het nie.¹⁷⁵⁾

Volgens Eerw. Morkel, is die Calvin Prot.-gemeente te Concordia 'n dag vroeër gestig as dié te Komaggas t.w. op die 7e Des. 1956. Omdat hierdie gemeente egter maar klein is, kan dit geen leraar onderhou nie en word deur die ander leraars bearbei.

Ook die gemeente te Steinkopf is maar klein en het geen leraar nie.

Gedurende Februarie 1968 is 'n kombinasiegemeente van Komaggas afgestig t.w. Nababeep/O'Kiep/Springbok. Op dieselfde dag toe hierdie gemeente gestig is, is Eerw. Mogerman, 'n jong leraar wat deur Eerw. Morkel opgelei is, as leraar daar bevestig.

Die wyke Hondeklipbaai, Kleinsee, Port Nolloth en Babilon, wat buite die reservaat geleë is, word deur Eerw. Provence bearbei en sal waarskynlik in selfstandige gemeentes ontwikkel.

Die Calvin Prot. Kerk het dus van Komaggas uit al goue gemeentjies gestig in die Kleurlingreservate van die Noordweste van Kaapland en

175. Engelbrecht, a.w., p.12; Kerkraadsnotule, 14 April 1962, 13 Oktober 1962, 20 April 1963, 20 Julie 1963, Ned. Geref. Sendinggemeente, Komaggas.

sy omliggende plekke alhoewel dit nerens in hierdie omgewing juis so 'n sterk inslag gevind het soos in Komaggas self nie.

Die Calvin Prot. Kerk van S.A. het dus in 'n tydperk van 19 jaar (1950-1969) wyd versprei, van Athlone in die Kaapse Skiereiland, tot by die Kleurling-reservate in die noordweste van Kaapland. Hierdie kerk het dus inslag gevind in die stad sowel as op die platteland en in die Kleurlingreservate.

Die getuienis is duidelik dat alhoewel die omvang van hierdie kerk klein is in vergelyking met ander gevestigde Protestantse kerke onder die Kleurlinge, dit tog 'n groot mate van lewenskragtigheid openbaar het a.g.v. die streng toepassing van tug en die heldere verkondiging van die Evangelie-boodskap.

Daarby het hierdie kerk in sy ontwikkeling 'n pluriforme patroon openbaar. Terwyl al sy gemeentes grotendeels uit vroeëre lidmate van die Ned. Geref. Sendingkerk bestaan, het die gemeente te Komaggas sy beslag gekry uit lidmate wat wesenlik Ryns van oorsprong was en gevolglik nog aan die ou Rynse gebruike vasgehou het.

Die Calvin Prot. Kerk is oorwegend politiek gekondisioneer. Omdat die inrigting van die Calvin Prot. Kerk bykans geen verskil met die van die Ned. Geref. Sendingkerk getoon het nie, was dit klaarblyklik slegs 'n reaksie teen die Apartheidsbeleid wat sy latere aanhangers die N.G. Sendingkerk laat verlaat het. Die ontevredenheid te Komaggas wat tot die kerkskeuring aldaar gelei het, het o.i. min te doen gehad met die Apartheidswetgewing van 1948 en daarna en was veel meer 'n uitloper van 'n jarelange twisgeding met die Regering, en later meer spesifiek met die Dept. van Kleurlingsake.

E. Die aansluiting van kerklike arbeiders uit die Ned. Geref. Sendingkerk by die Calvin Protestantse Kerk.

Vanuit die Ned. Geref. Sendingkerk het 3 arbeiders hulle tot die geleedere van die Calvin Prot. Kerk gevoeg en Eerw. Morkel gehelp om die gemeentes in genoemde kerk te bearbei. Hierdie drie persone was

Eerw. W.A. September, Sendingkandidaat I.J. Theron en Evangelis P.F. Lindeboom.

Dit is gevolglik nodig om kortliks hierdie persone se agtergronde en hulle redes tot oorkoms na die Calvyn Prot. Kerk in oënskou te neem.

Eerw. W.A. September het, soos reeds vermeld, sy teologiese opleiding saam met Eerw. I.D. Morkel te Stofberg Gedenkskool ontvang waarna hy aan die einde van 1943 gelegitimeer is.

Volgens sy eie inligting het hy daarna vir 2 jaar lank 'n proeftyd onder Eerw. J.N. van Zijl te Worcester uitgedien, waarna hy vir 3 maande lank te Steytlerville gearbei het. Hy is toe as leraar van die kerk georden en het vanaf 1946 in die Ebenezer Ned. Geref. Sendinggemeente, Kaapstad, gearbei tot in 1949 waarna hy na die gemeente, Woodstock, gegaan het.¹⁷⁶⁾

Eerw. September was dus vir bykans vier jaar in dieselfde Ring as Eerw. Morkel werksaam sodat die ou vriendskap van jare verder uitgebou is.

Blykens onderhoude met beide Eerww. Morkel en September was daar 'n besondere kameraadskap tussen hulle wat met die jare gegroei het.¹⁷⁷⁾

Reeds het ons daarop gelet dat toe Eerw. Morkel en sy medestanders die Ned. Geref. Sendingkerk in Oktober 1950 verlaat het, Eerw. September hom nie gevolg het nie maar hom by die ander 3 Kleurlingleraars van die Sendingkerk geskaar het in hulle openbare verklaring by die Ned. Geref. Sendingkerk se Sinode-sitting te Worcester in Okt. 1950. Daardeur het hy hom vereenselwig met die Sendingkerk se afkeur van Eerw. Morkel se optrede.

176. Onderhoud, Eerw. W.A. September, leraar van Calvyn Prot. Kerk te Worcester.

177. Acta, Ring van Wynberg, 27 September 1952, p.407.

Waarskynlik was Eerw. September toe reeds onseker oor wat hom te doen gestaan het.

Op die 17e Desember 1951 het die Voorsitter van die Ringskommissie van Wynberg 'n brief van hom ontvang waarin hy gevra het dat die Ringskommissie aan hom demissie moes kom verleen op 22 Desember 1951.¹⁷⁸⁾

Omdat hy geen rede kan verstrek waarom hy demissie verlang het nie, is aan hom geen eervolle demissie verleen nie. Die Ring van Wynberg het dan ook by die Sinode aanbeveel dat Eerw. September se Akte van toelating ingetrek moes word.¹⁷⁹⁾

Op 'n vraag aan Eerw. September waarom hy die N.G. Sendingkerk verlaat het, was sy antwoord dat hy gevoel het om eers weer onderwys te gaan gee en dat hy hierdie motief vir sy gemeente ook aangegee het.¹⁸⁰⁾

In Ned. Geref. Sendingkerk-kringe en veral binne die Ring van Wynberg, het baie egter bedenkinge gehad teen die feit dat hy demissie verleen is op die 22ste Desember 1951 en die volgende dag, 23 Desember 1951, in die Calvin Prot. gemeente te Worcester georden is as hulle leraar.¹⁸¹⁾

Die Alg. Sendingkom. se verslag aan die Sinode van die Moederkerk in 1953, re hierdie aangeleentheid was kort en bondig:

"Die Kleurlingleraar, W. September, van Woodstock, het agter Morkel aangegaan, en sy gemeente in die steek gelaat."¹⁸²⁾

Dit was dan ook die algemene vertolking in die kringe van die Moeder- en Sendingkerk.

Dat Eerw. September, net soos Eerw. Morkel, beswaard gevoel het

178. a.w., 29 Sept. 1952.

179. Acta Synodi, S.K., 1954, Beskrywingspunt B.26, p.203; p.p.371 en 329.

180. Onderhoud, Eerw. September.

181. Vgl. p.241, voetnoot 109. Hy het dus by ontvangs van demissie nie meer die onderwys in gedagte gehad nie.

182. Acta Synodi, M.K., 1953, p.380.

oor die toepassing van die apartheidswetgewing van 1948 af, het uit 'n onderhoud met hom duidelik geword. Tog was hy aanvanklik meer huiwerig om die Ned. Geref. Sendingkerk te verlaat as Eerw. Morkel.

Binne die Calvin Prot. Kerk is hy 'n gerespekteerde persoon wat groot agting afdwing by almal met wie hy saamwerk.

Sendingkandidaat Isaac John Theron is gedurende Feb. 1948 tot die teologiese kursus van die Inrigting vir die opleiding van Kleurlingleraars te Wellington toegelaat. Aan die einde van 1950 sou hy sy eindeksamen voltooi om dan gelegitimeer te word.¹⁸³⁾

Blykens 'n skrywe van Ds. W.A. Malherbe, skriba van die Skakelkommissie tussen die Moeder- en Ned.Geref. Sendingkerk, aan Ds. van Heerde, Alg. Sendingsekretaris op 15 Mei 1951, is Sendingkandidaat Theron deur die Sendingkommissie te Aliwal-Noord geplaas. Daar het te Aliwal-Noord egter moeilikhede rondom sy persoon ontstaan „sodat hy daar moes weg“. Die Skakelkommissie wou hom toe in Port Elizabeth plaas (waar sy ouers ook toe woonagtig was) maar terwyl reëlins daarvoor getref is, het Theron aan Ds. Malherbe geskryf,¹⁸⁴⁾ en beswaar gemaak teen die reëling dat hy 3 jaar moes wag voordat hy as leraar georden kon word en tot die bediening van die sakramente toegelaat word. Alhoewel hy van hierdie reëling bewus was, het hy tog gevoel dat daar in die geval van 2 ander kleurlingleraars, wie se name hy nie noem nie, 'n uitsondering gemaak is en hulle na 'n jaar se proefdiens tot die bediening van die sakramente toegelaat is. Daarom verlaat hy die N.G. Sendingkerk en is nie verder meer vir plasing beskikbaar nie.¹⁸⁵⁾ Hierop was Ds. Malherbe se opmerking aan Ds. van Heerde: „Dit beëindig die hoofstuk wat Theron betref. Daar is niks meer aan te doen nie, en ek erken net sy brief.“

Verder vervolg hy dat Theron nie sy leraarskap verloor nie maar dat 'n kennisgewing slegs in Die Kerkbode geplaas moet word dat hy

183. Acta Synodi, Sendingkerk, 1950, p.p. 61, 63, 64.

184. Brief, 15 Mei 1951, Ds. W.A. Malherbe, skriba van die Skakelkommissie tussen Moeder- en Ned. Geref. Sendingkerk, S.5, 2/77(a) 1/2., Kaapse Kerkargief,

185. Brief, ... Mei 1951, Sendingkandidaat I.J. Theron, ibid.

uit die kerk tree. „Hy tree net uit die Kerk (om, soos ek verneem,) by die Independent-kerk aan te sluit, met Eerw. W.A. September van Woodstock - van hom weet ek egter nog niks beslis nie.“¹⁸⁶⁾

Theron het egter volgens eie mededeling, leraar geword van die Calvin Protestantse-gemeente in die Paarl waar hy 3 jaar (1951-1954) lank werksaam was.¹⁸⁷⁾

Tydens 'n Stigterskommissie-vergadering op 6 April 1954, is hy ook as Vise-voorsitter van die vergadering gekies.¹⁸⁸⁾ Toe die eerste Sinode van die Calvyns Prot. Kerk gekonstitueer is op 10 Oktober 1955, is hy ook tot Assesor van die Sinode verkies, 'n amp wat hy tot in Februarie 1958 bekleed het.¹⁸⁹⁾

Daarna is hy, volgens mededeling van Eerw. Morkel, en Mnr. A. Arendse van die Paarl, na Malmesbury verplaas nadat daar sekere finansiële moeilikhede in die Paarl-gemeente opgeduik het waarvoor hy die skuld gegee is.¹⁹⁰⁾

Vervolgens was hy 4½ jaar (1954-1958) in die gemeente van Malmesbury, maar weereens het daar moeilikhede rondom sy persoon ontstaan, sodat hy gedurende 1958 die Calvin Prot. Kerk verlaat het.¹⁹¹⁾

Blykens 'n berig in Die Burger van 20 Okt. 1958, het I.J. Theron by die Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk aansoek gedoen om weer as leraar opgeneem te word. „In 'n brief sê Mnr. I.J. Theron dat hy 'n groot fout gemaak het om die N.G. Kerk te verlaat. Hy vra om vergiffenis en sê dat hy nooit iets teen die N.G. Kerk kon gehad het nie. Voorts sê hy dat hy nie omgee om 'n jaar of ses maande te wag voordat hy weer toegelaat word nie.“ Na 'n bespreking oor die saak het die Sinode besluit om van die punt af te stap.¹⁹²⁾

186. Brief, 15 Mei 1951, ibid.

187. Onderhoud, Ds. Theron, Ned. Geref. Sendinggemeente, Zionskerk, Paarl.

188. Notule, Stigters Kommissie-vergadering, 6 April 1954, p.61.

189. Acta Synodi, Calvin Prot. Kerk, 1955, p.104; 1956, p.117; 1957, p.145; 1958, p.171.

190. Eerw. Morkel het dit 'n „finansiële verwarring“ genoem.

191. Onderhoud, Eerw. Morkel.

192. Die Burger, 20 Okt. 1958, „'Afgedwaalde' wil terugkeer“.

Volgens 'n eie mededeling, was hy ná 1958 vir 2 jaar lank 'n gewone lidmaat van die gemeente Retreat, waarna hy eers in 1962 deur die Ned. Geref. Kerk tot die bediening toegelaat en bevestig is. Vanaf 1962 was hy leraar van Ebenezer-Woodstock, totdat hy in 1964 na die Zionskerk Ned. Geref. Sendinggemeente in die Paarl is.¹⁹³⁾

Net soos sy kleinneef, I.D. Morkel, was I.J. Theron, 'n vurige teenstander van die Apartheidsbeleid, en het selfs tydens 'n onderhoud met die ondersoeker, nadat hy reeds weer terug in die Ned. Geref. Sendingkerk was, hom nog in duidelike terme teen hierdie beleid uitgespreek. Sy vader, so het hy gesê, was ook 'n vurige teenstander van apartheid en laasgenoemde het 'n sterk invloed op hom gehad. Dit was o.i. nie net die politieke siening van Theron wat tot sy uittrede uit die Ned. Geref. Sendingkerk gelei het nie, maar ook aanpassingsprobleme in die gemeentes waar hy werksaam was.

Philip Frederick Lindeboom, 32 jarige, getroude lidmaat van die N.G. Sendingwerkkring in Hanoverstraat, Kaapstad, wat reeds 'n lang ondervinding van tydelike, geestelike arbeid agter die rug gehad het,¹⁹⁴⁾ se aansoek om opleiding as evangelis het op 21 Desember 1939 voor die betrokke Kommissie vir die opleiding van Evangeliste gedien. Omdat hy nie die betrokke vereistes gehad het t.w. 'n Std. VI-sertifikaat nie, is sy aansoek na Eerw. J. de Villiers van Claremont verwys wat hom as leke-arbeider sou kon oplei.

Gedurende 1939 is 'n kursus vir evangeliste in Wynberg aangebied met Eerww. I.J. Fourie, G.L. van de Werben en J. de Villiers as dosente.¹⁹⁵⁾

Op die 30 Junie 1940 besluit die Kommissie om Lindeboom se kennis van Std VI-vereistes deur 'n onderwyser te laat toets.¹⁹⁶⁾ Hy het

193. Jaarboek van die Ned. Geref. Kerke, 1970, p.119. Tydens die skrywe van hierdie verhandeling is hy deur die Ring van Wellington uit sy gemeente geskors.

194. Brief, 9 Desember 1936, Alg. Sendingsekretaris, re P.F. Lindeboom, Korrespondensie, B.S.S.K., S.5, 10/3/5, Kaapse Kerkargief.

195. Notule, 21 Des. 1939 en 13 Junie 1940, ongenumereerd, Evangeliste Skoolkommissie, Opleiding van Evangeliste, Notule, 1916-1954, S.7, 1/1 en 1/2, S.K. S., Kaapse Kerkargief.

196. ibid, 13 Junie 1940.

dan ook die Kommissie bevredig, 'n Std. VI-sertifikaat is aan hom uitgereik en hy is tot die Evangeliste-klas toegelaat.¹⁹⁷⁾

Op 5 Maart 1942 is berig dat hy sy Evangeliste-eksamen geslaag het¹⁹⁸⁾, en op 19 Maart 1942 is hy saam met 5 ander kandidate tot die bediening as Evangelis toegelaat.¹⁹⁹⁾

In Die Ligdraer van April 1942 is hy beskikbaar gestel vir diens in enige gemeente van die Ned. Geref. Sendingkerk.²⁰⁰⁾

Volgens Ds. D.J.A. Jordaan is hy vanaf 1945 tot 1950 as Evangelis aangestel deur die gemeente S.A. Gestig, Kaapstad. Hy het sy vaste werk as kabinetmaker by 'n meubelfabrief behou en was verantwoordelik slegs vir die hou van eredienste en bidure in die wyk Vasco. Gedurende die laaste jaar of twee van sy diens tyd in S.A. Gestig, het hy aandklasse by 'n leraar van die Morawiese kerk in Kaapstad gevolg om as leraar opgelei te word. Hierdie kursus was, volgens Ds. Jordaan, baie elementêr. Toe Lindeboom aan die einde van 1950 dus by die Ds. Jordaan navraag gedoen het of die Ned. Geref. Sendingkerk hom nie sonder meer as leraar sou orden op grond van genoemde kursus wat hy gevolg het nie, het die Ned. Geref. Sendingkerk daartoe hulle weg nie oopgesien nie.²⁰¹⁾ Hierop het Ev. Lindeboom by die Calvin Prot. Kerk aansoek gedoen om deur hierdie kerk as leraar opgeneem te word. Op 18 Februarie 1951 het die Stigterkommissie van die Calvin Prot. Kerk die aansoek goedgekeur,²⁰²⁾ en op 7 Oktober 1951 is hy te Athlone met handoplegging as leraar van die Calvin Prot. Kerk georden.²⁰³⁾ Hy sou 'n deeltydse leraar wees en met sy werk in die meubelfabriek voortgaan. Hy was aanvanklik hulpleraar te Athlone, saam met Eerw. Morkel,²⁰⁴⁾ maar by 'n Skakelkommissie-vergadering op 5 November 1952 het hy gevra om in 'n eie gemeente werksaam te mag wees²⁰⁵⁾ en het dan ook gedurende Mei 1953 in die gemeente

197. ibid, 30 Des. 1940.

198. ibid, 5 Maart 1942.

199. ibid, 19 Maart 1942.

200. Die Ligdraer, April 1942, p.21.

201. Onderhoud, Ds. Jordaan.

202. Notule, Stigterskommissie, a.w., 18 Februarie 1951, p.1.

203. ibid, 1 September 1951, p.30.

204. ibid, 18 Feb. 1951, a.w.,; Onderhoud, Eerw. Morkel.

205. ibid, 5 November 1952, a.w..

Claremont begin arbei. Langdurige ontevredenheid tussen Eerw. Lindeboom en sy kerkraad te Claremont²⁰⁶⁾ het egter tot resultaat gehad dat op 'n buitengewone sinodale-vergadering op 6 April 1957 besluit is om hom na Retreat te verplaas.²⁰⁷⁾ Ook te Retreat was daar bepaalde spanninge rondom sy persoon²⁰⁸⁾ sodat op 19 Januarie 1959 'n klagskrif van Eerw. I.D. Morkel teen hom voor die Ringskommissie van Athlone gedien het waarin hy oor verskeie uitlatinge wat hy oor die Calvin Prot. Kerk sou kwytgeraak het, aangekla is.²⁰⁹⁾ Hierdie klagskrif is op 14 Feb. 1959 in behandeling geneem en bevredigend vir albei partye afgehandel.²¹⁰⁾ Tog het die Ringskommissie van Athlone op 18 Julie 1959 Eerw. Lindeboom se bedanking as leraar van die Calvin Prot. Kerk in behandeling geneem²¹¹⁾, en op 25 Julie 1959 aan hom demissie verleen.²¹²⁾

Volgens Di. D.J.A. Jordaan en J.A.J. Steenkamp (Moderator Synodi, Ned. Geref. Sendingkerk), was Lindeboom baie verbitterd teen die Calvin Prot. Kerk nadat hy dit gedurende Julie 1959 verlaat het. Hy het hom veral teenoor Ds. Jordaan met wie hy altyd goed bevriend gebly het, in dié trant uitgespreek. Tog het hy gedurende Mei 1962 weer tevergeefs probeer om by die Calvin Prot. Kerk aan te sluit.²¹³⁾

Lindeboom het vervolgens by die Baptiste Kerk, Athlone, aangesluit en was daarvan 'n lidmaat tot met sy dood gedurende Januarie 1968. Hy is op 20 Januarie 1968 vanuit die Baptiste Kerk, Athlone begrawe.²¹⁴⁾

Naas bogenoemde 3 kerklike arbeiders vanuit die Ned. Geref. Sendingkerk, het die Calvin Prot. Kerk ook nog van arbeiders uit ander kerke gebruik gemaak benewens die kandidate tot die bediening wat hyself opgelei het; maar bogenoemde arbeiders uit die Ned. Geref. Sendingkerk het saam met Eerw. Morkel tog 'n belangrike

206. ibid, 18 Junie 1955, p.85; 23 Aug. 1955, p.p. 86-87;

207. Acta Synodi, Calvin Prot. Kerk, 6 April 1957, p.141.

208. Acta Synodi, ibid, 12 Oktober 1957, p.p. 157-158.

209. Notule, Ringskommissie, 19 Jan. 1959, p.197.

210. ibid, 14 Februarie 1959, p.p. 202-204.

211. ibid, 18 Julie 1959, p.p. 205-206.

212. ibid, 25 Julie 1959, p.p. 206-208.

213. Notule, Sinodale Kom., Calvin Prot. Kerk, 8 Mei 1962, p.252.

214. Onderhoud, Eerw. J. Hiebner, leraar van Baptiste-gemeente, Athlone.

rol gespeel in die groei en bestendiging van hierdie jong kerk onder die Kleurlinge.

- - - - -

H O O F S T U K 3DIE HUIDIGE KERKLIKE SITUASIE BINNE DIE CALVYN PROTESTANTSE KERK.

Vir die doel van hierdie verhandeling is dit nie nodig om 'n volledige uiteensetting te gee van die kerklike situasie binne die Calvin Protestantse Kerk, soos dit vandag daaruit sien nie. Gevolglik word volstaan met 'n kursoriese oorsig van die interne opset van genoemde kerk waarby slegs gepoog sal word om aan te dui in watter mate daar afwyking en/of ooreenstemming met die Ned. Geref. Sendingkerk in S.A. is en watter mate van lewenskragtigheid eersgenoemde kerk openbaar.

Gevolglik word gelet op hierdie kerk se vorm van kerkregering, die opleiding en vind van eie arbeidskragte, die kerklike aksie binne die Calvin Prot. Kerk in die verhouding met ander kerke en veral met die Ned. Geref. Sendingkerk waarvan afgeskei is. Ook word gelet op die Calvin Prot. Kerk se houding betreffende veelrassigheid in eie geledere. Terselfdertyd word d.m.v. 'n opname binne die Calvin Prot. - gemeente te Athlone, die lidmate van genoemde kerk se gevoelens oor hulle eie kerk en die Ned. Geref. Sendingkerk weergegee.

A. Vorm van kerkregering van die Calvin Prot. Kerk.

Ons het reeds daarop gelet dat die Calvin Prot. Kerk vanaf stigting vir 10 jaar deur 'n Stigterskommissie sou bestuur word, maar dat die eerste Sinode na 5 jaar op 10 Oktober 1955 gekonstitueer is.¹⁾

Van hierdie datum af het die kerk 'n volwaardige presbiteriale stelsel gehandhaaf waarbinne die stigter van die Kerk, Eerw. I.D. Morkel, en die oorspronklike mede-stigters wat saam met hom van die Ned. Geref. Sendingkerk weggebreek het egter nog steeds 'n gesags-posisie beklee het.

Reeds by die Jaarvergadering van die Calvin Prot. Kerk op 8 Oktober 1955 waar besluit is om tot die stigting van Ringe en 'n Sinode oor te gaan, is bepaal „dat wat betref die Moderatorskap, aan ons Stigter-Voorsitter dit as 'n ere toekenning van Kerkweë sal

1. Vgl. p.p. 162 - 164.

wees."²⁾

By 'n Stigtersvergadering wat genoemde jaarvergadering voorafgegaan het, is nader bepaal dat „as 'n blyk van dankbaarheid en waardering, asook 'n bewys van volle vertroue in hom, Eerw. Isaac David Morkel, as die erkende stigter van die kerk, die Moderator sal wees van die C.P.K. van S.-Afrika tot sy dood of totdat hy self bedank.....

Dog na sy aftreding of dood sal al die amptenare, Moderator inkluis, volgens Art. 47 gekies word."³⁾

Tans is Eerw. Morkel nog die Moderator van die Calvin Prot. Kerk. Dis van belang om daarop te let dat hier sprake is van „Moderator ... van die C.P.K. van S.-Afrika" terwyl daar in Geref. kringe eintlik gepraat word van 'n „Moderator van die Sinode van die Kerk."

Eersgenoemde aangehaalde betiteling maak van 'n moderator 'n soort biskop met diktatoriale mag, terwyl lg. betiteling op die tydelikheid van die amp dui sodat daar by elke nuwe sinodale sitting weer 'n nuwe moderator gekies moet word. Eerw. Morkel, wat deur sy kerk as lewenslange moderator aangewys is, het dus weens die permanensie van sy amp, heelwat gesag gehad in die bestuur van die Kerk. So word deur die Stigterskommissie op 15 September 1955 bepaal: „Met inagneming van Art. 46(c) word aan die Moderator mag gegee om, in absolute, onverwagte dringende sake, waar hy deur tyd en omstandighede verhinder word om die moderatuur te raadpleeg, op te tree in belang van die kerk, met die duidelike verstandhouding dat hy aan die Moderatuur en die Sinodale Kommissie vir sy optrede verantwoordelik sal wees."⁴⁾

In die Ned. Geref. Sendingkerk het die Moderator Synodi nie sulke magte nie, maar slegs die Moderatuur.⁵⁾

-
2. Notule, Jaarvergadering, Calvin Prot. Kerk, 8 Oktober 1955, p.103
 3. Notule, Stigterskommissievergadering, 15 September 1955, p.97.
 4. Notule, Stigterskommissie, *ibid*, p.99; Bylaag tot die Wette en Bepalings vir die bestuur van die Calvin Protestantse Kerk van S.A., p.4.
 5. Bepalings en Reglemente van die Ned. Geref. Sendingkerk in S.A., (1966), p.33.

T.o.v. die oorspronklike stigters van die Calvin Prot. Kerk word bepaal dat hulle „deel sal uitmaak van die sinode, by al sy vergaderings as wettige verteenwoordigers...”⁶⁾

Ook sal vier lede uit die stigters gekies, op die verskeie Ringe van die Kerk dien.⁷⁾

Op navraag het Eerw. Morkel verklaar dat die Calvin Prot. Kerk sy Wette en Bepalinge hoofsaaklik in ooreenstemming met die van die Ned. Geref. Sendingkerk en die Ned. Geref. Moederkerk (Kaapland) opgestel het.⁸⁾

‘n Noukeurige vergelyking van die artikels van die grondwet van die Calvin Prot. Kerk met dié van die Ned. Geref. Sendingkerk bevestig hierdie verklaring.⁹⁾ Ook t.o.v. die Wette en Bepalinge is die ooreenkomste tussen genoemde kerke merkwaardig.¹⁰⁾

O.i. het die gebruik van die Presbiteriale kerkregeringstelsel in die Calvin Prot. Kerk hierdie jong kerk gevrywaar van ‘n algehele administratiewe chaos, ‘n gevaar wat telkens weer binne hierdie kerk met sy gebrek aan genoeg goed opgeleide leraers wat kerkregtelike

6. Art. 13, Bylaag tot Wette en Bepalinge, Calvin Prot Kerk, a.w., p.1.
7. ibid; Art.6, Wette en Bepalinge, Calvin Prot. Kerk, p.p. 4-5.
8. Onderhoud, Eerw. Morkel.
9. Belydenis van die Kerk, Art.3 van C.P. Kerk, Art.1 N.G. Sendingkerk; Samestelling en lidmaatskap van Kerk, Art. 2- C.P. Kerk, Art. 1 en 4 - N.G.S.K.; Kerkregering, Art. 3,5-9 - C.P.K., Art. 4-9 - N.G.S.K.; Opleiding van leraers, Art. 10 - C.P.K., Art. 10 - N.G.S.K.; Beroeping van leraers en hul traktement, Art. 11 - C.P.K., Art. 11 - N.G.S.K., - Onroerende Eiendomme, Art. 12- C.P.K., Art. 12 - N.G.S.K.; Wysiging van Grondwet, Art. 15 - C.P.K., Art. 14 - N.G.S.K., Wette en Bepalinge, Calvin Protestantse Kerk, p.p. 1-8,; Bepalinge en Reglemente, Ned. Geref. Sendingkerk (1966), p.p. 1-4.
10. Ampte in die Kerk, Art. 1-4 - C.P.K., Art. 3-5, 39, 40; Kerkverband (Alg. Bepalinge), Art. 5-10 - C.P.K., Art. 44 - 49, N.G.S.K.; Kerkverband (Besondere Bepalinge), Art. 12-18, 28-56 - C.P.K., Art. 52 - 148 - N.G.S.K.; Kerklike Opsig en Tug, Art. 57 -113 - C.P.K., Art. 165-186, 190-248, N.G.S.K.; Vakatures en Konsulente, Art. 114-130 - C.P.K., Art. 20-36; Beroeping van leraers, Art. 133-151 - C.P.K., Art. 6-19, N.G.S.K.; Doop, Art. 19 - C.P.K., Art. 153 - N.G.S.K.; Godsdiensonderwys, Art. 20-26 - C.P.K., Art. 84-88, N.G.S.K., Wette en Bepalinge, Calvin Prot. Kerk, a.w.; Bepalinge en Reglemente, Ned. Geref. Sendingkerk, a.w.; Wette en Bepalinge, Moederkerk, 19....., Art.

leiding kan gee, bedreig het.¹¹⁾

By die heel eerste Sinode van hierdie kerk is dan ook op presbiteriale wyse 'n moderator (Eerw. Morkel), assessor (Eerw. I.J. Theron), actuaris (Eerw. September), quaestor (Mnr. G. Gibbs), scriba (Eerw. J. Foster) asook 'n argivaris (Eerw. P. Langeveldt) gekies.¹²⁾

Ook is die Kerk in 2 Ringe verdeel t.w. die Ringe van Athlone en Paarl met elk 'n eie Ringskommissie.¹³⁾ Ook 'n Sinodale Kommissie is aangewys.¹⁴⁾ Terwyl die Ringe jaarliks gedurende Aprilmaand in sitting sou wees, sou die Sinode jaarliks vir die eerste aantal jare, gedurende Oktobermaand vergader.¹⁵⁾

Die presbiteriale kerkregeringstelsel het in die Calvin Prot. Kerk ook tot gevolg gehad die strenge toepassing van tug, 'n feit wat in 'n groot mate bygedra het tot die bewaring van die kerk teen afvalligheid en degenerasie. Oor die tug word egter breedvoeriger gehandel onder paragraaf C, deel 7. Getrou aan sy Geref. agtergrond, het Eerw. Morkel dus alles in die werk gestel om sy kerk op 'n gesonde kerkregtelike basis te plaas en te bestuur.

B. Opleiding en Legitimasie van leraars.

Op navraag het Eerw. Morkel die volgende opgaaf verstrekkend van leraars in die Calvin Protestantse Kerk wat tans in die evangeliebediening staan:

I.D. Morkel - Athlone, W.A. September - Worcester, J. Draai - Malmesbury, L. Schrieff - Dieprivier, G. Provence - Komaggas, Buffelsrivier, D. Bam - Grassy Park, F.C. van Niekerk - Tiervlei, P. Newman - Stellenbosch, J. Magerman - Concordia. Van bogenoemde leraars is Eerww. J. Draai, D. Bam, F.C. van Niekerk, P. Newman en J. Magerman.

11. Notule, Sinodale Kommissie, Calvin Prot. Kerk, 18 Feb. 1956, p.p.112-113, Acta Synodi, C.P. Kerk, 8 Februarie 1958, a.w., p.167, 169; Acta Synodi, a.w., 10 Okt. 1958, p.181; 11 Okt. 1958, p.185.

12. Acta Synodi, C.P. Kerk, 10 Okt. 1955, p.104.

13. ibid, p.106.

14. ibid, p.105.

15. ibid, p.106.

deur die Calvin Prot. Kerk opgelei. Die ander leraars is uit ander kerke afkomstig nl. Eerw. Schrieff („Christus Sy Sending Kerke”) en G. Provence (Lutherse Kerk).

Ons het reeds enkele gegewens verstrek oor die agtergrond van Eerw. G. Provence. Hier let ons volledigheidshalwe ook op nog besonderhede. Hy is gebore te Edenburg in die Vrystaat en na Std. 6 is hy na Kimberley waar hy Std. 7 in die „Pescod High School” geslaag het. Hy moes weens finansiële probleme toe die skool verlaat en het begin werk by die Vaalharts-besproeiingskema. Op 21-jarige leeftyd het hy lidmaat van die Lutherse Kerk geword. In 1939 is hy na Johannesburg waar hy deeltydse opleiding as Evangelis van Eerw. Westphal (Lutherse Kerk) ontvang het (1940-1942). Van 1942 tot 1947 was hy in Kaapstad as evangelis van die Lutherse Kerk onder toesig van Eerw. Kohl ~~werksaam~~ ^{saam met hom} terselfdertyd deeltyd as leraar opgelei het. Hy is daarop deur Eerww. Kohl en Grosskopf as Lutherse leraar georden en na die kleurlingdorp Haarlem, naby Uniondale, Kaap, gestuur waar hy tot 1951 werksaam was. Toe is hy as spoorwegleraar na Touwsrivier verplaas en in 1952 as spoorwegleraar na Worcester waar hy 10 jaar lank gebly het. In 1962 is hy weer na Touwsrivier verplaas waar hy tot Oktober 1964 gebly het. Die arbeid as spoorwegleraar tussen 1952 en 1964 het vir hom, volgens sy eie verklaring te veeleisend geword, aangesien hy gedurig moes reis en swak huisvesting vir sy gesin gehad het. Tydens sy verblyf te Worcester het hy Eerw. W.A. September van die Calvin Prot. Kerk aldaar ontmoet en besluit om die Lutherse Kerk te verlaat en by laasgenoemde kerk as leraar aan te sluit. Van Oktober 1964 tot Januarie 1965 was hy leraar van die Calvin Prot.-gemeente te Elsiesrivier, waarna hy op 28 Januarie 1965 deur die Sinodale Kommissie van daardie kerk as leraar na Komaggas gestuur is. Hy het sy beroepsbrief na Komaggas by sy aankoms aldaar ontvang en het verder geen akte of dokument van oorkoms geteken nie. Hy is ook voltyds leraar van Komaggas; hierin verskil hy van die ander leraars wat hulle tydelike werk behou het.¹⁶⁾

16. Onderhoud, Eerw. Provence. Volgens Eerww. Groszkopf (Lutherse emeritus-leraar van Stellenbosch) en Brunke (van Kaapstad), was Eerw. Provence 'n ongesensureerde leraar toe hy die Lutherse kerk verlaat het.

Eerw. L. Schrieff, tans leraar van Dieprivier-gemeente en daarby ook assuransie-agent, het sy teologiese opleiding d.m.v. 'n korrespondensiekursus van oorsee verkry. Na voltooiing daarvan is hy deur Biskop Hall van die Anglikaanse Kerk in Kaapstad georden en was vir 6 jaar lank leraar van 'n Anglikaanse gemeente in die suidelike voorstede van Kaapstad. Hy is intussen getroud met 'n dogter van Eerw. H. Swartz, leraar en hoof van die „Christus Sy Sending Kerke“, 'n kerk met gemeentes te Retreat en Dieprivier. Schrieff het leraar geword van die gemeente te Dieprivier en dit gebly¹⁷⁾, ook nadat die Calvyn Prot. Kerk op 23 November 1958 hierdie kerk oorgeneem het.¹⁸⁾ Sy skoonvader het ook tot met sy dood toe voltydse leraar gebly van die gemeente van die Calvyn Prot. Kerk te Retreat.

Eerw. J. Draai het in Bonn te Friemersheim opgegroeï as seun van vroom ouers wat aan die Ned. Geref. Sendingkerk behoort het. Nadat hy Std. 6 geslaag het, is hy gedurende 1951 na Worcester waar hy Std. 7 en 8 geslaag het. Alhoewel hy weens gebrek aan fondse met onderbrekings moes studeer, het hy gedurende 1955 met sy Matriekopleiding te Oudtshoorn begin en dit later d.m.v. Transafrika Kollege voltooi.

Aanvanklik wou hy hom toe as leraar van die Ned. Geref. Sendingkerk laat bekwaam maar om finansiële redes moes hy met sy werk by die „American Dress Company“ volhou. In dié tyd ontmoet hy Eerw. Morkel wat hom nooi om die leraarsklasse van die Calvyn Prot. Kerk by te woon, terwyl hy bedags met sy gewone werk kon voortgaan. Van 1956 tot 1960 het hy opleiding ontvang¹⁹⁾ en is op 8 Oktober 1960 met handoplegging as leraar tot die Evangeliebediening van die Calvyn Prot. Kerk toegelaat.²⁰⁾

Die indruk wat Eerw. Draai op die ondersoeker gemaak het, is dat hy 'n fynbeskaafde mens is met besondere intellektuele vermoëns en iemand wat met sy werk as leraar erns maak. Daarby blyk hy 'n gebore

17. Onderhoud, Eerw. Morkel.

18. Notule, Ringskommissie, Calvyn Prot. Kerk, 2 Nov. 1958, p.p.195-196.

19. Onderhoud, Eerw. Draai.

20. Acta Synodi, Calvyn Prot. Kerk, 8 Oktober 1960, p.242.

leier te wees wat o.i. vinnige opgang in die Calvin Prot. Kerk behoort te maak.

Eerw. D. Bam, tans leraar van Grassy Park, bekleed ook 'n betrekking as klerk, en is 'n ander jong leraar wat deur Eerw. Morkel opgelei is.

Eerw. F.C. van Niekerk, leraar van Tiervlei wat bestuurder van 'n motorhawe is, het sy opleiding ook van Eerw. Morkel ontvang.

Ander leraars wat ook deur Eerw. Morkel opgelei is, is Eerw. P. Newman, leraar van Stellenbosch en prinsipaal van 'n kleurlingskool aldaar, en Eerw. J. Magerman, leraar van Nababeep en klerk by die Nababeep kopermyne.²¹⁾

Die volgende leraars het ook so pas hulle studies voltooi en is voltyds in gemeentes bevestig:

Eerww. A. Slingers - Malmesbury,²²⁾ D. van der Heever - Matroosfontein,²³⁾ J. Truter - Newtown, Wellington, I. Jasson - Elsie'srivier.²⁴⁾

Die volgende leraars van die Calvin Prot. Kerk is óf oorlede, óf het demissie aanvaar weens swak gesondheid of om ander redes, óf het die kerk vir goed verlaat weens bepaalde knelpunte:

P.G. Langeveldt, een van die stigterslede van die Calvin Prot. Kerk, prinsipaal van 'n Kleurling Primêre Skool te Stellenbosch, en leraar van Tiervlei is deur Eerw. Morkel opgelei, op 11 Oktober 1954 gelegitimeer,²⁵⁾ en het sy onderwyswerk en leraarskap eers saam behartig, maar later voltyds leraar geword. Hy is reeds oorlede.

P. Bell, was 'n klerk wat deur Eerw. Morkel opgelei is, en 1963 leraar van Elsie'srivier en daarna van die Paarl geword het. Afgesien van sy leraarswerk was hy ook as klerk werksaam. Weens langdurige

21. Onderhoud, Eerw. Morkel.

22. Eerw. Draai het aan die einde van 1969 'n beroep na Retreat aanvaar.

23. Matroosfontein was tot einde 1969 'n wyk van Athlone.

24. Onderhoud, Eerw. Morkel.

25. Notule, Jaarvergadering van Calvin Prot. Kerk, 11 Oktober 1954, p. 75.

probleme rondom die persoon van Bell, is hy in 1967 gevra om sy leraarsamp neer te lê wat hy dan ook gedoen het.

A.F. Lahoo, deur Eerw. Morkel opgelei, was volgens hom 'n knap leraar.²⁶⁾ Hy is op 18 Januarie 1964 te Nababeep as leraar van die kombinasie Concordia/Nababeep/Komaggas bevestig en sou te Nababeep woon, daar die Calvin Prot. Kerk se leraars nog nie te Komaggas deur die owerheid toegelaat is nie.²⁷⁾ Te Nababeep het Eerw. Lahoo hom egter in 'n huwelik begeef met 'n meisie wat sy bediening aldaar in 'n swak lig gestel het, en gevolglik moes hy die amp as leraar neerlê en het eers na Suidwes-Afrika en later na die Boland (Ceres) verhuis.²⁸⁾

H. Swartz, voltydse leraar van die Calvin Prot. Kerk te Retreat, was vroeër hoof van die „Christus Sy Sendingkerk" en het by oorname van hierdie kerk deur die Calvin Prot. Kerk op 23 Nov. 1958 sy gemeente vir nog 12 jaar te Retreat bedien. Hy is tans reeds oorlede.²⁹⁾

H.F. Willemse is deur Eerw. Morkel vanaf die begin van 1955 opgelei en aan die begin van 1959 in die Paarl as voltydse leraar aangestel.³⁰⁾ Hy het egter vir net omtrent 'n jaar lank as leraar gedien aangesien hy aan 'n borskwaal gely het en nie met die werk kon volhou nie.³¹⁾

J. Foster, wat deur Eerw. Morkel opgelei en op 11 Oktober 1954 gelegitimeer is,³²⁾ het naas sy werk as prinsipaal, as leraar van die Calvin Prot.-gemeente te Claremont gedien.³³⁾ Hy was reeds nie meer jonk toe hy hom vir opleiding aangebied het nie en het dus slegs enkele jare as leraar kon dien. Hy het sy emeritaat gedurende 1957 aanvaar, woon tans te Sarepta, Kuilsrivier en help nog die Calvin Prot. gemeente aldaar in soverre as wat sy hulp benodig word.³⁴⁾

26. ibid.

27. Notules, Calvin Prot. Kerk, Komaggas, 18 Jan. 1964, 25 Jan. 1964, 2 Mei 1964.

28. ibid., 2 Mei 1964; Onderhoude: Eerww. Morkel en Provence.

29. Onderhoud, Eerw. Morkel.

30. Acta Synodi, Calvin Prot. Kerk, 11 Oktober 1958, p.184; Notule, Ringskommissie van Calvin Prot. Kerk, 7 Feb. 1959, p.200.

31. Onderhoud, Eerw. Morkel.

32. Notule, Jaarvergadering, 11 Okt. 1954, a.w., p.75.

33. Acta Synodi, C.P. Kerk 6 April 1957, p.141.

34. Onderhoud, Eerw. Morkel.

I.L. Mosès, 'n onderwyser, en deur die Morawiese kerk as leraar opgelei,³⁵⁾ is op die 21ste Oktober 1951 as leraar van die Calvin Prot. Kerk met oplegging van hande bevestig,³⁶⁾ en het in verskeie gemeentes o.a. Claremont, gedien. Aangesien hy egter heelwat finansiële probleme gehad het, en 'n groter salaris verlang het, het hy die Calvin Prot. Kerk driemaal verlaat en weer aangesluit. Tans is hy nie meer leraar van hierdie kerk nie.³⁷⁾

W.G. van Niekerk, deur Eerw. Morkel opgelei, en op 11 Oktober 1954 deur die Calvin Prot. Kerk gelegitimeer,³⁸⁾ was ook prinsipaal van 'n skool, en het 'n groot gesin gehad. Aangesien die besoldiging wat die Calvin Prot. Kerk aangebied het, te laag was vir die behoeftes van hom en sy gesin, het hy tot die onderwys teruggekeer en gee tans nog onderwys.³⁹⁾

K. Volkwyn, prinsipaal van 'n skool in die suidelike voorstede van Kaapstad, is deur Eerw. Morkel opgelei en het tot 1969 eers as voltydse en daarna as deeltydse leraar van Retreat gedien. Weens die politieke bedrywighede van hierdie leraar en ander moeilikhede rondom sy persoon, is hy deur die Calvin Prot. Kerk uit sy amp geskors en het hy hom as leraar by die Presbiteriaanse Kerk gevoeg. Aan die einde van 1969 het hy saam met sy ouers na Kanada geëmigreer.⁴⁰⁾

P.C. Volkwyn vader van K. Volkwyn en reeds 'n bejaarde man wat ook deur Eerw. Morkel opgelei is, het vir 'n tyd lank as leraar van die Calvin Protestantse Kerk gedien, maar het in die jongste tyd belangelootheid t.o.v. sy werk openbaar sodat hy uiteindelik as leraar bedank het. Aan die einde van 1969 het hy na Kanada geëmigreer.

H. Morkel, jonger broer van Eerw. I.D. Morkel, en onderwyser van beroep is deur laasgenoemde as leraar opgelei. Hy het van 1958 tot 1966 as leraar van die Calvin Protestantse Kerk gedien en het daarna

-
- 35. Notule, Kerkraadsvergadering, Calvin Prot. gemeente Athlone, 27 Okt. 1950, nie genumereer nie.
 - 36. Stigtersvergadering, C.P. Kerk, 1 September 1951, p.31.
 - 37. Onderhoud, Eerw. Morkel.
 - 38. Notule, Jaarvergadering, 11 Oktober 1954, a.w., p.75.
 - 39. Onderhoud, Eerw. Morkel.
 - 40. Onderhoud, Eerw. Morkel.

na Kanada geëmiggreer.⁴¹⁾ Sedert die 19 jarige bestaan van die Calvin Prot. Kerk, het 26 leraars hulle dus by die Calvin Prot. Kerk gevoeg.

Van bogemelde 26 leraars is 17 deur Eerw. Morkel vir die Calvin Prot. Kerk opgelei van wie 8 tans nog dienende is, terwyl slegs 2 van die leraars uit ander kerke afkomstig, nog die leraarsamp in die kerk bekleed. Van hierdie 26 leraars was 12 voltyds, terwyl die oorblywende 13 naas hulle leraarsamp ook nog sekulêre werk verrig het. Tans is 7 van die 13 huidige leraars in voltydse diens terwyl 6 van hulle ook nog sekulêre werk verrig.

Die 17 leraars wat van 1950 tot 1969 deur Eerw. Morkel opgelei is, het aandklasse 3 maal per week gevolg in die volgende vakke:

Dogmatiek, Esagogiek, Homelities, Etiek, Eksegese, Kategetiek, Liturgiek, Pastoraal, Kerkregering, Bybelgeskiedenis, Sektewese en Kerkgeskiedenis.⁴²⁾ 'n Nadere ontleding van hierdie kursus dui daarop dat geen Sendingwetenskap aangebied word nie.

Op 'n vraag aan Eerw. Morkel of hy van die kursus van sy eie opleiding te Stofberg gebruik maak by die aanbieding van laasgenoemde kursus, het hy geantwoord dat hy dit slegs gedeeltelik kan doen omdat hy destyds sy notas van Stofberg-Gedenkskool aan ds. Rabie, dosent aan die teologiese skool vir Kleurlingleraars in Wellington, gegee het en dit nie weer terug ontvang het nie.

O.i. is Eerw. Morkel baie suiwer in sy beskouinge oor die vernaaamste gereformeerde leerstellings. So het hy bv. gedurende November 1969 'n M.Th.-graad van die Internasionale Vrye Protestantse Episkopale Universiteit, St. Andrews Collegiate Church, London, verwerf vir 2 verhandelinge wat hy geskryf het t.w. „The Scriptural and Historical Justification of Infant Baptism" en „The Scriptural Proof and Application of Predestination". Vir albei verhandelinge het hy 'n A-merk ontvang. Daarby is ook aan hom 'n eredoktersgraad in die teologie

41. ibid.

42. Akte van Toelating, Calvin Prot. Kerk van Suid-Afrika.

deur bogenoemde inrigting toegeken vir sy bydrae „in upholding the ideals of Christian social and moral principles and for furthering goodwill among men of all races" in Suid-Afrika.⁴³⁾

In gesprekke oor die bes. moontlike handboeke i.v.m. die teologiese vakke soos deur Eerw. Morkel gedoseer, was dit duidelik dat laasgenoemde, ten spyte van sy veelvuldige pligte as leraar en moderator, nogtans getrag het om op hoogte te bly van die nuutste teologiese werke wat van tyd tot tyd verskyn.

In die afgelope 19 jaar het hy slegs in die begin van die vyftiger jare i.v.m. die doseerwerk hulp ontvang van Eerw. September en Theron, maar moes van toe af hierdie taak alleen verrig.

Op 'n vraag aan Eerw. Draai, opgelei deur Eerw. Morkel, hoe hy reken dat sy eie opleiding met dié van leraars van ander kleurlingkerke vergelyk, was sy antwoord dat syns insiens, die opleiding van die Calvin Prot. Kerk van 'n hoë gehalte was en baie goed met dié van ander kerke vergelyk het. Tog het hy dit ook as van wesenlike belang beskou dat die kandidate wat hulle vir opleiding aanmeld van 'n goeie karakter moes wees, en die regte ingesteldheid teenoor hulle roeping tot die bediening moes hê. Hy het ook gemeen dat die Calvin Prot. Kerk meer erns met die opleiding van Kleurlingleraars moes maak, en dat vir dié doel meer dosente gevind sou moes word, 'n uitgebreide teologiese biblioteek daar gestel moes word en die moontlikheid van 'n universitêre admissiekursus oorweeg moes word.⁴⁴⁾

Eerw. Morkel het daarop gewys dat sy kerk nie bereid was om verder leraars van ander kerke as leraars van die Calvin Prot. Kerk toe te laat nie en dat lg. kerk liever self sy eie leraars sou oplei. Die geskiedenis het ondubbelsinnig geleer dat ander kerke se leraars te veel verskil van die Calvin Prot. Kerk t.o.v. dogmatiese en kerkregtelike aangeleenthede. Tans, aan die begin van 1970, is reeds weer 8 kandidate tot die leraarsklas toegelaat uit die 15 aansoeke wat

43. Cape Times, 9 November 1969, „Honorary DD for Coloured clergyman".

44. Onderhoud, Eerw. Draai.

Eerw. Morkel ontvang het. By die keuring van kandidate, het Eerw. Morkel gesê, word baie streng voorwaardes van roepingsbewustheid en toegewydheid gestel, terwyl alle kandidate ook in besit moes wees van óf 'n Matrieksertifikaat of onderwysdiploma.

Teologiese kandidate word baie geleentheid tot praktiese werk in die nabygeleë gemeentes gegun, en ook moet hulle van tyd tot tyd behulpzaam wees met huisbesoek- en hospitaalbesoekwerk. Nadat 2 jaar se studies voltooi is, mag teologiese kandidate preekbeurte in gemeentes waarneem sonder om egter die kansel te bestyg. So 'n voorreg word alleen gegun aan diegene wat hulle studies voltooi het en reeds gelegitimeer is.⁴⁵⁾

Deur die doelbewuste poging van Eerw. Morkel en sy kerk om self leraars op te lei om die vakante poste in hul eie gemeentes te beman, het hierdie kerk o.i. homself van verstarring gered en verseker dat daar andere in die kerk sou wees wat die werk wat deur die stigters begin is, sou kon voortsit wanneer hulle nie meer daar is nie.

C. Kerklike aksie binne die Calvin Protestantse Kerk.

Vervolgens moet bepaal word in watter mate die Calvin Prot. Kerk daarin slaag om op die verskillende terreine van kerklike aksie waarlik kerk te wees.

1. Prediking.

T.o.v. leer en lewe stel die Calvin Prot. Kerk homself op die drie Formuliere van Enigheid nl. die Nedl. Geloofsbelydenis, die Heidelbergse Kategismus en die Dordtse Leerreëls.⁴⁶⁾ Die prediking in hierdie kerk moes dus t.o.v. suiwerheid getoets kon word aan hierdie belydenisskrifte. Die ondersoeker het 3 eredienste van die Calvin Prot. Kerk bygewoon, nl. te Malmesbury, Worcester en Komaggas. By

45. Onderhoud, Eerw. Morkel. Luidens Art. 10(3) van die Wette en Bepalinge van die C.P.K., geskied die legitimasie en ordening van leraars deur die Stigterskommissie. Nadat die Kerk egter in 1955 'n Sinode verkry het, vervul die Kommissie vir die Opleiding van Leraars hierdie taak.

46. Art. 3, Wette en Bepalinge, Calvin Prot. Kerk, a.w., p.4.

hierdie geleenthede was Eerww. Draai, September en Provence respektiewelik die predikers. Al drie preke het getuig van goeie eksegeese, dogmatiese suiwerheid en aktuele toepassing op die behoeftes van die gemeente. In onderhoude met Eerww. Draai, Morkel en September, is navraag gedoen na 'n bepaalde aspek van die geref. leer, t.w. die leer van die uitverkiesing en hoe hierdie leraars hierdie waarheid aan hul gemeentes sou uitleë. Al drie leraars het o.i. 'n suiwer gereformeerde siening van hierdie leerstuk gehad.

By die jaarlikse Ringsvergaderings van hierdie kerk word na luid van Art. 37 van die Wette en Bepalinge van die Calvin Prot. Kerk o.m. gevra:

„(a) Is in u gemeente op Son- en Feesdae al die gewone preekbeurte waargeneem?

(b)(i) Is ook, ten minste twaalfmaal in die jaar, gereeld na volgorde, oor die Kategismus gepreek? (ii) En is op gewone tyd die Lydensstowwe behandel?"

By die sitting van die Ring van Athlone in 1969 waar al die gemeentes van die Calvin Prot. Kerk teenwoordig was,⁴⁷⁾ het al die gemeentes in die godsdiensverslae oor Art. 37 op vrae (a) en (b)(ii) bevestigend geantwoord, terwyl slegs 3 gemeentes oor vraag (b)(i) ontkennend geantwoord het.

Deurgaans is die prediking in die Calvin Prot. Kerk dus van 'n goeie gehalte en die inhoud daarvan suiwer en evangelies.

2. Liturgie.

Die liturgiese orde van die Calvin Prot. Kerk kom hoofsaaklik ooreen met dié van die Ned. Geref. Sendingkerk, behalwe dat by die bediening van die doop aan kinders, die leraar in plaas van die moeder

47. Op 10 Oktober 1955 is die Calvin Prot. Kerk in 2 Ringe ingedeel (Acta Synodi, 10/10/55, p.106), maar vir alle praktiese doeleindes het al die gemeentes van die Kerk eenmaal per jaar as een Ring saamvergader (Notule, Ring v. Athlone, 8/10/58, p. 172 :)

die kind vashou by die toediening van die water.⁴⁸⁾ Ook word Halleluja 219 na die Geloofbelydenis gesing, en lidmate wat by die gemeente aansluit, met 'n handdruk in die erediens verwelkom.⁴⁹⁾ Die Halleluja-bundel van die Ned. Geref. Kerk word gebruik en die formuliere van die Ned. Geref. Kerk gelees.

Toe skrywer eredienste in die gemeentes van Worcester, Malmesbury, Athlone en Komaggas bygewoon het, was hy getref deur die innigheid, stigtelikheid en erns wat die gesamentlike aanbidding gekenmerk het.

Soos in die Ned. Geref. Sendingkerk, word ook in die Calvyn Prot. Kerk baie van gemeentelike sang en koorsang gemaak. Reeds by die tweede Kerkraadsvergadering van die gemeente Athlone op 1 Feb. 1951, is 'n Koorkommissie vanuit die kerkraad aangestel om oor die verskillende kore van die gemeente toesig te hou en goeie sang te help bevorder.⁵⁰⁾

Liturgies is daar dus wat vorm en inhoud betref weinig verskil tussen die Calvyn Prot. Kerk en die Ned. Geref. Sendingkerk.

3. Pastorale Sorg.

Uit 'n ondersoek van die pastorale sorg wat in die Calvyn Prot. Kerk beoefen word, blyk dat Eerw. Morkel gedurig baie klem gelê het op 'n deeglike bearbeiding van elke lidmaat in genoemde kerk. Gedurig het hy die ouderlinge in sy gemeente gewys op die belang van getroue huisbesoek.⁵¹⁾ Hy het sy eie taak as pastor baie ernstig opgevat,⁵²⁾ en het, omdat hy as Moderator van die Sinode en leier in al die Calvyn Prot. Kerk se aangeleenthede, nie voldoende huisbesoek kon doen nie, gereël dat van die teologiese studente in die leraarsklas met die

48. Vgl. besluit van die Stigterskommissie van die Calvyn Prot. Kerk in dié verband op 18 Februarie 1951, Notule, Stigterskommissie, 18/2/51, p.1.

49. *ibid*, 1 Junie 1953, p.55.

50. Notule, 1 Feb. 1951, Kerkraad van Athlone, Calvyn Prot. Kerk, nie genumereer nie.

51. Kerkraadsnotules, Calvyn Prot. Kerk, Athlone, 28 Aug. 1956, p.84; 18 Jan. 1958, p.102; 28 Okt. 1958, p.125; 22 Januarie 1959, p.135; 19 Mei 1959, p.146; 24 Jan. 1961, p.190; 21 Maart 1961, p.195.

52. Kerkraadsnotule, 5 Desember 1955, p.66;

huisbesoek in Athlone-gemeente behulpzaam sou wees.⁵³⁾ Ook is van tyd tot tyd deeltydse leraars as hulp vir Eerw. Morkel beroep.⁵⁴⁾

Eerw. Morkel het ook sy studente in die klas, en die ander leraars van die kerk in persoonlike gesprekke, gedurig gewys op die groot belang van konstruktiewe huisbesoek in die bediening.⁵⁵⁾ Die Ringsverslae van 1969 toon dat met enkele uitsonderings, in al die gemeentes van die Calvin Prot. Kerk deeglike huisbesoek gedoen is.⁵⁶⁾

Die pastorale sorg van hierdie kerk word dus ernstig opgevat en verskil dus weinig van dié van die Ned. Geref. Sendingkerk.

4. Kategese en Sondagsskool.

By die naslaan van die kerkraadsnotule van die Calvin Prot. gemeente te Athlone, en die Acta van Ring- en Sinodale vergadering val dit op hoeveel erns daar sedert die ontstaan van die kerk gemaak is met die bearbeiding van die kind en die jeug in hierdie kerk.

Op navraag het Eerw. Morkel verduidelik dat die Sondagsskoolklasse van sy kerk ingedeel word volgens die standers op skool: Sub. A. en B is saam; Std. 1 en 2; Std. 3 en 4; Std. 5 en 6.

Gedurende hierdie eerste 7 jaar van Sondagsskoolonderrig aan die kind, word gebruik gemaak van die Conradie Kinderbybel en die Sondagsskoolrooster met tekse wat deur die Sondagsskoolkommissie van die Calvin Prot. Kerk op voetspoor van dié van die „Sunday School Union“ uitgegee word. Hierdie Sondagsskoolregister getuig van goeie afwerking en 'n deeglike aanbieding van die Bybelse stof.

Vanaf 15 jaar in geval van dogters, en 16 jaar ingeval van seuns, ontvang jongmense vir 'n jaar lank onderrig in die Bybelboeke. Hierna word hulle 'n jaar lank onderrig uit die Kort Begrip van die Ned. Gere

53. ibid; 21 Jan. 1956, p.p. 69-70.

54. Kerkraadsnotule, 18 Okt. 1958, p.120; 10 Des. 1958, p.130; 22 Jan. 1959, p.134; 28 Nov. 1961, p.214.

55. Onderhoud, Eerw. Morkel.

56. Kerklike Onderzoek, Ring van Athlone, Calvin Prot. Kerk, 10 Oktober 1969.

Kerk;⁵⁷⁾ aan die einde van dié jaar moet die jongmense nog 'n jaar lank 'n kursus uit 'n handleiding volg, wat deur Eerw. Morkel self opgestel is en wat daarop gemik is om die kursusleier/leidster te help om meer die persoonlike godsvrug van die katekisant te toets.⁵⁸⁾ As rede vir hierdie addisionele kursus voer Eerw. Morkel aan dat hy gevind het dat 'n katekisant ten spyte van 'n goeie kennis van die leer van die Kerk en die inhoud van die Bybel, tog soms min eie godsvrug toon en dus nog onbevoeg is om lidmaat van die Kerk te wees. Hy voel baie sterk oor die gevaar dat kategeese bloot die verkryging van 'n verstandelike kennis kon behels sonder dat daar by die katekisant maar enigsins iets van 'n proefondervindelike godsdienst te bespeur sou wees.

Die aflegging van belydenis geskied binne 6 maande nadat die katekisante deur die kerkraad of sy kommissie na ondersoek toegelaat is, met dien verstande dat 'n katekisant in geval van 'n jongman nie jonger as 17 jaar en 'n meisie nie jonger as 16 jaar moet wees nie.⁵⁹⁾

Die kerkraad van Athlone het t.o.v. katekisante tot dusver gewoonlik baie streng tug toegepas en daarteen gewaak dat enigiemand sonder meer lidmaat van die kerk kon word.⁶⁰⁾

Betreffende Sondagskool en Kategeese in die Kerk het die verslae van die Staat van Godsdienstonderwys wat deur die verskillende gemeentes by sy ringsitting in 1969 ingedien is, die volgende aan die lig gebring:

Die Calvin Prot. Kerk het 120 sondagskool onderwysers/resse; behalwe in 4 gemeentes toon die ouers en kerkraad oor die algemeen genoegsame belangstelling in die Sondagskool; die bywoning van die

57. Vgl. Art. 22, Wette en Bepalinge, Calvin Prot. Kerk, p.18.

58. Hierdie handleiding getuig van besondere erns om die katekisant tot 'n persoonlike oorgawe van Christus te bring. In die inleiding daarvan word as doel daarvan aangegee „om die katekisant, na alles wat hy reeds weet, te probeer beweeg om 'n positiewe stap te neem, om Jesus as sy persoonlike Saligmaker aan te neem.”

59. Artikels 25 en 26, Wette en Bepalinge, Calvin Prot. Kerk, p.19.

60. Notule, Kerkraads van Athlone Calvin Prot. gemeente, 9 Oktober 1952, p.3; 12 Nov. 1952, p.6; 3 Sept. 1953, p.25; 12 Nov. 1953, p.98; 18 Jan. 1958, p.101; 15 Mei 1962, p.224.

Sondagskole is deurgaans goed en die katekisasieklasse word ook goed bygewoon.

Gedurende 1969 het 185 katekisantse belydenis van geloof afgelê en 1,969 kinders die Sondagskole van die kerk bygewoon.⁶¹⁾

Dit skyn dus asof hierdie kerk groot erns met sy Sondagskool en Katekese maak, terwyl sy benadering in hooftrekke weinig van dié van die Ned. Geref. Sendingkerk verskil.

5. Jeugsorg.

Hierdie kerklike aksie hang uit die aard van die saak nou saam met die Sondagskool en Katekese van die kerk. Daar bestaan tans 12 takke van die Calvin Jongeledevereniging, 1 gemeente het 'n kinderkrans en verskeie gemeentes het ook Jeug-gebedskringe, „Daniel's Bende“-takke en Jeugkore.⁶²⁾

Die „Daniel's Bende“ is 'n jeugbeweging wat deur Eerw. Morkel in sy eie gemeente begin is en waardeur hy wou poog om die jeug in sy gemeente op 'n reinheidsgrondslag te organiseer.⁶³⁾ Die leuse van die beweging is „Ons staan by God al staan ons alleen“. Die lede van hierdie beweging onderteken 'n kaartjie waarop hulle beloof om geen sterk drank te drink, of hulle aan enige sedelike misdryf skuldig te maak nie, terwyl hulle daarmee terselfdertyd te kenne gee dat hulle Christus as persoonlike Saligmaker aangeneem het.⁶⁴⁾ In vyf gemeentes bestaan daar Jeugbrigades op voetspoor van dié van die Ned. Geref. Sendingkerk.⁶⁵⁾ Verskeie kerkrade, waaronder dié van Athlone, het 'n Jeugkommissie om oor die belange van die kerklike jeug te waak.⁶⁶⁾

Volgens Eerw. Morkel word doelbewus gepoog om die Jeug van die Calvin Prot. Kerk te Athlone oor die ontstaan van hierdie kerk in te lig deur elke jaar of elke 2e jaar 'n vergadering in die kerkgebou te

61. Staat van Onderwys, Ring van Athlone, Oktober 1969.

62. ibid.

63. Onderhoud, Eerw. Morkel.

64. Vgl. kaartjie vir lede van „Daniel's Bende“.

65. Onderhoud, Eerw. Morkel.

66. Kerkraadsnotule, a.w., 1 Februarie 1951, nie genumereer nie.

hou. By hierdie geleentheid word die resoluëie wat deur die Stigters van die kerk by hulle eerste vergadering geneem is, aan die Jeug voor gelees.

Die Jeugsorg van die Calvin Prot. Kerk geniet 'n lewendige belangstelling en verskil wat sy metodiek betref, weinig van die Ned. Geref. Sendingkerk.

6. Vrouehulpdiens.

Op aanvraag het Eerw. Morkel die werksaamhede van die vrouehulpdiens van sy kerk skriftelik soos volg uiteengesit:

Daar is 2 vroueverenigings in die Calvin Prot. Kerk t.w. die „Calvin Christelike Vroue Vereniging“ (C.C.V.V.) en die Calvin Susters Bond (C.S.B.). Aan eersgenoemde behoort die ouer susters in die gemeente en aan laasgenoemde die jong, getroude susters.

Die administratiewe reëls van hierdie vereniging stem hoofsaaklik met die van die Sustersbond van die Ned. Geref. Sendingkerk ooreen. Daar is tans 15 C.C.V.V.-takke met ± 520 lede, en 'n totaal van ± 60 C.S.B.-lede.

Eerw. Morkel verklaar verder: „Oor die 20 jaar van ons bestaan het hierdie liggaam die grootste bydrae gelewer vir die oprigting van kerkgeboue, daar ons met niks begin het nie en ons het op die oomblik 32 kerke, sale en pastorieë,⁶⁷⁾ en het net twee gemeentes nog skuld.

Die C.C.V.V. het die grootste bydrae gelewer in die afbetaling van R120,000 skuld te Athlone in 10 jaar, en so by al die ander gemeentes en is ons bates iets oor die R450,000. Hulle grootste werk is die Diens van Barmhartigheid, en veral sorg hulle vir die oue van dae, armes en krankes.

67. Volgens eie waarneming is dit duidelik dat Eerw. Morkel nie bedoel dat daar 32 sale en 32 pastorieë ook gebou is nie, maar wel 32 kerke asook sale en pastorieë.

7. Namakwaland is ons Sendingveld en word jaarliks ruim bygedra vir klere en baie geneesmiddels, brille en geestelike leesstof.
8. Ook word jaarliks bygedra tot die Kreupelhuis, Suster Nanniehuis van die N.G.K, blindes en Bybelverspreiding.
9. Hospitaalbesoek word gereeld gedoen.
10. Ook word gereeld uitstallings gehou van naaldewerk, blomme, rangskikkings, koekbak, ens.
11. Ook het hierdie liggaam oor die jare bygedra vir hulpbehoewende gemeentes wat nie die leraer se salaris kon betaal nie.
12. Hulle hou een dag in die jaar Vas- en Biddag; Maandagaande Vroue-bidure, Woensdagoggende, 11-12 vm. Sendingbiduur; Donderdagmiddag 'n Danielsbende biduur vir kinders ook onder hulle sorg. Dit word deur al die gemeentes gehou, behalwe een of twee uitsonderings.
13. Die spreekwoord in die C.P.K. is - Waar sou die Kerk gewees het, sonder die C.C.V.V.?
14. Is volle lede van die Wêreld-Vroue-Biddagkommissie.
15. Kom eerste Dinsdag in die maand byeen vir die C.C.V.V., Derde Dinsdag vir die C.S.B.

10 Okt. Jaarliks vir hulle Jaarkonferensie.⁶⁸⁾

Blykens bostaande inligting is daar min verskil tussen die C.C.V.V. van die Calvin Prot. Kerk en die Christelike Sustersbond van die Ned. Geref. Sendingkerk t.o.v. doel en funksie.

Uit 'n program van die C.C.V.V. se jaarlikse konferensie op 28 September 1968 te Athlone, blyk dat by dié geleentheid die volgende onderwerpe behandel is:

68. Geskrewe inligtingstuk van Eerw. Morkel aan ondersoeker. Die Sinode van die Calvin Prot. Kerk het ook van tyd sy hoë waardering teenoor die C.C.V.V. betuig vir hulle „deurslaggewende rol” in die Calvin Prot. Kerk. - vgl. Acta Synodi, C.P.K., 3 Oktober 1959, p.226.

1. Die vrou met die godsdienstige invloed, 1 Sem. 1 - 28. (Na aanleiding van die lewe van Hanna, moeder van Samuel.)
2. Die vrou met 'n eiesinnige invloed, Genesis 27 (Rebekka, moeder van Esau en Jakob).
3. Die onbekeerde vrou met 'n wêreldgesindheid I Kon. 16-19; II Kon. 9-10 (Isébel).⁶⁹⁾

Die inhoud van die onderwerpe wat deur drie leraersvroue ingelei is, getuig van besinnig, 'n goeie kennis van die Skrif en 'n praktiese toepassing op die lewe van die vrou in die 20ste eeu. Hierdie jaarlikse C.C.V.V.-konferensies neem dus baie die vorm aan van dié van die C.S.B. van die Ned. Geref. Sendingkerk.

7. Kerklike ampte en tug.

Eerw. Morkel het in onderhoude telkens verklaar dat die Calvin Prot. Kerk 'n kerk is waar die tug streng toegepas word. In kerkraadsvergadering te Athlone het hy ook telkens die vraag gestel of slegs lidmate wat hulle self aan onsedelike misdrywe skuldig gemaak het tugwaardig was, en of sondes soos dronkenskap, ontheiliging van die sakramente, swak kerkbywoning, dans en dobbelspel nie ook net so tugwaardig was nie.⁷⁰⁾

Die toepassing van tug op tugwaardige lidmate kom in bykans elke notule van kerkraadsvergaderinge van die gemeente Athlone voor. In die algemeen is die tug veral streng toegepas t.o.v. die oortreding van die 7e gebod, die sonde van ontug en die misbruik van die sakramente. Indien ouers bv. nie die kerk gereeld besoek nie, kan die leraer weier om die doop aan hulle kind te bedien. 'n Vader wat aan drank verslaaf is, mag ook nie as doopouer vir sy kind staan nie.⁷¹⁾

69. Onderwerpe, C.C.V.V.-konferensie, Athlone, 28 September 1968. Inleidsters:- Mevv. Eerww. L. Schriff, P. Newman en W.A. September.

70. Kerkraadsnotule, a.w., 18 April 1961, p.p.198-199; 5 Feb. 1953, p.10; 17 Mei 1956, p.76.

71. Onderhoud, Eerw. Morkel.

Uit die Ringsverslae van 1969 blyk dat op 3 na, in al die gemeentes van die Calvin Prot. Kerk daar deur die kerkrade behoorlik toesig gehou is oor die gemeentes.⁷²⁾ Ook oor kerkraadslede is tug uitgeoefen,⁷³⁾ terwyl in die 19 jaar van hierdie kerk se bestaan altesaam 6 leraars die kerk weens die streng toepassing van tug oor hulle verlaat het.⁷⁴⁾

Ons het tot die gevolgtrekking gekom dat die kerklike ampte en tug by die Calvin Prot. Kerk op dieselfde wyse funksioneer en dieselfde doel beoog as by die Ned. Geref. Sendingkerk.

8. Instandhouding van die kerklike aksie.

Die Calvin Prot. Kerk het 'n lofwaardige rekord van fondse-insameling vir die instandhouding van die kerklike aksie. Soos reeds opgemerk, het veral die Calvin Christelike Vroue Vereniging hiertoe die grootste bydrae gelewer.⁷⁵⁾ Die kerk samel sy gereelde lidmaatsbydraes egter in d.m.v. 'n maandelikse dankofferstelsel. Elke lidmaat besluit vooraf wat hy/sy elke maand wil gee en daarvolgens word van elke lidmaat se bydraes rekord gehou. Indien 'n lidmaat vir 3 agtereenvolgende maande geen bydraes gee nie, verbeur hy al sy lidmaatsvoorregte.

Die Calvin Prot. Kerk hou geen gemeentelike basaar om sy fondse te styf nie, maar hou slegs addisionele verkopings vir spesifieke projekte wat deur die verskillende kerkverenigings of die gemeente aangepak is.⁷⁶⁾

Vir die tydperk 1 Julie 1967 tot 30 Junie 1968 het die gemeentes van die Calvin Prot. Kerk 'n gesamentlike inkomste van R47,980.50 getoon 'n voordelige balans van R13,292.70 en 'n gesamentlike bate van R300,640.

Vir die tydperk 1 Julie 1968 tot 30 Junie 1969 het die gemeentes

72. Kerklike Onderzoek, Ring van Athlone, a.w..

73. Kerkraadsnotule, a.w., 10 Junie 1959, p.149; 31 Junie 1959, p.153
20 Aug. 1959, p.156; 24 Januarie 1961, p.190.

74. Vgl. p.p. 291-298.

75. Vgl. p.p. 309-311.

76. Onderhoud, Eerw. Morkel.

se gesamentlike inkomste R71,882 beloop, 'n voordelige balans van R18,042 is getoon en 'n gesamentlike bate van R408,388 aangegee.⁷⁷⁾ Vir 'n kerk met 5,720 lidmate en 10,077 siele⁷⁸⁾ beteken dit 'n bydrae van gemiddeld R12.50 per lidmaat per jaar.

Vir 'n betreklike jong kerk is hierdie bydraes baie goed en toon dit 'n sterk groei en vooruitgang.

Die gemeentes wat voltydse leraars het, betaal hulle volle salaris wat wissel tussen R1,920 en R3,000 per jaar en reiskoste met vrye woning ingesluit. Deeltydse leraars ontvang 'n salaris van R480 per jaar met die veronderstelling dat hulle hul inkomste self verder uit hulle sekulêre werk sal aanvul.⁷⁹⁾

9. Diens van Barmhartigheid.

Soos reeds opgemerk word hierdie taak in die Calvin Prot. Kerk hoofsaaklik deur die C.C.V.V. verrig (vgl. p. 218 v.v.). Kragtens hul amp kan die diakens van hierdie kerk ook wel die kerkraad op hoogte hou van verdienstelike gevalle in die gemeentes aan wie hulp verleen moes word.⁸⁰⁾ In Athlone is gevolglik 'n maandelikse armsorgkollekte gehou om behoeftige mense te kan help.⁸¹⁾ In geheel het 8 van die 15 gemeentes van die Calvin Prot. Kerk gedurende 1969 vir die Diens van Barmhartigheid die bedrag van R173.65 bygedra.⁸²⁾

10. Evangelisasie en Sending.

Eerw. Morkel het, soos reeds vermeld, 'n sterk aandrang tot evangelisasie gehad en het graag spesiale dienste gehou. Ook nadat hy van die Ned. Geref. Sendingkerk weggeskeur het, het hy in die Calvin Prot. Kerk met hierdie arbeid voortgegaan in die gemeente van Athlone sowel as die ander gemeentes van die Calvin Prot. Kerk. Ook het hy die duisende buitekerklike Kleurlinge in die Kaapse Skiereiland as sy

77. Finansiële verslae, Ring van Athlone, a.w..

78. Vorm A, Ringsverslae (Athlone), a.w..

79. Onderhoud, Eerw. Morkel.

80. Kerkraadsnotule, a.w., 1 Nov. 1960, p.150; 7 Feb. 1961, p.192.

81. Kerkraadsnotule, 7 Feb. 1961, p.192.

82. Ringsverslae, Kerklike ondersoek, a.w.

kerk se arbeidsveld beskou. In 'n onderhoud met die Cape Times het hy die situasie as volg geskets:

"A census taken 18 months ago had revealed that there were about 10,000 people on the Cape Flats who did not belong to any church". Morkel verklaar dan: "It is among these people that we are now working" ...⁸³⁾ Op die 17e Desember 1952 berig die Cape Times m.b.t. hierdie evangelisasiewerk deur die kerk van Eerw. Morkel: "Open-air meetings were held and people were urged to come forward with their problems... By holding prayer-meetings in the homes of such people and by taking a personal interest in the husbands, (d.w.s. drankverslaafdes - A.J.C.E.) the members of the Church had been able to convert many people from lives of vice."⁸⁴⁾

Eerw. Morkel het voorts in 'n onderhoud verklaar dat sy kerk sy evangelisasieprogram veral rondom Pinkstertyd toespits. Verder word opelugdienste, fabrieksdienste, dienste in hospitale en "anti-vice campaigns" d.m.v. straatoptogte gehou. Veral word huisbesoek gedoen by mense wat aan geen kerk behoort nie.⁸⁵⁾ Ook Eerw. Provence van Komaggas het gesê dat hy by alle mense ongeag hulle kerkverband huisbesoek doen om diegene wat nog nie tot geloof in Christus gekom het nie, daartoe te probeer bring.⁸⁶⁾ Veral in die kerkgebou van die Athlone-gemeente word heel dikwels reekse spesiale dienste gehou,⁸⁷⁾ terwyl reeds in 1959 'n "Wayside Pulpit" (kennisgewingbord vir Bybeltekse) voor die deur aangebring is.⁸⁸⁾

Uit onderhoude met leraars van die Calvinse Prot. Kerk asook skriftelike bronne i.v.m. bogenoemde kerk, is dit duidelik dat daar in hierdie kerk geen duidelike onderskeid tussen Evangelisasie en Sending gemaak word nie. So word Eerw. Morkel in die Cape Times van 4 Aug. 1951 aangehaal: "Mr. Morkel said that the Church was also concentrating

83. Cape Times, 4 Aug. 1951, "Rev. I.D. Morkel on new Church".

84. Cape Times, 17 Desember 1952, "Anti-vice Campaign Doing Well".

85. Onderhoud, Eerw. Morkel.

86. Onderhoud, Eerw. Provence.

87. Onderhoud, Eerw. Morkel.

88. Kerkraadsnotule, a.w., 17 Nov. 1959, p.165.

on the mission field and 60 young converts were conducting open-air and home meetings each week in various parts of the Peninsula."⁸⁹⁾

In die Cape Times van 11 Oktober 1966 word berig dat die sinode van die Calvin Prot. Kerk besluit het om sy jeug geld te laat insamel vir sendingwerk in Namakwaland. Dan word verwys na Nama-groepe aldaar wat nog nooit van die Christendom sou gehoor het nie.⁹⁰⁾ Eerw. Provence het in 'n onderhoud ook na hierdie Nama-mense verwys, maar het bygevoeg dat hulle wel van Christus geweet het en dus nie totale heidene was nie.⁹¹⁾ Eerw. Morkel het in 'n onderhoud ook verwys na bejaarde mense wat in die Richtersveld (Namakwaland) deur sy kerk gekatkiiseer is - mense wat nog suiwer Boesmantaal praat.⁹²⁾

Die Calvin Prot. Kerk dra wel d.m.v. kollekte by vir enkele sendinggenootskappe soos die Oriental Missionary Society, Sudan Interior Mission, asook vir die Bybelgenootskap van S.A.. Ook word 'n jaarlikse insameling gehou vir 'n Joodse Sendinggenootskap in Johannesburg.⁹³⁾ Aangesien die Calvin Prot. Kerk egter nog maar klein is en self 'n enorme taak onder die kerkvervreemde Kleurlinge van die Kaapprovinsie het, kan daar nie werklik erns gemaak word met sendingwerk in die ware sin van die woord onder heidene in ander gebiede nie.

Eerw. Morkel en sy kerk vertolk Sending dus blykbaar as evangelieverkondiging aan kerkvervreemdes en buite-kerklikes, die verspreiding van traktaatjies en persoonlike kontak met onbekeerde mense.⁹⁴⁾

Daar moet toegegee word dat met die toenemende ontkerstening van die westerse Christendom die grens tussen Evangelisasie en Sending al hoe meer sal vervaag namate 'n „beskaafde heidendom" in die stede ontwikkel. In dié sin het Eerw. Morkel en sy kerk wel 'n sendingtaak op homself geneem.

89. Cape Times, 4 Aug. 1951.

90. Cape Times, 11 Okt. 1966, „Church Plans drive to raise funds".

91. Onderhoud, Eerw. Provence.

92. Onderhoud, Eerw. Morkel.

93. Onderhoud, Eerw. Morkel.

94. Kerkraadsnotule, a.w., 22 Aug. 1961, p.207.

Twee oorwegings is hier nog van belang t.o.v. hierdie saak:

Die Ned. Geref. Sendingkerk waaruit die Calvin Prot. Kerk weggebreek het, het nooit werklik 'n eie sendingveld in die ware sin van die woord gehad nie en het eers by sy sinodesitting van 1966 besluit om die bearbeiding van Moslems voortaan as taak te onderneem. Uit hierdie bodem het die Calvin Prot. Kerk opgekom en self dus ook nie 'n ware sendingvisie gehad nie.

Dis opmerklik dat die Calvin Prot. Kerk t.o.v. dié opleiding van sy leraars geen sendingwetenskap in die kursus aanbied nie. Dis 'n ope vraag in welke mate hierdie gebrek sy invloed laat geld het op die leraars wat onder Eerw. Morkel afgestudeer het.

11. Bestryding van maatskaplike euwels.

Eerw. Morkel het tydens sy verblyf te Athlone vanaf 1950, van tyd tot tyd „anti-vice campaigns” gehou, waardeur pogings aangewend is om d.m.v. straat-optogte, vlotte, plakgate, opelugdienste en die uitdeel van traktaatjies, doelbewus die gebruik van sterk drank en ander openbare maatskaplike euwels openlik teen te gaan en te probeer bekamp. So is 'n protesoptog teen die Regering se gewysigde drankwet van 1962 te Worcester gehou, 'n optog waaraan al die kerke onder die Kleurlinge te Worcester deelgeneem het.⁹⁵⁾

Ook te Athlone is, volgens die Cape Argus van 21 Mei 1962, 'n soortgelyke protesoptog gehou en het veral vroue en kinders deel uitgemaak van 'n skare van 2,000 mense wat deur die strate van Athlone gemarsjeer het.⁹⁶⁾

By die Calvin Prot. Kerk se sinodesitting in 1964 het dié kerk hom opnuut skerp uitgespreek teen die hedendaagse, permissiewe klere-drag, Sondagsport en Kommunisme. Ook het dié kerk hom uitgespreek teen

95. Onderhoud, Eerw. Provence.

96. Cape Argus, 21 Mei 1962, „Save the Poor, he says”.

die feit dat Kleurlinge wat uit Blankverklaarde groepsgebiede moes trek, sulke lae pryse vir hulle eiendomme van Blankes gekry het.⁹⁷⁾

Op 11 Oktober 1954 het die Sinode van die Calvin Prot. Kerk hom ook uitgespreek teen Kommunisme, die Paarlse Wingerdfees wat die gebruik van sterk drank sou stimuleer, en teen die uitreiking van dranklisensies aan drankhandelaars.⁹⁸⁾

Blykens 'n berig in die Cape Times van 12 Maart 1963 is veertien dae tevore 'n „anti-liquor Campaign" te Malmesbury voor die drankhandelplekke gehou d.m.v. die verspreiding van traktaatjies (3,000) en die hou van 'n opelugdiens oor 'n luidspreker. Volgens die betrokke koerant sou die drankverkope die betrokke Saterdag heelwat afgeneem het.⁹⁹⁾ In die Cape Times van 3 Augustus 1964 het daar ook 'n brief van Eerw. Morkel verskyn waarin hy wys op die „skollie" gevaar wat Vrydagaande die kleurlinggemeenskap bedreig en waarteen hy 'n positiewe optrede van owerheidsweë vra.¹⁰⁰⁾ Gedurende 1966 het briewe van hom in die korrespondensiekolomme van die Cape Times verskyn, waarin hy onop-houdelik gewys het op die geweldige afmetinge wat drankmisbruik onder die Kleurlinge aanneem a.g.v. (na sy mening) die owerheid se maatreëls om dranklisensies vryelik toe te staan aan drankhandelaars.¹⁰¹⁾

Gedurende 1967 en 1968 het hy in dieselfde trant in die Cape Times en Cape Argus geskryf en gewys op die gevare wat drankverskaffing aan die Kleurling vir die kleurlinggemeenskap inhou, veral die gevaar van messtekery.¹⁰²⁾ Gedurende die Calvin Prot. Kerk se sinodesitting in Sept. 1968 het die Sinode hom veral uitgespreek teen die toenemende vlag van ontug tussen getroude Bantoemans en ongehuide kleurlingmeisies in die Kaapse Skiereiland. Die buite-egtelike kinders wat so gebore word, word die uitsluitlike verantwoordelikheid van die ongehuide kleurlingmoeders wanneer die getroude Bantoe-mans na 'n tyd

na hulle gesinne in die Bantoetuislande terugkeer. Die Sinode het be-

97. Cape Times, 17 Sept. 1964, „Church calls for Govt. inquiry.

98. Cape Times, 12 Oktober 1954.

99. Cape Times, 12 Maart 1963.

100. Cape Times, 3 Augustus 1964.

101. Cape Times, 16 Maart 1966, 29 Maart 1966, 30 Maart 1966, 3 Mei 1966, 10 Mei 1966.

102. Cape Times, 12 Mei 1967, 26 Junie 1967, 29 Junie 1967, 30 Nov. 1967; Cape Argus, 14 Oktober 1968, 21 Oktober 1968, 23 Oktober 1968.

sluit om hierdie probleem voor die Minister van Kleurlingsake te lê en om daadwerklike optrede van owerheidsweë te vra.¹⁰³⁾ Gedurende Mei 1967 het Eerw. Morkel weer 'n „anti-vice campaign” in Athlone gehou.¹⁰⁴⁾

Eerw. Morkel en sy kerk het dus vanaf sy stigting alles in die werk gestel om die maatskaplike euwels onder die Kleurlinge sover as moontlik te bestry. Hierin het hulle hulself betoon as 'n kerk wat homself die nood van sy eie Kleurlingmense aangetrek het en daarin daadwerklik 'n helpende hand wou uitsteek.

Met hierdie ontleding van die kerklike aksie binne die Calvin Prot. Kerk, het dit dus duidelik geword dat hierdie Kerk weinig van die Ned. Geref. Kerk waaruit dit weggebreek het, verskil t.o.v. leer, lewe en kerklike aksie, terwyl dit terselfdertyd nie in verstarring teruggeval het nie maar weens allerlei faktore lewend gebly het en dinamies gegroei het oor 'n tydperk van 19 jaar.

D. Verhouding tot die Ned. Geref. Sendingkerk.

Hier wil ons veral ... die aandag vestig op die huidige verhouding tussen die Calvin Protestantse Kerk en die Ned. Geref. Sendingkerk.

In 'n onderhoud het Eerw. Morkel na aanleiding van hierdie saak verklaar dat daar in die beginjare van die Calvin Prot. Kerk groot verbittering tussen hierdie kerk se lidmate in Athlone en die lidmate van die Ned. Geref. Sendingkerk, te Rondebosch was, maar oor die jare heen het die verhouding onderling heeltemal verbeter sodat daar tans 'n mooi verhouding bestaan.¹⁰⁵⁾

'n Vraelys is in die gemeente Athlone van die Calvin Prot. Kerk versprei waarvan 74 deur lidmate van hierdie kerk ingevul en teruggestuur is. Op 'n vraag: „Sou u graag sien dat u gemeente met die N.G. Sendinggemeentes in die omgewing saamwerk?”, het 70 van die informante

103. Cape Times, 1 Oktober 1968, „Approach to Minister on morals”.

104. Cape Times, 29 April 1967, „Anti-vice drive in Athlone streets.”

105. Onderhoud, Eerw. Morkel.

bevestigend geantwoord teenoor 4 informante wat óf „nee“, óf onduidelik geantwoord het.¹⁰⁶⁾

Die skrywer, as Ned. Geref. leraar, het 'n preekbeurt in die Calvin Prot. Kerk te Athlone waargeneem en is hartlik deur die kerkraad en gemeente ontvang. Ook Eerw. September van Worcester het gesê dat sy gemeente hartlik met die plaaslike Ned. Geref. Sendingkerk saamwerk en geen gevoelens teenoor laasgenoemde kerk koester nie.¹⁰⁷⁾ Eerw. Draai van Malmesbury het verklaar dat sy gemeente hartlik saamwerk met die plaaslike Ned. Geref. Sendinggemeente. Betreffende die toepassing van tug op lidmate bestaan daar ook 'n ongeskrewe ooreenkoms tussen die 2 gemeentes dat lidmate wat onder sensuur is nie oor en weer by die ander kerk kan aansluit nie, maar eers die tug moes uitdien. By sterfgevalle, Wêreldbiddae, jeugdienste, koorgeleenthede en gemeentelike basaars, is daar mooi samewerking met die Ned. Geref. Sendingkerk.

Persoonlik het Eerw. Draai, as seun van die Ned. Geref. Sendingkerk, ook geen griewe teen hierdie kerk nie.¹⁰⁸⁾ Ten spyte van die griewe wat 'n groot deel van sy gemeente teen die Ned. Geref. Sendingkerk het a.g.v. die historiese agtergrond van die Ned. Geref. Sendinggemeente te Komaggas, het Eerw. Provence verklaar dat hy as leraar van die Calvin Prot. Kerk te Komaggas geen griewe hoegenaamd teen die Ned. Geref. Sendingkerk het nie en dat hy hartlik met Ds. H. Murray, leraar van die Ned. Geref.-gemeente, Komaggas saamwerk. Eersgenoemde en sy vrou beweeg daarom ook vryelik onder die lidmate van die Ned. Geref. Sendingkerk in die reservaat. Sedert sy aankoms te Komaggas aan die begin van 1965 het hy dan ook doelbewus gepoog om alle moontlike antipatie wat daar by sy lidmate teenoor die N.G. Sendingkerk kon wees, af te breek.¹⁰⁹⁾

Oor die algemeen is daar skynbaar 'n gees van verdraagsaamheid

106. Vraelys aan lidmate van die Calvin Prot.-gemeente te Athlone.

107. Onderhoud, Eerw. September.

108. Onderhoud, Eerw. Draai.

109. Onderhoud, Eerw. Provence.

en samewerking van die kant van die Calvin Prot. Kerk teenoor die Ned. Geref. Sendingkerk.

E. Verhouding tot die ander kerke.

Uit die antwoorde op 'n skriftelike vraelys wat aan sekere lidmate van die Calvin Prot. Kerk se gemeente te Athlone voorgelê is (vgl. voetnoot 100), het die geblyk dat hierdie gemeente oor die algemeen bereid was om saam te werk met ander kerke. Die meningsopname het aangetoon dat die gemeentelêde bereid was om met die volgende kerke saam te werk. Metodiste (19), Baptiste (15), Morawiese Kerk (11), Congregational Church (12), Presbiteriane (9), African Methodist Episcopal (4), Volkskerk (3). Die aantal lidmate wat samewerking met die betrokke kerk voorgestaan het, word in hakies aangedui. Sewe en twintig lidmate het slegs gespesifiseer dat hulle met enige Protestantse Kerk sal saamwerk, maar daarby met geen sekte nie. Vyf lidmate se antwoorde was onduidelik, terwyl agt gesê het dat hulle met enige Christelike kerk sou saamwerk.¹¹⁰⁾

Allerweë is getuienis ontvang dat die lidmate van die Calvin Prot. Kerk gewillig is om met alle Kerke wat Protestants is en wat die Evangelie van verlossing suiwer preek, saam te werk. Eerw. Draai, Morkel en September het in onderhoude verklaar dat hulle groot ambisie slegs is om die Evangelie te verkondig en dat hulle alle kerke wat hierin bereid is om saam te werk die regterhand van vriendskap sou reik.

Eerw. September het verklaar dat te Worcester hy die A.M.E., Congregational Church en Anglikaanse Kerk as susterkerke beskou, terwyl hy gedurende 1967 selfs van die Afrika Evangelie Bond gebruik gemaak het om spesiale dienste in sy kerk te hou.

In 'n onderhoud oor die Calvin Prot. Kerk te Malmesbury, het Ds. E.K.J. Schreve van die Ned. Geref. Sendingkerk, Malmesbury daarop ge-

110. Vraelys van Calvin Prot.-lidmate te Athlone, a.w..

wys dat eersgenoemde kerk klaarblyklik maklik saamwerk met ander Protestantse kerke te Malmesbury, h' feit wat hy teen die agtergrond van h' groter algemene waarheid sien nl. dat die Protestantse Kleurlingkerke maklik met mekaar saamwerk ongeag verskille in leer en kerkregeringstelsels.¹¹¹⁾

Te Komaggas bestaan daar h' Raad van predikante van verskillende kerke waaraan ook die Rooms-katolieke Kerk behoort. Eerw. Provence behoort ook tot dié Raad.¹¹²⁾ ¹¹²⁾

Eerw. Morkel het verklaar dat die Calvin Prot. Kerk vroeër gepoog het om met alle Protestantse Kerke saam te werk, maar dat sekere kerke soos bv. die Baptiste begin het om hierdie samewerking vir eie voordeel uit te buit deur h' Calvin Prot.-lidmate met die onderdompelings-doop, die praat in tale en ander kontroversiële leerkwessies te konfronteer en te probeer afrokkel. Gevolglik seek die Calvin Prot. Kerk nou meer om saam te werk met Protestantse kerke wat die kinderdoop voorstaan.

Voorts het Eerw. Morkel daarop gewys dat wanneer lidmate van ander kerke oorkom, hulle lidmaatskapbewyse (attestate) moet kan inlewer behalwe as hulle weens onoorkomelike probleme soos gebrek aan kontak met hulle vorige kerk, of gebrekkige samewerking van die vorige kerk, die attestate nie kan lewer nie. In so h' geval moet h' vorm met h' plegtige verklaring van suiwerheid in leer en lewenswandel onderteken word. Sektelidmate moet eers h' tyd van kategetiese onderrig ondergaan, alvorens hulle toegelaat word.¹¹³⁾

Eerw. Provence het hierdie reëling t.o.v. sy eie gemeente te Komaggas bevestig.¹¹⁴⁾ Ook te Malmesbury volg Eerw. Draai en sy Kerkraad hierdie prosedure,¹¹⁵⁾ terwyl Eerw. September en sy Kerkraad te Worcester geen uitsondering in die reël is nie.¹¹⁶⁾

111. Onderhoud, Ds. E.K.J. Schreve, Ned. Geref. Sendingkerk-leraer, Malmesbury.

112. Onderhoud, Eerw. Provence.

113. Onderhoud, Eerw. Morkel.

114. Onderhoud, Eerw. Provence.

115. Onderhoud, Eerw. Draai.

116. Onderhoud, Eerw. September.

Die Calvin Prot. Kerk het, naas die lidmate wat hy uit die Ned. Geref. Kerk getrek het, en die ontevrede „nie-Genootskaplike" groep wat te Komaggas oorgeneem is,¹¹⁷⁾ ook 3 gemeentes van ander kerke in geheel oorgeneem t.w. die 2 gemeentes van die „Christus Sy Sendingkerk"¹¹⁸⁾ en die gemeente Matroosfontein van die Selfstandige Hynse Kerk.¹¹⁹⁾

Daar is voldoende bewyse dat Eerw. Morkel en sy kerk vanaf 1952 gepoog het om één, verenigde Kleurlingkerk daar te stel. Reeds op 12 November 1950 sou Eerw. Morkel, volgens 'n verslaggewer van die Cape Times, by die stigtingsplegtigheid van die Calvin Prot. Kerk te Paarl gesê het dat hy hoop dat daar in die toekoms slegs een sterk Kleurlingkerk tot stand sou kom.¹²⁰⁾ By 'n vergadering van die Stigterskommissie van die Calvin Prot. Kerk op 29 Maart 1952 het Eerw. Morkel aan die vergadering meegedeel dat hy reeds „met verskillende kerke met die oog op samesmelting" samesprekings gevoer het. Verskeie kerke het gewilligheid t.o.v. samesmelting getoon, terwyl veral die Volkskerk van Afrika, wat 'n suiwer Kleurlingkerk is, gewillig was om die Calvin Prot. Kerk se naam en grondwet te aanvaar met die voorwaarde dat in die nuwe naam van die geamalgameerde kerk die woord „Volkskerk" opgeneem sou word. Die vergadering besluit dan op die volgende naam vir die beoogde geamalgameerde kerk: „Calvin Protestantse Volkskerk van S.A." Eerw. Morkel moes hierdie besluit aan die bestuur van die Volkskerk voorleë.¹²¹⁾

Van die onderhandelinge het egter niks gekom nie daar die Volkskerk Armeniaans in hul leer was en nie bereid was om die gereformeerde leer sonder meer te aanvaar nie.¹²²⁾

Op 'n Stigtersvergadering van 6 April 1955 het Eerw. Morkel gevra „of ons kerk nie die inisiatief sal neem om ander kerke te nader ten

117. Vgl. Hfst. 2, par. D.3.

118. Vgl. p.p. 206, 208.

119. Onderhoud, Eerw. Morkel. Hierdie kerk het net 2 gemeentes. Die ander een is te Elsiesrivier, en het onafhanklik gebly.

120. Cape Times, 13 Nov. 1950, „Morkel on Split".

121. Notule, Stigterskommissie, 29 Maart 1952, p.37.

122. Onderhoud, Eerw. Morkel.

einde 'n federale liggaam te stig waarlangs algemene sake rakende die kerk bespreek kan word nie." Die voorstel is na die Skakelkommissie van die Calvin Prot. Kerk verwys.¹²³⁾ By 'n Stigterskommissie-vergadering van 5 September 1955 is die saak weer aangeroer en blyk uit die bespreking dat slegs sekere kerke genooi sou word om by die Federale Raad aan te sluit.¹²⁴⁾ By die Jaarvergadering van die kerk op 8 Okt. 1955 is besluit dat „op die raad (Federale Raad - A.J.C.E.) sal net sake van belang vir alle kerke bespreek word; uitnodigings sal uitgereik word aan leraars van nonsektariese kerke, onder beheer van kleurlinge.“¹²⁵⁾

Twee vergaderinge van die Federale Raad van Kerke waaraan die Congregational Kerk, Metodiste Kerk, Selfstandige Sendingkerk, Morawiese Kerk, Evangelie Stewerskerk, A.M.E. Church, Selfstandige Rynse Kerk en Calvin Prot. Kerk behoort het, is gehou, maar spoedig was dit duidelik dat niks positiefs bereik word nie, terwyl daar ook t.o.v. aansluiting by die Wêreldraad van Kerke meningsverskil was. Die Federale Raad het dus ontbind.¹²⁶⁾

Volgens Eerw. Morkel het sy kerk hom nie-amptelik by die Ned. Geref. Kerk geskaar t.o.v. die afwysing van die Wêreldraad van Kerke, terwyl hy persoonlik (Eerw. Morkel) aangetrokke voel tot die I.C.C.C.¹²⁷⁾

Die Calvin Prot. Kerk het dus nie 'n geïsoleerde bestaan probeer voer nie maar doelbewus gepoog om kontak met ander Protestantse nie-sektariese kerke te behou.¹²⁸⁾ Hierin is die Kerk van afsondering en stagnasie bewaar en kon dit ook 'n positiewe bydrae lewer in die gemeenskaplike getuienistaak teenoor die wêreld.

123. Notule, Stigterskommissie, 6 April 1955, p.81.

124. Notule, Stigterskommissie, 5 Sept. 1955, p.88.

125. Notule, Jaarvergadering, 8 Okt. 1955, p.102.

126. Onderhoud, Eerw. Morkel.

127. Onderhoud, Eerw. Morkel.

128. Hierin vertoon dit die kenmerke van 'n ware kerk.

F. Die Calvyn Protestantse Kerk en veelrassigheid.

Volgens die Cape Times van 17 Oktober 1950 sou Eerw. Morkel verklaar het: „Our is not a Coloured church. We have no colour bar, as it was for this reason we broke away from the Dutch Reformed Church. We hope Europeans will join us.”¹²⁹⁾ Op navraag i.v.m. bostaande verklaring, het Eerw. Morkel ontken dat hy so iet sou gesê het. Alhoewel ’n paar Blankes wel aan die begin by die gemeente van Athlone aangesluit het, het hulle later weer die Kerk verlaat. Hy sou blanke lidmate weens die Apartheidsbeleid van die Regering tog nie kon bearbei nie deurdat bv. sy lisensie om huwelike te mag bevestig alleen geldig was vir Kleurlinge.¹³⁰⁾

’n Skriftelike vraag van skrywer aan Eerw. Morkel het gelui: „Iemand het t.o.v. u optrede in 1950 gesê: U was teen Apartheid, en tog het u ’n aparte Kleurlingkerk gestig en nie ’n „gemengde” kerk nie. Wat was dan u bedoeling?” Hierop het Eerw. Morkel skriftelike soos volg geantwoord:

„Ons het nooit ’n Kleurlingkerk gestig nie - maar ’n Kerk, en het ons selfs ’n paar blanke lidmate gehad, maar die Regering het ons ’n Kleurling Kerk gemaak, deur ons Huwelikslisensies toe te ken op voorwaarde ons net huwelike tussen Kleurlinge kan bevestig.”¹³¹⁾

Dit blyk dus dat Eerw. Morkel met die stigting van sy kerk ’n veelrassige kerk beoog het, maar dat hy daarin klaarblyklik deur die Apartheidsmaatreëls van die Regering gekortwiek is. Tog was dit o.i. onrealisties van Eerw. Morkel om te verwag dat blanke lidmate in Suid-Afrika, met sy geskiedkundige ontwikkeling van afsonderlike aanbidding, hul permanent onder die bearbeiding van ’n kleurlingleraer sou stel.

Volgens Eerw. Morkel het hy ook sedert die ontstaan van sy kerk,

129. Cape Times, 17 Oktober 1950, „New church has four branches”.

130. Onderhoud, Eerw. Morkel.

131. Skriftelike vraelys aan Eerw. Morkel, a.w.

aansoeke van Bantoe-lidmate van ander kerke gekry om deur sy gemeentes opgeneem te word. 'n Eerw. James Henderson van die Transvaal, wie se kerk 12 gemeentes het, het bv. by hom aansoek gedoen dat sy kerk deur die Calvin Prot. Kerk oorgeneem sou word. 'n Bantoe-kaptein in die Transkei het ook gevra dat sy kerk met 16 gemeentes deur eersgenoemde kerk oorgeneem sou word. 'n Soortgelyke aansoek het gekom van 170 Bantoe van Wellington.

In al hierdie gevalle het Eerw. Morkel die aansoeke van die hand gewys omdat hy gevoel het dat die kloof tussen die Kleurling- en Bantoe-mentaliteit so groot was dat so 'n amalgamasie geen heil vir beide groepe sou inhou nie.¹³²⁾

G. Is daar 'n kentering in die reaksionêre standpunte van Eerw. Morkel?

Uit onderhoude met Eerw. Morkel was dit o.i. duidelik dat daar weinig of geen kentering in laasgenoemde se reaksionêre standpunte gekom het nie. Hy verwerp nog steeds die Apartheidsbeleid as sou dit slegs vir die Blankes heil inhou, terwyl dit van die Kleurlinge tweedeklas-burgers van die land wil maak. Veral is hy daardeur gegrief dat hierdie beleid sy eie familie in twee verdeel het, sodat sommige van sy broers en susters óf blank verklaar is óf na die buiteland geëmmigreer het.

Die aanwesigheid van die Bantoe in Wes-Kaapland en veral die Skiereiland, beskou hy as 'n bedreiging vir die toekoms van die Kleurlinge wat nie net daardeur van hulle werkseleenthede ontnem word nie, maar wat ook deur die bloedvermenging met eersgenoemde gedoem sou wees om verder te verbaster en alle hoop om die eie lewensstandaard op te hef sal moet prysgee.

Ook voel hy beswaard oor die wyse waarop die Groepsgebiede-wet toegepas word en die verskaffing van sterk drank aan Kleurlinge.

132. Onderhoud, Eerw. Morkel.

Bogenoemde besware is slegs enkeles uit die veelvuldige griewe wat Eerw. Morkel in onderhoude gelug het. Daar moet egter toegegee word dat hy gedurende die afgelope 19 jaar sedert sy breuk met die Ned. Geref. Sendingkerk, tot 'n meer gematigde en besagdigde siening geraak het. Later het hy meer positief daarna gesoek om die owerhede met rasionele argumente tot sy insigte te bring. Dit was bv. die geval tydens 'n onderhoud van die Moderatuur van die Calvin Prot. Sinode met die Minister van Kleurlingsake, Mnr. Marais Viljoen, op 10 April 1969, waar o.a. oor kleurlingbehuising, die drankvraagstuk, messteekery onder Kleurlinge, verpligte Kleurlingonderwys en die aanwesigheid van die Bantoe in Wes-Kaapland gepraat is.¹³³⁾

H. Huidige opvattinge en standpunte van lidmate van die Athlone-gemeente.

Om vas te stel wat die deursnee mening van lidmate van die Calvin Prot. Kerk is betreffende bogenoemde verhoudingsprobleme sowel as hulle eie kerk se toekoms, is 'n opname in dié verband in die Calvin Prot.-gemeente te Athlone gemaak.

Aanvanklik is beoog om die bogenoemde opname te laat strek oor een plattelandse en een stedelike gemeente van die Calvin Prot. Kerk. Die gemeentes van Athlone en Komaggas as die grootste gemeentes, sou dus hiervoor in aanmerking kom. Aangesien die gemeente van Komaggas egter 'n besondere agtergrond het, sodat die stigting daarvan nie volgens 'n normale patroon verloop het nie, kon hierdie gemeente nie verder vir bogenoemde meningsopname in aanmerking kom nie. Gevolglik is besluit om slegs die gemeente van Athlone as opname-veld te gebruik. Volgens die Ringstatistieke van 1969, het hierdie gemeente tans 'n lidmatetal van 1860 (2,546 siele).¹³⁴⁾ Twee stalle vraelyste is opgestel en as Vraelys A en Vraelys B gemerk. Vraelys A was gerig

133. Inhoud van hierdie samespreking deur Eerw. Morkel meegedeel.

134. Vorm A, Ring v. Athlone, 1969, a.w. Eerw. Morkel het egter gesê dat die besondere syfer in die Ringverslag verkeerd was en dat daar 2,056 lidmate en ± 2,700 siele in die gemeente was.

aan stigterslidmate van die Calvin Prot. Kerk te Athlone, terwyl vraelys B gerig was aan lidmate wat later eers by die Calvin Prot. Kerk aangesluit het en nie by die afskeiding self betrokke was nie.

Die doel van die opname was o.a. om vas te stel of daar by die stigterslidmate oor die afgelope 19 jaar 'n kentering ingetree het t.o.v. hulle siening oor die apartheidsbeleid, die noodsaaklikheid om as gevolg daarvan 'n nuwe kerk te stig, hulle houding van afkeer teenoor die Ned. Geref. Sendingkerk, en hulle ideale t.o.v. die Calvin Prot. Kerk.

Betreffende die jongere lidmate wat hulle later eers by die kerk gevoeg het, is getrag om vas te stel aan watter kerk hulle vroeër behoort het, of hulle gelukkig is in die Calvin Prot. Kerk, wat hulle mening oor die toekoms van hierdie kerk was, wat hulle houding teenoor apartheidswetgewing en afsonderlike aanbidding was en hoe hulle gevoel het oor samewerking met ander kerke.

Aan al die nog-lewende stigterslidmate is vraelyste d.m.v. Eerw. Morkel gestuur, terwyl hy ook oor die 200 vraelyste aan lidmate van sy gemeente wat gewillig was om dit te beantwoord, sou uitreik.

Hierdie opname het ongelukkig saamgeval met die verkiesingsveldtog van die Verteenwoordigende Kleurlingraad, sodat gemoedere onder die Kleurlinge in dié tyd gaande was en Eerw. Morkel met groot moeite die samewerking van sommige van sy lidmate kon verseker. Gevolglik het slegs 65 beantwoorde vraelyste (Groep B) teruggekom, terwyl 8 vraelyste uit Groep A beantwoord is.

Die vraelyste is soos volg opgestel:

Vraelys A.

1. Wat was u beweegredes waarom u die N.G. Sendingkerk verlaat het? (Kortliks)
2. Sou u reken dat u 'n terugkeer na die N.G. Sendingkerk mag oorweeg Indien wel, waarom?
3. Het u in Oktober 1950 die verwagting gekoester dat die Calvin Protestantse Kerk voortaan vir u 'n voldoende geestelike tuiste sou wees? Indien wel, waarom?

4. Het u destyds verwag dat hierdie kerk sal voortbestaan en lewenskragtig uitbrei?
5. Voel u nou nog so? (Vergelyk vraag 4.)
6. Reken u dat u kerk mense vir Christus wen?
7. Dink u dat u kerk in alle opsigte trou is aan die Gereformeerde tradisie?
8. Wat is u mening omtrent die beleid van afsonderlike ontwikkeling vir Kleurlinge en Blankes?
9. Wat is u mening omtrent afsonderlike gemeentes vir Kleurlinge en Blankes?
10. Dink u dat u kerk in die toekoms voldoende geskikte leraars sal kan oplei?
11. Sou u graag sien dat u gemeente met die N.G. Sending-gemeentes in die omgewing saamwerk?
12. Is daar gemeentes van ander kerke met wie u graag sou saam werk? Indien wel, meld name.

Vraelys B.

1. By watter kerk het u vir die eerste maal lidmaat geword? Indien nie in die Calvin Protestantse Kerk nie, van watter kerk het u oorgekom na die Calvin Protestantse Kerk?
2. Sou u reken dat u 'n terugkeer na die N.G. Sendingkerk mag oorweeg? Indien wel, waarom?
3. Voel u dat die Calvin Protestantse Kerk vir u 'n voldoende geestelike tuiste is? Indien wel, waarom?
4. Verwag u dat u kerk sal voortbestaan en lewenskragtig uitbrei?
5. Reken u dat u kerk mense vir Christus wen?
6. Dink u dat u kerk in alle opsigte trou is aan die Gereformeerde tradisie?
7. Wat is u mening omtrent die beleid van afsonderlike ontwikkeling vir Kleurlinge en Blankes?
8. Wat is u mening omtrent afsonderlike gemeentes vir Kleurlinge en Blankes?
9. Dink u dat u kerk in die toekoms voldoende geskikte leraars sal kan oplei?

10. Sou u graag sien dat u gemeente met die N.G. Sendinggemeentes in die omgewing saamwerk?
11. Is daar gemeentes van ander kerke met wie u graag sou saam werk? Indien wel, meld name.

h Ontleding van die antwoorde op vraelys A bring die volgende aan die lig:

Op vraag 1 antwoord al die informante dat die vernaamste beweegrede waarom hul die Ned. Geref. Sendingkerk verlaat het, die Apartheids-wetgewing van 1948 was, en die toepassing van apartheid ook in die kerk.

Geeneen van die stigters oorweeg dit om na die Ned. Geref. Sendingkerk terug te keer nie (Vr. 2).

Die informante was dit eens dat daar by hulle die oestellige verwagting was dat die Calvin Prot. Kerk vir hulle h voldoende geestelike tuiste sou wees, veral ook omdat hulle vertroue in hulle leier, Eerw. Morkel, gehad het. (Vr. 3)

Ook vandag nog is hierdie kerk vir hulle h ware tuiste (Vr. 5).

Almal is dit eens dat die stigting van die Calvin Prot. Kerk h geloofsonderneming was wat baie mooi begin het en met die hartlikste samewerking tussen die afgeskeidenes gepaard gegaan het. (Vr. 4).

Daar is by hulle eenstemmigheid dat (a) hierdie kerk tans ook nog mense vir Christus wen (Vr. 6); (b) al die informante stem saam dat die Calvin Prot. Kerk getrou is aan die gereformeerde tradisie (Vr. 7);

Oor die beleid van afsonderlike ontwikkeling is daar egter verskil van mening: 3 Informante bestempel dit as goed, terwyl 4 dit afkeur as sou dit groot bitterheid veroorsaak, die Kleurlinge intimideer en hulle uitsonder vir swakker behandeling as die Blankes. Een informant wil hom nie hieroor uitspreek nie. (Vr. 8).

Oor afsonderlike aanbidding sê 6 informante dat dit afkeurenswaardig is, terwyl een dit as goed bestempel, en 1 die vraag nie beantwoord nie (Vr. 9).

Al die informante beantwoord die vraag of die Calvin Prot. Kerk in die toekoms genoegsame eie leraars sou kon oplei, bevestigend (Vr.9).

Ook staan 7 van die stigterslidmate samewerking met die Ned. Geref. Sendingkerk voor, terwyl een dit afkeur (Vr. 10).

Op die vraag met watter ander kerke nog samewerking verwelkom sou word, word die volgende kerke aangegee: Metodiste, A.M.E., Morawiese Kerk, Volkskerk, Congregational, Dock's Mission. (Vr.12)¹³⁵⁾

Uit hierdie meningsopname van stigterslidmate van die Calvin Prot. Kerk blyk dit dat die Apartheidswetgewing, soos in 1950 aanvaar tans nog vir hulle 'n struikelblok is in soverre as wat dit die Kleurling intimideer. Tog kan dit, indien dit reg toegepas word, aan beide blank en gekleurde geleenthede tot selfstandige ontwikkeling bied.

Oor die algemeen beskou hierdie stigters die Calvin Prot. Kerk as 'n voldoende geestelike tuiste, omdat dit volgens hulle van die begin af as geloofsonderneming lewenskragtige vordering gemaak het en tans nog op die gereformeerde tradisie voortbou, en daadwerklik mense vir Christus wen. Hierdie kerk, so reken hulle is wel in staat om, soos in die verlede, ook in die toekoms voldoende eie leraars op te lei. Samewerking met die Ned. Geref. Sendingkerk sowel as met erkende Protestantse kerke soos die Morawiese Sendingkerk, A.M.E.-kerk, Metodiste Kerk, Volkskerk en Congregational Church, word voorgestaan.

Hierdie opname bevestig o.i. wat in Hfst. 3, par. E. opgemerk is nl. dat die Calvin Prot. Kerk in die algemeen 'n openheid teenoor ander kerke openbaar sonder om die eie identiteit en bestaansgrond prys te gee.

135. Vraelys A, aan Stigterslidmate van die Calvin Prot. Kerk, Athlone, September 1969.

Voorts wil ons aandag skenk aan 'n ontleding van die antwoorde op Vraelys B wat deur lidmate wat ná 1950 by die Calvin Prot. Kerk aangesluit het, beantwoord is.

Die ouderdomme van die informante was soos volg met getalle tussen hakies:

18 - 30 jr. (15)

31 - 40 jr. (20)

41 - 50 jr. (14)

51 - 60 jr. (10)

60 - 85 jr. (4)

Twee informante het geen ouderdomme aangegee nie. Die beroepe van die informante kan soos volg saamgevat word: 13 vakmanne, 10 klerke, 8 eienaars van besighede, 5 voertuigbestuurders, 5 pakhuismanne, 4 onderwysers, 3 fabriekswerksters, 3 huisvroue, 2 briewebestellers, 2 studente, 2 pensioenarisse, 1 assuransie-agent, 1 verpleegster, 1 skoolier (18 jr. oud), 1 kok.

Vier informante het nie hulle beroepe aangedui nie. Nêge het in die Calvin Prot. Kerk vir die eerste maal belydenis van geloof afgelê, en 3 het geen kerkverband aangedui nie.

Die vorige kerke waaraan die meerderheid lidmate behoort het voordat hulle by die Calvin Protestantse Kerk aangesluit het, val soos volg uiteen: Ned. Geref. Sendingkerk (32), Anglikaanse Kerk (7), R.K. Kerk (2), Metodiste Kerk (1), Sewendag Adventis (1), Selfstandige Rynse Kerk (1), Evangeliese Sendingkerk (1), Heilsleër (1), People's Mission (1), Nuwe Apostelkerk (1), Apostoliese Geloofsending (1), Mohammedaan (1), A.M.E.-Kerk (1), Morawiese Kerk (1), Congregational Church (1).

Op die vraag of hierdie lidmate moontlik weer na die Ned. Geref. Sendingkerk sou wou terugkeer, het 94% van hulle ontkenkend geantwoord, 2% bevestigend, en vir 4% was dit 'n moontlikheid (Vr.2). Al die informante het die Calvin Prot. Kerk as 'n voldoende geestelike tuiste beskou (Vr. 3) en verwag dat dit verder lewenskragtig sou groei (Vr.4),

en mense vir Christus wen (Vr. 5). Op die vraag of hierdie kerk trou is aan die geref. tradisie het 84% bevestigend geantwoord, terwyl 16% die vraag nie reg verstaan het nie en dus verkeerd beantwoord het. (Vr. 6).

T.o.v. die beleid van afsonderlike ontwikkeling was 80% daarteen, 14% het die vraag nie beantwoord nie en 6% het afsonderlike ontwikkeling nie sonder meer veroordeel nie (Vr. 7).

Oor die bestaan van afsonderlike gemeentes vir Kleurlinge en Blankes, het 83% dit afgekeur, 5% het dit goedgekeur, terwyl 12% die vraag nie beantwoord het nie (Vr.8).

Betreffende die toekomstige opleiding van Kleurlingleraars deur die Calvin Prot. Kerk, het al die informante gesê dat dit sal kan geskied (vr. 9), terwyl almal ook samewerking met die Ned. Geref. Sendingkerk voorgestaan het (vr. 10).

Oor die samewerking met ander kerke het die betrokke lidmate van hierdie gemeente van die Calvin Prot. Kerk die volgende kerke vir samewerking uitgesonder. Tussen hakies word die aantal lidmate wat vir samewerking met die betrokke kerk is, aangegee: Metodiste (19), Baptiste (14), Congregational (12), Morawiese Kerk (11), Anglikane (10) Ned. Geref. Sendingkerk (10), Presbiteriane (9), Lutherane (5), Rynse Selfstandige Kerk (6), Dock's Mission (4), Volkskerk (3), A.M.E. (4), Apostoliese Geloofsending (2), Heilsleër (1), Pinksterkerk (1).

Daarby het 27 informante slegs verwys na Protestantse Kerke en „geen sektes“; 8 informante het samewerking met enige kerk voorgestaan, terwyl 5 se antwoorde onduidelik was.

Die resultaat van hierdie opname is dus soortgelyk aan dié van Vraestel A. Die meeste lidmate was vroeër lidmate van die Ned. Geref. Sendingkerk en sou nie weer na dié kerk terugkeer nie, aangesien hulle die Calvin Prot. Kerk as 'n voldoende geestelike tuiste beskou het waar mense vir Christus gewen word, 'n lewenskragtige groei te bespeur was, en aan die gereformeerde tradisie vasgehou word. Die oorgrote

meerderheid van die informante was teen die politieke beleid van afsonderlike ontwikkeling, en het ook die bestaan van aparte gemeentes vir Kleurlinge en Blankes afgekeur.

Samewerking met die Ned. Geref. Sendingkerk en ander Protestantse, nie-sektariese Kerke is deur almal voorgestaan en die opleiding van leraars om die kansels van die Calvin Prot. Kerk te beman, was vir hulle 'n voldonge feit.

I. Die huidige houding van die Ned. Geref. Sendingkerk teenoor die Calvin Prot. Kerk.

Reeds in 1954 het die Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk 'n bepaling aanvaar wat dit vir Ned. Geref. Sendingkerk-lidmate wat na die Calvin Prot. Kerk oorgegaan het, moontlik sou maak om te kon terugkeer.¹³⁶⁾ Na die skeuring in 1950 het etlike lidmate van Athlone C.P. Kerk na die Ned. Geref. Sendingkerk teruggekeer.¹³⁷⁾ Ook te Komaggas het lidmate van die Ned. Geref. Sendingkerk wat na die Calvin Prot. Kerk oorgegaan het, van 1964 af begin terugkeer.¹³⁸⁾ Uit die kerkraadsnotule van Komaggas se Ned. Geref. Sendinggemeente is dit duidelik dat die doop en katechese van die Calvin Prot. Kerk te Komaggas nie deur die plaaslike Ned. Geref. Sendingkerkraad erken word nie.¹³⁹⁾ Eerw. Provence het hierdie feit bevestig maar daarop gewys dat die owerhede sy kerk wel erken en dat hy daarom nie omgee dat die Ned. Geref. Sendingkerk die sakramente deur sy kerk bedien, nie wil erken nie.

Uit Ekstrak 53 van die Bepalings en Reglemente van die Ned. Geref. Sendingkerk, waar gehandel word oor 'n sinodale verklaring i.s. erkende kerkgenootskappe, blyk dit dat die Ned. Geref. Sendingkerk 'n godsdienstige instelling of groep as Kerk erken mits dit aan bepaalde

136. Acta Synodi, S.K., 1954, B.11, p.201.

137. Kerkraadsnotule, 19 Okt. 1957, Ned. Geref. Sendinggemeente, Rondebosch, p.p. 322-323; 10 Julie 1954, p.90;

138. Kerkraadsnotule, Ned. Geref. Sendinggemeente, Komaggas, 18 April 1964; 18 Julie 1964; 7 April 1967; 14 Feb. 1969.

139. Kerkraadsnotule, 9 Nov. 1963; 18 Julie 1964; 7 April 1967; 14 Feb. 1969.

eise beantwoord:

- „(a) In sy Woordverkondiging Skrifgebonde bly en die Sakramente bedien na die instelling van Christus;
- (b) 'n Konfessionele grondslag het;
- (c) oor 'n reglement van orde of kerkorde beskik;
- (d) oor 'n gereelde leraarsamp beskik.“¹⁴⁰⁾

Die Calvin Prot. Kerk van S.A. beskik oor al hierdie kwalifikasies en gevolglik vind ons dit vreemd dat die Ned. Geref. Sendingkerk nie bogenoemde kerk se bediening van die sakramente wil erken nie.

Te Malmesbury word die lidmaatskap van die Calvin Prot. Kerk ook nie sonder meer erken nie en word lidmate uit dié kerk weer deur die kerkraad van die Ned. Geref. Sendingkerk in die leer ondersoek en met die formulier van wederopname aan die gemeente voorgestel.¹⁴¹⁾

Dit wil voorkom asof die Ned. Geref. Sendingkerk, weens die feit dat die meeste van die lidmate van die Calvin Prot. Kerk uit sy gelede weggeskeur het, en met verwysing na Ekstrak 53/III/C van die Bepalinge en Reglemente van (1966), hierdie kerk amptelik as 'n skeurkerk beskou.¹⁴²⁾

Nadat die Ned. Geref. Sendingkerk, soos reeds opgemerk, in 1954 op amptelike vlak dit vir sy lidmate wat na die Calvin Prot. Kerk oorgegaan het, moontlik gemaak het om te kan terugkeer, het die kerk klaarblyklik nou 'n wagtende houding ingeneem sodat die afgeskeie kerk en sy lidmate self inisiatief sou moet neem om óf terug te keer óf om op die ingeslane weg te volhard.

Die Ned. Geref. Sendingkerk het volkome van die skeuring van 1950 herstel en staan nou miskien sterker as ooit tevore.¹⁴³⁾ Daarbenewens

140. Ekstrak 53, Bepalinge en Reglemente van die Ned. Geref. Sendingkerk, p.p.136 - 137.

141. Onderhoud, Ds. E.K.J. Schreve. Vgl. Art. 97(c), Bepalinge en Reglemente, Ned. Geref. Sendingkerk, p.26.

142. Dit was die standpunt van die Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk van 1950. Hierdie interpretasie is ook aan die ondersoeker deur die Moderator en Aktuaris van die Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk gegee.

143. C.J. Kriel, a.w., p.256.

moet dit bevraagteken word of die Calvyn Prot. Kerk, wat reeds so 'n bestendige groei ondergaan het, op hierdie stadium maar enigsins daaraan sou dink om as kerk tot die Ned. Geref. Sendingkerk terug te keer, veral as in aanmerking geneem word dat dit seder sy ontstaan ook lidmate uit ander kerke getrek het, sodat dit nie meer net die tuiste van gefrustreerde lidmate van die Ned. Geref. Sendingkerk is nie.

Slotbesinning.

Die ontstaan van die Calvyn Protestantse Kerk van S.A. is onlosmaaklik verweef met die lewensgeskiedenis van die stigter daarvan, op wie se lewe bepaalde invloede ingewerk het om by hom sekere sterk oortuigings tot stand te bring, bv. sy semi-blanke afkoms, die invloed van sy politiekbewuste vader, en die indrukke wat Eerw. Lionell Fletscher as spesiale evangelieprediker op sy ontvanklike gemoed gemaak het. Terwyl dit moontlik is dat Fletscher met sy Independistiese invloed Morkel se lojaliteit teenoor sy eie kerk kon verswak het, was dit tog duidelik dat hy aan die gereformeerde erfenis geheg was en nooit die prinsipiële riglyne daarvan losgelaat het nie - selfs nie eers toe hy later leiding in die stigting van 'n eie kerk geneem het nie.

Sy studie aan die Stofberg-Gedenkskool, die periode van werkloosheid en die daarmee gepaard gaande teleurstelling t.o.v. die Vredendal-werkring, het alles daartoe bygedra om hom in 'n mate te frustreer en die voorspelling van sy vader te bevestig dat die Ned. Geref. Kerk nog nie gereed was om Kleurlingleraars te ontvang nie.

Onder die druk van die politieke spanning wat na die vir hom onaanvaarbare Apartheidsreglementering sedert 1948 aanmerklik opgeleai het, en die misverstand met die betrokke instansies van die Ned. Geref. Kerk wat sy beleid t.o.v. sy oudste dogterkerk goed bedoel het maar waarskynlik soms onoordeelkundig toegepas het, het Eerw. I.D. Morkel en sy mede-beswaardes die Ned. Geref. Sendingkerk verlaat en 'n eie kerk gestig wat in leer en kerkregering dieselfde tradisie as die

moederkerk gevolg het, maar andersinds elke vorm van apartheid, politiek of kerklik, radikaal verwerp het.

In dié opsig vertoon die Calvin Prot. Kerk trekke van wat Bengt G.M. Sundkler bestempel as die Ethiopiese tipe van afskeidingsbeweging, d.w.s. 'n afskeiding wat hoofsaaklik aan politieke beweegredes toegeskryf moet word.¹⁴⁴⁾

Terwyl die studie van Ethiopiese kerklike skeurbewegings in Afrika aan die lig bring dat 'n afgeskeie kerk gewoonlik een van drie rigtings opgaan t.w. 'n volkome geestelike stagnasie, 'n terugbuiging tot die moederkerk waaruit weggebreek is, of die ontwikkeling van 'n eie kerklike patroon met geestelike lewenskragtigheid en toenemende groei, skyn dit asof die Calvin Protestantse Kerk onder die laaste rigting tuisgebring moet word. Hierdie waarskynlikheid moet toegeskryf word aan die feit dat hierdie kerk reeds vroeg in sy bestaan, sy eie leraars begin oplei het en dus verseker het dat sy gemeentes gereelde bearbeiding sou geniet, 'n feit wat bv. ook die toekoms van die "African Methodist Episcopal Church" in S.A. verseker het, deurdat hierdie kerk d.m.v. oorsese doserende personeel en kapitaal sy eie leraars hier plaaslik kon oplei.

Wat betref die toekoms van die Calvin Prot. Kerk van S.A. is dit 'n ope vraag of daar van 'n terugkeer tot die Ned. Geref. Sendingkerk sprake kan wees. Hierdie vraag hang grotendeels saam met die huidige heersende beskouing wat die Ned. Geref. Sendingkerk oor die afgeskeie kerk sou hê.

Terwyl o.i. hierdie kerk geen sekte is nie, aangesien dit nie eksklusief die alleen ware kerk wil wees nie, of die geref. tradisie t.o.v. die leer verlaat het nie -om maar slegs twee kenmerke te noem - openbaar dit dan ook al die kenmerke van 'n kerk en moet gevra word of dit nie as sodanig erken behoort te word nie? Dit impliseer ook die vraag of hierdie kerk se kategetiese onderrig en die bediening van die

144. B.G.M. Sundkler, Bantu Prophets in South Africa, 1961, p.53 v.v.

doop nie oor die algemeen deur die Ned. Geref. Sendingkerk erken behoort te word nie - m.a.w. staan die Calvin Prot. Kerk nie vir alle praktiese oorwegings langs die ander Protestantse Kerke en behoort dit nie as sodanig ook deur die Ned. Geref. Sendingkerk erken te word nie?

Intussen behoort die Ned. Geref. Sendingkerk soos in die verlede, die deur vir terugkerende lidmate van die Ned. Geref. Sendingkerk oop te hou.¹⁴⁵⁾ Of daar op die huidige tydstip egter enigsins sprake kan wees van 'n moontlike opname van die Calvin Prot. Kerk in sy geheel deur die Ned. Geref. Sendingkerk, val o.i. weens verskeie probleme, sterk te betwyfel. Ons volstaan deur een van die probleme te noem t.w. die posisie en toekoms van die leraars wat deur Eerw. Morkel opgelei is - sou die Ned. Geref. Sendingkerk hulle sonder enige voorbehoud as sy eie leraars kon aanvaar? Die resultaat van die dieptestudie in die Athlone-gemeente van die afgeskeie kerk, toon dat daar 'n klaarblyklike teensin by baie lidmate van dié kerk is om weer na die Ned. Geref. Sendingkerk terug te keer. Ook sal die gevoelens van die Komaggas-gemeente wat as groep in die verlede 'n sterk antipatie teen die Ned. Geref. Kerk geopenbaar het, in aanmerking geneem moet word.

Al hierdie skynbare struikelbokke in die weg van 'n moontlik versoening met en selfs eenwording van twee kerke wat histories so na aan mekaar staan en so baie in gemeen het, kan egter oorwin word deur 'n gees van wedersydse begrip en gewilligheid om met mekaar in 'n gesprek te tree in die Naam van Hom wat gebid het, „dat almal een mag wees net soos U, Vader, in My en Ek in U...."

Met hierdie gesindheid kan die eerste treë gegee word op die weg van 'n ware ekumeniese gesprek en eventuele toenadering tussen hierdie twee kerke.

145. Vir 'n interessante parallel tot die Morkel-afskeiding, vgl. die afskeiding o.l.v. Eerw. T. Phiri, Ned. Geref. Bantoeleraar, van Mochudi. Met groot liefde en geduld is getrag om hom en sy volgelinge tot die Ned. Geref. Kerk terug te wen nadat dit duidelik was dat die nuwe afgeskeie kerk met slegs 1 leraar, gedoem was tot ondergang - W.L. Maree, Uit Duisternis Geroep, p.p. 214-217.

MANIFESTE.

Die Sekretaris,
Binnelandse Sendingkommissie,
Kaapstad.

Ons, die ondergetekende lede van die kerkraad van die N.G.-
Sendingkerk Rondebosch in Lawrence-weg, Crawford, gee hiermee
na ernstige oorweging, kennis van ons voorneme om ons verbinding
met die Binnelandse Sendingkommissie voorts te staak, en ons doen
beroep op ons leraar, Eerw. I. D. Morkel, om ons by te staan.

Dit is ons vaste oortuiging dat die huidige toestand van
menslike verhoudings die breekpunt behaal het selfs op kerk-
gebied, en dit is met die oog op gesonder rasse-verhouding dat
ons verkies om ongehinderd alleen voort te gaan.

Die kerk se beleid van voorgdyskap is nie meer vir ons
aanneemlik nie omdat ons mondigwording reeds voltooi is, en
daarom verklaar ons volmondiglik dat ons bekwaam voel om ons
eie aangeleenthede te behartig op kerkgebied.

Na aanleiding van die reeds vasgestelde beleid van die
Moederkerk vertrou ons dat sy ons in hierdie behoefte sal voorsien.

Ons is nie voornemens om die leer van die Calvinistiese kerk
te laat vaar nie, inteendeel, ons erken hiermee met dank dat die
Moederkerk en die Binnelandse Sendingkerk ons in die verlede
trou bygestaan het, en ons mense rigting aangedui het.

Dit is dan ons wens dat dieselfde geaentheid nog in die
toekoms mog bestaan.

Geteken aldus op Crawford (dag) 30 Ste (maand) Sept 1950 (jaar)

J. Hunter	G. Van Rooyen	J. J. Mulder
S. van Dyk	D. J. King	M. W. Stemmet
W. Roberts	P. M. Bates	J. J. van der Merwe
W. Cupido	P. J. Schepers	N. Fredericks
A. Langer	E. J. van der Merwe	E. K. K. K.
A. Abraham	X B. Fortuin	J. H. M. M.
J. J. G. G.	M. Byers	E. B. B.
J. B. van der Merwe	G. M. M.	E. B. B.

Grond
transportering

Die Raad verduidelik aan die Vergadering dat die transport van die Grond te Semyside nou outoanry is, en dat hy dit anders oorhandig aan die Sime Landre Sending Sekretaris, hy getuigend dat hulle hom onder van het nou seker gerugte wat gaande is in die Gemeente, dat dan die Raad die Kerk wil verlaat.

Daar het helwat bespreking plaas gevind en was sommige bps bitter skandewendig dat die Sending Kerk nie een enkele stuk grond wil laat transporteer op naam van die KpK nie. Heelwat bespreking het plaas gevind oor die te-Koms en verdere bestaan van die Kerk onder huidige omstandighede, daar tot 20 in stemming van outevredentheid en bitter teleurstelling getre, dat sommige bps nie lank wou dien as KpK nie daar hulle val. Dus het geen seffenskap tot ewige van ons Eendome nie. Ooh was die vroeg geoffre deur die Br. H. de la R. van die Raad weg voorts van die Kerk 15.

Daar dit al niks lout was, besluit die vergadering om te verhoor tot Dinsdag aand. 15de aug.

Voortsetting
van
vergadering
Laak
dinsdag

By die Voortsetting van Heinde vergadering was die Mrs. Kerkhof, J. Soel & Kerk afwesig. Die Raad bring onder aan aandag van die Raad dat 'n brief van die Saakgeslote ontfang het waarin ons verwittig word dat die rente koers van 4 1/2 op die £1500

kan goed en vra dat die voorsitter opdrag gee aan die heer Goosen en Kie van Wynberg om die werk vir die voorgestelde bedrag te onderneem.

6. 1/5 Die werk van die Kommissie van Onderzoek na gemeentelike geld en goedere wat na gemeen word voor en met die skewing in die gemeente sedurende 1950, verwyder is op onwederregtelike wyse, word nou in bespreking geopen. Oudl. J. Williams lid en opvoerder van die Kommissie gee in relaas van wat sover uitgevoer is. Dit kom hierop neer dat die kommissie boeke i.v.m. die boekhouding en notules aan die prokureurs de Klerk en van Gerd oorhandig het. Nadat die prokureurs aandag aan die saak gegee het, is die boeke aan die polisie gegee aangesien dit beskou is as 'n kriminele saak. Daargenoemde het die saak ondersoek, maar daar het niks van gekom nie. Volgens mededeling deur lede van die polisie het daar stukke uit die speurelerskantore weggeraak. Toe is die saak weer na die prokureurs de Klerk en van Gerd geneem, wat uittreksels uit die notule gepra het wat as bewys kon dien dat hulle behoorlik gemagtig word om dit as 'n siviele saak teen Eew. Morkel of wie ook al daarmee gemoeid is, op te neem. Hierdie aawraag is verskaf.

In hierdie verband meld die voorsitter nou dat hy 'n brief ontvang het van ^{die} ~~tegen~~ prokureurs waaraan hy aangese word dat die besluite wat in die verlede geneem is gebrekkig is aangesien dit nie die nodige magtiging bevat nie wat benodig word nie. Nuwe besluite en 'n heraangetelde kommissie is dus noodsaaklik. Hiermit besluit die vergadering eenpaanlik soos volg:

(a) Dat met die saak voortgegaan sal word en dat geregtelike stappe geneem sal word teen Mr. J.D. Morkel en/of ander persone wat daarmee gemoeid mag wees vir die bedrag van £208 wat uit betaal is vir muurskilderinge wat by die skool aangebring is en/of ander bedrae waarvan die prokureurs versker is dat dit met goeie reg teruggeis kan word, en dat die kerkraad die nodige koste sal dra - voorgestel deur br. Pienaar en Ephraim

(b) Dat (i) die ^{bestaande} ou Kommissie ontbind word aangesien van hulle nie meer op die kerkraad dien en hulle genoegsaam deur die notule gedek word nie en (ii) dat 'n nuwe Kommissie daargestel word bestaande uit die here J.C. Williams, A.W. Frantz, en A. Booysse, en (iii) dat die so ewe genoemde ^{drie} broeders in hul hoedanigheid as lede van die Onderzoek Kommissie gemagtig word om alle dokumente te teken wat nodig mag wees om die saak tot finaliteit te bring. (iv) Voorts ook dat alle stukke, boekhouding, notule en dies meer wat nodig mag wees om hierdie saak te dreef deur die voorzitter aan die prokureur oorkandig sal word so gou doenlik. - voorgestel deur broeders Pieterzen en Jordaan.

(c) Dat die vergadering dit aan die voorzitter oordra om aan die Kommissaris van Polisie te skryf en 'n deeglike ondersoek asook 'n bereedigningsverklaring te vra i.v.m. stukke wat uit die polisie kantoor weggesaak het, aangesien dit voorkom asof dit die saak van die kerkraad ondermyne het.

7. Varia

(a) 'n Brief van die heer H. Davids waarin hy aansoek

BRONNELYS.

I. Argivale Bronne

A. Ongepubliseerde bronne

1. Kerkargief, Kaapstad.

Acta Synodi, Ned. Geref. Sendingkerk, 1942.

Acta Synodi, Bylaes, Ned. Geref. Sendingkerk, 1924.

Acta Synodi, Bylaes, Ned. Geref. Sendingkerk, 1942.

Afskrifte, Doopregister, Ned. Geref. Gemeente, Beaufort-Wes.

Afskrifte, Huweliksregister, Ned. Geref. Gemeente, Beaufort-Wes.

Afskrifte, Doopregister, Ned. Geref. Sendinggemeente, Beaufort-Wes, 1909-1940.

Akte van Toelating, Izaak David Morkel.

Korrespondensie, Gesangboekkommissie, Sionsgesange, B.2, (Besware daarteen), Briewe, S.K. S. 1/1.

Korrespondensie, A.S.K., S.5, 2/153/2, S.A. Gestig, 1933-1947.

Korrespondensie, A.S.K., S.5, 2/205/1, Vredendal.

Korrespondensie, Binnelandse Sendingsubkommissie, S.5, 2/77(a) 1/2.

Korrespondensie, Binnelandse Sendingsubkommissie, S.5, 10/3/3; S.5, 10/3/4, S.5, 10/3/5.

Korrespondensie, Scriba Synodi, Ned. Geref. Sendingkerk, Briewe in en uit, A-K, 1892-1950, S.K. S.4.

Notule, A.S.K., 1949.

Notule, Binnelandse Sendingsubkommissie, S.5, 1/2/10.

Notule, Evangeliste Skoolkommissie, Ned. Geref. Sendingkerk, 1916-1954, S.7, 1/1 en 1/2.

Notule, Ring van Wellington, 1948, S.K.R. 5/3

Notule, Ring van Wynberg, 1942, S.K.R. 6/2.

Notule, Ring van Wynberg, 1947-1952, S.K.R. 6/3.

Notule, Skakelkommissie tussen Moeder- en Dogterkerk, 1948-1952, aparte lêer.

2. Gemeentelike Argiewe.

Calvyn, Protestantse Kerk van S.A.

Acta Synodi, Notules: 1955-1960.

Akte van Toelating.

Athlone-gemeente, Notules: 1950-1967.

Jaarvergaderings, Notule: 1953-1955
 Ringskommissie, Notule: 1958-1959.
 Ring van Athlone, Notule: 1955-1962.
 Ringsverslae, Ring van Athlone, 10 Oktober 1969.
 Sinodale Kommissie, Notule: 1956-1962.
 Skakelkommissie, Notule: 1953-1955.
 Stigterskommissie, Notule: 1950-1955.
 Wette en Bepalings (1950), met Bylaag (1955).

Ned. Geref. Sendingkerk in S.A.

Emmanuel, Paarl, Notule: 1950

Komaggas, Afskrif van Wet no. 29 van 1909.

Brief van Binnelandse Sendingsubkommissie aan Ned.
 Geref. Sendingkerkraad, 12/6/25.

Brief van L. van der Merwe aan Eerw. J. Truu, 12
 April 1956.

Dagboek van die uitstaande mees onvergeetlike ge-
 beurtenisse te Komaggas.

Konsep Ooreenkoms tussen Rynse en Algemene Sending-
 kommissie van Ned. Geref. Kerk insake Steinkopf,
 Concordia en Komaggas.

Notule, 1963-1969.

Verslag van Kommissie van Onderzoek te Komaggas,
 12 Junie 1925.

"Waar die Gousblomme bloei", Deel II, anonieme
 getikte manuskrip, ongedateerd.

3. Persoonlike Bronne.

Botha, Ds. D.P.: Geskrewe manuskrip van toespraak ge-
 lewer op 17 Desember 1949, in die Stadsaal, Kaapstad.

Buckle, Ds. S.H.R.: Brief aan skrywer op 17 September
 1968.

Engelbrecht, Ds. J.H.: Brief aan skrywer, 30 Augustus
 1968.

Hofmeyer, Ds. H.M.: Brief aan skrywer op 30 Junie 1969.

Korsten, Ferdinand: Brief aan inwoners van Komaggas,
 14 Julie 1933.

Malherbe, Ds. W.A.,: Brief aan skrywer, 4 Aug. 1969.

Morkel, Eerw. I.D.: Geskrewe inligtingstuk re Calvyn
 Christelike Vroue Vereniging.

Morkel, Eerw. I.D.: Persoonlike lêer met kerklike en persoonlike korrespondensie, afgerolde en kladnotules, aantekeninge, omsendbriewe, drukwerk, kennisgewings, koerantknipsels, brosjures en artikels.

Lidmate van Calvyn Prot. Kerk, Athlone, se antwoorde op 'n geskrewe vraelys.

B. Gepubliseerde Bronne.

Acta Synodi, Ned. Geref. Kerk Kaapland, 1915-1936, 1945-1949.

Acta Synodi, Ned. Geref. Sendingkerk in S.A., 1916-1932, 1946-1954.

De Villiers, C.C.: Geslagsregister van ou Kaapse families (3 dele), Geheel omgewerkte uitgawe, hersien en aangevul deur C. Pama, A.A. Balkema, Kaapstad, 1966.

Bepalings en Reglemente, Ned. Geref. Sendingkerk in Suid-Afrika, 1932, 1940, 1942, 1966.

Wette en Bepalings, Ned. Geref. Sendingkerk in Suid-Afrika, 1933, 1936, 1941, 1965.

II. Ongepubliseerde Verhandelinge.

De Vries, P.J.: 'n Navraag oor die ontstaan, uitbreiding en inrigtinge van Separatistiese kerke onder die Kleurlinge in die Kaapse Skiereiland, Lisensiaat-skripsie, Universiteit van Stellenbosch, 1960.

Els, P.J.J.S.: Kerkplanting by die S.A. Genootskap, 1799-1937, manuskrip van ongepubliseerde Verhandeling, 1970.

Kotze, D.J.: Nasionalisme, Band II, Geskiedenis en Pan-Nasionalistiese Bewegings, M.S. (ongepubliseerd).

III. Periodieke Publikasies.

Die Burger, 1949, 1958, Kaapstad.

The Cape Argus, 1949, 1962, 1968, Kaapstad.

The Cape Times, 1948-1969, Kaapstad.

Contact, 28 Junie 1958, Kaapstad.

Die Gereformeerde Vaandel, Februarie 1950, Stellenbosch.

Die Kerkbode, 1943, 1949-1950, Kaapstad.

Die Koningsbode, Oktober 1964, Kaapstad.

Die Ligdraer, April 1942, Worcester.

Op die Horison, Maart 1947, Junie 1947, Kaapstad.

IV. Staatspublikasies.

Staatskoerant, 25 Oktober 1957, Pretoria.

Volksraads-debatte, Dele 51, 52, 1945, Kaapstad.

V. Literatuur.

Albertyn, J.R., en ander skrywers, Kerk en Stad, Pro Ecclesia-Boekhandel, Stellenbosch, 1947.

Botha, D.P.: Die Opkoms van ons Derdestand, Human & Rousseau, Kaapstad, 1960.

Cilliers, S.P.: Wes Kaapland, 'n Sosio-ekonomiese studie, Kosmo-Uitgewery, Stellenbosch, 1964.

Frazier, E. Franklin: The Negro Church in America, Liverpool University Press, 1964.

Gerdener, G.B.A.: Reguit Koers gehou, N.G. Kerk Uitgewers, Kaapstad, 1951.

Hancock, W.K.: Smuts, Band 2, Cambridge University Press, 1968.

Hertzog-Annale van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, Pretoria, 1963.

Hugo, A.M. met medewerking van Van der Bijl, J.: Die kerk van Stellenbosch, 1686-1963, Tafelberg Uitgewers, Kaapstad, 1963.

Kleurlingbevolking van S.A., Die, onder redaksie van Erika Theron, Universiteits-Uitgewers en Boekhandelaars, Stellenbosch, 1964.

Kriel, C.J.: Die geskiedenis van die Nederduitse Gereformeerde Sendingkerk in Suid-Afrika, 1881-1956, Proefskrif goedgekeur vir die graad D.Litt et Phil, Universiteit van Suid-Afrika, 1961.

Kruger, D.W.: The Age of the Generals, Dagbreek Book Store, Potchefstroom, 1958.

Malan, M.P.A.: Die Nasionale Party van Suid-Afrika.

Meyer, G.: Uit die verre Noordweste.

Morkel, Philip: The Morkels: Family history and family tree, Kaapstad, 1961.

Jaarboeke, Ned. Geref. Kerke, 1967, 1969-1970, N.G. Kerk-Uitgewers, Kaapstad.

Rhodie, N.J.&Venter, H.J.: Apartheid, a Socio-historical exposition of the origin and development of the apartheid idea, H.A.U.M., Kaapstad, 1959.

Sendingbeleid van die Gefedereerde Ned. Geref. Kerke van S.A., brosjure, opgestel deur die Ned. Geref. Sendingraad, 1947.

Steyn, Anna F.: Die Rolle van die Man en Vrou in die Kaapse Kleurlinggesin, D. Phil.-Proefskrif, ongepubliseerd, Universiteit van Stellenbosch, 1961.

Van der Walt, I.J.: Eiesoortigheid en die Sending, Pro Rege-Pers Beperk, Potchefstroom, 1963.

Van Rooyen, J.J.: Die Nasionale Party.

VI. Onderhoude.

Mnr. W.P. Adams, ouderling van Calvyn Protestantse gemeente, Tiervlei.

Mnr. A. Arendse, ouderling van Ned. Geref. Sendinggemeente, Emmanuel, Paarl.

Ds. B.F.G. Bastiaanse, Ned. Geref. emeritus-leraar van Beaufort-Wes.

Ds. D.P. Botha, leraar van Ned. Geref. Sendinggemeente, Bellville en Actuaris van die Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk.

Eerw. Brunke, leraar van Lutherse Kerk, Kaapstad.

Mnr. de Villiers, inwoner van Beaufort-Wes.

Eerw. J. Draai, leraar van Calvyn Protestantse-gemeente, Malmesbury.

Eerw. Groszkopf, emeritus-leraar van Lutherse Kerk, tans woonagtig te Stellenbosch.

Eerw. J. Hiebner, leraar van die Baptistegemeente, Athlone.

Ds. D.J.A. Jordaan, hospitaal-bearbeider van die Ned. Geref. Sendingkerk.

Eerw. I.D. Morkel, leraar van die Calvyn Protestantse-gemeente, Athlone, huidige Moderator van die Sinode van die Calvyn Prot. Kerk.

Eerw. G. Provence, leraar van die Calvin Prot.-gemeente, Komaggas.

Ds. E.K.J. Schoeve, leraar van die Ned. Geref. Sendinggemeente,
Malmesbury.

Eerw. W.A. September, leraar van die Calvin Protestantse-gemeente,
Worcester.

Mnr. F.J. Smith, hoofonderwyser van die N.G. Kerk-skool, Komaggas,
en kerkraadslid van Ned. Geref. Sendinggemeente, Komaggas.

Ds. I.J. Theron, leraar van die Ned. Geref. Sendinggemeente,
Zionskerk, Paarl.

Ds. J.A.J. Steenkamp, Moderator van die Sinode van die Ned. Geref.
Sendingkerk.
